ISSN 1811-2668

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă ştiinţifică

SERIA

Ştiinţe umanistice

- Istorie
- Filosofie
- Filologie

Fondată în anul 2007

Chişinău
CEP USM

Nr.10(50)
2011

Articolele incluse în prezentul volum au fost recomandate de subdiviziunile didactico-ştiinţifice primare ale USM şi consiliile ştiinţifice ale instituţiilor în cadrul cărora activează autorii, recenzate de specialişti în domeniu şi aprobate spre publicare de către Senatul USM (proces-verbal nr.6 din 26 decembrie 2011).

Adresa redacţiei:
str. A.Mateevici, 60
MD 2009, Chişinău, Republica Moldova
Tel. (37322) 577414; 577442; FAX (37322) 577440
e-mail: lgorceac@yahoo.com
www.usm.md

ÎNDRUMAR PENTRU AUTORI

Revista „Studia Universitatis” a USM este o ediţie ştiinţifică periodică în care sunt publicate realizările ştiinţifice obţinute în ultimii ani în cadrul catedrelor, centrelor şi laboratoarelor de cercetări ştiinţifice ale USM, precum şi în alte instituţii şi centre ştiinţifice. Revista apare în 5 serii, a câte 2 numere anual fiecare, după cum urmează:

- **Ştiinţe ale naturii** (Biologie, Chimie, Fizică) – ianuarie, august;
- **Ştiinţe exacte şi economice** (Matematică, Informatică, Economie) – februarie, septembrie;
- **Ştiinţe sociale** (Drept, Ştiinţe Politice şi Administrative, Sociologie, Asistenţă Socială, Jurnalism, Ştiinţe ale Comunicării) – martie, octombrie;
- **Ştiinţe umanistice** (Istorie, Arheologie, Filosofie, Antropologie, Lingvistică şi Literatură, Studiul artelor) – aprilie, noiembrie;
- **Ştiinţe ale educaţiei** (Pedagogie, Psihologie, Didactici particulare) – mai, decembrie.

Articolele trebuie să fie însoţite de rezumate: în limba franceză sau engleză – pentru articolele scrise în limba română; în limbile română şi engleză sau franceză – pentru articolele scrise în limba rusă.

Deciziile finale privind editarea articolelor şi volumul revistei aparţin membrilor Colegiului de redacţie şi se aprobă la şedinţa Senatului USM.

O persoană poate fi autor şi/sau coautor a cel mult 2 articole.

Articolul (5-10 pagini) trebuie scris clar, succint, fără corectări şi să conţină data prezentării. Materialul cules la calculator în editorul *Word* se prezintă în formă electronică împreună cu un exemplar imprimat (cu contrast bun), semnat de toţi autorii. Pentru relaţii suplimentare se indică telefoanele de la serviciu şi domiciliu ale unuia dintre autori.

Articolele se vor prezenta cu cel puţin 30 de zile înainte de luna în care va fi scos de sub tipar volumul, în blocul 2 al USM (Anexă), biroul 21: Raisa Creţu, şef secţie, DCI (tel. 57-74-42), sau Lilia Ceban, specialist coord., DCI (tel. 57-74-40).

Structura articolului:

TITLUL (se culege cu majuscule).

Prenumele şi NUMELE autorilor (complet).

Afilierea (catedra sau LCŞ – pentru colaboratorii Universităţii, instituţia – pentru autorii sau coautorii din afara USM).

Rezumatele (până la 200 de cuvinte).

Textul articolului (la 1,5 interval, corp – 12, încadrat în limitele 160×260 mm^2).

Referinţe

Figurile, fotografiile şi tabelele se plasează nemijlocit după referinţa respectivă în text sau, dacă autorii nu dispun de mijloace tehnice necesare, pe foi aparte, indicându-se locul plasării lor în text. În acest caz, desenele se execută în tuş, cu acurateţe, pe hârtie albă sau hârtie de calc; parametrii acestora nu vor depăşi mai mult de două ori dimensiunile lor reale în text şi nici nu vor fi mai mici decât acestea; fotografiile trebuie să fie de bună calitate.

Sub figură sau fotografie se indică numărul de ordine şi legenda respectivă.

Tabelele se numerotează şi trebuie să fie însoţite de titlu.

În text referinţele se numerotează prin cifre încadrate în paranteze pătrate (de exemplu: [2], [5-8]) şi se prezintă la sfârşitul articolului într-o listă aparte în ordinea apariţiei lor în text. Referinţele se prezintă în modul următor:

a) articole în reviste şi în culegeri de articole: numele autorilor, titlul articolului, denumirea revistei (culegerii) cu abrevierile acceptate, anul ediţiei, volumul, numărul, paginile de început şi sfârşit (ex.: Zakharov A., Müntz K. Seed legumanis are expressed in Stamens and vegetative legumains in seeds of *Nicotiana tabacum L.* // J. Exp. Bot., 2004, vol.55, p.1593-1595);

b) cărţile: numele autorilor, denumirea completă a cărţii, locul editării, anul editării, numărul total de pagini (ex.: Смирнова О.В. Структура травяного покрова широколистных лесов. - Москва: Наука, 1987. - 206 с.);

c) referinţele la brevete (adeverinţe de autor): în afară de autori, denumire şi număr se indică şi denumirea, anul şi numărul Buletinului de invenţii în care a fost publicat brevetul (ex.: Popescu I. Procedeu de obţinere a sorbentului mineral pe bază de carbon / Brevet de invenţie nr.588 (MD). Publ. BOPI, 1996, nr.7);

d) în cazul tezelor de doctorat, referinţele se dau la autoreferat, nu la teză (ex.: Karsten Kling. Influenţa instituţiilor statale asupra sistemelor de ocrotire a sănătăţii: Autoreferat al tezei de doctor în ştiinţe politice. - Chişinău, 1998. - 16 p.).

Lista referinţelor trebuie să se încadreze în limite rezonabile.

Nu se acceptă referinţe la lucrările care nu au ieşit încă de sub tipar.

Articolele prezentate fără respectarea stilului şi a normelor gramaticale, a cerinţelor expuse anterior, precum şi cu întârziere vor fi respinse.

ELEMENTE DE TEOLOGIE ÎN OPERA LUI DIMITRIE CANTEMIR

Ludmila USATÂI

Catedra Literatură Română şi Teorie Literară

In the history of Orthodox theological thought, the name of Dimitrie Cantemir should be placed among the important Romanian personalities such as Neagoe Basarab, Petru Movilă, and Nicolae Milescu Spătarul. There are some Cantemir's works which form a substantial part pf this specific topic such as: „*The* Divan *or The Wise Man's Parley with the World or The Judgment of the Soul with the Body"*, the third part of *Description of Moldova* and others. Cantemir used to write his works while Baroque culture was blooming both in Europe and Romanian counties. So, it was favorable to use the same literary motives as *fortuna labilis* and *vanitas vanitatum* which are familiarly to earlier medieval works as *The Teachings of Neagoe Basarab to his Son* (written in Slavonic in 513-1521, translated in Romanian in 1654) or *The Life of the World* (1671-73) by Miron Costin.

Another Cantemir's important work is *An introduction to Islam written for Europeans*, in which the author expresses an Christian vision upon Muslim religion.

În istoria gândirii teologice ortodoxe numele lui D.Cantemir trebuie plasat printre personalităţile marcante, cum ar fi: Neagoe Basarab cu ***Învăţăturile către fiul său Theodosie***, Petru Movilă cu ***Mărturisirea Ortodoxă***, Nicolae Milescu Spătarul cu ***Enchiridion sive Stella Orientalis occidentali splendens, id est sensus Ecclesiae Orientalis, scilicet Graecae, de Transsubstantione Corporis Domini aliisque controversiis*** (*Manual sau Steaua Orientului strălucind Occidentului, adică înţelesul Bisericii Răsăritene, adică a celei greceşti, despre Transsubstanţierea Trupului Domnului şi despre alte controverse*). Din tezaurul cantemirian câteva opere se înscriu în acest şir.

Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea, sau Giudeţul sufletului cu trupul, apărută la Iaşi în 1698 în ediţie bilingvă română-greacă, este prima lucrare redactată de Dimitrie Cantemir şi una dintre puţinele opere care a văzut lumina tiparului în timpul vieţii acestuia.

Cititorului, şi nu oricărui cititor, ci unui erudit, îi este adresată o predoslovie. Într-un limbaj alegoric, cele trei părţi (cărţi) ale operei sunt prezentate ca trei meşcioare, iar personajele (*Lumea* şi *Înţeleptul*) sunt imaginate ca două pahare: „*Unul pe denafară cu frumoasă şi plăcută poleială, iară pe dinlountru de aramă, cu cotlită şi cumplit otrăvită băutură*" – „paharul morţii" prin care este simbolizată Lumea şi „*Altul nearătos şi nedrăgăstos pre denafară, însă de aur pre dinlountru şi de a vieţii apă şi plină de dulciaţă băutură plin iaste*" – „paharul vieţii" care întruchipează Înţeleptul.

În prima carte asistăm la un dialog, la un duel verbal dintre două personaje, *Lumea* şi *Înţeleptul*, care pot avea şi alte corespondenţe (Trupul şi Sufletul sau Microcosmul şi Macrocosmul). „Chiar dacă ideea „divanului" dintre Lume şi Înţelept (trup şi suflet) nu e nouă, – opinează exegeta Elvira Sorohan, – inedite sunt: forma românească de teatru popular în care e conceput, organizarea fondului de filosofie morală necesară luminării „moldovenescului neam", felul în care Cantemir ştie să insereze elemente din cultura sa în scopul subtilizării limbajului şi conţinutului de idei" [1].

Disputa *Înţeleptului* cu *Lumea* porneşte de la aserţiunea că lumea este creată de Dumnezeu. Chiar de la primele replici se conturează două caractere diametral opuse, două temperamente diferite ce îşi susţin punctele de vedere cu argumente şi cu limbaje specifice personajului pe care îl reprezintă. Într-un crescendo dramatic, *Înţeleptul* acuză, iar *Lumea* se disculpă. *Înţeleptul* susţine că toate sunt trecătoare şi amăgitoare, iar avuţia, invidia şi lăcomia sunt o barieră în calea accederii la viaţa veşnică. Pe de altă parte, *Lumea* ripostează, susţinând fericirea terestră a omului şi toate avantajele acesteia. *Înţeleptul*, apelând la citatele diverşilor folosofi, dar şi reflectând pe marginea acestora, îndeamnă spre ascetism şi spre pregătire pentru viaţa eternă. *Lumea*, sceptică şi realistă, pledează în favoarea vieţii terestre, plină de farmec şi frumuseţi. Pe măsura evoluţiei dialogului, limbajul devine tot mai agresiv, gesturile se modifică spre imprudenţă şi nemăsurare, iar tonul este tot mai aprins.

Ajungând la punctul culminant, disputa urmează o linie descendentă, vocabularul conciliant ia locul celui agresiv, tensiunea slăbeşte şi, noi, receptorii, asistăm la o „împăcare" sau, mai bine zis, la o înfrângere a *Lumii*, care cedează în faţa argumentelor *Înţeleptului*.

Dimitrie Cantemir, elaborându-şi opera *Divanul sau Gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul* în timpul când barocul european şi cel românesc erau în plină desfăşurare, nu putea să evite motivele literare celebre, *Fortuna labilis* (norocul nestatornic) şi *Vanitas vanitatis* (deşertăciunea deşertăciunilor), motive care se înscriu în buna tradiție a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* şi a poemului lui Miron Costin *Viața lumii*. Norocul nestatornic şi deşertăciunea deşertăciunilor sunt argumentele principale ale *Înțeleptului* în combaterea ideilor *Lumii*. Astfel, mesajul pe care îl transmite autorul cititorilor este că omul trebuie să fie superior tuturor viciilor ce îl tentează.

Cartea a doua este concepută ca un comentariu al primei cărți având aceeaşi structură ca şi prima parte (85 de titluri de capitole), cea de-a doua parte ia forma unei pledoarii a *Înțeleptului* (acesta pare a fi un *alter ego* al *Înțeleptului* din prima parte) în favoarea unei vieți morale, ghidate de legile creştine.

Aportul lui Dimitrie Cantemir în cartea a treia este acela de a fi tradus în greacă şi în română lucrarea polonezului Andrei Wissowatius *Stimuli uirtutum fraena peccatorum.*

Referințe la religia moldovenilor se regăsesc şi în partea a treia a ***Descrierii Moldovei***, în care autorul face un excurs istoric al creştinării poporului, reliefând şi disensiunile care au apărut pe parcursul secolelor între diferite ramuri ale creştinismului. Astfel, Cantemir vehiculează ideea că: „Astăzi tot neamul împărtăşeşte creştinismul, socotindu-se membru al Bisericii răsăritene. Nu susține credințe străine în principalele porunci ale Bisericii, nu omite nimic, la ce-l obligă credința sa, nu discută cele ce-i sunt interzise. Eretici sau erezi n-au apărut în Moldova [...] Odată cu scurgerea timpului de la adevărata credință a lui Cristos nu Răsăritul, ci Apusul a fost acela care s-a depărtat” [2].

O lucrare importantă care ne livrează informații consistente despre religie, în cazul dat – cea islamică, este ***Sistemul sau întocmirea religiei mahomedane*** a lui D.Cantemir, care, în opinia Mitropolitului Ardealului Antonie Plămădeală, „e o expunere savantă a religiei mahomedane, nu numai pentru vremea când a apărut, ci şi astăzi” [3]. *Sistemul* este ultima dintre cărțile lui Cantemir care a fost tradusă integral în română, eveniment ce s-a produs abia spre sfîrşitul secolului al XX-lea, în 1977.

După cum se ştie, redactarea *Sistemului religiei mahomedane* s-a desfăşurat în condiții dificile: lipsa izvoarelor îi creau piedici cărturarului nostru. Cu toate acestea, Cantemir utilizează cele mai indicate surse, acestea fiind, bineînțeles, *Coranul* şi următoarea după importanță în cunoaşterea doctrinei islamice – *Muhammediye*. Pentru realizarea unor paralele sau pentru creionarea unor confruntări dintre cele două religii, autorul apelează la *Biblie*. O carte în vogă în secolul al XVIII-lea, dedicată religiei islamice, era cea a teologului italian Ludovico Marracci – *Alcorani textus universus*, publicată la Padova, în 1698, care, se pare, a fost la îndemâna lui Cantemir. De asemenea, sunt citați filosofi greci şi latini.

Aşa cum ne-a obişnuit Cantemir, fiecare operă conține şi o adresare către cititor. În *Precuvântarea Sistemului* autorul, având ca suport *Psalmii* lui David, *Epistola sobornicească* a Sf. Ioan Evanghelistul, poruncile Sf. Pavel, dar şi judecățile de valoare ale lui Aristotel, comentariile filosofului elin Porfirie, încearcă să demonstreze superioritatea religiei creştine asupra celei mahomedane. Astfel, când un credincios „*va lua în mână cartea Coranului şi va pricepe prin însăşi cunoaşterea lui naturală că învățătura ei este potrivnică oricărei înțelepciuni dumnezeieşti şi omeneşti, ce altceva va afirma, rogu-vă, decât că această carte este o îngrămădire de împletituri mincinoase, o culegere de basme şi o adunătură de poveşti în cel mai înalt grad caraghioase*”.

Opera propriu-zisă este divizată în şase cărți. Cartea întâi, *Despre prorocul mincinos Muhammed*, elucidează misterul numelui (Muhammed însemnând „foarte lăudat”), al naşterii (în anul 570 de la Cristos, în țara Kenan (sau Canaan)) şi al vieții prorocului. Autorul narează despre copilăria acestuia, despre felul în care a căpătat darul profeției. La vârsta de patruzeci de ani, cu ajutorul arhanghelului Gabriel (sau Gavriil), a învățat pe de rost *Coranul*. Astfel a luat ființă mişcarea religioasă care poartă şi astăzi numele prorocului. Deşi în țările apusene, inclusiv în Imperiul Rus, circulau impresii negative şi denigratoare despre profet şi despre curentul întemeiat, totuşi Cantemir are un unghi de vedere propriu. Portretul lui Muhammed, o îmbinare de real cu elemente de basm, este o demonstrație în acest sens. Pe măsura portretului sunt şi minunile, culese, probabil, din folclorul oriental, pe care le face Muhammed (îl învie pe tatăl său din morți, frânge luna, îi face pe lup şi pe taur să vorbească etc.).

În Cartea a doua, *Despre Coran*, autorul trece în revistă denumirile *Coranului* şi argumentează în cunoştință de cauză (invocând repetări inutile, contradicțiile dese etc.) că învățăturile *Coranului* sunt false. De asemenea, se aduc în discuție şi alte cărți sfinte: *Pentateucul* (sau Tora) lui Moise, *Psaltirea* lui David şi *Evanghelia* dată lui Iisus Hristos. Dimitrie Cantemir, ca un adevărat creştin, promovează ideea superiorității învățăturilor

sfintei *Evanghelii*, susținând că, deşi cuvântul lui Dumnezeu este simplu şi accesibil, totuşi nu putem să-i negăm profunzimea sentințelor şi istețimea logicii. În timp ce *Coranului* îi conferă frumusețe şi adâncime doar limba arabă.

Cartea a treia, *Despre Apocalipsul muhammedan*, este consacrată minunilor şi semnelor premergătoare sfârşitului lumii. *Coranul* musulmanilor, la fel ca *Biblia* creştină, promovează ideea că toți necredincioşii vor fi dați muncilor veşnice şi nesfârşite, vor arde în focul veşnic, iar cei care au crezut în Dumnezeu vor fi izbăviți de iad şi vor fi aduşi la locurile de veselie.

Aspectele ce se referă la teologia muhammedană sunt descifrate în Cartea a patra. În unison cu Vechiul Testament, *Coranul* relatează despre păcatul originar al lui Adam şi al Evei, înlocuind doar mărul din *Biblie* cu boabe de grâu în sursa islamică. Se regăsesc, de asemenea, frații Cain şi Abel, Noe şi cei trei fii ai săi, Sem, Ham şi Iafet, prorocul Moise şi împăratul David, Iisus Hristos şi Maica lui, Maria ş.a. Dincolo de acest fapt trebuie să remarcăm că în *Sistemul religiei muhammedane* autorul realizează nu doar o echivalare a numelor personajelor din *Biblie*, ci spicuieşte evenimente şi situații care completează tradiția creştină.

Cartea a cincea, *Despre religia muhammedană*, este precedată de o *Precuvântare,* în care D.Cantemir regretă lipsa cărților turceşti şi persane şi recunoaşte că nu este un expert în doctrina islamică şi că multe din ceea ce cunoaşte despre religia orientală *„fie că le-am citit în tinerețe pentru a învăța limbile orientale, fie că le-am auzit într-o continuă conversație cu oameni de felurite ranguri de pe lîngă Poarta otomană...*". Prezentarea religiei muhammedane începe prin descrierea celor cinci reguli, fără de care nimeni nu se poate considera musulman desăvârşit: mărturisirea; rugăciunile (namazul); postul; vizitarea Meccăi; să dai milostenie a cincizecea parte din avere. Un loc important în acest capitol îl ocupă virtuțile turcilor, printre care sunt comentate dreptatea, mila, blândețea, dărnicia, ospitalitatea etc. Astfel, autorul ne prezintă, din punctul de vedere al unui creştin, o imagine a religiei musulmane.

Cartea a şasea, *Despre alte rânduieli ale religiei muhammedane*, ne informează cu privire la obiceiurile turcilor la nuntă, la divorț, la înmormântare. Nu sunt neglijate sectele, ereziile, dar şi ştiințele şi învățătura, logica şi retorica.

Prin redactarea lucrărilor ce vizează probleme teologice, Dimitrie Cantemir îşi complineşte efigia sa de mare cărturar, de cunoscător al religiei, istoriei şi al tradițiilor ortodoxe şi musulmane.

Referințe:

1. Sorohan E. Introducere în istoria literaturii române. - Iaşi: Editura Universității „Al.I. Cuza", 1997, p.285.
2. Cantemir D. Descrierea Moldovei. - Chişinău: Literatura artistică, 1982, p.185-186.
3. Plămădeală A. Dascăli de cuget şi simțire românească. - Alba Iulia: Reîntregirea, 2004, p.247.

Prezentat la 21.09.2011

CONTEXTUL LITERAR INTERBELIC. SPECIFICUL NAȚIONAL ŞI SENSURILE ORTODOXISMULUI

Cristina SAVA

Universitatea „Petru Maior" din Târgu-Mureş (România)

The period between those two wars underwent many social, economic and political changes that could influence the history of the Romanian literature. The changes from the everyday life affected implicitly the spiritual life. The Romanian literature tried to develop and assert itself at the European level in order to valorize the originality of the national culture and to shape the new course of the interwar spiritual life. In such a way, at least theoretically, the person's fulfillment is achieved, there is a spiritual aspiration for rediscovering the original, spiritual and moral power, the utopian hopes that were at the bedrock of developing the value judgments of the Romanian literature sustain them.

Examinarea ideologiei literare a deceniului al treilea şi a începutului deceniului următor aduce în atenție problema *specificului național* cu aspectele sale particulare: etic-estetic, estetic-cultural, estetic-social-politic, național-universal, tradiționalism-modernitate. Dintre aceste categorii conceptuale, etnicitatea în artă şi cultură pare să le fi absorbit, în sfera problematicii sale, pe toate celelalte. Specificul național a ocupat un loc privilegiat în raportul dintre tradiționalism şi modernitate în viața literară. În acest sens, tradiționalismul avea ca argument principal criteriul specificității care se opunea înnoirii, iar modernitatea nu excludea tradiția, mai degrabă o presupunea. În aceste circumstanțe, există chiar o concordanță, un anumit acord între tradiționalismul poetic şi expresivitatea modernismului. Reprezentanții tradiționalismului foloseau formula etnică drept element-cheie pentru a-i determina pe adepții modernității să polemizeze din acest punct de vedere, provocându-i să propună interpretări mai adecvate. Intelectualitatea românească a fost preocupată mult timp de constituirea specificului național în cadrul istoriei culturale. Dezbaterile în jurul acestei problematici au fost diverse, influențate, între altele, şi de condițiile geopolitice care au marcat devenirea culturii şi literaturii române. Se poate spune, astfel, că după primul război mondial realitatea a impus alte criterii de judecare şi de valorificare a fenomenelor culturii. Se constată, în această perioadă, o mutație semnificativă a criteriilor şi principiilor estetice – de la normele vechi de judecată estetică la cele noi. Epoca nouă, culturală, era de natură să cristalizeze o altă structură spirituală. Aceasta, concepută ca un climat nou, avea să impună o schimbare radicală a punctelor de vedere privind valorificarea elementelor caracteristice specificului național.

Într-un *Dicționar de terminologie literară* (coord. Emil Boldan) se fac referiri la înțelegerea şi teoretizarea specificului național şi din punctul de vedere al conotației filosofice: „În înțelegerea şi teoretizarea specificului național – care la «Gândirea» capătă consistența unei probleme de filosofie a culturii – se pot surprinde două direcții ideologice fundamentale: a) Autohtonismul tradiționalist spiritualizat (exaltarea «mitului etnic», a «mitului folcloric», arhaizarea şi tradiția ca principii dinamice – spre deosebire de decorativismul anacronic sămănătorist – uneori cu exagerări extremiste dogmatice, sub incidența «filosofiei vieții», a «existenței» şi a neliniştilor trăiriste); b) Ortodoxismul înțeles ca determinantă fundamentală a psihologiei şi spiritualității noastre (teoretic reclamându-se de la aspecte ale misticismului ortodox rus de factură modernă), direcție ce a dus în planul creației literare la o apetență pentru mituri, problematizări, atitudini reflexive şi vibrații de rezonanțe metafizice, la o simbolistică ortodoxă axată pe un panteism creştin, la o adevărată invazie de îngeri, serafimi, heruvimi, sfinți, asceți, «semne», revelații etc." [1].

G.Călinescu, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, considera specificul drept un element structural care nu se primeşte prin conformare la o normă canonică. Condiția primă în acest sens, era de părere istoricul şi criticul literar, o constituie obligativitatea de a fi „român etnic" [2]. În viziunea lui Călinescu, specificul, ca şi rasa, „reprezintă un echilibru într-o deplasare înceată, dar continuă. Determinarea lui se va face cu vremea şi nu s-ar putea azi decât indica metoda şi arunca sugestii. E un fel de a spune că începem a lua conştiință de noi înşine. Asta ne va ajuta să înlăturăm şi mai multe prejudecăți-clişee, care nu s-au dovedit prea folositoare" [3].

Întrepătrunderea dintre factorul etnic şi factorul religios de esență creştină a fost, cum observă D.Micu, temeiul complexei „mişcări gândiriste, în care şi-au făcut loc diferitele spiritualisme occidentale ale vremii,

printre care existenţialismul creştin şi expresionismul" [4]. Întreaga epocă interbelică se remarcă printr-o încercare obsesivă de definire a specificului naţional. Mai toţi marii filosofi şi eseişti ai vremii – de la cei din generaţia lui Nicolae Iorga (Constantin Rădulescu-Motru sau Simion Mehedinţi), trecând prin generaţia medie a lui Nichifor Crainic (Nae Ionescu şi Lucian Blaga), până la cei mai tineri, din generaţia lui Mircea Eliade (Mircea Vulcănescu, Constantin Noica) – asociază, în diferite grade şi din diferite perspective, ortodoxia cu românismul. Spre sfârşitul acestei perioade, teologul Dumitru Stăniloaie publică un volum intitulat *Ortodoxie şi românism*, încercând să sintetizeze, dintr-un unghi de vedere strict teologic, două decenii de discuţii în jurul acestui subiect controversat. Teologul considera ortodoxismul interbelic un „posibil temei al regăsirii noastre de sine, mişcându-se între teologie şi filosofie, între metafizică şi artă, între ştiinţă şi eseu, între formele apusene şi răsăritene, între trecut şi prezent cu un elan creator şi iscoditor" [5]. Dacă, la început, această orientare s-a manifestat cu destulă vehemenţă, mai târziu se poate vorbi de o desăvârşire a ei în conştiinţa artistică a scriitorilor.

De-a lungul istoriei, în jurul conceptului de *specific naţional* s-au aglomerat o multitudine de dezbateri, însoţite de tot atâtea confuzii şi prejudecăţi. Una dintre prejudecăţile cele mai frecvente, subliniază Z.Ornea în *Tradiţionalism şi modernitate în deceniul al treilea*, ar fi fost opinia potrivit căreia specificitatea noastră culturală s-ar fi identificat exclusiv cu un stil de viaţă regresiv, respectiv cu viaţa ţărănească arhaică. În realitate, aşa cum afirma şi Ovid Densusianu în *Rătăciri literare,* elementele definitorii ale specificităţii naţionale puteau fi identificate peste tot: atât în viaţa de la ţară, cât şi în cea urbană. Viaţa spirituală a satului, despre care se vorbea atât de mult, nu mai era, precum la începutul veacului, izolată, scoasă în afara civilizaţiei şi a istoriei. Odată cu transformările social-economice, aceasta rezonează cu mutaţiile care se derulează în întregul organism românesc. Cu toate aceste metamorfoze şi mutaţii, de sens, stil şi percepţie culturală, specificitatea naţională nu a dispărut. Notele sale caracteristice, pe care Vladimir Streinu le numeşte, într-un articol din „Gazeta literară", *aestetis carpato-dunărean*, nu s-au pierdut. Ceea ce lipsea, acum, era posibilitatea diminuării etnosului la lumea rurală, concepută ca un teritoriu al primitivităţii absolute. Izvoarele etnosului, aria detectării lui s-au lărgit considerabil. Ele au fost modulate de evoluţia istoriei. Substanţa lor nu s-a alterat esenţial, ceea ce l-a determinat pe Z.Ornea să afirme că „acele latenţe spirituale, mentale şi temperamentale care definesc specificul naţional nu s-au pierdut pentru că nu se pot pierde" [6], iar ritmul impus de specificitatea procesului a influenţat permanent desăvârşirea transformărilor şi prefacerilor istorice. Consideraţiile lui Constantin Rădulescu-Motru din *Psihologia satelor româneşti. Eterna lor imobilitate* din *Personalismul energetic* (lucrare apărută în 1927) cu privire la această prejudecată vizau concepţia imobilistă a filosofului, proiectată asupra satului, respectiv „eterna imobilitate sufletească" [7]. Referindu-se la imobilitatea pe care o arată sufletul satului românesc, el a considerat că aceasta nu este altceva decât echilibrul conflictului din interiorul psihologiei satului românesc, raportat la dorinţele de inovaţie. O altă opinie controversată a fost aceea cu privire la înţelegerea noţiunilor de rasă, popor şi naţiune. În dicţionarele de filosofia culturii sau de etnologie este notat că, din punctul de vedere al rasei, toate popoarele europene sunt suma unor amestecuri considerabile. În spaţiul european s-au luat în considerare cele patru tipuri rasiale, din a căror combinare au rezultat mai toate popoarele vechiului continent. Cu privire la popor şi naţiune, ca formă istorică de comunitate umană, caracteristica este conferită de comunitatea de limbă, de teritoriu, de viaţă economică, politică şi de factură psihică manifestată în cultura naţională şi în conştiinţa originii soartei comune. Unitatea caracteristicilor unui popor şi apoi a unei naţiuni dau naştere, într-un proces de evoluţie îndelung, formulei sufleteşti specifice.

Formula sufletească nu se modifică datorită stabilităţii elementelor din fondul protonucleic al etnocenezei: limba şi fizionomia morală. În aria de cuprindere a specificului naţional, concepţia lui Lucian Blaga despre specificul naţional este cât se poate de semnificativă. În filosofia sa, Blaga vizează concepţia asupra culturii, valorilor şi cunoaşterii, în cele trei trilogii de incontestabilă originalitate şi pregnanţă conceptuală. În acest sens, importante sunt abordările blagiene din *Artă şi valoare* (1939), unde un capitol este intitulat *Etnicul, arta şi mitologia*.

Adept al teoriilor lui Spengler, Frobenius şi Simmel, Blaga conturează o perspectivă originală asupra filosofiei stilului, considera stilul ca o emanaţie sau expresie a esteticului, care trebuie să se regăsească în mod plenar în activitatea creatoare a artiştilor. Conceptul de stil, ca element unificator al unei epoci date, este fundamental pentru întregul sistem blagian. Fără a intra, desigur, prea mult în subtilităţile gândirii filosofului despre principiile morfologiei culturii, redăm punctul de vedere al istoricului literar Z.Ornea, care aprecia că Blaga „a preţuit enorm cultura naţională, i-a descifrat înţelesul, i-a căutat nucleul generator, i-a descris tipologia

spirituală şi a evocat, nu o dată, valoarea de excepție a unora dintre personalitățile ei creatoare (Cantemir, Heliade, Al.Russo, corifeii şcolii ardelene, Avram Iancu, Eminescu, Sadoveanu, Caragiale, N.Titulescu, Enescu, Aurel Vlaicu)" [8]. Conceptul spațiului mioritic a însemnat, în gândirea blagiană, o deschidere teoretică inedită cu privire la specificul matricei [9] stilistice a culturii româneşti, element pe care Blaga l-a subliniat în mod special. Doina, plaiul, dorul, constituenți definitorii ai sufletului românesc, sunt parte integrantă, edificatoare a specificului național. Spiritul creației folclorice a însemnat, pentru Blaga, cum precizează Cornel Moraru, „forța germinativă a universului desprinsă din Cuvântul sacru din *illo tempore*" [10]. Formula sufletească şi tipologia psihospirituală îşi au locul bine definit în spațiul național, după cum notează, în *Tradiționalism şi modernitate în deceniul al treilea*, Z.Ornea: „Invocarea compromiselor teorii raseologice, socotirea religiei ortodoxe ca fundamentală pentru desăvârşirea fizionomiei moral-spirituale a poporului român, *negarea conceptului de etnic* şi invocarea stăruitoare a imobilismului mediilor sau a elementelor implicate în configurarea etnosului sunt numai câteva dintre erorile şi aporiile unei dezbateri care a preocupat mult deceniul al treilea" [11].

O altă ipoteză demnă de interes se referea la statutul religiei în cadrul specificului național. Aceasta a fost privită ca o componentă aparținând structurilor unui popor, structură denumită „condiția psiho-spirituală". Ion Pop, în *Recapitulări*, accentuează asupra ideii de transcendere a realului, marcată de elementele unui limbaj mitico-biblic: „Transcenderea realului, chiar dacă marcată adesea de culorile limbajului mitico-biblic, nu vizează atât «asceza», radicala ruptură de universul concretului senzorial, cât un fel de transmutare, de simbolică «nimicire a materiei prin formă» – poesis împotriva mimesis-ului, împins până în pragul depăşirii funcției expresive a limbajului prin autoreferențialitate". Religia, ca expresie esențializată a vieții spirituale, a îndeplinit un rol fundamental în cristalizarea formulei psihologice a poporului, ea neconstituind doar un factor esențial, cu valoare normativă în această problematică, ci având şi un rol unificator foarte clar.

Z.Ornea subliniază faptul că, în deceniul al treilea, trăsăturile naționale suferă o uniformizare, producându-se o consolidare a conştiinței naționale, datorită unor preocupări reale şi constante pentru descifrarea şi promovarea acelor elemente care contribuiau la configurarea spiritualității naționale.

Reconstituirea controverselor în jurul conceptelor *specificului național,* din deceniul al treilea, ne conduc la efectuarea unei analize capabile să readucă în atenție câteva perspective mai importante ale celor implicați în aceste dezbateri teoretice. Revista ieşeană „Viața românească" îşi asumase o perspectivă clară, bine precizată. Pentru promotorii acestei reviste, prezența etnosului în configurările artei era o problemă importantă de susținere ideologică, prin care era vizată menținerea, într-o poziție echilibrată, a legăturii dintre tradiționalism şi modernitate. Neîncrederea cu care era privită, în cercul revistei „Viața românească", poezia şi apoi proza modernă purta sechelele unei ideologii literare vechi, de tip poporanist. G.Ibrăileanu, prin tezele sale despre etnos şi artă, judicioase şi ponderate, inhiba fenomenul literar contemporan. M.Ralea, cel care va deveni în 1933 directorul „Vieții româneşti", continua preocupările privind ideea etnicității în artă. În eseurile sale Ralea identifică elementele etnicității şi orientează conceptul în centrul unor dezbateri, în care criteriile raționalismului sunt suverane. Mihail Ralea consideră că „etnicul e cum se zice în termeni filozofici, o categorie de estetică subt care artistul e obligat să vadă lumea" [12]. După Ralea, acceptarea ideii de etnos în artă nu e deloc sinonimă cu tradiționalismul. Tot Ralea este cel care respinge asertiunea lui Crainic, după care sufletul unui popor e acelaşi de la constituirea sa; aşadar, o entitate psiho-etnică invariabilă şi imuabilă, cu statut atemporal. Mihail Ralea demonstrează că sufletul românesc reprezintă o asociere echilibrată între cele două categorii spirituale (etnicul şi esteticul). Poziția „Vieții româneşti" prin aportul lui G.Ibrăileanu şi al lui M.Ralea a fost recepționată şi asimilată în mod diferit. Camil Petrescu, în 1924, un an dificil din unghiul disputei tradiționalism-modernitate, considera esențială delimitarea logică a sufletului şi culturii naționale față de umanitatea şi cultura universală. Doctrina substanței a lui Camil Petrescu îl face pe scriitor să afirme că „sufletul românesc ar fi o contopire de varii însuşiri şi cusururi altoite pe trunchiul unei rase" [13]. În 1928, an în care conduce „Universul literar", dramaturgul revine asupra problemelor legate de identificarea trăsăturilor caracteristice ale sufletului românesc şi publică un set de numere tematice, cu medalioane consacrate celor mai proeminente personalități ale timpului. Z.Ornea apreciază, pe bună dreptate, faptul că eseurile lui Camil Petrescu, cu toate erorile şi exagerările lor, au rămas ca documente de epocă exemplare ale încercărilor scriitorului de a elucida caracteristicile *psihoetnice* româneşti.

Referințe:

1. Dicționar de terminologie literară (coordonator Emil Boldan). - Bucureşti: Editura Ştiinţifică,1970, p.155.
2. Călinescu G. Istoria literaturii române de la origini până în prezent. Ediția a II-a revăzută şi adăugită / Ediție şi prefață de Al. Piru. - Bucureşti: Minerva, 1985, p.974.
3. Ibidem, p.976.
4. Micu D. Gândirea şi gândirismul. - Bucureşti: Minerva,1975, p.645.
5. Stăniloaie D. Poziția domnului Lucian Blaga față de Creştinism şi Ortodoxie. - Bucureşti: Paideia, 1993, p.106.
6. Ornea Z. Tradiționalism şi modernitate în deceniul al treilea. - Bucureşti: Editura „Eminescu", 1980, p.370.
7. Rădulescu-Motru C. Personalismul energetic. - Bucureşti: Casa Şcoalelor, 1927, p.206 / Apud Ornea Z. Op. cit., p.175.
8. Ornea Z. Op.cit., p.450.
9. Nistor E. Teoria blagiană despre matricea stilistică. - Târgu-Mureş: Ardealul, 1999, p.60.
10. Moraru C., Blaga L. Convergențe între poet şi filozof. - Târgu-Mureş: Ardealul, 2005, p.193.
11. Ornea Z. Op.cit., p.376.
12. Ralea M. Specific şi frumos // Viața românească, anul XVII, 1931, nr.9.
13. Ornea Z. Op. cit., p.405.

Prezentat la 08.12.2011

ŞTEFAN BĂNULESCU – O (RE)LECTURĂ A NUVELELOR

Mihaela VATAMANU

Universitatea „Al.I. Cuza” din Iaşi (România)

Le présent article se propose de faire une incursion dans l'univers des récits de Ştefan Bănulescu. Notre étude a pour point de départ la prémisse que le lecteur contemporain se voit confronter à une très large variété d'écrits, autant quantitativement que qualitativement. Ce lecteur a donc besoin, parfois, de certaines clés de lecture. Le présent article livre au lecteur désireux de pénétrer dans l'univers de Bănulescu une première clé indispensable de lecture – la (re)lecture. On ne peut estimer la juste valeur des écrits de Bănulescu que par un permanent recours au texte, par une lecture dynamique, circulaire, pénétrante.

Trăim într-o lume a barocului, o lume în care contrariile se asociază şi totul pare într-un continuu carnaval, contaminat fiind de legile superficialului. În acest univers insidios se instituie Măria Sa Cititorul, înlănțuit prin hățişul, din nou baroc, al unei mări de scrieri. Ce poate să mai citească el în zilele secolului al XXI-lea? Pe ce cale să păşească în labirint? Nu de puține ori lectorul neofit are nevoie de inițiere, pentru a nu-şi irosi vremea în obsedantul du-te-vino al lumii moderne.

Şi atunci, acestui cititor i se pot face propuneri – să intre pe teritorii neumblate, prin scrierile ultracontemporane sau, din contra, i se poate sugera să arunce cu privirea spre un timp mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Atunci vin eu, împătimitul de Bănulescu, şi îi aduc în față, deocamdată, începutul – intrarea în povestea numită Cartea: *Iarna bărbaților*, volumul de nuvele al autorului.

Dar cine este Ştefan Bănulescu? Deşi este un scriitor relativ contemporan (publicațiile sale editoriale începând cu 1966 şi continuând până în 1998), nu mulți îşi amintesc, poate, ceva despre el. Apariția volumului de nuvele, cu un titlu clar inedit – *Iarna bărbaților* – a fost, de la început, singulară în peisajul literar românesc. Născut într-o literatură clădită pe topoi precum tema războiului, a muncitorului care ajunge cunoscut prin faptele proprii etc., nuvelele ce alcătuiesc acest volum aduc ca suprapersonaj câmpia. Este vorba despre o câmpie tipic bănulesciană, marcă a stilului său inconfundabil, câmpie care se învecinează uneori cu ținuturile primordiale ale Deltei, într-un text halucinant, cum este cel intitulat *Mistreții erau blânzi*.

Textele lui Bănulescu – indiferent că e vorba de nuvelele, romanele, publicistica sau elegiile autorului – nu pot fi doar citite, ci (re)citite, în sensul conceptului descris de Matei Călinescu în lucrarea *A citi, a reciti: către o poetică a relecturii cu un capitol românesc inedit despre Mateiu I. Caragiale* [1]. Încă din prefața volumului, Matei Călinescu disociază, foarte exact, între cei trei termeni cu care va opera pe parcursul lucrării: lectură, relectură şi (re)lectură. Astfel, lectura vizează primul contact al cititorului cu textul, în timp ce relectura se referă la refacerea actului inițial al lecturii, adică a doua, a treia sau a n-a lectură. Acest tip de relectură nu aduce nimic nou în ceea ce priveşte semnificația, activitatea exercitându-se doar „din simpla plăcere de a fi transportat încă o dată în lumea plină de peripeții a povestirii” [1, p.13]. Spre deosebire de acestea, (re)lectura stabileşte conexiuni între diferite paliere ale textului, fiind definită de Matei Călinescu în următorii termeni: „un proces cu o finalitate structurală, reflexivă, autoreflexivă; un mod al atenției care propune încetinirea lecturii, cântărirea critică a detaliilor, un anumit profesionalism al lecturii” [1, p.13].

O simplă lectură a scrierilor lui Bănulescu, echivalentă cu simpla urmărire a unui fir narativ, conduce spre un zero valoric al textului. Toată arta lui Bănulescu stă în rafinamentul stilului, în migala cu care îşi construieşte pas cu pas fiecare tablou. Alegem, spre exemplu, un fragment de o mare încărcătură stilistică din *Mistreții erau blânzi*: „Condrat conduce mai departe barca printr-un desiş de copaci. Stejarii cresc aici unii lângă alții. Îşi ating trunchiurile, crengile izbite de vânt intră unele într-altele, zdrelindu-se. Sevele curg groase şi verzi, amestecându-se cu gheața, cu ploaia şi cu fulgii de zăpadă, care se întețesc, şi cu noroiul ce prinde crustă deasupra valurilor. Apoi dintr-o dată barca dă într-o apă fără sfârşit, fără un singur copac măcar. Pădurea s-a terminat brusc. Apa Deltei se întinde pretutindeni, tulbure şi goală. Insulele de stuf uscat, de un cenuşiu întunecat, risipite peste apă din loc în loc, nu pot înşela ochiul, la ele nu e pământ. Plutesc, târâte de vârtejuri ” [2, p.9]. Se observă un înalt simț al realizării peisajului, mânuirea cu acuitate a tehnicii detaliului, surprinderea măreției naturii prin termeni simpli, dar aleşi de o aşa manieră încât să realizeze un tablou complet al cadrului supus atenției.

Nuvelele lui Ştefan Bănulescu – căci ne oprim privirea vie, starobinskiană, doar asupra acestui sector deocamdată – abundă în simboluri, sugestii, reveniri, care nu pot fi descifrate decât la o lectură atentă, circulară, aşa cum este (re)lectura. Spaţiul câmpiei lui Bănulescu se construieşte prin jocul de lumini şi umbre, urmărit în întregul volum al *Iernii bărbaţilor* şi mai târziu în romanul «summa» al operei lui Bănulescu, *Cartea de la Metopolis*. Câmpia lui Bănulescu este una aridă, coşmarescă, o câmpie a bărbaţilor, unde numai cei destoinici pot supravieţui, oameni precum cei din clanul Nerejilor (ce se tot perindă prin nuvele) sau ca un Condrat, unic, inimitabil, din *Mistreţii erau blânzi*.

Toposul câmpiei apare prin excelenţă în nuvele precum *Dropia*, *Satul de lut*, *Masa cu oglinzi* sau *Vieţi provizorii*, în care se conturează o lume a întinderilor, unde totul pare a fi posibil, alunecându-se uşor în fabulos. Într-adevăr, Ştefan Bănulescu nu este singurul scriitor român care ridică la rang de cinste câmpia, în această familie aflându-se şi alte nume, precum: Panait Istrati, Alexandru Odobescu, Duiliu Zamfirescu, Zaharia Stancu, Fănuş Neagu etc. Dar, aşa cum s-a subliniat adesea, în cazul scriitorilor amintiţi, accentul se pune pe descriere, observaţie morală, pitoresc sau lirism [3, p.70], în timp ce la Ştefan Bănulescu este vorba mai mult despre un procedeu al alchimiei, toate componentele evidenţiate comportând o întrepătrundere.

Un text-capodoperă bănulescian este cel intitulat *Dropia*, în care sunetele câmpiei sunt orchestrate magistral, sporind impresia de vrajă a scrierii: „Iarba ne ajunge la umeri – începe brusc nuvela intitulată *Dropia*. S-a umplut pământul de prepeliţe. Roua ţine până spre amiază. Când s-o face ziuă, dacă ţi-e cald, intri în iarbă să te scalzi. Aşa fac fetele lui Arşunel, fug dimineaţa din aşternut, aleargă pe câmp şi intră unde e iarba mai mare. Le zboară prepeliţele pe la subţiori şi le cântă prigoriile cu guşă roşie pe la ascuţişurile pieptului" [2, p.34]; Şi pe parcursul operei alte detalii în acest sens: „Un timp s-a auzit numai iarba ştergând burţile cailor" [2, p.36]; „Iarba venea din faţă din ce în ce mai mare" [2, p.34]; „Ia să tăcem puţin. Parcă se aude ceva pe câmp. Se auzea iarba ca mai înainte" [2, p.38]; „Iarba suna altfel" [2, p.39]; „Curgerea egală a convoiului s-a aşezat din nou prin iarbă" [2, p.40]; „Calul lui Miron mergea cu gâtul întins înainte prin iarbă şi îşi ştergea dinţii cu rouă. În faţă începea să crească o dungă galbenă. Porumbul sau soarele" [2, p.51]. Dar, ca de fiecare dată, toate aceste adaosuri nu oferă amănunte explicite, ci vin pentru a potenţa ideea de nespus, de existenţă a încă ceva care trebuie căutat.

Câmpia bănulesciană este însoţită perpetuu de efectul de miraj – o punere în oglindă, întrucâtva, a modalităţii de a scrie proprii lui Ştefan Bănulescu. Pe întinderea câmpiei bănulesciene lucrurile îşi pierd contururile, nimic nu mai este clar, existând şi posibilitatea dispariţiei în neant. *Masa cu oglinzi* devine un text exemplar în acest sens, fiind construit tocmai pe continuul joc între a fi şi a nu fi – un oraş care există sau nu. Mistagogul care iniţiază pe cei doritori în acest spaţiu sacru este tânărul Caius, un om al locurilor, încrezător în perenitatea spaţiului de baştină. Atmosfera de mister este susţinută şi de această dată prin lucrurile spuse pe jumătate, prin aducerea în prim-plan a unor comentarii străine şi, bineînţeles, prin puterea de creare de insolit a locurilor. Un text precum cel intitulat *Masa cu oglinzi* îşi face debutul prin capitolul *Linişte de august* – o linişte suspectă, care aduce celor doi străini, Bendorf şi domnul Marteş, suspiciuni în legătură cu existenţa unui oraş în asemenea locuri pustii: „Oraşul ăsta nu-şi anunţă prin nimic aşezarea. Ne spui că suntem aproape de oraş, şi nu se vede nimic. Câmpie goală şi atât. Nici o turlă, nici o dâră de fum măcar ..."; „să tăcem puţin. Dacă oraşul nu se vede, poate că se aude..." [2, p.114]. Imensitatea câmpiei sperie pe cei neofiţi, astfel încât aceştia vor afirma la un moment dat, asemenea lui Iona, personajul marinsorescian: „Poate am încurcat drumurile pe şesul ăsta monoton..." [2, p.115]. Şi mai încolo: „De ce e câmpul ăsta aşa fără oameni?" [2, p.125].

Câmpia lui Bănulescu din nuvele este una halucinantă şi chiar devoratoare, producând unor personaje senzaţii obsedante, de năvălire a naturalului în spaţiul delimitat al oraşului. Un personaj precum Horaţiu, individualizat de Ştefan Bănulescu într-o manieră cumva naturalistă, devine prizonierul gândurilor de sufocare în marea câmpiei în care se află nesigurul teritoriu al casei, străzii, oraşului în care locuieşte. Aşadar, o emblemă a atmosferei bănulesciene este aceea a creării sentimentului de insecuritate, pornindu-se de la elemente aparent banale – în acest caz un tânăr cu minţile probabil rătăcite, tulburat de venirea câmpiei peste el…: „Nu era nimeni – şi atunci am observat florile şi iarba. Pe trotuar, prin crăpăturile vechi ale asfaltului, crescuse iarbă şi flori, cu tulpini înalte, drepte, lemnoase – şi stăteau nemişcate în bătaia soarelui. Parcă ar fi venit câmpia pe dedesubtul oraşului şi săltase pietrele ca să-şi arate iarba" [2, p.127]. Ce să mai spunem de prezenţa unui obiect fascinant precum «masa cu oglinzi», în care lucrurile se reflectă pe dos, ca într-un veritabil carnaval?! Un obiect ciudat – deşi nu este decât o simplă masă ce susţine un joc de cioburi de sticlă, aranjate într-un mod curios de Popescu – (ciudat pentru cititor şi pentru un personaj neofit, străin, care pătrunde în spaţiul

necunoscut), dar totuşi firesc, acceptat de oamenii locului: „Drumul meu spre casă trebuia să traverseze pe lângă Masa cu oglinzi. M-am retras, voiam să fac un ocol pentru a lua o cale mai lungă, dar m-am oprit, fără să mai încerc câteva clipe să mă mişc: oglinzile îmi arătau imaginea răsturnată, strada era pe cer, şi pantofii mei, pingeliţi de curând, se vedeau suspendaţi pe bolta celestă, de care atârnam, cu gulerul ridicat şi cu reverele adunate şi boţite peste piept, înconjurat tot de flăcările oglinzilor" [2, p.134].

Spaţiul specific bănulescian al nuvelelor se completează cu figuri pitoreşti precum Constantin Pierdutul Întâiul sau Andrei Mortu. Tot acest tablou fabulos, inundat din plin de raze ucigătoare care pot produce miraje, este născător şi de legende. Legende încă viabile sau purtate doar pe buzele oamenilor. Constantin Pierdutul Întâiul este o fiinţă desprinsă din picturile urmuziene, o entitate în care mediile se apropie, comunicarea devenind cu putinţă prin elemente cu totul nefireşti. Personajul nu comunică prin cuvinte, pare a-şi fi pierdut condiţia logosului. El îşi face simţită prezenţa prin urlete de vapor, zgomotul fiind cel care îl face anunţat. Socialul îl sperie, dar nu poate trăi fără acesta. „A fost glasul lui Constantin Pierdutul I-iul, regele nebun al câmpiei. Constantin e un rătăcitor trenţăros, care trăieşte singur şi ascuns, se iveşte rar, şi atunci când se iveşte, mai ales după seceriş, îşi strigă venirea prin acest sunet gros de vapor. Constantin Pierdutul I-iul e înalt, i-a uitat soarta măsura, mulţi spun că atunci când îşi mişcă statura pe câmpie i se vede umbra întunecând faţa soarelui [2, p.178]; „... e plin de iarbă, e înalt şi plin de iarbă, vine într-un nor de praf, cred că pe umărul stâng are un cuib, îi dă roată o pasăre cu aripile galbene..." [2, p.180]. Ciudat în ochii oamenilor prin portretul absurd, el le cerşeşte acestora calcule. Căci Constantin Pierdutul Întâiul este un om al numerelor, care tânjeşte după înmulţiri cu numere cu cât mai multe cifre, pe care le realizează mintal. Un perpetuu geniu neînţeles, colindător al plaiurilor mioritice.

Andrei Mortu devine o componentă complementară a portretului propriu lui Constantin Pierdutul Întâiul, mai ales în romanul de mai târziu, *Cartea de la Metopolis*. Asemenea tovărăşului peregrin din câmpie, Andrei Mortu este un haiduc pitoresc care nu pare a dori decât atenţie – portretul său este unul şarjat. Dacă un personaj precum Constantin Pierdutul Întâiul se evidenţiază mai mult prin absurd, celălalt îşi face intrarea în lumea construită de autor prin şarjă. Căci, ce face un haiduc precum Andrei Mortu? Vine în satele dunărene şi sperie copiii, se spune că uneori fură animalele sătenilor, intrând în legendele câmpiei. Apariţiile sale sunt fulgurante, încât personajele şi cititorul deopotrivă se întreabă la un moment dat dacă acest personaj, Andrei Mortu, este sau nu este cu adevărat. Fiica sa, rumena Vica din *Mistreţii erau blânzi*, devine o dovadă a trecerii lui Andrei Mortu prin acele locuri.

Pe întinderea câmpiei potopite de soare se delimitează – ca un topos al spaţiului campestru – gara. Deşi prin structură gara se instituie ca un loc închis – absolut banal în sens larg, prin apelul necontenit la acest spaţiu se sugerează valenţele sale simbolice. Gara reprezintă un soi de anticameră spre universul privilegiat al lumii bănulesciene. Este locul prin care se pătrunde în spaţiul «croit» după măsura autorului, aşa cum o face, de pildă, şi Polider – croitorul-demiurg, făuritor de veşminte, dar şi de destine. Aşa cum subliniază şi Daniel Cristea-Enache, gara ar reprezenta un fel de „axis mundi în jurul căruia eroii se întâlnesc (...) cu rosturile lor adânci" [4, p.151]. În acest sens este edificatoare imaginea sălii de aşteptare cu uşile deschise, ce permite păsărilor să zboare „dintr-o parte în alta a miriştilor", gara situându-se în centrul unui spaţiu, „într-o parte luna şi într-alta soarele". Gara reprezintă şi un punct de legătură cu restul lumii pentru acest univers parcă aspaţial. Este şi locul prin care descind intruşii, cei străini de locurile privilegiate. Este cazul personajului din *Satul de lut*, de pildă, care vine în satul F. spre a căuta informaţii. Nu este unul de-al casei şi de aceea va fi privit de la început cu suspiciune. Doar fostul popă devenit lăutar, şi el un paria – ca fiu al unei lumi pe dos, îl iniţiază în tainele câmpiei, având rolul unui mistagog. Şi în *Masa cu oglinzi* domnul Bendorf şi domnul Marteş sunt aduşi de Caius tot cu trenul, de departe, de la Bucureşti, spre a vedea cu ochii lor un lucru nemaivăzut – Masa cu oglinzi. Aceste gări populează aproape neconvingător spaţiul câmpiei, ele apar de prisos, căci pe timpul războiului – timpul omniuzitat al textelor lui Bănulescu – trenul nu circulă decât de două ori pe săptămână: „– Ce tren să treacă? Nu mai trece niciun tren, nici pe aici, nici pe altundeva. Trenurile nu mai circulă decât de două ori pe săptămână, aşa e ordin, marţea şi sâmbăta. Ieri a fost marţi. Avem de aşteptat până sâmbătă" [2, p.183]. Aşadar, printr-un alt tertip, Bănulescu face ca lumea sa imaginară să fie suspendată de restul lumii. Nu mai circulă trenuri, deci devin prizonieri ai acestei lumi pline de miraje. Iar aşteptarea poate da naştere la noi iluzii sau cel puţin la ascultarea altor legende. Gările par a fi un loc preferat şi de Constantin Pierdutul Întâiul. Deşi e singuratic, călătoreşte cu trenul de la o haltă la alta a câmpiei. De ce? Poate spre a căuta răcoarea într-un pământ mai binecuvântat, dar fără a părăsi ţinutul câmpiei.

Or, textele bănulesciene lasă să se contureze ideea potrivit căreia – aşa cum subliniază şi Mirela Roznoveanu [5, p.4] – spațiul magic nu se poate părăsi decât prin două modalități: nebunia sau chiar moartea. Nebunia a fost probată de Bendorf şi Marteş care, dorind să se întoarcă din oraşul după care au tânjit, au fost supuşi plății tributului – alunecarea în jocul Fetei Morgana. În ciuda inițiatului în acele locuri, Caius, cei doi nu-şi pot înfrunta curiozitatea şi totodată nu se pot sustrage forței seducătoare a imaginilor inedite ale câmpiei. Unul se va îndrepta spre fabulosul Constantin Pierdutul, deşi Caius îi strigă din răsputeri că acest lucru aduce blestemul, echivalent aici cu mutenia, iar celălalt se simte atras de apele dulcege ale asfințitului ce dansează în răcoarea serii. Tentația mirajului este atât de mare, încât, în ciuda inițierii sale, nici Caius nu se poate abține. Astfel, „Marteş se întoarse, se îndreptă spre Bendorf, care începu să râdă şi el. Caius se ridică de pe mirişte, alergă spre cei doi. Bendorf îşi luase hainele sub braț, Marteş îşi scoase şi el pantofii, îşi suflecase pantalonii şi intrase şi el după Bendorf, în aerul străveziu şi colorat care tremura peste câmpul gol. Baia începu, Bendorf, gol, dădea din mâini râzând de plăcere, păşind atent prin apa fierbinte a văzduhului de câmpie, pe care n-o mai simțise niciodată în viața lui" [2, p.182]. Moartea va fi pedeapsa lui Silvestru pentru că vrea să fugă din spațiul securizant al satului, al conacului. Câmpia lui Bănulescu transmite mesajul că cei care se nasc în ea nu au voie s-o părăsească, trebuie să fie *bărbați tari*, gata să înfrunte orice ierni năprasnice sau veri fierbinți, chiar dacă sunt întesate de evenimente pe potrivă. Silvestru a simțit că poate fi încolțit de oamenii care doreau cu orice preț grâu. A crezut că îi poate înşela atât pe oamenii satului, cât şi pe cei veniți de departe, chiar şi pe femeia pe care se pare că o iubeşte. Dar, moartea îl găseşte ascuns în porumbişti, căzând, absurd, cu fața într-un muşuroi de furnici.

În spațiul ficționalizat al nuvelelor lui Ştefan Bănulescu ceremonialul este la el acasă. Autorul nu s-a putut despărți niciodată de vraja locurilor natale pe care le-a purtat cu sine o viață. Parfumul câmpiei olteneşti se face simțit iremediabil prin ritualurile pe care nu întâmplător autorul le-a inserat în textele sale, ritualuri verificabile, de altfel, la o analiză etnogafică a spațiului românesc şi chiar a respectivei zone. În câmpia lui Bănulescu dragostea poate rezista dincolo de timp şi de moarte. Miron din nuvela *Dropia* vrea să-şi regăsească iubita după foarte mulți ani. Iubirea produce metamorfoze în cazul Victoriei sau poate doar în cazul îndrăgostitului Miron. Fuierea îşi caută nevasta pe sub pământ şi după moarte. Fetele cred în ursită şi aruncă bobi în foc la trecerea dintre ani pentru a-şi afla iubitul. Oamenii pot vorbi cu strămoşii în jurul focului. Sufletul devine o entitate existentă în spațiul ancestral al satului, care poate să cuvânteze atunci când este invocat. Ortodoxismul şi ocultismul coexistă într-un spațiu aruncat parcă la marginea lumii.

În concluzie, spațiul nuvelistic creat de Ştefan Bănulescu este unul peren. La fel cum *Biblia* conferă la fiecare lectură sensuri noi cititorului, poate şi sub impulsul revelației, printr-o comparație îndrăzneață putem conchide că şi scrisul bănulescian este scrisul unei perpetue parabole, actuale şi pline de semnificație la fiecare întâlnire cu textul. Dar, cu o singură condiție – prin practicarea (re)lecturii.

Referințe:

1. Călinescu M. A citi, a reciti: către o poetică a (re)lecturii – cu un capitol românesc inedit despre Mateiu I. Caragiale (2002) / Traducere din limba engleză de Virgil Stanciu. - Iaşi: Polirom, 2003.
2. Bănulescu Şt. Opere. Vol. I: Iarna bărbaților; Cartea Milionarului; Proză eseistică / Ediție îngrijită de Oana Soare. Prefață de Eugen Simion. - Bucureşti: Univers Enciclopedic, 2005.
3. Dimisianu G. Prozatori de azi. - Bucureşti: Cartea Românească, 1970.
4. Cristea-Enache D. Domnul Inefabil. - În vol: Concert de deschidere. - Bucureşti: Editura Fundației Culturale Române, 2001.
5. Roznoveanu M. Masa cu oglinzi // Luceafărul, 1984, nr.33.

Prezentat la 20.01.2011

DESTINUL FEMININ ÎNGLOBAT ÎN LABIRINTUL EXISTENȚIAL AL NUȚEI DIN ROMANUL *POVARA BUNĂTĂȚII NOASTRE*

Magdalena RUSNAC-FRĂSINEANU

Universitatea Agrară de Stat din Moldova

The scientific work ***Woman destiny embedded in Nuța's existing maze***, reflected in the novel ***The burden of our kindness*** refers to many other destinies of Besarabian people. Through Nuța's woman character, the writer Ion Druță states about some stages of the woman's life, through which more or less she has to pass: the adolescence, with its charm, disappointment with dark accents, wandering and its consequences, marriage, continuity etc.

Druță' s style, through evocative power, do execution of those, which will love each other in this story, of those that still do not know what love is, and those living in love. The sole's strings, involuntary, start to vibrate, reading the sequences, where the love verb (action) floods and overwhelms, and the content of the sequences impassions.

Cu nenumărate observații asupra valorilor etice netrecătoare, cu dezbateri efectuate artistic asupra destinului istoric al poporului basarabean, *Povara bunătății noastre*, roman scris de Ion Druță, mai proiectează o linie de subiect nu mai puțin însemnat – evoluția destinului feminin. Protagonista acestui destin este Nuța, fiica lui Onache Cărăbuş şi a Tincuței, ulterior devenită soția lui Mircea Moraru. Prin intermediul acestui personaj feminin Ion Druță scoate în relief menirea femeii pe pământ, care este de a iubi, a greşi, a ispăşi, a aştepta, a suferi, a ierta, a proteja, a perpetua. Toate acestea sunt trăiri ce predomină viața Nuței din adolescență până la maturitate, constituind, în esență, o baladă ce străbate intermitent întregul roman.

Istoria Nuței, odată proiectată, poartă cititorul prin curbele labirintice ale evoluției trăirilor şi sentimentelor, îl ciocneşte de marile pasiuni umane şi intrigi care au însoțit femeia de-a lungul secolelor, făcându-l să trăiască, împreună cu ea, momente fericite şi dramatice din viața acesteia.

Nuța devine subiectul preponderent central pentru cititor la vârsta la care Ion Druță o descrie ca „un drac de fată de şaptesprezece ani care făcea minuni cumplite. Toți cei ce erau până nu demult buni de gură, plecau ochii sfioşi, iar ruşinoşii, prinzând la îndrăzneală, turnau poveste după poveste. Nuța părea că nici pe departe nu ştie ce se petrece în jurul ei – stătea tăcută, torcea. Şi apoi de unde putea ea să ştie că pentru fiece zâmbet, pentru fiece glumă a ei se dau bătăi cumplite?”.

Stilul druțian, prin forța sugestivă, face ravagii în acest roman din cei care se vor iubiți, din cei care încă nu ştiu ce-i dragostea şi din cei care trăiesc în iubire. Strunele sufletului încep a vibra, involuntar, la lectura acestor secvențe, în care verbul dragostei inundă, copleşeşte şi, nu în ultimul rând, pasionează. Nuța, la început, trăieşte în iubire ca într-un climat al ei şi tot ce o înconjoară respiră prin dragoste: „Băieții căutau să vie cât mai devreme, să plece cât mai târziu şi se topeau de atâta dragoste. Le plăcea cuşma brumărie a lui Onache, spânzurată în cui să se usuce, le plăcea să bea apă dintr-o cănuță cu doi cucoşei desenați pe ea, puneau la cale, fiecare în mintea lui, o groază de planuri ca să-l răzbune pe bietul Onache – ca să vezi dumneata porcărie! Sădeşte omul copaci şi, atâta vreme cât cresc ei în voie, nimeni nu zice nimica, iar cum ajung la prima roadă...”. Aici se strecoară ideea că şi Nuța este aidoma unui copac de cireş ajuns la prima roadă... Se simte peste tot palpitația aceasta de inimi juvenile, Ion Druță găseşte tonalitatea uşor glumeață, puțin ironică, dar, depăşind problemele mari şi mici, o scoate în evidență pe cea perpetuu la ordinea de zi – dragostea.

Cu o dexteritate deosebită scriitorul exteriorizează emoțiile şi pasiunile puternice ale celor care se află antrenați în acest cadru artictic din care nu lipseşte nici Nuța. Ea este prezentată ca o bijuterie a Ciuturii: „Fetele mai mari din Ciutura, întâlnind drăcuşorul cela de şaptesprezece ani, căutau să lege prietenie cu dânsul. Părinții flăcăilor ce-şi petreceau serile la Onache găseau multă înțelepciune spusă în vorbele lui Cărăbuş, iar ciuturencele erau gata să pună mâna în foc că Nuța, şi mai ales mamă-sa, ştiu o vrajă scârboasă, şi vede unul dumnezeu, odată şi odată au s-o pățească ele, au să-şi blesteme şi zilele şi neamul”. Apelând la această „vrajă scârboasă” ori nu, dar Nuța rămâne a fi un timp una dintre cele mai râvnite ciuturence, la casa căreia a binevoit să vină unul dintre cei mai chipeşi băieți din sat – Nică a lui Haralambie (cel deştept). La apariția lui, Nuța trăieşte primele sentimente care sunt redate de Druță pe potriva evenimentelor; acestea se extind vertiginos fără o acțiune la suprafață, ci doar în sufletul Nuței, care devenea abătută când „nu mai găsea prin

casă buzele cele vişinii ce spuneau minciuni atât de frumoase". Şi iată că din acest moment „a rămas mândra Ciutură săracă lipită pământului".

„La şaptesprezece ani Nuța ajunsese fericită – lucru ce se întâmplă atât de rar şi, totodată, atât de des la şaptesprezece ani" vârstă la care tinerii se îndrăgostesc. Nică era şi el nespus de fericit pentru că „Fusese ales de inima unei fete şi pus în fruntea tuturor ciuturenilor, această dragoste l-a maturizat, l-a făcut bărbat în toată puterea cuvântului...". Această dragoste o fericea mult şi pe Nuța, făcea ca Ciutura s-o urmărească cu o mai mare atenție şi numai Onache privea cam sceptic această dragoste, pentru că „destinul îi şopteşte la ureche că geaba sunt toate".

Departe de aceste suspiciuni, Nuța îşi trăieşte apogeul momentelor fericite de adolescentă îndrăgostită. Dar labirintul vieții are curbe, iar la Druță acestea sunt periculoase şi se parcurg cu o intensitate emoțională sporită. Una dintre aceste curbe este şi nunta Nuței şi a lui Nică „amânată pe două săptămâni". „Ciutura a început a-şi lua rămas bun de la dânsa. Când o nuntă se amână de două ori – gata: poți să-i pui cruce". Această expresie pare să spună totul, dar prozatorul nu renunță la stilul său. Druță vine să completeze că: „Totuşi n-a avut dreptate atotştiutorul sat, pentru că, până la urmă, a fost o nuntă cum nu se mai poate spune, acolo, pe dealul cel mic". La descrierea nunții cititorul este antrenat într-o farsă a descrierii metaforice care demarează cu imaginea mirelui: „Nică era un mire cum nu mai văzuse Ciutura. Tot ce mai avea a se împlini, a se lega, a se coace, totul s-a petrecut în câteva zile, şi a înțepenit întreaga Ciutură atunci când a ieşit el să-şi joace pentru ultima oară mireasa.

Ciutura se făcea a nu o vedea, pentru că nu îi plăcea nici cătătura, nici dansul, nici felul ei de-a fi. Ciutura se simțea oarecum jignită – să duci în fața altarului o asemenea frumusețe de flăcău alături de o asemenea pocitură de fată?! Ciutura se miră, Ciutura întreabă în şoaptă: Cine o fi fiind mireasa, de unde-o fi găsit-o Nică?". În ziua nunții „Ciutura stătea împietrită. Ciutura dădea trist din cap, întrebându-se: bine, dar ce face cealaltă mireasă, oare n-o să vină la nuntă? O jumătate de sat habar n-avea – cealaltă jumătate abia sălta umerii, şi numai două-trei babe şopteau lumii: cum, n-ați auzit? S-a otrăvit biata Nuță, în dimineața când muzica a cântat primul marş, trezind satul, a băut paharul, săraca".

Nunta lui Nică este prezentată ca un spectacol feeric la care Nuța apare ca o spectatoare cu fața trasă de plâns, a venit la nuntă însoțită de cei doi frați ai săi. Ea apare ca o fetişcană nenorocită, beteagă în sensul propriu şi figurat al acestui cuvânt, căci fusese logodită şi în concepția consătenilor se strecurase un fel de îndoială în privința castității ei. Nuța şchiopătează, Nuța e amărâtă de destinul ei, pe doctorii de la Iaşi, dar „fir-al naibii, putea fi frumoasă fiica ceea a lui Cărăbuş, când voia ea să fie – aşa, şchioapă, cu obrajii subțiați de plânset, ea rămânea mult mai frumoasă decât mireasa adusă din Nuieluşi". Şi dacă printre ciutureni vehicula un zvon precum că „s-a otrăvit biata Nuță, în dimineața când muzica a cântat primul cântec" ea a venit să demonstreze ca nu-i ştia satul firea, „Nuța nici gând să se otrăvească".

De aici viața Nuței ia altă întorsătură, de aici încep trăirile unui destin obişnuit al unei femei. De la nunta lui Nică scriitorul ca şi cum ar fi uitat că fetişcana asta are draci. Altfel decât cea de acum doi ani în urmă, imaginea ei de regină a Ciuturii a fost denigrată, narațiunea devenind realistă, fără extaziere, fără patetică în ceea ce priveşte persoana fetei: „Iat-o stând puțin stingherită, puțin ruşinată pe marginea drumului". Scriitorul ne prezintă o complet altă ființă, nu mai rămăsese nimic din noblețea ei de odinioară, până şi la vorbă e mai domoală. Druță însă nu întârzie să-şi înzestreze eroina cu „un nu ştiu ce" eminescian caracteristic doar femeilor, căci femeia e femeie şi cultul femeii în opera lui Ion Druță e sacralizat.

Labirintul destinului Nuței este unul dificil, dar tot ceea ce se petrece cu ea poartă fiorul sacrului, chiar şi ispita acelor „nopți de vară" parcă ar căuta să vadă pe câte le mai poate îndura Nuța. În una din asemenea nopți Nuța se nimeri în câmpie, venea spre casă „cu un coşuleț de papură" în mână. Iar Mircea, un flăcău de aceeaşi vârstă cu ea, care a urcat şi el de multe ori dealul cel mare (ajunsese chiar a-i ține Nuței furca la tors) se pomeni venind, într-o asemenea noapte, cu o căruță plină cu fân, spre sat. De aici încolo Ion Druță scoate în evidență un joc sufletesc, pe care noi de acum începem a-l bănui. Urcată în căruța lui Mircea „Nuța a venit singură şi s-a aşezat cuminte alături, hotărâtă să pună capăt jocului nesocotit". Aici prozatorul ne introduce în sfere, care pentru un cititor străin de tradițiile şi ritualurile naționale ar fi nişte abateri inutile, care puteau fi, dar puteau şi să lipsească. Comportamentul Nuței nu face altceva decât să ne suscite imaginația: „Şi-a adunat gâțele, parcă începea să le despletească, să le împletească din nou, dar deodată le-a repezit, smuncindu-le. S-a înfipt cu dinții în ele, le rupea bucăți şi, în sfârşit, îmbrățişându-le ca pe doi copii rămaşi orfani, a căzut alături în fân, secerată de o jale grea. A prins a plânge de da sufletul dintr-însa".

De fapt, intenția fetei de a pune capăt jocului nebun cu gâțele ne orientează spre folclorul nupțial, în care despletitul gâțelor are loc înainte de nuntă, la imediatul hotar dintre o fată ce devine nevastă. Prin acest gest Nuța ca și cum ne-a anunțat despre intențiile și deciziile ei. În continuare cititorul trăiește cu ea emoțiile evenimentelor ce urmează, iar scriitorul ne aruncă în acest hău cu sufletul la gură prin forța de expresie declanșată de niște informații impresionante la prima vedere, ce pot fi răstălmăcite foarte ambiguu. „Nuța se frământă în jalea ei, scoate ochii cuiva. Îl mușcă, îl bate cu picioarele și fustișoara cenușie urcă trădător spre brâu". Mai departe din acest spectacol sfânt, prozatorul, în contextul vorbelor despre cum merge căruța în jos spre podul Cuboltei, ne înfruptă doar cu un detaliu repetat în câteva rânduri: „doi genunchi tineri de fată". Urmează ceea ce așteaptă cititorul, dar prozatorul elimină din limbaj ceea ce ține de sfere indecente, ducând la punctul de vârf, fără a spune în fond nimic. Mircea „a încercat în mare grabă să așeze fustișoara fetei înapoi. Un deget, o mică părticică din firea lui s-a atins de lumina celor două picioare, s-a înecat în goliciunea lor și s-a jurat că moare, dar nu se mai întoarce înapoi. Mircea a trimis cealaltă mână în ajutor, dar a pierdut-o și pe ea. Și atunci când erau pe jumătate pierduți, când caii nechezau a groază, când rămăseseră numai douăzeci de pași până la pod, un braț al fetei, rupând învelișul fânului, s-a ridicat, rugându-se parcă în limba lui mută. Mircea a vrut să vadă ce vrea el. Sa apropiat, s-a aplecat. Timid și rușinos s-a culcat brațul fetei pe umărul lui, îndemnându-l undeva departe, într-o lume unde nu mai este nici rușine, nici amintiri, nici poduri și-i numai una sfânta dragoste..."

Autorul redă foarte voalat cadrul în care se petrece acțiunea, lăsându-ne să ne dezlănțuim în voie puterea imaginarului. Cu o ironie ușoară caută o altă linie de subiect, renunțând parcă la aceasta, ia narațiunea din altă parte, dar deja de peste tot se strecoară aspirațiile juvenile și stăruitoare de a înainta în acest act al inițierii, toate se îndreaptă spre acest centru, iar acțiunea, deși se dezvăluie pe un areal mai panoramic, are o mișcare concentrică.

În acest poem filosofico-poetic, cu subiectul lui inegalabil de original, de simplu, de dureros Nuța se inițiază în ceea ce va urma să fie viața. Împreună cu Mircea au trecut un examen și autorul divinizează sentimentele celor doi îndrăgostiți. Însa mai e în față un prag al sensibilității, pe care cititorul urmează să-l treacă împreună cu acești doi eroi. De aici scriitorul devine grav, serios preocupat de viitorul Nuței. Cu cât ne apropie autorul de casa fetei, în sufletul cititorului se strecoară neliniștea, pe care o trăiește Nuța, căreia „îi place pe semne fântânița ceea unde se cuibărise", „se cam codește să iasă de acolo". Se pune capăt întregii nopți de dragoste prin gestul lui Mircea care „ridicat în genunchi, a aruncat în mijlocul ogrăzii coșul de papură...". Văzându-l Onache, tatăl fetei, își dă seama că Nuța a încălcat ritmul vieții și a ritualului ei, a trecut peste normele de conviețuire consfințite de milenii. Ce însemna aceasta pentru conștiința, demnitatea de om, că acest pas de multe ori avea repercusiuni grave, ne-o va spune tot Druță.

Din acest punct al unei etape încheiate din viața Nuței pornește cealaltă perioadă – de căsnicie scurtă, de lungă așteptare a soțului plecat pe front, de întâlnire după război, un nou examen la proba căsnicie, iarăși aruncată între două iubiri și regăsirea unui echilibru sufletesc în măreața misiune de a continua neamul Cărăbușilor.

Răbdătoare și iertătoare în același timp se dovedește a fi când îl aștepta pe Mircea de la război, aștepta „în fiecare clipă, îl aștepta zi și noapte, îl aștepta pentru toți cei patru ani și ceva cât nu-l prea așteptase", încât și Ciutura a început să se mire: „Să vezi dumneata cât ține în viața unui om dragostea de fată".

La întoarcerea lui Mircea, Nuța era în câmp la seceratul răsăritei. Harnică cum era, umbla iute încât de departe se părea că Nuța vrăjește, șoptind răsăritelor ceva... La apariția lui Mircea ea este profund surprinsă, copleșită de o frică inexplicabilă. Mircea, nu putem să nu observăm, o regăsește mult altfel, diferită de cea de dinainte de război, cu atât mai mult că: „Nuța în zilele de muncă grea părea mult prea alta". Tabloul, în care numai încântare frumusețea Nuței nu poate trezi, este prezentat pentru a accentua pe această linie prăbușirea idealurilor lui Mircea cu care pornise spre casă. Cu toate acestea, când se întâlnește cu fostul său coleg de școală – Nică, un fost rival pe linia dragostei față de Nuța, Mircea „continua să privească lucrurile ca un biruitor, ca un cavaler al ordinului „Slava", care a ajuns până la Berlin, care a văzut atâtea tragedii pe drumurile războiului și a participat la atâtea operații militate grele, ce nu o dată i-au pus viața în pericol" [1]. Întâlnirea de la marginea pădurii o copleșește de nostalgie, dar Nuța se dovedește și aici mai puternică trecând cu verticalitate peste toate.

Fenomenal lucru, dar până la Ion Druță nu a remarcat nimeni în proza basarabeană modalitatea de evaluare a celui mai suprem criteriu al vieții – munca. În „Povara bunătății noastre" munca se „identifică cu farmecul artistic". Atât pentru Druță, cât și pentru personajele sale „a fi înseamnă a munci. Sensul vieții depinde direct de conținutul, scopul și rezultatul muncii" [2]. Amănuntele și detaliile, care o surprind pe Nuța oficiind cultul muncii, constituie întreaga viață interioară nu doar a ei, ci a tuturor celor ce mișcă acțiunea romanului.

Acţiunea are ritmul vremii cu anotimpuri, sărbători, cumpene, drame, bucurii şi toate la un loc sunt trecute prin prisma sufletului. Hărnicia este şi onoarea, şi sărbătoarea, şi etica şi religia ciutureanului: „Nuţa umblă ca o furnică de dimineaţă până seara, pe toate le dovedeşte, la toate are îndemânare. Căsuţa ei, încinsă cu brâu siniliu, se tot vântură aşteptând, iar Ciutura se bucură. Ia te uită mata ce gospodină! Arde totul în jurul ei şi ce noroc o să mai fie pe capul bărbatului ce-i rămâne să trăiască o viaţă cu dânsa!". Nu o dată era surprinsă că „bătea pragurile moşnegilor şi căuta să prindă ceva minte de la ei. Le cerea sfaturi – cum cred ei că ar fi mai bine de făcut? Că, dacă o iei aşa, ar fi bine, şi de o întorci altminterlea, tot n-ar fi rău".

O atare atitudine surprindem la Nuţa faţă de obiceiurile calendaristice de iarnă care nu sunt redate „prin gesturi exterioare, concrete", „ci prin reflecţii asupra colindelor – oglindă a dragostei întru Hristos a neamului nostru. Iar atitudinea faţă de sufletul strămoşilor denotă anumite principii valorice (...). Bunăoară, faptul că Nuţa nu mai ţine minte nici o colindă până la sfârşit este o aluzie a scriitorului asupra faptului că, din păcate, se renunţă la nişte valori naţionale" [3]. Pentru Nuţa însă sosirea iernii, prima zăpadă, oricum au o importanţă valorică specială. O peregrinare imaginară în anii de copilărie, când ea, împreună cu fraţii săi, aştepta cu nerăbdare sărbătorile de iarnă, îi atinge cea mai sensibilă strună a sufletului. Eroina retrăieşte de fiecare dată cu voluptate aceste emoţii plăcute şi mari bucurii pe care le aduceau cu ei colindătorii. Nuţa este plăcut uimită de faptul că, oricât de repede se scurge timpul, cât de repede trec anii, este pur şi simplu o minune că e posibil ca la sărbători să mai poţi întâlni şi azi oameni din veacul cela de demult. Ea se gândeşte şi la viitorul copiilor săi şi nu ştie ce ar putea întreprinde ca să aibă şi aceştia parte de sărbătorile iernii. Nuţa speră, înfăşând copilul nou-născut ea îi cântă „o colindă nouă despre trei păstori" şi asta o face fericită.

Coincidenţa aducerii pe lume a nepotului lui Onache pe fundalul poeziei calendaristice cu colinde, urături, oraţii de semănat nu este incidentală, ci are menirea de a dezvălui nişte permanenţe, constante fireşti atât pentru moldoveni, cât şi pentru alte popoare. Deosebit de poetice sunt descrierile obiceiurilor în noaptea de ajun: „Viaţa grea a ţăranului venea aproape de poveste, se îngemăna cu dânsa, rămânând ea singură, pe o singură noapte, poveste". Colindele la aceste sfinte sărbători proslăveau casa ţăranului numind-o „palat", „curte", iar stăpânii ei erau numiţi „boieri mari", dorindu-le bogăţii de poveste. O surprindem şi pe Nuţa amintindu-şi o colindă în ajunul Crăciunului. Cuvintele sunt, de fapt, nişte citate, dar nu dintr-o colindă oarecare, ci din una în care se menţionează şi dibăcia gospodinelor „ce ştiau rostul la pâine" şi coceau „colaci cât roata morii".

Ion Druţă, prin reliefarea obiceiurilor naţionale, nu scoate în evidenţă doar o exclusivitate a eroinei sale care s-ar mişca într-un spaţiu idilic edulcorat, ci reflectă un mediu firesc, cunoscut de când lumea, fără a-l idealiza, dorind doar să arate frumuseţea spirituală a omului, care pune preţ pe aceste valori seculare ale poporului. Motivul colindelor constituie, astfel, „un element de structură prin care autorul pledează pentru bunătate, omenie şi suflet neprihănit" [4], opţiune firească şi realistă, reflectă starea adevărată a lucrurilor, concomitent vorbind despre legătura consistentă a poporului cu tradiţiile lui.

Pe linia evolutivă a Nuţei, cu multe stopări, şovăieli, chibzuieli, examene acute de conştiinţă, putem face o secţiune transversală a temei fundamentale a romanului – perpetuarea neamului basarabean. Prin chipul Nuţei scriitorul ne aduce la frumosul chip al mamei, care găseşte marele sens al adevărului vieţii, marele sens al dreptăţii pe pământ în conştiinţa de sine – de a-şi realiza misiunea de mamă în toate circumstanţele prin perpetuarea pastei „etico-civice din care-i coagulat conturul cărăbuşian" [5].

Nuţa poartă o veneraţie constantă la baza căreia stă ordinea familiei, ea poartă o veneraţie constantă pentru mama sa, atunci când o văduvioară schimbă în casă totul, ea reface soba şi hornul cum le lăsase Tincuţa. Evident, în acel moment „o preocupă nu muchia hornului, nici pervazurile, ci demnitatea familiei („Păzeşte casa aşa cum a lăsat-o mama")" [6].

Acest personaj feminin este prezentat de Ion Druţă „cu labirinturile şi tainiţele lui psihologice, îi relevă cu atâta profunzime destinul" [7], încât, la un moment dat, avem senzaţia că el se contopeşte total cu acest personaj-femeie care este, în opera sa, purtător de gingăşie, de nobleţe şi frumuseţe interioară, „posedă simţul cuvântului frumos, se înfiorează în faţa sacrului şi a sublimului, caută cu înfrigurare adevărul şi rostul trecerii prin lume a omului" [8], care susţine un climat psihologic şi moral al acţiunii romanului *Povara bunătăţii noastre*.

Prin această femeie Druţă aduce suflul ineditului în roman. Prin ea scriitorul conturează o sublimă revalorificare a frumoaselor şi nepreţuitelor obiceiuri calendaristice, prin intermediul ei se afirmă acele mituri populare, acea exotică etnografică, acele seri vesele petrecute împreună cu cei ce urcau seară de seară dealul cel mare, acea drama sfâşietoare a primei dezamăgiri, acea noapte de vară cu miros de fân, acel examen susţinut la capitolul căsnicie, îndelungatele aşteptări, oscilaţiile între trecut şi prezent, acele profunde învăţăminte pe viaţă.

Referințe:

1. Hropotinschi A. Problema vieții şi a creației. - Chişinău: Litera, 1998, p.191.
2. Bilețchi N. Considerări şi reconsiderări literare. - Chişinău: Literatura Artistică, 1983, p.59-60.
3. Ghilaş A. Romanul anilor'60: modelul bonus pastor. - Chişinău: CEP USM, 2006, p.51.
4. Ibidem, p.52.
5. Palladi T. Darul ceresc al bunătății noastre sau Druță după Druță. - În: culegerea colectivă: Fenomenul artistic Ion Druță. - Chişinău, 2008, p.320-321.
6. Botezatu E. Valențele simbolice ale spațialității la Ion Druță: Casa. - În: culegerea colectivă: Opera lui Ion Druță: univers artistic, spiritual, filozofic. În 2 volume. Vol. II. - Chişinău: CEP USM, 2004, p.147.
7. Dolgan M. Refuzul canoanelor (reflecții despre plăsmuirea eroilor druțieni). - În: culegerea colectivă: Fenomenul artistic Ion Druță. - Chişinău, 2008, p.259.
8. Dolgan M. Eminesciene, Druțiene, Vierene. - Chişinău: CEP USM, 2008, p.48.

Prezentat la 29.11.2011

ASPIRAŢII ŞI CONSECINŢE – ASPECTE ALE PERIOADEI POSTBELICE

Magdalena RUSNAC-FRĂSINEANU

Universitatea Agrară de Stat din Moldova

In the scientific work ***Aspirations and consequences – the aspects of the post – war period*** *there* is discussed the woman character – Rusanda Cibotaru, from „Leaves of sorrow", by Ion Drutsa. In the first years of the World War II, she decides to become a teacher. Her decision is of a courageous one, as at that time Besarabian people could see their daily bread earned solely through physical farming work.

Suddenly she feels lonely among her nearest and dearest, as the villagers started to look at her skeptically. The dramatic situation gets worse, when Gheorghe, a boy from the village loved a lot by Rusanda, starts to ignore her, as he thinks becoming a teacher, Rusanda will give up some common human values. Through Rusanda 's character, the author reflects the intelligence drama in the first post-war decade.

Spre conceptul filosofic al lui Ion Druţă asupra vieţii, reflectat în operele sale (literatura nu e altceva decât existenţa noastră spirituală), critica literară îşi orientează perpetuu obiectivele, pentru a descoperi noi aspecte lipsite încă de atenţie sau unele interpretate, pe alocuri, diferit decât şi-ar dori autorul însuşi.

În această ordine de idei, ţinem să menţionăm povestirea *Frunze de dor* vizavi de care Ion Druţă, în articolul *Descrierea valorilor* (publicat în ziarul *Moldova Suverană*, 1993 din 25 septembrie) constată ca „această lucrare *Frunze de dor* nu este înţeleasă just". La întrebările: „Ce s-a întâmplat? De ce s-a întâmplat? De ce s-a lepădat Gheorghe de Rusanda?" Druţă vine cu următoarele explicaţii: „Vedeţi dumneavoastră, acea epocă a demonismului comunist avea un mecanism foarte adânc ascuns, pe care eu l-aş numi *discreditarea valorilor*. Şi uite, cum a început atuncea în şaisprezece sau şaptesprezece, când bucătăreasa era pusă în fruntea satului, până în ziua de azi această mare „epopee" încă nu a sfârşit. Şi discreditarea valorilor cam cum mergea? Dumneata nu prea eşti bun de învăţător, dar uite noi te facem, în schimb dumneata o viaţă întreagă ai să ţii minte că noi te-am făcut învăţător... Şi uite în felul acesta atâta a fost frământată această lume cu discreditarea valorilor reale, încât mai fiecare din noi nu şi-a trăit viaţa pe care ar fi vrut s-o trăiască, n-a făcut ceea ce ar fi vrut el să facă în viaţa lui şi ar fi fost capabil să facă, dar n-a făcut, admitem că nici n-a iubit pe cel pe care ar fi vrut să-l iubească...".

Dincolo de acest citat, vom apela la altă reflecţie a autorului, stipulată în romanul *Povara bunătăţii noastre*, unde Ion Druţă menţionează că „a trăi înseamnă în primul rând a cunoaşte. Fiecare om poartă cu el o lume întreagă, aşa cum a văzut-o, cum a cunoscut-o, cum a înţeles-o", fapt ce, credem, ne permite – la o analiză a personajului feminin Rusanda, protagonista povestirii *Frunze de dor* – să facem unele abateri de la declaraţiile făcute de scriitor în articolul *Descrierea valorilor*, pentru că, până la urmă, fiecare dintre noi „a văzut-o", „a cunoscut-o", „a înţeles-o" într-un fel anume.

Indiscutabil, în povestirea *Frunze de dor* Ion Druţă creează personaje asupra cărora destinul istoric din perioada postbelică şi-a pus amprenta. Unul dintre aceste personaje, marcat de realitatea socială de atunci, este şi Rusanda Cibotaru din satul Valea Răzeşilor, personaj spre care, în cele ce urmează, ne vom îndrepta obiectivul. La întrebările: „Ce s-a întâmplat? De ce s-a întâmplat? De ce s-a lepădat Gheorghe de Rusanda?" vom încerca să răspundem prin prisma viziunii şi percepţiei noastre.

Rusanda este prezentată în această povestire la vârsta la care dragostea dă târcoale, vârstă la care se îndrăgosteşte de un tânăr din sat – Gheorghe Doinaru. Această dragoste izbucneşte năvalnic primăvara, vara se consumă pe îndelete, dar toamna se răvăşeşte nemilos.

Sentimentul a luat naştere într-o zi de primăvară timpurie pe când Rusanda era în câmp la sădit mazăre, iar Gheorghe la arat şi a durat atâta timp cât Rusanda a avut grijă de pământul din Hârtoape. Fiind pasionată de Gheorghe de ceva timp, Rusanda, întreprinzătoare de fire, pune la cale un plan de seducţie a flăcăului: iniţial merge la mătuşa Frăsâna, mama lui Gheorghe, după sămânţă de gheorghine, cere de la aceasta un şerveţel să coase nişte clopoţei şi într-un final îl convinge, cu insistenţă, pe tatăl său, că deja e timpul să semene mazăre în Hârtoape. La săditul mazării, cum a şi planificat, se întâlneşte cu Gheorghe. În acea zi s-au înţeles să meargă seara la club. Conform tradiţiei, în felul acesta, ea va fi scoasă de Gheorghe „în lume" la joc, moment de o importanţă majoră în viaţa unei fete. La întoarcere de la club Druţă ne delectează cu momente

inedite, în care, alături de Rusanda, Gheorghe trăieşte un sentiment de beatitudine, dându-şi seama că: „... un suflet curat şi tânăr s-a lipit de sufletul lui ca un copil, şi-i era a plânge, şi-i era a râde lui Gheorghe”. Prin întunericul nopții, „păşind alături, fragedă şi puțintică, Rusanda răspândea în jur un farmec pe care Gheorghe nu-l cunoscuse până atunci, şi toate drumurile, casele, gardurile, toate cele cunoscute şi răscunoscute de el îi păreau proaspete, noi, căci le vedea prima oară cu Rusanda”, iar când Gheorghe a sărutat-o, ea „a scos repede o băsmăluță, a pornit cu ea spre buze, dar mâna n-a îndrăznit să şteargă arsura primei sale dragoste…”. Şi Gheorghe rămase tulburat: „Stătea ferindu-şi fața, ca să nu-i atingă vântul farmecul celor două buze fragede, nesărutate, încă, aproape copilăreşti, de n-ar fi fost aşa de fierbinți...”. Fin e redată trezirea primei iubiri în inimile celor doi tineri. Cu un lirism tulburător dezvăluie Druță fremătarea a două inimi neîncercate încă, aşteptările înfrigurate, întâlnirile pline de vrajă, visările ademenitoare, precum şi momentele de nelinişte, îndoială şi amărăciune ce însoțesc de obicei o dragoste mare.

Înflorind primăvara, cocându-se vara, dragostea din inimile lor a ajuns în vremea culesului şi a nunților (toamna). Ar fi fost prea firesc ca Druță să unească aceste două destine într-un cămin familial, de aceea scriitorul nu întârzie să intervină cu o curbă de subiect care schimbă cursul povestirii – Rusanda devine învățătoare. Alegerea ei se dovedeşte curajoasă, dar o face pe alocuri nefericită, pentru că băiatul pe care îl iubeşte şi de care se vrea alături ajunge a n-o mai înțelege ca odinioară.

Despărțirea ei de lumea țărănească, cum i se pare lui Gheorghe, îl umple de zbucium şi neîncredere în posibilitatea însoțirii lor. Rusanda are de suferit în urma acestei decizii (de a deveni învățătoare), fiindcă, avansând, simte cum se creează o fisură în relația sa cu Gheorge, băiat rămas la coarnele plugului, dar pe care ea, indiferent de condiția socială, şi-l doreşte, cu toată făptura ei, de soț: „Eu îs a ta de multă vreme, şi poți să mă iei când ți-o fi voia”, la care „Gheorghe stătea pe gânduri”, deoarece nicicum nu se putea împăca cu faptul că Rusanda va aparține altei lumi, diferite de cea a țăranului. Fiind țăran din talpă, „visa să ia în căsătorie o fiică de țăran, dar învățătoare? Pentru ce-i trebuie lui învățătoare la casă? Şi cum poți face căsnicie cu ea – tu cu plugul, ea cu creionul? Şi dacă face un borş care nu-ți place, cum îi spui?”

Linia de subiect a Rusandei Cibotaru este de fapt linia istorică a formării intelectualității săteşti, care lua ființă chiar în primele luni de după război. Ea este omul de tip nou ce apare în sânul unei clase vechi istorice: „În străvechea meserie a acestui neam, meserie legată de coarnele plugului, a răsărit o sământă hotărâtă să-şi câştige pâinea cu mintea, cu cugetul, şi cei doi părinți păreau gata să se închine acestui început de îndârjire a seminței lor”. Această idee nu a fost lansată aprioric şi nici nu e aşa o frază de umplutură, la ea prozatorul se întoarce în ultima ediție a romanului şi îi pune unele accente mai pronunțate: „În străvechea meserie a acestui neam, meserie legată de coarnele plugului, a răsărit o sământă hotărâtă să-şi câştige pâinea cu mintea, cu cugetul, şi cei doi părinți păreau gata să înfrunte totul, pentru a ajuta odrasla lor pe această cale sfântă. După mii de ani de întunecime, străfundurile acestui pământ răzbăteau spre lumină şi ce însemnătate aveau în lupta aceasta mare cele câteva nimicuri care poate că şi avuseseră loc între o fată şi un băiat?!”.

De aici observăm că plecarea Rusandei la şcoala pedagogică are şi alte conotații decât cele sentimentale. Autorul face o aluzie voalată şi la situația dramatică în primul deceniu postbelic din Basarabia, despre care autoritățile nu aveau voie şi nici nu îndrăzneau să vorbească: „Venise toamna, iar prin satele Basarabiei şcolile rămâneau închise, căci n-avea cine dăscăli copiii…”. În *Frunze de dor* starea lucrurilor e prezentată magistral de prozator. Aici avea la ce medita țăranul, care pe timpuri trebuia să plătească ca să-şi poată instrui copiii.

Pentru prima oară, în proza basarabeană, Ion Druță, prin intermediul personajului feminin Rusanda Cibotaru, oglindeşte procesul chinuitor de formare a învățătorului. Prozatorul a redat cu măiestrie artistică rolul şi rostul învățătorului, stima manifestată față de el a celor din jur şi totodată a surprins o atitudine net diferențiată a clasei țărăneşti vizavi de acesta. Este un moment, care, după părerea noastră, pune bazele autorității viitoare a acestei nobile profesii.

Rusanda – gingaşă, plină de viață, sinceră etc., se pomeneşte, odată cu plecarea ei la învățătură, fire opusă, pe plan social, sătenilor din Valea Răzeşului. În comparație cu ceilalți, ea, chiar dacă acțiunea se desfăşoară la ora de vârf a schimbărilor psihologice radicale, se arată pregătită şi nu doreşte în nici un caz să-şi rateze şansa. Neîncercând a impune nimănui obiecțiile şi propria-i concepție despre lume, Rusanda cu demnitate trăieşte sentimente de pudoare în fața consătenilor, care o privesc puțin sceptic, ca pe o fire ciudată; acelaşi sentiment de penibilitate o încearcă şi față de părinți, ruşinată parcă pentru „vina” că ar fi încălcat o ordine stabilită de demult, că ar fi rupt o tradiție atunci când şi-a anunțat opțiunea.

Gheorghe are şi el o atitudine rezervată faţă de Rusanda, pentru că, spre regret, nu conştientizează necesitatea revizuirii mentalităţii, nu percepe faptul că, dincolo de o pasiune puternică, sentimentele se consumă fără rost, dacă nu eşti capabil să le protejezi prin mijloace impuse de timp. Lupta interioară, care rezultă din trăirile lui Gheorghe, o sesizăm în procesul său de conştiinţă. O ruşine ce trecea în categoria durere agită întreaga viaţă a lui Gheorghe: „Muncea cât trei – muncea zi şi noapte, muncea pe vreme bună şi pe ploaie, muncea vara şi iarna, fiindcă visa şi el să aibă o gospodărie în rând cu lumea".

Acelaşi sentiment al ruşinii îl regăsim la Domnica (în Capitolul IV), când deretică prin casă, căci are să vină în ospeţie prietena din copilărie – Rusanda. Poetic ne redă Druţă acest pasaj, în care expresia „Azi vine Rusanda…" este aidoma unui epilog ce face să vibreze odată cu inima Domnicăi şi cea a cititorului: „Azi vine Rusanda – şi trosneşte uşurel mătura în mâinile ei, şi vuieşte focul în sobă, şi umblă mâţa prin casă, căutându-şi un loc potrivit pentru a-şi sfârşi caierul, început aseară. Azi vine Rusanda – şi dacă li-i sortit ferestrelor să fie curate, au să fie azi, şi dacă n-a tot vrut gurarul de la sobă să se închidă, azi o să vreie, şi dacă are de gând clampa de la uşă să lucească, nu mai are ce aştepta".

O atare atitudine de superioritate o avea şi mama Rusandei, căci „...dacă intra în casă, lelea Catinca îndată îi punea un scăunel ca să nu obosească stând în picioare". Intimidată de asemenea comportament, Rusanda umbla „toată ziua, căutându-şi locul acela, unde n-ar mai fi pentru nimenea străină, dar nu-l găsea, şi când nu-ţi găseşti locul, frige soarele şi la umbră şi tot pământu-i numai drum".

Revenind la dragostea celor doi şi la conflictul latent, care descede în despărţire, acesta ţine, credem, doar de mentalitatea dezolantă a lui Gheorghe. Faptul că Rusanda devine învăţătoare şi începe să aparţină unui mediu deosebit de cel al lui se înfăţişează, subliniem, în ochii acestuia ca o înstrăinare. De aici începe gelozia şi sentimentul de bănuială care duc la o inevitabilă despărţire...

Casa oarbă, pe care Gheorghe se străduia din răsputeri, muncind din noapte şi până-n noapte, s-o gătească, pământul din Hârtoape şi dragostea faţă de Rusanda sunt anunţate să fie scopul lui final. Însă, între aceste două mari patimi ale eroului, faţă de casă, de pământ şi de Rusanda, se dă mereu bătălie cu mici biruinţe obţinute când de o parte, când de cealaltă. Şi într-adevăr, te gândeşti, ce-l împiedică pe Gheorghe să urmeze sfatul mamei Frăsâna?: „…– La câte nu m-am gândit, da iaca nu mi-a trecut niciodată prin cap că oi avea noră învăţătoare. Gheorghe a tăiat o bucată de pâine şi a prins a mânca liniştit, de parcă nici nu auzea vorbele ei. – Şi să vezi ce bine ne-om aşeza în casa asta – eu îs bătrână, mă scol de dimineaţă şi fac mâncare, vă hrănesc pe amândoi – unul la şcoală, altul la deal; de la anul te-i duce şi tu la Soroca, că n-ai mai puţină carte decât dânsa – pământul l-om da când s-o face colhoz…

Mătuşa Frăsâna, pesemne, hotărâse totul în capul ei şi lui Gheorghe nu-i rămânea decât să mănânce bine, să tragă un somn şi diseară să trimită starostii". Din acest fragment lesne observăm că mătuşa Frăsâna cugetă mai altfel decât Gheorghe, mai în consens cu noile realităţi. Pentru ea cuplul Rusanda-Gheorghe este unul firesc, dincolo de statutul social, îl vede cu perspective în timp. Într-un fel ea devine susţinătoarea Rusandei, astfel încadrându-se în tipul tragic de femeie, care ne poartă cu imaginaţia la marile chipuri de femei din literatura lumii.

Lucrurile însă rămân a fi mult prea altfel decât şi le planificase lelea Frăsâna. Pregătirea metamorfozei, în relaţia lui Gheorghe cu Rusanda, e condusă de prozator punctat, cu reticenţă, sugestiv. De o mare încărcătură semantică este secvenţa plecării lui Gheorghe după lemne în pădurea Ţaulului. Acolo Gheorghe ascultă, împreună cu alţi consăteni, povestea bătrânului despre dragostea tragică a fiului pădurarului şi a fetei din Ţaul, după care se întreabă: „Poate un mormânt ca cel de alături îi păştea şi pe ei?".

Procesul despărţirii lor este unul de durată, Rusanda mult timp domină sentimentele lui Gheorghe… Şi când se părea că „biruiseră pământul din Hârtoape, biruiseră snopii de grâu, mânzul cu steluţă albă şi iarba naltă, bună de coasă", îi vedem pe Gheorghe şi Rusanda din nou împreună, prăşind mazărea ce i-a unit, iar Gheorghe înţelegea „… că tot ce-a avut mai scump în viaţă a schimbat pe aceşti doi ochi căprii – şi pământul, şi grâul, şi mânjii, şi iarba". Marea pasiune pentru ea îi stăpâneşte fiinţa, fiindcă „copila ceea dovedise să devină marea patimă a vieţii lui". Dar când este aşteptată de el să vină la cules mazărea din Hârtoape şi apare doar badea Mihalache, Gheorghe rămâne profund dezamăgit, considerându-se trădat. Îndrăgostitului nu-i rămâne decât să constate că femeile „culeg ceea ce au sădit altele şi se leapădă de cele ce au sădit cu mâna lor…". Atitudinea Rusandei faţă de Gheorghe rămâne însă aceeaşi – ea continuă să-l iubească: „Au înflorit cartofii în grădină, Rusanda îi prăşeşte, se pleacă din vreme în vreme să plivească câte un fir de mohor şi

ascultă, ascultă… Vântul joacă albiturile întinse pe sârmă, salcâmul cel bătrân scârțâie furat de gânduri, râd gâştele în vale pe malul iazului, dar nu se aude, de patru zile nu se mai aude sunetul scurt şi miezos al unei şarabane, pe care Rusanda ar fi cunoscut-o dintr-o sută”. În cazul dat „autorul ne prezintă tabloul naturii nu în mod obiectiv, ci aşa cum îl vede şi-l simte omul într-o anumită dispoziție sufletească. Principalul în peisajul druțian nu e atât tabloul naturii ca atare, cât prisma subiectivă prin care e văzut, emoțiile eroului care colorează afectiv imaginea peisagistică” [1].

Firi delicate, firi poetice, firi cu şapte ani de acasă, eroii lui Druță aproape niciodată nu-şi spun păsul în mod frontal sau, cu atât mai mult, brutal. „Ceea ce e mai important în atitudinea sa este urmărirea eroului în chiar albia gândurilor, senzațiilor, frământărilor. Prozatorul înregistrează în mod aproape seismologic ce se petrece în sufletul eroilor, ce mişcări, modificări, tresăriri au loc acolo” [2]. Ca exemplu ar putea servi dialogul dintre Rusanda şi Gheorghe când aceştia se întâlnesc în prag de ruptură definitivă: „– Mi s-a părut, azi dimineață, că erai cam supărat. – De ce să mă supăr... – a spus Gheorghe cu jumătate de gură şi s-a gândit că nu mai rodeşte mazărea în Hârtoape. Degeaba încearcă oamenii şi o seamănă din an în an. Nu-i prieşte ei acolo”.

Rusanda trăia despărțirea de Gheorghe cu acute procese de conştiință: „Că din păcate făcea borş cu mazăre şi, vai, mazărea ceea o ardea la inimă, nu alta… Fireşte, venise peste dânsa un noroc la care nici că se aştepta şi se bucura că în clasa ceea, unde a fost chemată la tablă, vor ieşi alți copii, iar ea, punându-le mâna pe mânuța lor, le-a ajuta să rotunjească literele. Dar vai, mazărea ceea din Hârtoape, că doar semănase în primăvara ceea un pătrat de mazăre, şi o prăşise, împreună cu un băiat de aici din mahala. Şi era atât de înaltă mazărea ceea, măşcată la frunză, grea la păstaie… ”.

Oscilând între „mazărea ceea din Hârtoape” şi „un noroc la care nici că se aştepta”, chipul Rusandei, gingaş zugrăvit de Ion Druță, este aureolat cu un pronunțat dramatism. Detaliul adecvat, amănuntul definitoriu, semnificația gesturilor şi acțiunilor impun o mare pondere metamorfozelor sufleteşti ale eroinei. Dincolo de dorul aprig față de spațiul sacru cu tot ce a rămas în cadrul acestuia, dincolo de decizia prietenei sale Domnica, care după cele 4 clase obligatorii „şi-a zvârlit trăistuța cu cărți în pod şi i-a bucurat pe părinți”, când aceştia au decis „că li-i de ajuns atâta învățătură, că preotese totuna n-au să ajungă”, Rusanda se împotriveşte „inerției” comune şi-şi alege propria sa cale – cea a cunoştințelor, fiind clarvăzătoare în adaptarea la noile posibilități de afirmare, chiar dacă, într-un fel, acestea vin în contradicție cu tradițiile statornicite, cu mitul copilăriei sale. Pe această cale – calea învățăturii – au păşit mai târziu mulți dintre tinerii din sat. Viziunea Rusandei este, de fapt, cea a scriitorului Ion Druță, care se află în căutarea / „găsirea unei axe ce ar organiza pe principii calitativ noi materialul de viață, acea forță miraculoasă în stare să sublimeze în trăiri curgerea timpului şi metamorfozele spațiului, să determine omanul a trece de la integritatea mecanică la cea organică, care este omul...” [3]. Rusanda rămâne personajul concludent în acest sens, iar sfidarea vechiului nu este altceva decât protestul autorului împotriva analfabetismului.

Rusanda, exponentul noului, se identifică totuşi armonios cu mediul rural, rămâne în continuare exponentul moralității populare, a ideii de bine şi frumos. Comportamentul eroinei se află sub supravegherea ochilor lumii, care are normele sale de apreciere a faptelor omeneşti. Chiar şi dragostea Rusandei se desfăşoară ca un vechi ritual, iar dacă această dragoste nu se realizează, faptul se datorează, credem, nu atitudinii diverse a celor doi îndrăgostiți față de noile împrejurări istorice, ci lipsei de forță necesară lui Gheorghe pentru a se adapta imediat circumstanțelor survenite. Acesta se dovedeşte a fi, până la urmă, motivul destrămării dragostei, frunzele căreia n-au dovedit să capete conturul veşnicului pom verde al dragostei din paradis.

Iar atitudinea scriitorului față de Rusanda se desprinde din însuşi conținutul povestirii, prin prezentarea acesteia cu tot ce are mai frumos şi mai valoros, fapt ce ne face să punem la dubiu afirmațiile că „superba Rusandă, plecată la cursuri de învățători, în viziunea autorului, ar fi expresia parvenirii şi afirmării intelectualității şi birocrației autohtone” [4].

În rest nu ne rămâne decât să recunoaştem că, prin fiorul dragostei, suavitatea şi candoarea sentimentelor trăite de Rusanda şi Gheorghe, în povestirea *Frunze de dor* sunt expuse, cu o deosebită măiestrie, probleme fundamentale ale poporului basarabean din perioada postbelică. Iar prin firea eroilor, prin fondul nobil sufletesc, care te farmecă cu atât mai mult cu cât el se manifestă în situații dintre cele mai reale şi mai simple, se creionează conceptul estetic general al lui Ion Druță. Acesta include în sine ideea că „fiecare popor acumulează de-a lungul istoriei sale o anumită energie spirituală, care, cernută prin vreme, prin furtuni, dă mai apoi naştere unor talente, iar talentul toarnă această energie în opere” [5].

Referinţe:

1. Gavrilov A. Măiestria sugestiei psihologice la Ion Druţă. - În culegerea colectivă: Opera lui Ion Druţă: univers artistic, spiritual, filozofic. Vol. II. - Chişinău: CEP USM, 2004, p.92.
2. Cimpoi M. Marginalii la poetica druţiană. - În culegerea colectivă: Opera lui Ion Druţă: univers artistic, spiritual, filozofic. Vol.II. - Chişinău: CEP USM, 2004, p.132.
3. Bileţchi N. Considerări şi reconsiderări literare. - Chişinău: Literatura Artistică, 1983, p.84.
4. Burlacu A. Texistenţe. Vol.II. - Chişinău: Tipografia Centrală, 2008, p.159.
5. Corbu H. Osînda şi răsplata cuvîntului. - În culegerea colectivă: Aspecte ale creaţiei lui Ion Druţă / Alcătuitori: M.Dolgan, H.Corbu. - Chişinău: Ştiinţa, 1990.

Prezentat la 29.11.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

TENDINȚE SOCIOLOGIZANTE ÎN ROMANUL ITALIAN DIN SECOLUL AL XXI-LEA

Tatiana CIOCOI

Catedra Literatura Universală

The present article has as a goal the analysis of topical tendencies in the Italian novel from the XXIst century. The research starts with the hypothesis that the present-day novel registers a backward to the social problems, especially to the problems of the children and of the young generation that are confronted with the digital civilization and the values of the mass culture. This tendency can be observed in the Italian novel, but also in European one. The author calls this tendency of the contemporary prose the anti-educational writing.

Ce vrea să citească marele lector anonim, consumatorul de masă, abandonat propriilor impulsuri şi intuiţii estetice încă de la începuturile impasului culturii moderniste? Împotriva unei întregi tendințe teoretice, care a minimalizat relația destinatarului cu opera la o simplă absorbție afectivă a conținuturilor, trebuie să recunoaştem că lectorul actual se află într-o stare de „complicitate" cu problemele lumii în care trăieşte sau, pentru a o spune cu Susanna Tamaro, „oamenii vor să citească texte care îi fac să gândească" [1]. Într-un interviu acordat ziarului *Der Spiegel*, aceeaşi Susanna Tamaro defineşte foarte exact „tema" implicărilor sale creative: „Înainte de toate, pe mine mă interesează Răul. Există în lume o putere negativă, distructivă. Pe aceasta o studiez eu" [2]. Faptul că lumea e strâmb întocmită şi devierile ei nu pot fi decât o creație a lui Satan este o construcție hermeneutică ajunsă la inflație datorită reinvocării ei pe căi infinite. Dar societatea se modifică, evoluează cadrul de referință, iar odată cu aceasta mutează şi Răul. Este o dinamică ce necesită o constatare şi explicație fără încetare. Cu atât mai mult, într-o societate ale cărei „dulapuri" conservă o cantitate nemăsurabilă de cadavre neîngropate. „Sfârşitul secolului al XX-lea găseşte lumea în criză", – spune Tamaro în acelaşi interviu. – „Această criză este sfârşitul ideologiilor şi sfârşitul sensului vieții". Golul format în urma dispariției „marilor poveşti" este un loc propice pentru manifestările atavice ale polarităților contrapuse ale vieții. A întrezări, în opulența neocapitalistă, devierile spre pulsiunile primare sau a surprinde înflorirea Răului, care merge mână în mână cu noile libertăți şi cu deja învechitul consumism, este o optică de „avangardă" pe care Susanna Tamaro şi-o asumă ca pe un angajament scriitoricesc.

În general, scriitorii italieni n-au fost niciodată tentați de „potențialul creator al perversității," cum numeşte Elfriede Jelinek prevalarea simplă şi originară a Răului în imaginarul colectiv, din care artiştii americani (şi, într-o anumită măsură, cei germani) au ştiut să extragă pure capodopere de reprezentare a energiilor distructive. Abia în ultimul deceniu un grup de scriitori tineri şi impertinenți (pentru că desființează gusturile, ideile, mentalitățile, pe scurt – întregul habitat uman) şi-a asumat sarcina de a scoate în evidență disproporția dintre aparența de sărbătoare a lumii occidentale (democratizarea progresivă, bunăstare, alimentație corectă, corpuri fit, miraculoase posibilități tehnice, medicină atotputernică etc.) şi esența ei tenebroasă (explozii de violență împotriva minorităților de orice tip, arme descărcate de elevi în profesori şi în propriii colegi, sechestrări de persoane, incesturi, canibalism, violuri în grup consumate ca o întrecere la luna-parc, serial killer, foamea omicidă etc.). În *Introducere* la antologia *Gioventù cannibale*, care certifică existența, în cultura italiană – la scriitori – a ororilor extreme (*Gioventù cannibale. La prima antologia italiana dell'orrore estremo* (1996)), Daniele Brolli ne avertizează că „poveştile se schimbă" (e şi firesc, după disoluția „marilor poveşti") şi că moralismul, care secole la rând a împărțit sentințe referitor la ceea ce e admis şi just şi ceea ce e abominabil şi trebuie condamnat, este, prin însăşi mecanica sa represivă, o sursă a Răului. Cea mai mare parte a narațiunilor incluse în antologia tinerilor canibali cumulează tot ce poate etala o lume deghizată moral în materie de ferocitate: distracțiile „nevinovate" ale copiilor de burghezi *à la carte*, condimentate cu gust de cocaină şi feromoni eliminați în exces, care savurează linşarea – a oamenilor sau a animalelor – ca pe un vin de colecție destinat cunoscătorilor privilegiați (*Seratina*, de Niccolò Ammaniti şi Luisa Brancaccio); o acțiune de „caritate" finanțată de un milionar canceros care îşi lasă averea unui profug din Calabria în schimbul serviciului de „asanare" a Romei – omorârea şi mutilarea victimelor (emigranții din Est, Sud şi din fostele colonii) prin excizia sexului (*E Roma piange*, de Alda Teodorani); un cuplu de adolescenți torturați de stereotipuri mediatice care

urmează, literalmente, exemplul de transsexuare dintr-un film porno, tăindu-şi penisul cu un cuţit de bucătărie (*Il mondo dell'amore*, de Aldo Nove); un remix al deloc inocentei *Scufiţe Roşii*, surprinse în decorul intim al noilor posedaţi – *fashion victim*, *googlehypochondrici*, *food-stalker*, *biosyndrom*-iştii, *socialjetlag* etc. – a cărei moarte (şi resuscitare) e „perfecţionată" de performanţa obiectelor puse în uz: un mixer *Moulinex* îi preface mucoasa vaginală într-o carne măcinată vie, un cuţit electric *AEG* îi face corpul bucăţele şi, înainte de a fi „înghiţit," e condimentat cu *Aceto Balsamico* şi benzodiazerpină anxiolitică *Serax* (*Cappuccetto Splatter*, de Daniele Luttazzi); o excursie la mare efectuată de un grup de pensionari aflaţi în acelaşi autocar cu un cinefil pervers (vizionase de trei ori *Natural Born Killers* şi de şapte ori versiunea hard *Natural Porn Killers*), care spera să ajungă milionar cu punguţa de diamante furate ascunsă în buzunar, dar mâinile artritice ale bătrânilor de la azil îl linşează, dau foc autocarului, apoi fac autostopul cu câte un diamant în pumn (*Diamonds are for never*, de Andrea Pinketts). Acest joc ionescian „de-a măcelul", reluat cu ostentaţie şi radicalizat de Niccolò Ammaniti, Aldo Nove, Massimiliano Governi, Daniele Luttazzi, Tiziano Scarpa sau Andrea Pinketts, vorbeşte despre faptul că avertismentele absurdiştilor cu privire la monştrii pe care i-ar putea naşte incomunicabilitatea, automatizarea limbajului şi a comportamentului, platitudinea şi comoditatea certitudinilor spirituale, din care se hrănesc morala şi ideologiile, au ajuns în faza lor de „firesc existenţial". Ca şi predecesorii lor revoltaţi de „somnul inteligenţei", tinerii autori italieni au decis să fie supărători, să-i povestească cititorului experienţe neplăcute, cu personaje şi situaţii horror, pentru a arăta că teroarea nu a dispărut, ci doar s-a mimetizat printre iradierile glamouroase ale societăţii de placat. Cel puţin aşa explică Daniele Brolli pregnanta lor obsesie a morţii şi a sângelui: „În povestirea tradiţională a ororii, teroarea supranaturală era destinată înfrângerii şi excepţionalitatea situaţiei se revela doar momentană, norma socială era la sfârşit reconfirmată tocmai datorită înfrângerii elementului supranatural. Când scriitorii horror au trecut de la o scriitură esenţial consolatorie şi liniştitoare la o scriitură care nu mai dorea să confirme consensul social, ei au recurs la sânge. Sângele, ca materie a unei orori fundamentale, ca verificare a pragului dintre viaţă şi moarte. Acei scriitori s-au numit *splatterpunk* (unde *splatter* înseamnă pată de sânge şi *punk* indică alegerea unui antagonism radical) şi cu aceasta îşi declarau ireductibilitatea" [3].

De remarcat că firul narativ al scriitorilor-*splatterpunk* este, aproape de fiecare dată, legat de o figură infantilă, un protagonist copil, adolescent sau tânăr, nicidecum de o instituţie, o categorie sau un arhetip social. Invazia puberului în literatură semnalează, de obicei, că spaţiul de nesiguranţă al adultului (chinurile, trufiile, ezitările, vanităţile, confuziile etc.) au atins cote maxime. Abandonate într-un macrocosm fără sens, fără coerenţă şi fără demiurg, traseele dramatice ale noilor Pinocchio pun în scenă frica – pură şi adevărată – de ceea ce nu funcţionează în lume. Frontierele scriiturii se pot dilata sau restrânge, de la epopeea descoperirii acelei răni niciodată închise, care este copilăria, la povestirea scurtă despre universul fanteziilor şi al raporturilor infantile; dar în mod sigur naraţiunea actuală înregistrează o despărţire de epoca ludicului neangajat. Ceea ce marchează romanul ultimului deceniu este, deci, această preocupare pentru investiţia în viitorul grupului uman şi ea poate fi uşor verificată cel puţin la scara naţională a literaturii italiene (dar şi la cea europeană, de ex.: *The Fifth Child* (1988) de Doris Lessing; *L'ombra del vento* (2001) de Carlos Ruiz Zafón; *Lo strano caso del cane ucciso a mezzanotte* (2003) de Mark Haddon; *No et moi* (2007) de Delphine de Vigan; *Chagrin d'école* (2007) de Daniel Pennac; *Feuchtgebiete* (2008) de Charlotte Roche etc.). Material de studiu în şcolile de psihologie şi psihiatrie infantilă, în pedagogie, didactică şi propedeutică, micul cetăţean dresat, educat şi „cioplit" până la asemănarea cu norma general-umană, rămâne un rezervor de mistere şi pulsiuni ancestrale, despre care adultul nu ştie nimic, aşa cum ne anunţă, fără echivocuri, titlul romanului Simonei Vinci – *Dei bambini non si sa niente* (*Despre copii nu se ştie nimic* (1997)). „Vârsta inocenţei" comportă o ambiguitate ciudată, o stranietate marcată de nelinişti, pe care Simona Vinci o scoate de sub tăcerea aluzivă şi sacrală a discursurilor didascalice pentru a o transforma într-o adevărată burattinadă tragicomică a marionetelor mişcării şi rostirii părinteşti. O altă carte, cu un titlu la fel de sugestiv pentru rezistenţa optică la tensiunile implozive ale „paradisului" infantil, este *Buio* (*Întuneric* (1999)) de Dacia Maraini. Cu un spirit demascator şi combativ, pe care nu l-a dezminţit niciodată pe tot parcursul carierei sale, Maraini scoate la lumină, în cele douăsprezece povestiri din *Buio*, violenţa cotidiană la care sunt supuşi copiii în familie şi în societate. Deja amintitul scriitor-*splatterpunk*, Niccolò Ammaniti, este şi autorul unui răvăşitor roman despre imuabila condiţie de victimă pe care i-a rezervat-o omenirea, de la începuturile ei şi până în prezent, „inocenţei mieilor". *Ti prendo e ti porto via* (*Am să te iau şi-am să te duc departe* (1999)) este exemplar pentru înţelegerea întregii scări de valori şi date pe care urcă uriaşa forţă a răului neintenţionat: taţi violenţi, alcoolizaţi şi plini de prejudecăţi compensatorii ale frustrărilor

virile; mame paralizate de frica soțului şi trăind sub efectul de falsă securitate procurat de anxiolitice; femei frumoase, bune şi inteligente, dar alienate de dependența fatală de destinatarul acestor comori; bărbați frumoşi, puternici şi spirituali, dar incapabili de a părăsi condiția biologică de mascul fecundator al turmei; pedagogismul scelerat şi ipocrizia morală a sistemului de învățământ; indiferența şi laşitatea profesorilor, care nu au curajul să-i pedepsească pe cei obraznici, dar îi aleg, pentru „pilduire", pe cei inofensivi; adolescenți din familii „socialmente vulnerabile", cu înclinații criminale, care îi fac pe durii pentru că acesta este singurul model valid de succes comunitar; şovinismul etnic, sexual şi generațional, bazat pe aceeaşi lege darwinistă a luptei pentru supraviețuirea speciei; în sfârşit, absenteismul, neimplicarea, sustragerea, sublima nepăsare, disprețul față de soarta celorlalți, convocate toate pentru a demonstra că „lumea este injustă, dar legea ei e eternă – ori vânezi, ori eşti vânat" (în roman, expresia e formulată în termeni argotici). Protagonistul acestor plimbări prin culisele paradisului copilăriei, Pietro Moroni, este un adolescent (12 ani) slab, delicat, timid, un „intelectual" pasionat de ştiințele naturii, pe scurt – victima preferată a raporturilor de bestialitate primară care guvernează natura sălbatecă şi moştenitoarea ei de drept, „natura" umană (ne-o spune Elfriede Jelinek în *Să nu avem încredere în natura sălbatecă* şi, mai nou, regizorul danez, Lars von Trier, în *Antichrist*), care o omoară „din greşeală" (condamnarea la fatalitatea insurmontabilei condiții sociale în care s-a născut – de a fi slab, dependent de o voință străină, de a nu se putea opune, riposta, de a rămâne mielul etern al tuturor altarelor) pe singura profesoară care îl simpatiza, plătindu-şi „ghinionul" cu şase ani de puşcărie. La ieşirea din colonia pentru minorii delincvenți, Pietro avea optsprezece ani şi îşi explică autodenunțul (putea să n-o facă, dat fiind că nimeni nu-l credea capabil de omor) în felul următor: „Pentru a combate răul pe care îl avem în noi şi care, pe măsură ce creşte, ne transformă în bestii. (…) Eu n-am vrut s-o sfârşesc ca Mimmo care e tot acolo, luptând cu tata (mi-a spus mama că şi el a început să bea). Eu nu mai vroiam să rămân la Ischiano Scalo. Nu, eu nu vroiam să devin ca ei…" [4]. Iată o dezvăluire teribilă a unui adevăr pe care-l ține ascuns societatea noastră „normală": uneori, spațiul claustrat al puşcăriei poate oferi mai multă libertate decât „idila" acționată de torționarii de acasă, din stradă şi de la şcoală. Anunțând actualitatea darwinismului, în acest roman Ammaniti n-a făcut din figura infantilă un erou „în răspăr" față de lumea adulților (de genul lui Oliver Twistt, David Copperfield sau Tom Sawyer), dar reia demonstrația sociologică în *Io non ho paura* (*Mie nu mi-e frică* (2001)) pentru a reafirma energia magică a copiilor care luptă cu monştrii, fie aceştia şi propriii părinți. Protagonistul acestui roman, Michele, este un adolescent (9 ani) făcut din aceeaşi pastă spirituală ca şi Pietro Moroni (copil cuminte, ascultător, timid, responsabil) şi se confruntă, la fel ca şi Pietro, cu gaşca de cartier (un soi de „bandă" care funcționează după legile din lumea adultă: cine e mai abil, e şeful, ceilalți – supuşii). Există însă în viața lui Michele un eveniment care îi pereclitează existența într-o măsură mult mai mare decât extazul infam al răutății camarazilor săi de joacă. Acest eveniment este un secret de familie, un secret atât de teribil, încât nu poate fi confesat nimănui, nici măcar lui însuşi: părinții săi, împreună cu părinții celorlalți copii din gaşcă, l-au răpit pe unicul fiu al unui „capitalist putred de bogat" pe care îl țineau nud şi legat cu lanțuri în pivnița dintr-o cabană părăsită în aşteptarea răscumpărării. Cu banii obținuți din „afacere", tatăl lui Michele spera să se transfere la Roma, să nu mai fie şofer de curse lungi şi să-i dea familiei un viitor mai bun. S-ar părea că aceasta este ipostaza unui Robin Hood redivivus (romanul reține inegalitatea şanselor şi inechitatea repartiției bunurilor în societatea capitalismului post-industrial), dar spectacolul cruzimii adulților şi a copiilor ținteşte dincolo de repararea nedreptății sociale. În fond, morala cărții reactivează interesul pentru marxism (mediul determină conştiința) şi oferă modelul exact al circuitului închis al deşeurilor socialului. Abandonați străzii şi având drept unic reper comportamental un tată violent şi bețiv şi o mamă inertă şi supusă voinței soțului, copiii reproduc în miniatură, dar cu o concentrație de cruzime mult mai mare, mostra parentală, de aceea, „banda" de adulți şi „banda" de minori se reflectă reciproc ca în oglindă. Unicul care se opune legilor turmei, riscându-şi viața pentru a-şi salva semenul generațional, este Michele, însă cicatricea copilăriei nu va înceta niciodată să sape în soliditatea adultului (istoria e povestită retroactiv, ca o confesiune-eliberare de traumele copilăriei). În romanul napoletanului Diego De Silva, *Certi bambini* (*Unii copii* (2001)), accentul se mută de pe sociologie pe psihologie, asamblând portretul adolescenților cu „vocație" criminală. Şi aici cadrul de referință sugerează o existență mecanică şi automată a societății „normale", limitat la ritualica plecare la – venire de la serviciu, pe aceeaşi stradă, cu acelaşi autobuz, la schimbul a două cuvinte de circumstanță: „Oraşul adevărat e acesta. Oamenii trăiesc într-un spațiu foarte mic şi mereu între aceleaşi lucruri. Despre tot ceea ce totuşi există se ştie numai din auzite" [5]. E limpede că autorul intenționează să deschidă o poartă spre înțelegerea fenomenelor aberative (din punctul de vedere al conştiinței „normale") ale urbei, neverosimile

sau accidentale, refuzate de morala pudibondă cum sunt criminalitatea organizată infantilă, copiii străzii, abuzurile sexuale între minori şi pedofilia, vandalismul, tinerii nazy şi altele. Aceste produse ale noilor scenarii sociale au şi o proprietate distinctivă – ambiguitatea, fiind cu atât mai greu de recunoscut, cu cât imaginarul comun cultivă o proiecție angelică a copilăriei. Dedublată este şi personalitatea lui Rosario, protagonistul romanului lui De Silva: acasă, e băiatul de aur, are grijă de bunica bătrână, ştie când şi ce fel de pastile trebuie să-i dea, e politicos cu vecinii, recită pe din afară cuplete religioase, face voluntariat la o asociație umanitară; în stradă, e şeful bandei, fumează, înjură scârbos, îşi exaltă puterea virilă, trăieşte din spargerea apartamentelor şi omoară metodic, cu sânge rece, pe oricine îi stă în cale. Omorul îi dă sentimentul invulnerabilității şi îl face prepotent. Dacă simulările computerizate le oferă copiilor din generația lui Rosario prilejul de a înfrunta pericole virtuale, atunci distracțiile eroilor lui De Silva necesită senzații infinit mai tari pentru eliminarea adrenalinei. Ei traversează, cu ochii legați, autostrada pe care maşinile circulă unidirecțional cu viteza de 200 km la oră. E un mod de a demonstra curajul, dar şi disprețul pentru viață. Ajunşi pe partea opusă, unul din gaşcă intră în toaleta din restaurantul stradal şi îşi dezgoleşte penisul în fața bărbaților ocupați cu chestiuni fiziologice. Cel puțin unul dintre ei se dovedeşte a fi pedofil şi acesta, înhăitat de micii şacali, va fi bătut, prădat şi omorât. Două mituri fundamentale – cel al „vârstei neîntinate" şi cel al adultului-custode al moralității copilului – sunt anulate, dintr-o lovitură, de comentariul auctorial: „Rosario are 11 ani. (…) Rosario priveşte cum decurg lucrurile până la capăt. Rosario îşi ia tot ceea ce poate până când cineva nu-l împiedică. Rosario nu vă priveşte. Rosario vă place" [6].

Deschiderea scriitorilor spre analiza comprehensivă şi simbolică a „povestirilor de viață", care înregistrează, cu un pas înaintea cercetărilor empirice, dinamica grupurilor în mutație şi indicii constituirii noilor reguli deontologice, avertizează că tradiționala configurație identitară, cea raportată la cultură, educație, practici religioase şi modele pozitive, nu-i mai este suficientă individului pentru a înțelege lumea, pentru a se defini pe sine şi pe alții, dar, mai ales, pentru a-şi imagina un viitor. Dacă adolescentul (copilul, puberul, tânărul) apare ca personaj exponențial al narațiunilor identitare (a povesti viața înseamnă a da un sens identității personale), este pentru că, în virtutea condiției sale de „individ în formare", el este un receptacul şi o oglindă a multiplelor bulversări şi crize sociale. În acest sens, observația Elisabettei Razy cu privire la „reîntoarcerea situațiilor dificile, ca acelea de pe timpurile lui Dickens şi Malot", vizează foarte precis această „inventariere" critică a tuturor sferelor vieții private şi publice: „Copiii nu apar întâmplător. Ei au, mai mult decât alții, marginalizații, declasații, nebunii, delincvenții, femeile, sarcina grea de a semnala o depresiune şi o fractură, individuală sau generațională, socială sau epocală. Imaginea copilului abandonat, melancolic, trist, în literatură corespunde transformării societății, a credințelor şi a sensibilității ei. În timp ce spoturile publicitare debordează de copii normal crescuți, nutriți şi înconjurați de jucării costisitoare, pe teritoriul romanului e exact invers. Pentru că micul maltratat, ca protagonist şi centru al narațiunii, e împins pe scena literară de apele agitate ale modernității nu pentru a-i atesta triumful, ci crizele şi contradicțiile" [7].

Această trecere în survol peste preocupările tematice ale epicului contemporan permite a confrunta, într-o perspectivă longitudinală, gravitarea scriitorilor în jurul unui „scop etic" şi felul în care prozatorii contemporani înțeleg să abordeze această problemă. Filiațiile scriitorilor italieni cu tradiția seculară a „romanului infantil" şi cu manifestările contemporane ale neo-dickensianismului se realizează printr-o suită de apropieri şi contraste față de această paradigmă narativă. Romanele italiene de la sfârşitul secolului XX nu se referă strict la universul copilăriei decât în măsura în care acesta poate fi receptat ca nucleu activ de intensificare a unei realități mai cuprinzătoare, a cărei gravitate afectează întreaga existență umană. Cu puține excepții, toate personajele au vârsta prometeică a conflictului major între prohibițiile parentale şi exigențele propriului eu. Adolescenți şi adolescente încărcați de afecte de ură şi teamă de comandamentele castratoare ale unor părinți tiranici sau paranoic de protectivi, sfâşiați de fantasma unor relații perfecte cu o mamă, de obicei, absentă, sau de confruntările cu poruncile brutale şi intimidările unor tați de o cruzime de-a dreptul feroce, care bântuie lumea, izolați şi melancolici, în căutarea unei morale de urmat şi a unui ideal de atins. Există, însă, şi o altă categorie de minori psihanalizați: copii insensibili, ghiftuiți, insolenți, înconjurați de obiecte inutile şi costisitoare prin care părinții compensează deficitul comunicării spirituale, abandonați „dădacelor" contemporane – televizorul şi computerul – fără rădăcini generaționale şi fără conştiința apartenenței la o lume reală, făcută din gâze, frunze, ploaie, trup, suferință şi moarte. Eroii romanului contemporan apar, deci, mai complicați decât personajele „romanului infantil", însă cadrul de referință face apel la aceeaşi zonă amenințătoare şi contagioasă a urbanismului post-industrial, în care consumismul şi bunăstarea maschează o teribilă neîmplinire metafizică. Această exi-

lare a lumii la suprafața ei, unde nu e de găsit acel ceva care să-i îndreptățească rostul de a fi, este, în definitiv, actul central al explorării răului: „satul global" (televiziunea, internetul, presa, reclamele, celularele, iPod-urile etc.) mistifică şi corupe; şcoala (instrucția, modelele de conduită, ritualurile de inițiere etc.) e o fabrică de marionete; familia, din ce în ce mai dezinvestită, abandonează progresiv bătălia pentru educarea propriilor progenituri. Este o recompunere a spațiului şi a timpului umanității noastre vitezoide şi reticulare. Copilul, ca şi adultul, e un prizonier al rețelei de imagini, sunete, informații, fetişuri, iluzii şi construcții sapiențiale primite de-a gata, iar libertatea lui e cu atât mai precară, cu cât actualele virtuți performative – graba, maximizarea de sine şi autopromovarea – au anulat nevoia de singurătate şi reculegere, de meditație şi contemplare a naturii, instaurând o frică patologică de suferință şi o incapacitate de a suporta durerea edificatoare a omului cu adevărat puternic. Scriitura contemporană are un conținut protestatar organizat remarcabil împotriva acestor deformări abuzive ale psihicului infantil: educația actuală, în toate formele ei private sau instituționale, este antieducațională. Procesul făcut extremei mizerii contemporane este cimentul prozei antieducaționale care luptă cu această incultură şi vulgaritate pe care în mod curent o numim educație. Scriitura contemporană e antieducațională în sensul că respinge tot ceea ce dezeducă în om capacitatea de a gândi la sensul profund al ființării sale.

Referințe:

1. Tamaro S. Cara Mathilda. Non vedo l'ora che l'uomo cammini. - Milano: San Paolo Edizioni, 1997, p.23.
2. Ibidem.
3. Brolli D. Le favole cambiano. - În: Gioventù cannibale. La prima antologia italiana dell'orrore estremo. - Torino: Einaudi, 1996, p.4.
4. Ammaniti N. Ti prendo e ti porto via. - Milano: Mondadori, 1999, p.451.
5. De Silva D. Certi bambini. - Torino: Einaudi, 2001, p.78.
6. Ibidem.
7. Razy E. Bambini: Il racconto dei senza famiglia. I giovani eroi sono testimoni critici del mondo degli adulti. Tornano situazioni difficili come ai tempi di Dickens e Malot. // Corriere della Sera, 03.04.2001, p.12.

Prezentat la 20.12.2011

LITERATURA ÎN LABIRINTUL PREJUDECĂŢILOR CULTURALE

Tatiana CIOCOI

Catedra Literatura Universală

The present study proposes to investigate the problem of the philosophical, sociological and literary arguments that represent the basis of the cultural prejudices. Conforming to these stereotypes of thinking the feminine art occupies the secondary position in comparison with that masculine. The author follows the conceptual fundament of the cultural prejudices on the oscillating track between the „reductionist theories" and „complementary theories".

Evaluarea pe care studiile feministe au făcut-o în diferite domenii: istorie, sociologie, jurisprudenţă, cultură sau arte – dezvăluie interesul ştiinţific scăzut de care s-au bucurat femeile în respectivele discursuri specializate din trecut. Schematizarea femininului şi înscrierea lui în scenarii legitimizante, rarele ocazii în care „problema" s-a bucurat de atenţia savanţilor şi convingerile fără argumente proferate de aceştia în numele puterii tradiţiei, lipsa de coerenţă dintre trecutul femeilor şi reala lor subordonare istorică, pe de o parte, iar, pe de alta, idolatrizarea nediferenţiată şi excesul ditirambic la adresa unui grup social fără memorie colectivă şi fără mărturii de autoînţelegere – iată doar câteva aspecte pe care trebuie să le ia în calcul oricine îşi propune să investigheze acest subiect receptat oximoronic. Trebuie să notăm, în acest context, că a te sluji de legitimitatea epistemică a surselor de cunoaştere academică pentru a denunţa absenţa unei valorizări pozitive a diferenţelor între femei şi bărbaţi este, fireşte, un vechi privilegiu moştenit de la sceptici şi cinici, dar şi o încercare de a problematiza diferit discursurile care ne preced şi ne preprogramează. Astfel, efortul de a îndesa subiectul scriiturii feminine într-o formulă teoretică extrasă din principiile gândirii androcentrice, sau construită în opoziţie cu acestea, ne plasează direct în epicentrul noilor practici scientiste, blocate în căutarea unui limbaj comun al cunoaşterii şi al recunoaşterii reciproce.

Perspectiva anunţată de căderea în desuetudine a universalismului neutru a declanşat, ca într-o reacţie în lanţ, un şir de probleme incomode, iritante şi, tocmai de aceea, deloc irelevante. Mereu deschise, aceste răni ale decupajului de discursul anterior divulgă singularitatea constituantă a individualităţii umane într-o lume trucată a omogenităţii neutrobiologice. Responsabilitatea tot mai gravă ce rezultă din iresponsabila suită de imprudenţe cu care a fost gândit raportul dintre natură şi cultură (determinism/libertate, cauză/efect, concret/abstract, universal/particular etc.) comportă energii implozive ce repercutează nu doar în falsele baraje care au separat ştiinţele naturale de cele umanistice, dar şi (sau mai ales) în imediateţea politică şi socială.

Odată acceptată ideea că unul nu mai este „unul, nici unul sau o sută de mii, ci pură devenire, adică proces de tranziţie şi de creare" [1], ne vedem obligaţi să reînvăţăm cum devenim indivizi/individe, cum să ne asumăm sexualitatea ca moment fondator, ce rol îi revine corpului în această nouă ecuaţie cognitivă şi cum e articulată subiectivitatea noastră încarnantă între datul biologic şi pura construcţie lingvistico-semiotică. Provocarea feministă la adresa caracterului patriarhal şi „masculinist" al practicilor culturale este astăzi însoţită de forţa argumentativă cu care se extind şi se afirmă critica gay şi cea lesbică, studiile post-coloniale şi cele post-comuniste, aşa-zisele *black studies* şi, bineînţeles, *gender studies*. Iluzia de a ne regăsi după ce ne-am pierdut este susceptibilă de a staţiona într-un conflict fără de ieşire, pentru că atunci când „tragi capacul de pe unicul *ism,* izbucnesc toate *ismele* înăbuşite" [2] şi e nevoie să forţăm porţile spaimei pentru a domni în mijlocul acestui belşug de probleme.

Actualul interes pentru identitatea umană este, fără îndoială, focalizat asupra mecanismelor prin care se construieşte specificul de gen, rasă, clasă, vârstă, societate, etnie, naţionalitate sau orientare politică şi implică, în mod capilar, atât ambianţa metodică a filosofiei, religiei şi antropologiei, cât şi disciplinele bioştiinţelor cognitive preocupate de problemele psihologice, neurologice, de inteligenţa artificială, sau cele ale lingvisticii structuralist-semiotice din secolul trecut. Depăşind tradiţionala pudicitate care tranşa publicul de privat, discursul ştiinţific contemporan (cel feminist, în primul rând, dar nu exclusiv) converge în recunoaşterea individului uman drept fiinţă sexuală din punct de vedere biologic şi sexuată din perspectiva socială. Se fondează astfel o distincţie explicită între sex, ca dat biologic determinat, şi gen (gender), ca o construcţie variabilă istoric şi cultural a identităţii sexuale. Sexul corpului uman este substanţial ireductibil la realitatea sa biologică, pentru că i se aplică în permanenţă o construcţie culturală a genului, ca un fel de definiţie stereotipizată ce reglemen-

tează comportamentul social specific femeilor şi bărbaților. Genul produce sexul, îl „naturalizează” construindu-l, supunându-l unei pedagogizări implicite şi explicite. Sexualitatea este un produs al practicilor discursive, iar identitatea este rezultatul proceselor sociale şi simbolice. Un rol primordial în această ecuație revine limbajului verbal care, în urma lecției predate de Foucault, nu se mai poate sustrage responsabilității de a produce, repetând discursul, efectele pe care acesta le numeşte. Prin repetiție, norma îşi impune valoarea şi autoritatea, se consolidează şi, mai presus de toate, se naturalizează. Mecanismul prin care valența diferențială a sexelor s-a cristalizat într-un invariant comunitar nu mai trezeşte astăzi nici un dubiu, cel puțin aşa reiese din concluziile sociologului francez Claude Dubar: „Pentru ca femeile care posedă privilegiul „natural”, biologic, al procreării să nu îl poată traduce în putere socială, societățile comunitare (adică acelea în care bărbații exercită puterea) au inventat dispozitive (mitice, rituale şi instituționale), atribuindu-le o poziție dominată şi o identitate negativă. În toate comunitățile studiate de antropologi, diferențierea sexelor care justifică diviziunea sexuală a muncii îndepărtează femeile de la sfera puterii şi le constituie în grup distinct afectat sferei domestice” [3].

Regândind individul ca subiect sexuat, devine posibilă rearticularea mai adecvată a antitezei imobile dintre natură şi cultură, sau dintre sexualitatea naturii şi sexualitatea culturii. Chestionarea paradigmelor fondatoare ale acestei polarități demonstrează că practicile reprezentării celor două sexe nu sunt simetrice. Topologia sexuală a corpurilor socializate este rezultatul inserării trăsăturilor exterioare ale ființei biologice (prin care putem subînțelege diferențele anatomice specifice corpului masculin şi corpului feminin) într-un sistem de opoziții binare: sus/jos, dreapta/stânga, uscat/umed, tare/moale, puternic/slab, fierbinte/rece, activ/pasiv, exterior/interior, ofensiv/defensiv etc., care traduc, printr-o inepuizabilă activitate de ratificare metaforică, primatul acordat mişcărilor corpului masculin în diviziunea actului sexual. Conform postulatului corespondenței dintre „fizic” şi „moral”, indicii corpului biologic au fost transferați asupra „portretului moral-psihologic,” avantajând astfel reprezentarea masculină drept puternică, activă, ofensiv-cuceritoare, verticală, publică, deschisă şi, în consecință, dominatoare, întrucât este morală, rațională şi virtuoasă. La origini, virilitatea înseamnă virtute şi stă la baza tuturor schemelor ulterioare de percepție, de gândire şi de acțiune ale cosmologiei androcentrice. În opoziție cu această construcție suverană a subiectului masculin, reprezentarea feminină este dezavantajată de aceleaşi arbitrare caracteristici exterioare ale corpului, în conformitate cu care femeia ar fi slabă, rece, pasivă, interiorizată, defensivă şi, în consecință, dominată, întrucât este amorală, schimbătoare, contemplativă, lipsită de verticalitate şi de voință. Asociată naturii şi proceselor ei gestative, femeia trebuia pusă la adăpostul domesticului pentru a fi supravegheată, cultivată şi transformată în obiect fetişizat al dorințelor şi fantasmelor masculine.

Pedalând pe indicii exteriori ai corpului biologic, tradiția filosofică a impus modelul identității masculine drept un nucleu inviolabil, un punct fix în incontrolata şi incontrolabila devenire a realității fizice şi psihice. Această concepție a identității umane ca nucleu dur a căpătat forme istorice recognoscibile în aporia subiectului universal, rațional, unitar şi transparent. El şi-a găsit odihna într-o ştiință imobil profesată sub stindardele antropocentrismului. Dând însă la o parte masca de universalism neutru a gândirii antropocentrice, descoperim că ea este fatalmente redusă la o gândire androcentrică. Calculată de la bun început să aibă, rând cu rând, semnificația ei de tot eterogen, viziunea androcentrică s-a impus ca neutră şi, ca atare, nu a avut nevoie de discursuri justificative sau legitimative. Până la apariția studiilor feministe, concepția identității masculine drept matrice de percepție, de gândire şi de acțiune universal recunoscută şi transcendentă din punct de vedere istoric, era învestită cu funcția de a acoperi necesitățile întregii omeniri de a se defini şi de a cunoaşte. Redusă la tăcere, exclusă din istorie şi împotmolită în abundența de reprezentări (imagini, chipuri, portrete, schițe, haşuri, cerneluri, pasteluri, crete colorate, emailuri, uleiuri etc.), dimensiunea feminină a antropocentrismului, care nu se recunoaşte în idealurile emfatice ale cuceritorului, războinicului, înțeleptului sau creatorului, se vede nevoită să se acomodeze undeva între marjele stabilite de mater gloriosa şi vampa diabolică. Sub soarele cald al apusului paradigmei universaliste, oglinda în care s-a reflectat imaginea autosuficientă a eu-lui unitar e mai puțin orbitoare şi lasă să se întrevadă o ordine a dualității, ce pune la îndoială chiar şi sentimentul bărbaților despre ei înşişi ca subiecți suverani ai reprezentării.

Investigarea vastului teritoriu ocupat de studiile ce au consfințit caracterul exclusiv masculin al valorilor general umane este o sarcină ce depăşeşte intențiile şi pretențiile acestui preambul introductiv la problematica scriiturii feminine. Geografia simbolică a sexismului este anistorică şi atopică, nu i se vede nici începutul, nici sfârşitul, după cum observă, cu o fermă clarviziune şi un mare curaj, toate teoreticienele feminismului, iar febra lui argumentativă ia naştere la întretăierea dintre istoria ideilor, filosofie, antropologie şi psihanaliză, acolo unde discursul îşi asumă sarcina să-l facă şi mai obscur prin explicații insinuoase sau îndulcitoare, menite

să corupă şi mai mult atmosfera unui conflict fără de ieşire. O incursiune sumară în biblioteca retoricii masculine în stare pură, constituită în tomuri fără număr trecute sub înaltul registru al culturii universale, e totuşi necesară pentru a arăta punctul de la care au pornit studiile feministe în întreprinderea lor de a detrona discursul închis ca formă ultimă a prezenţei în faţa adevărului.

Pattern-ul gândirii ştiinţifice, ca model cu totul bărbătesc, dar acoperit de feregeaua neutralităţii, a funcţionat drept unitate de măsură şi pentru cealaltă „jumătate a omenirii", pe care a cuprins-o cu o putere generoasă şi a ocrotit-o „cavalereşte" de impactul cu gnoseologia. Definite de legile naturii şi de legile matrimoniale, femeile au fost exilate la periferia marilor concepte, iar tot ce ţine de specificul lor existenţial s-a încapsulat în atotcuprinzătoarea aporie a „eternului feminin". Dezvelind cunoaşterea de adjectivele care o acoperă, cercetătoarea germană Silvia Bovenschen ne obligă să recunoaştem că o „problemă feminină", în sens restrâns, nu există, iar dacă totuşi există, e cea mai bună dovadă a segregării istorice şi culturale a femeilor. Studiind firescul sau nefirescul imaginilor feminine percepute prin ecranul culturii patriarhale, Bovenschen notează că termenul „problemă feminină" trezeşte reacţia imediată a feministelor, din punctul de vedere al cărora, „tot ce nu ţine de aşa-zisa „problemă feminină" se referă la „problema masculină"" şi, oricât de absurdă ar fi această inversare, ea „nu e lipsită de calităţi polemice, întrucât atrage atenţia că dacă nu se va găsi un consens ştiinţific pentru aceste partidări sexiste, cercetarea e pândită de un impas de nedepăşit" [4].

Pusă tranşant, chestiunea se prezintă în felul următor: în pofida distanţei ce ne desparte de fantasmele obsedante ale raţionalismului iluminist, şi chiar în pofida deconstrucţiei critice a „testamentului filosofic" raţionalist, care a determinat locul ocupat de „problema feminină" în topul axiologic, spiritul ştiinţific s-a construit printr-o constantă obstrucţionare a reveriei şi, deci, printr-o constantă revenire la ambiţiile raţiunii totalizante. Organizate într-o „fericită" sinteză a antitezei dintre natură şi cultură, vechile idei au traversat epocile, revenind mereu în reflecţiile mai mult sau mai puţin savante, ce nu au renunţat să privească feminitatea prin prisma unor concepte încărcate de o naivitate primară. De la Rousseau, Kant, Hegel, Schelling, Schopenhauer, Kierkegaard, Nietzsche, Scheler, Bloch, Heidegger şi până la Gehlen, Simmel, Cioran, Lacan, Vattimo, Horkheimer, Adorno, Habermas sau Wittgenstein, „problema feminină" a continuat să existe şi să vegheze asupra continuităţii metaforei „misterului feminin."

Construcţia multistratificată a excluderii femeilor din istorie şi din cultură se bazează pe două tipuri de argumentare metodologică: cea a reducerii femeilor la idealul armoniei masculine şi cea a „consolării" lor prin stilizarea poziţiei-apendice faţă de suveranitatea subiectului masculin. Mult mai limpede şi mai elocvent ni se pare modul în care Silvia Bovenschen ilustrează această stare de lucruri. Cercetătoarea urmăreşte fundamentul conceptual al prejudecăţilor de gen de-a lungul unui traseu oscilant între „teoriile reducţioniste" şi „teoriile complementare." Se poate afirma, fără a exagera prea mult, că ambele tendinţe se înscriu în matricea gândirii esenţialiste, care mizează pe ideea unei proprietăţi obiective, a unei esenţe anterioare interpretării.

Raţiunea instrumentală a metafizicii, a epistemologiei şi a teoriilor reducţioniste despre natura umană este, graţie neutralităţii sale, mult mai periculoasă decât sexismul şi „arianismul" declarat al modulaţiilor „de mâna a doua" ale complementarismului. Fără o învăţare prealabilă a „codurilor" descifratorii, indicii prejudecăţilor de gen introduse de teoreticienii bărbaţi în aceste instrumente aparent neutre ale cunoaşterii rămân insesizabili. Aproape toate cercetătoarele au ţinut să indice, în diverse studii şi cu diferite ocazii, asupra sindromului „frumoasei adormite", a efectului de consternare trăit în momentul trezirii din vraja şi seducţia marilor poveşti ce maschează brutalitatea empirică a solipsismului masculin.

Fiind interesat de personalitatea individului şi de impactul mediului, al factorilor economici şi al societăţii asupra acestuia, filosoful şi sociologul german Georg Simmel (1858-1918) explica mitul neutralităţii şi universalităţii filosofiei printr-o ingenuă permutare dintre semnificat şi semnificant: „Faptul că se crede într-o cultură umană unitară, şi nu în una specific masculină sau feminină, reiese din motive asupra cărora nu se insistă: aşa-zisa naivă identificare dintre „om" şi „bărbat"" [5]. Pretinsa imparţialitate a cunoaşterii ştiinţifice a generat, în mod cert, o comunitate semantică de „lectură" a adevărului şi nu e de mirare că, secole de-a rândul, resorturile gândirii şi marile discursuri nu au trezit suspiciunile femeilor, nici măcar ale celor mai instruite. În conformitate cu principiul selectiv al acestui „scaun de judecată", au fost explorate asemenea categorii ca moartea, conştiinţa, greşeala, angoasa, solitudinea, genialitatea, bunul, utilul, necesarul, eroicul sau tragicul, pe care ne-am obişnuit să le considerăm valori general-umane, ignorând sau trecând sub tăcere paradoxala situaţie că dea lungul istoriei, în cultură şi în viaţa cotidiană, femeile au fost judecate în opoziţie cu aceste „concepte tari". În câmpul sapienţial, femininul nu a fost considerat purtător de sensuri sau de întrebări metafizice şi, din cauza acestei irelevanţe ştiinţifice, a fost părăsit sau exclus în numele autorităţii

subiectelor de importanță general-umană. În felul acesta, teoriile reducționiste au parcelat gândirea teoretico-filosofică în probleme „general-umane” şi „probleme feminine,” cărora le-a rezervat o „atenție sporadică, lipsită de rigoare ştiințifică, şi o explicație prin excludere din sistemul gândirii general-umane” [6]. Acelaşi Georg Simmel indica, pe bună dreptate, că toate problemele de bază ale noii filosofii, prin care se înțelege expresia noii culturi, comportă greşeli esențiale atunci când se prezintă drept general-umane, pentru că acestea întruchipează doar opera specific masculină, ceea ce înseamnă că femeia care îşi doreşte să aparțină general-umanului, trebuie să aparțină masculinului: „Creația artistică şi patriotismul (...), adevărul judecăților practice şi obiectivitatea cunoaşterii teoretice (…), – toate aceste categorii corespund în egală măsură formelor şi pretențiilor general-umane, dar, în realitate, ele s-au configurat istoric în întregime după modelul masculin” [7].

Legitimarea excluderii femininului din câmpul cunoaşterii ştiințifice s-a efectuat prin referință la structurile antropologice invariante ale „caracterului” său sexual. Femininul este o „temă” străveche în jurul căreia a fost orchestrată arta şi gândirea filosofică, dar tocmai această discrepanță dintre multitudinea de metafore prin care a fost definită (înger, demon, stea, lună, mare, pământ, grotă, peşteră etc.), imensa galerie de portrete prin care a fost imaginată (Eva, Elena, Penelopa, Circe, Gorgona, Pandora, Medeea, Electra, Euridice, Cassandra, Salomea, Eloisa, Emma, Lullu etc.) şi „trecerea sub tăcere sau doar aparenta teoretizare a ceea ce au însemnat femeile în realitatea istorică, reprezintă momentul discriminatoriu al reducționismului patriarhal” [8]. După Baudelaire, „pictorul vieții moderne” nu va fi preocupat de reprezentarea femeii moderne, ci a „femelei bărbatului”, a acelei „divinități sau astru care tronează asupra tuturor concepțiilor creierului masculin.” Pentru Baudelaire, ca şi pentru Freud, care declara că „misterul feminin i-a frământat pe oameni din cele mai vechi timpuri”, tema femeii este una eternă şi capătă valoare de mit (mitul eternului feminin). Trebuie înțeles de aici că această programatizare a percepției femininului exclude existența cotidiană a femeilor (soții, mame, învățătoare, contabile, muncitoare, scriitoare etc.), în care există prea puțină poezie dacă e redusă la viața casnică şi de familie, la munca în gospodărie sau la creşterea copiilor. În puținele discursuri teoretice care dezbat „problema”, interesul nu este focalizat asupra acestor femei, ci asupra prezentărilor simbolice, a proiecțiilor senzaționale ale ipostazelor figurative feminine, necesare dorințelor şi fanteziilor masculine. Frământările se referă la materia rezultată din uzurparea femeilor reale prin intermediul femeilor fantasticate. Motivele pentru care femeile au fost excluse din sfera culturii şi a ştiinței sunt aşezate pe o argumentație cât se poate de cinică: „Nimeni nu-şi poate interzice această frământare dacă este bărbat. De la femei nu se poate aştepta aşa ceva, pentru că ele sunt însuşi misterul” [9]. Această ocultare a polifoniei realului în favoarea estetizării „misterului feminin”, această fetişizare abuzivă a „sexului frumos” şi această morală manieristă dictată de statura „sexului slab” implică defăimarea eufemistică a femininului. Idealizare şi demonizare, domesticire şi instrumentalizare în scopuri moral-pedagogice – iată resorturile eternelor proiectări ale „eternului feminin”. Mutismul istoric al femeilor, ca rezultat al concretelor condiționări sociopolitice, s-a încarnat în mitul tăcerii Sfinxului, de la care filosofii şi înțelepții secolelor trecute au aşteptat senzaționale dezvăluiri la întrebarea freudiană „Ce vor, de fapt, femeile?”. Niciodată însă femeia în carne şi oase nu a fost „documentul” esențial şi centrul de greutate al abnegațiilor intelectuale. Motivațiile acestui monopol sunt multiple, după cum remarcă Mihaela Miroiu: „„Misterul feminin”, o metaforă atât de dragă misoginilor bărbați şi misoginelor femei, nu este altceva decât expresia unei tradiții în care bărbații au avut monopolul gândirii asupra a ceea ce există, este adevărat sau fals, bun sau rău, relevant sau irelevant, fapt semnificativ sau valoare. Ei au fost Teoreticienii, prin definiție. Au fost singurii autori ai „gândirii care gândeşte gândirea”” [10].

Referințe:

1. Braidotti R. Nuovi soggetti nomadi. - Roma: Luca Sossella, 2002.
2. Miroiu M., Miclea M. R'Estul şi Vestul. - Iaşi: Polirom, 2005, p.24
3. Dubar C. Criza identităților. - Chişinău: Ştiința, 2003. p.60.
4. Bovenschen S. Die imaginierte Weiblichkeit. - Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2006, p.19.
5. Ibidem, p.280.
6. Ibidem.
7. Simmel G. Philosophische Kultur: gesammelte Essais. - Leipzig: Klinkhardt, 1911, p.65.
8. Bovenschen S. Die imaginierte Weiblichkeit. - Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2006, p.19.
9. Freud S. Analisi terminabile e interminabile. - Torino: Bollati Boringhieri, 1977, p.65.
10. Miroiu M. Prefață la: Gatens M. Feminism şi filosofie. Perspective asupra diferenței şi egalității. - Iaşi: Polirom, 2001, p.10.

Prezentat la 20.12.2011

MASTERING THE GENRES: NEOCLASSICISM INFLUENCING THE RISE OF THE NOVEL AND THE RISE OF THEORY OF THE NOVEL IN THE EIGHTEENTH CENTURY ENGLISH LITERATURE

Petru GOLBAN

Universitatea Namık Kemal, Tekirdag (Turcia)

Naşterea romanului în secolul al XVIII-lea a reprezentat, prin elementul său realist, moral şi comic, constituirea unui gen nou în literatura engleză ce a dominat practica literară a perioadei. Însă, în ceea ce priveşte doctrina literară, secolul al XVIII-lea a fost dominat de către neoclasicism, curent ce a îmbrăţişat atât teoria, cât şi practica literară, în special datorită contribuţiei lui Pope, Addison şi Johnson. Dar şi fondatorii romanului englez, printre care Defoe, Richardson, Fielding şi Reeve, au exprimat importante opinii critice despre noua tradiţie literară a romanului. În articol se întreprinde o încercare de a prezenta modul în care neoclasicismul, dominând şi direcţionând arta poetică, a influenţat nu doar naşterea romanului, ci şi formarea unei teorii a romanului. O deosebită atenţie este acordată convenţiei neoclasice de a compara o operă originală cu un precedent clasic şi de a o alinia unei tradiţii literare consacrate şi onorabile, ceea ce l-a condus pe Henry Fielding să traseze, de exemplu, în Prefaţă la „Joseph Andrews", principiile teoretice atât ale romanului, ca o specie literară nouă, în general, cât şi ale romanului comic, ca subspecie a romanului, în particular.

1. Introduction

The British literature of the seventeenth and eighteenth centuries, or more precisely between the 1660s and the 1780s, is dominated by the neoclassical theory, whose corresponding literary practice includes satirical and philosophical poetry. Based on ancient tradition and classical values, revived in Renaissance and now institutionalised, neoclassicism promoted a way of thinking and writing based on reason, clarity, common sense, measure, good taste, verisimilitude, and above all the dependence of literature upon rules and the ancient models. Neoclassicism represents at once a distinct cultural period, a literary movement, and a poetic trend, which appeared as a reaction against the late Renaissance cultural extravaganza of Baroque and metaphysical poetry, and which can be defined by the two main principles put forward by Alexander Pope: 'imitate the classics' and 'follow the nature'. Pope, actually, in his prefaces and the famous *An Essay on Criticism* and *An Essay on Man*, together with Joseph Addison in a series of critical studies delivered to *The Spectator* and with Samuel Johnson in his essays, prefaces, and the celebrated *Lives of the Poets*, represented at best the neoclassical doctrine.

The eighteenth century was on the whole a period of progress and prosperity based on the idea of order and proportion, stability and self-confidence, where "an ideal of providential harmony, of co-operation, and of a political order reflecting that of nature seemed to many to be realized in the triumph of practical reason, liberal religion, and impartial law. Temperate kings would reign over a united nation in which individual liberty would be constitutionally guaranteed" [8, p.277].

English literary neoclassicism manifested itself both in the creation of a strongly prescriptive cultural doctrine and in the production of literary texts, namely poetry. Pope, Johnson, and other neoclassical authors wrote a type of philosophical, didactic and satirical poetry, approaching general aspects concerning the human nature in relation to man's place in the universe and in relation to the social background. The complete neoclassical writer would combine in his work the side of a theoretician of the doctrine with that of a poet, just as Pope does in his *An Essay on Man*, being able to state in one literary discourse the neoclassical ideas in the form of a highly elaborated and philosophical poetic expression.

Apart from the neoclassical theory and its poetry, there are other important literary experiences of the eighteenth century, such as pre-Romantic poetry, which emerged more or less as a regular trend with the weakening of neoclassicism by the middle of the century. Pre-Romanticism with its 'primitive' and 'mournfully reflective' poetry manifested as an alternative to neoclassical poetry and as a precursor of Romanticism.

But towering over the entire period in matters of literary practice is the novel, whose rise and consolidation in the eighteenth century represented a distinct process of development. Neoclassicism assumed first the control over the poetry of the period, but the rise of the novel is in some respects – and in relation to both novel related literary practice and critical thinking – dependent on the neoclassical theory. A great exception would

be sentimentalism which pervades the prose writings of Richardson, Sterne, and Goldsmith. Moreover, neoclassicism would influence not only contemporary poetry and contemporary consolidation of the novel writing tradition, but also the later nineteenth century Victorian realism with its novels of the socially concerned, realistic, and moral type.

2. The Influence of Neoclassicism on the Rise of the Novel

Neoclassical theory dominated the poetical production of the eighteenth century, but also influenced the newly emerging genre of fiction concerning the practice of novel writing, where verisimilitude, faithfulness to the fact, and respect to the genre are among the strongest points of the neoclassical doctrine that had a direct impact on the rise of the English novel.

Regarding the literary practice, an example would be the neoclassical precept of 'respect to the genre' that made Jonathan Swift write his *Gulliver's Travels* as a satire in prose aimed at the contemporary travel-books in which many writers of the period would exaggerate their travel experience. As travel-book is a genre requiring veracity and faithfulness to the fact, what started as Swift's task to provide 'an exaggeration of exaggeration' as the main point in his satire on travel-books was extended into a satire on England, Europe, and finally on human condition in general, and became a proto-novel. There are critical claims that *Gulliver's Travels* is the first English novel, which are supported by references to the narrative level, but these claims have no validity on the thematic level, where the textual presence of the verisimilitude is discussible given the predominance of the fantastic element, in that one may notice a clear concern with individual experience and social background but not the textual representation of the concern which is reified by fantastic creatures and settings.

Also, the neoclassical spirit is revealed in this work in the presentation of the flying island of Laputa, which is inhabited by the shades of ancient scholars, containing a satire on philosophy and science and disclosing the principle of neoclassicism regarding the absurdity of knowledge that is not tested and applied in reality, or not designed to improve human life.

Moreover, in placing the Yahoos against the Houyhnhnms, Swift considers the former as pathetic representations of the human race, conducted by passion, feeling, instinct, whereas the latter stand for reason and rationalism, revealing Swift's avocation of the neoclassical principles. One may notice in the representation of the Houyhnhnms the elements of Utopia, in that, although they lack love and other feelings, these non-humans express the ideal community which, according to a neoclassical mind, humans must aspire to, the ideal community of the ideal of rational existence, moderation, order, and common sense.

Another example would be the neoclassical emphasis on verisimilitude and faithfulness to fact that made Defoe conceive his novels as true stories, authentic records of actual events. Moreover, *Robinson Crusoe* advocates the neoclassical reason and common sense, belief in the human potential and optimism in the power of the rising middle-class. The main concern of the novel is the individual experience and the main theme of the novel is the survival of the individual removed from any social setting or social interaction, but who, guided by reason and the sense of order, escapes the traps of the sentimental self-pity for such a situation and achieves the recreation of the English society on different levels: cultural, moral, religious, political, economic, and even related to the colonial expansion of England.

Also, rebuilding or recreation of the Englishness on all levels – personal, social, cultural, religious, economic, colonial – is based on the belief in the power of individual (in particular, of the rising middle-class) from two perspectives: (1) learning/discovering from experience (empiricism) and (2) repress/subdue emotions by reason and cold calculation (rationalism). Hence the idea that not Swift but Daniel Defoe, given the disappearance of the fantastic element from fiction which was replaced by verisimilitude, is claimed to be the first true master of the English novel. This claim, however, may be considered to have limited validity. First, regarding the realistic element, its textual presence is discussible given the concern with individual experience and social background but not the textual representation of this concern which is actually implied in Crusoe's attempts to learn, self-improve, and rebuild a whole milieu. Second, regarding the origin of the novel, the author rejecting any possibility of the text to be taken as a piece of imaginative writing and claiming the faithfulness to fact, the text is conceived as an extended journalistic event apparently based on a diary containing Crusoe's own memories. Like with other novels, Defoe's prose fiction in general "sprang from an experimental involvement in other literary forms, most notably the polemic pamphlet, the biography, the history and, latterly, the travel-book. His novels included elements of all these forms" [8, p.302].

In particular, Defoe's *Robinson Crusoe* is an intermediary element in the process of development of the novel towards Richardson's *Pamela*, in which the realistic element, though limited to a sentimental and

moralizing outlook, covers both the concern with individual existence and social milieu, and the thematic representation of this concern. This process comes to its end and establishes itself as a definite literary tradition with Fielding's *Joseph Andrews* and *Tom Jones*, in which the impression of realism is fully achieved in that both the concern with individual experience and social background, and the textual representation of the concern are extended and made complex, as in the former novel, or made panoramic, as in the latter.

The history of the novel "is the history of forms rejected and modified, by parody, manifesto, neglect, as absurd" [2, p.304], and, 'cleaning' itself from alien to the fictional discourse thematic and narrative elements, the development of the English novel in the eighteenth century, starting with *Gulliver's Travels* and *Robinson Crusoe* and culminating with Fielding's *Joseph Andrews* and *Tom Jones*, gave rise, according to Ian P. Watt and other critics, to a social consciousness of the British novelist, meaning the concern with the representation of the complexity of social and personal life as to achieve the semblance of real world, and to an idea of social reformation, meaning the ethical didacticism in matters of spiritual betterment, reforming the manners, beliefs, moral values, and the whole of the society. In doing so, Defoe, Richardson and Fielding "demonstrably honour 'reality' more faithfully than their predecessors in narrative literature, but they are also demonstrably more committed to the stereotypes than, say, Jane Austen or George Eliot, who in turn impose a degree of order upon experience that would be impossible to sustain (at their level of seriousness) in the modern era" [4, p.44]. The eighteenth century English novelists, like their Victorian successors, saw themselves responsive for society's moral edification, and both social consciousness and social reformation represent interdependent parts of the element of realism that forms the basic component in the literary pattern of fiction writing, and whose beginnings found their textual expression in the eighteenth century novels.

It is this realistic element or verisimilitude that in the eighteenth and nineteenth centuries allowed the realistic novel to develop into maturity, and it was neoclassical theory that had a strong impact on this literary experience by promoting the concern with actual reality and moral issues, and its textual expression, as important literary principles.

3. The Influence of Neoclassicism on the Rise of the Novel Related Literary Theory

Among the founders of the novel in English literature there were writers who, like Richardson and Fielding, were also important representatives of the eighteenth century critical thought, namely the novel related literary theory and criticism, which is to be taken separately from the neoclassical criticism of Pope, Addison, and Johnson.

But similar to neoclassicism determining the literary practice of novel writing, the neoclassical doctrine manifests also as influencing the rise of the critical thinking on the newly emerging genre.

First, the developing with the rise of the English novel first critical theories of the novel focus on the moral implications of the narratives, where the fiction writing is considered as a pedagogical exercise, whose purpose is to teach existence as moral becoming, like in Richardson's epistolary works and Fielding's novels of character and manners.

Second, based on the neoclassical principles of verisimilitude, faithfulness to the fact, and respect to the genre, the first instances of novel criticism include the critical debate on the relationship between fiction and reality. The eighteenth century novelist-critics would pretend that their writings are true stories, as Daniel Defoe did with reference to *Robinson Crusoe* and *Moll Flanders*. In the Preface to the former he denied that his book is a romance (novel, fiction) and assumes the position of a mere editor of Crusoe's life as a true history – it was 'all historical and true in Fact' – which deserves to be told because of its unbelievable content. In the Preface to *Moll Flanders*, Defoe again pretends that Moll's story is true and it is told by the heroine herself, yet 'put into new words, and the style [being] a little altered'. Defoe insisted on realism and credibility, and on the faithfulness to the fact, making attempts to persuade the reader that his novels are authentic records of actual events. In doing so, Defoe raised one of the most important matters of critical concern in later debates on fiction, namely the issue of realistic depiction of human and social life, along with the question of the status of the narrator, its relationship to the thematic content and the reader, and the issue of the moral and didactic elements in the novel. In his prefaces and in *An Essay Upon Literature*, Defoe proves to be a sociologist of literature, which is enhanced by his attention given to the relation of writer to reader and to all the elements involved in maintaining a trustful relationship between these two, including 'word', 'pen', 'ink', 'paper', and the printing machine, were 'the excellency of the art of printing [is] that everything worth recording in the world, is now so secured, that it may almost be said, it cannot be lost, and perhaps may never till the general conflagration.'

Third, and what is even more important, the neoclassical rationalism rejecting whatever subjective and emotional, like the expression of personal feelings in poetry and the sentimentalism of romance, there is also a critical debate on the similarities and differences between novel and romance in favour of the former, although sentimental novel is among the most important eighteenth century types of English fiction.

Cervantes is accredited for having made possible the transition from 'romance' to 'roman' ('novel') with *Don Quixote*, the last romance and at the same time the first modern novel, in which the fantastic elements is replaced by verisimilitude or realistic element. Terry Eagleton, however, claims that to call *Don Quixote* a novel is a mistake, because the picaresque prose fiction has also challenged romance in this way at that time or even before and at least implicitly. Moreover, Cervantes's great work "is in fact less the origin of the genre than a novel about the origin of the novel", showing "how the novel comes about when Romantic idealism, here in the form of Quixote's chivalric fantasies, collides with the real world" [1, p.3].

As it is, following the medieval period, the two major thematic components of the literary system of romance diverge into other literary patterns, the word 'romance' giving in many European languages the noun 'roman' ('novel', in English) to name a new literary tradition that preserves from romance the narrative element (the story as a sequence of events, characters, narrator, point of view, etc.) and excludes the verse form and the fantastic element that are replaced by the prose form and the realistic element, respectively. The word 'romance' also gave the adjective 'Romantic', referring to the late eighteenth century and the early nineteenth century age of Romanticism, this time due to the similar in romance and Romantic poetry supreme emphasis on love, feeling, imagination, fantasy, and a special attention given to the psychological treatment of the character.

The conflict between the literary tradition of romance and that of novel means the conflict between the fantastic element and the realistic element, which is the conflict between Romantic flight and actual fact, idealism and realism, dream and reality, and, finally, the conflict between "the person having noble aspirations and the reality that is alien and hostile to these aspirations, that is to say, that type of conflict which will be typical to the later social novel and the realistic literature on the whole" [7, p.112]. A similar conflict would be found later between the Romantic novels, especially Gothic, still called romances, and the realistic novels as anti-romances.

For a long period of time until late in the eighteenth century, the terms 'romance' and 'roman' (or 'novel' in English) were a matter of confusion. Similar to the word 'romance', the term 'roman' (novel) "appeared in Middle Ages to name a story, at first in verse (like *Tristan et Iseut*) and later in prose (*Le Roman de Renart*), and which were written in vernacular, romance language different from Latin, the language reserved for scientific and religious texts" [10, p.21]. Starting in eighteenth century and especially with the rise of Romanticism, there were more conclusive efforts made to distinguish between romance and novel, emphasising alternatively the importance of one form of writing over the other, but the genres also proved to be less conflicting than complementing each other. Thus, "the revival of traditional romance from the late eighteenth century onwards had a huge impact on the novel, spawning subgenres explicitly mixing the characteristics of novel and romance such as the Gothic, the sensation novel, the thriller, the crime novel, science fiction, children's fiction, and modern fantasy" [6, p.13]. Also, in contemporary conception, the word 'romance' is used to name novels of love, sensation and sentimentalism, but they are often censored as being just popular and of low aesthetic quality.

But in literary history, most important is that romances are directly connected to the rise of the novel, to which they offer – excluding the fantastic, the improbable, and the extravagant – elements of a narrative of love, adventure, the marvellous and the mythic, the travel and the quest, the test of life and initiation, and, to a lesser extent, aspects of the daily, domestic and social life. In eighteenth century, the English novel separated from the romance, as well as epic, in the framework of "a temporal and spatial shift from distance and heroic scale to the 'here and now' of bourgeois immediacy" [3, p.30], even in Swift and Defoe with their 'implied versions' of the contemporary society and, as in Swift, of neoclassical principles, or, as in Defoe, also of the middle-class values.

The separation between novel and romance was already noticed in the eighteenth century, where Tobias Smollett, for instance, formulates in the Preface to his *The Adventures of Ferdinand Count Fathom* (1753) the distinction between romance and the new type of fiction of his day, that is, the novel, which, according to him, is 'a large diffused picture, comprehending the characters of life, disposed in different groups, and exhibited in various attitudes for the purpose of an uniform plan, and general occurrence, to which every individual figure is subservient'. William Congreve in the Preface to his *Incognita* (1691) declares that romances present 'Mortals of the first Rank', whereas novels deal with 'more familiar' experiences of life. Also, a very important and modern distinction between novel and romance (as the novel's most diachronically related text) was drawn

by Clara Reeve in "the first book in English wholly devoted to the study of the narrative tradition" [9, p.6], which is *The Progress of Romance through Times, Countries, and Manners* (1785): 'The Romance is a heroic fable, which treats of fabulous persons or things. The Novel is a picture of real life and manners, and of the time in which it is written. The Romance in lofty and elevated language, describes what never happened nor is likely to happen. The Novel gives a familiar relation to such things as pass every day before our eyes, such as may happen to our friend, or to ourselves; and the perfection of it is to represent every scene in so easy and natural a manner, and to make them appear so probable, as to deceive us into persuasion (at least while we are reading) that all is real, until we are affected by the joys or distresses of the persons in the story as if they were our own.'

A more contemporary distinction between the literacy forms of romance and novel, but not far removed from Reeve's, considers romance to be "full of marvels, whereas the modern novel is nothing if not mundane. It portrays a secular, empirical world rather than a mythical of metaphysical one. Its focus is on culture, not Nature or the supernatural. It is wary of the abstract and eternal, and believes in what it can touch, taste and handle (...) The novel presents us with a changing, concrete, open-ended history rather than a closed symbolic universe" [1, p.3].

Finally, and what is most important concerning the influence of neoclassicism on the eighteenth century theory of the novel, is the neoclassical revival and reliance on the ancient classical tradition which, when used by writer-critics, fulfils the task to defend the novel as a new type of literary tradition. This fourth example of the ways in which neoclassicism influences the rise of novel theory in the eighteenth century is related to the previous third example, which is about the critical debate on novel and romance as distinct genres.

This aspect of the eighteenth century critical thinking is best seen in Henry Fielding's Preface to his novel *Joseph Andrews* (1742), although the author-critic does not use the term 'novel' for his work but 'romance' and 'epic', which could be a source terminological confusion.

Fielding is among those eighteenth century writer-critics who, like Richardson and Smollett, are conscious that what they are writing is something completely different from the romance and totally new in English literature. Unlike them, Johnson or Goldsmith, for instance, fail to see any difference between novel and romance, and are not aware of the appearance of novel as a new type of literary text; also others, like Defoe, refuse to consider their writings to be even of imaginative prose.

In the eighteenth century, English literary history witnessed the rise and consolidation of the novel writing tradition, Fielding being not only one of the founders of this genre but also the founder of a new species of novel, which is the comic novel, *Joseph Andrews* coming first in the line. In the Preface to *Joseph Andrews*, Fielding states the general principles that govern his writing and argues about the relationship between his new, comic type of novel and some long-established literary genres, and thus successfully proving the literary validity of his work and defending its literary value.

From the very beginning, Fielding shows that he is aware of the fact that his writing is a totally new genre, a 'new species of writing', which he does not remember 'to have seen hitherto attempted in our language'. He defines his work as a 'comic romance', which is a 'comic epic poem in prose'. Having read widely in classics, Fielding bases his ideas on them to find points of contact between the established traditional genres and his new literary creation. In doing so, Fielding proves that he has been writing within a highly respectable tradition – that of the ancient epic – and the aim would be thus to prove that his work is important enough to be considered as a literary tradition in itself – that of the comic novel – aesthetically valuable enough to be accepted by the reading public and to be implemented in the contemporary literary background. In this respect, Fielding claims, in ancient period both epic and drama had the tragic and comic modes, and the ancients left patterns of those types, except the comic epic: Homer is said to have written one but now it is lost. Fielding attempts to fill this empty case by his own work which possesses all the elements of an epic – fable, action, character, sentiment, and diction – except metre, his text being written in prose. Almost all the elements being similar, except one, then it is appropriate, Fielding believes, to call his novel *Joseph Andrews* an epic. Moreover, it is reasonable to do so, since 'no critic hath thought proper to range it under any other head, nor to assign it a particular name to itself'.

Fielding then carefully delimits his text from other literary species, with which it has certain elements in common, namely from comedy and serious romance (including other novels written in his period). It differs from comedy, 'as the serious epic from tragedy', in that 'its action being more extended and comprehensive; containing a much larger circle of incidents, and introducing a greater variety of characters'. It also differs from the serious romance in its fable and action, which are 'light and ridiculous', whereas in the serious

romance they are 'grave and solemn'; in its characters, by introducing characters of different types, including 'persons of inferior rank, and consequently of inferior manners', whereas the serious romance 'sets highest before us'; and finally in its sentiments and diction by introducing the ludicrous instead of the sublime in sentiment and the burlesque in diction. Being a playwright, in particular of comedies, before coming to novel writing, Fielding is able to delimit clearly these two notions of the comic genre, as well as that of the ridiculous, which has its source in affectation arising from hypocrisy and vanity as depicted in the representation of characters and their feelings.

The comparative approach to his comic novel (which he calls 'comic romance' and 'comic epic poem in prose') and the three traditional genres of epic, comedy, and serious romance results in some similarities between *Joseph Andrews* and epic, in a series of differences between *Joseph Andrews* and comedy, and in a number of differences between *Joseph Andrews* and the serious romances. Here it is interesting to observe that in his comparative assessment of *Joseph Andrews*, Henry Fielding, by comparing his text to epic and comedy, points to the characteristics of the novel in general and gives a very modern definition and explanation of what a novel is in the broadest sense: a novel contains 'fable, action, characters, sentiments, and diction'; it is written in prose form; and it has 'extended and comprehensive' action, a large 'circle of incidents', and a great 'variety of characters'. By comparing his comic novel to the serious romance on the basis of the common elements found between the epic and his own literary work, Fielding draws the comic elements in the novel and thus offers the modern definition and understanding of what a comic novel is in particular: a comic novel contains 'light and ridiculous' fable and action; characters of 'inferior rank' and 'inferior manners'; and 'ludicrous' sentiments and 'burlesque' in diction.

4. Conclusion

The rise of the novel is a major aspect of the eighteenth century British literature, next to neoclassicism and pre-Romanticism. The genre of fiction received a status of popularity equal to that of Elizabethan drama during the Renaissance, and was founded by such writers as Defoe, Richardson, Fielding, and others. Nowadays nobody challenges the idea that the novel has antecedents in Antiquity, namely epic and Latin novels, and in medieval period, namely romance. The novel passes then through a complicated but continuous development in Renaissance and seventeenth century as picaresque fiction in Europe in general and establishes itself as a new form in the eighteenth century English literature as well. The eighteenth century English novel, intruding upon such established genres as epic, romance, and picaresque novel, gradually replaced them, flourished and became extremely popular in a short period of time.

The novel, together with novella and short story, is a literary species of the narrative genre, a type of text of fiction, a variety of imaginative prose. The standard definition regards novel as a long, extended narrative consisting of many characters involved in a complex range of events that are organized by chronotope in narrative sequences. Terry Eagleton defines novel as "a piece of prose fiction of a reasonable length", but immediately warns that "the novel is a genre which resists exact definition", "less a genre than an anti-genre", since there are novels written in verse form, or the novel becomes a process of integration, usually unconscious, of some alien discourses: "you can find poetry and dramatic dialogue in the novel, along with epic, pastoral, satire, history, elegy, tragedy and any number of other literary modes. Virginia Woolf described it as 'this most pliable of all forms'. The novel quotes, parodies and transforms other genres, converting its literary ancestors into mere components of itself in a kind of Oedipal vengeance on them." [1, p.1] Above all, the realistic element is considered to represent the most important matter of reference to a text in prose as novel. It is actually the essence of the existence of novel as a literary fact in spite of the issue concerning the relation between fiction and fact. Realistic element or verisimilitude is also of primary importance in any attempts to disclose the ways in which the English novel in the eighteenth century passed through a process of rise and consolidation in which realistic, thematic, and structural elements occurred to survive, be developed, or disappear in accordance with the tacit requirements of the novel writing tradition. In the eighteenth century English novel, the primary aim of the new thematic (social concern, moral education, sentimentalism, melodrama, and so on) and structural (travel narrative, memories, diary, epistolary technique, and so on) conventions was to achieve verisimilitude – illusion of reality – and to organize the fictional material in a manner of writing mostly accessible to the reading audience, given the moralizing and critical concern of the authors. The particular way of linguistic representation of the story – what Ian P. Watt calls 'the distinctive narrative mode' – has to do with the sum of literary techniques, "whereby the novel's imitation of human life follows

the procedures adopted by the philosophical realism in its attempt to ascertain and report the truth", and is conventionally called 'formal realism', that is, "the narrative embodiment of the premise, or primary convention, that the novel is full and authentic report of human experience, and is therefore under an obligation to satisfy its reader with such details of the story as to the individuality of the actors concerned, the particulars of times and places of their actions, details which are presented through a more largely referential use of language than is common in other literary forms." [11, p. 41]

The typology of the eighteenth century novel is remarkable: picaresque novel, adventure novel, epistolary novel, sentimental novel, novel of manners, moral novel, comic novel, the 'anti-novel', and others. The realistic element became the unifying principle of all these types, and it was neoclassicism that determined the first English novelists to assume the task to give the impression of fidelity to human experience, which is always treated in relation to the milieu and in relation to the morals, the manners, and the different aspects of life of the contemporary to the writer society.

Neoclassicism also influenced the first instances of critical thinking on novel, especially with regards to the idea of the novelty of the novel, among the issues of the novel related critical thinking being that of the distinction between romance and novel.

Much of this novel theory consists of the writer-critics' attempts to familiarize the new literary form by the standards of older forms. Bakhtin, Lukacs and other theorists of the novel consider epic and romance to be the novel's most important literary precedents. Likewise, Fielding speaks about both the epic and romance taking them as respectable traditions to justify his newly developing genre by identifying in the framework of a comparative analysis certain similarities but also differences between the three genres. In doing so Fielding establishes a convention of writing and by the latter part of the century the genre of novel has become already a tradition, a conventional form, and the "new genre in search of its own rules had quickly become so rule-bound as to appear utterly formulaic" [5, p.244].

Henry Fielding excels in both familiarizing and defending the aesthetic validity of a new genre, the novel, and of one of its new forms which is the comic novel. In doing so, Fielding, "the most theoretically minded of the great early English novelists, was a strict neoclassicist who believed that all valid literature was derived from the ancient Greek and Roman literary forms" [6, p. 24]. Henry Fielding materialises this believe in his critical thinking, and shows, together with other eighteenth century novelists and critics, that neoclassicism dominates not only the poetic production of the period but also influences the literary practice of novel writing and especially the critical thinking related to novel writing.

References:

1. Eagleton T. The English Novel: An Introduction. - Oxford: Blackwell Publishing, 2005.
2. Kermode F. The Sense of an Ending: Studies in the Theory of Fiction. - In: Urnov, D.M. (Ed.). The Idea of Literature: The Foundations of English Criticism (p.304-307). - Moscow: Progress Publishers, 1979.
3. Lane R.J. The Fiction of Jim Crace: Narrative and Recovery. - In: Lane R.J., Mengham R. & Tew P. (Eds.). Contemporary British Fiction (p.27-39). - Cambridge: Polity Press, 2003.
4. Lodge D. The Novelist at the Crossroads and Other Essays on Fiction and Criticism. - Ithaca: Cornell University Press, 1971.
5. McKeon M. Prose fiction: Great Britain. - In: Nisbet, H.B. & Rawson, C. (Eds.). The Cambridge History of Literary Criticism, Volume 4: The Eighteenth Century (p.238-263). - Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
6. Parrinder P. Nation and Novel: The English Novel from its Origins to the Present Day. - Oxford: Oxford University Press, 2006.
7. Pavlicencu S. Caiet de studiu la Istoria literaturii universale: Epoca Renaşterii. - Chişinau: Litera Educaţional, 2004.
8. Sanders A. The Short Oxford History of English Literature. - Oxford: Oxford University Press, 1994.
9. Scholes R. & Kellogg R. The Nature of Narrative. - Oxford: Oxford University Press, 1966.
10. Valette B. Romanul: Introducere în metodele şi tehnicile moderne de analiză literară. - Bucureşti: Cartea Românească, 1997.
11. Watt I.P. The Rise of the Novel: Studies in Defoe, Richardson and Fielding. - Berkeley: University of California Press, 1957.

Prezentat la 05.12.2011

ARCHAEUL – NUCLEU AL ONTOPOETICII EMINESCIENE

Dorina ROTARI

Catedra Literatură Română şi Teorie Literară

La recherche d'Archaeus constitue l'objet des inquiétudes métaphysiques éminesciennes, les modalités de révélations étant la pensée créatrice et l'intuition poétique. Le concept définit la primordialité, le noyau de l'univers, ayant le même statut que les concepts philosophiques consacrés: *l' Idée* chez Platon, le *Logos* chez Heraclit, *l'Esprit* chez Hegel, la *Volonté* chez Schopenhauer, *l'Ego absolu* chez Fichte etc.

Dans l'essai ***Archaeus*** Eminescu fait la théorie du concept, comme «une sorte de mémoire de l'identité, qui se multiplie dans chaque individu», étant en tout et tout en lui, selon la formule indienne *Tat twam asi.* La conception d' Eminescu est opérable au niveau cosmogonique, où Archaeus se manifeste dans l'hypostase du mot primordial (le Logos créateur de Dieu), ou dans celle du point primordial de lumière qui naît les planètes; au niveau de l'histoire des civilisations (la sociogonie), où le modèle archéique des peuples c'est *le grain*; enfin, au niveau de l'existence humaine on peut parler également d'une anthropologie archéique.

Obiectul neliniştilor metafizice ale eului eminescian îl constituie nostalgia arheității, conjugată cu o ispititoare posibilitate de revelare a ei prin intermediul gândirii creatoare cu statut aproape demiurgic (*Ca s-explic a ta ființă, de gândiri am pus popoare*) şi/sau a intuiției poetice (*Şi de-aceea beau paharul poeziei înfocate. / Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrebări nedezlegate.* ***Memento mori***).

Conceptul de Archaeu, ca element central al ontopoeticii eminesciene, defineşte ideea de început, primordialitate, fundament, având un statut similar unor concepte filozofice consacrate: *Ideea* la Platon, *Logosul* la Heraclit, *Lucrul în sine* la Kant, *Spiritul* la Hegel, *Voința* la Schopenhauer, *Eul Absolut* la Fichte etc. Aşa cum precizează Dumitru Tiutiuca, ideea arheității la Eminescu vine şi pe linie autohtonă, fiind decelabilă la Dimitrie Cantemir într-o scriere rămasă în manuscris, cărturarul român preluând-o de la filozoful olandez van Helmont, cu trimitere la un alt gânditor al sec. al XVI-lea, Paracelsus. La aceştia, noțiunea avea sensul de „forță generatoare de viață, care menține echilibrul organismelor" [1], ideea fiind reluată de Eminescu în eseul ***Archaeus***, unde autorul face teoria archaeului, drept „un fel de memorie a identității care se multiplică în fiecare individ", fiind în toate şi toate în el, după formula indică ***Tat twam asi.*** Citându-l pe Eminescu, Archaeul este „unul şi acelaşi punctul saliens (punct în mişcare)" sau esența Ființei care nu moare: *au nu sunt toate-nvelitori / Ființei ce nu moare*.

Nostalgia arheității se conjugă, în opera eminesciană, cu imaginea dorului ca expresie a esențialității arhaice (atât în sensul de primă etapă a creației universului, în cosmogoniile indiene [2], cât şi în accepția de aspirație de cunoaştere – *dorul* eminescian *de absolut*, şi în cea de statut existențial definind esența umană – *trăirea în zarea dorului*.

În creația eminesciană conceptul de Archeu este operabil la nivel cosmogonic, unde se manifestă în ipostaza cuvântului – esență a începuturilor sau în ipostaza punctului primordial din care au izvorât lumile; la nivel antropogenetic, *în om aflându-se tot şirul de indivizi*, proiecții sau umbre ale Archaelui; precum şi la nivelul istoriei civilizațiilor (sociogonia), unde *sâmburele* reprezintă modelul arheic al popoarelor.

Cosmogonia arheică eminesciană îşi afirmă originalitatea prin surprinderea pregenezei, în ipostaza *eternei păci împăcată cu sine*: *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface, / Şi în sine împăcată stăpânea eterna pace !...* sau *La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă [...], / Când pătruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns*. Imaginea increatului eminescian sugerează însăşi esența arheică a universului, prin simbolul *celui nepătruns* (de cunoaştere – *n.n.*) care este Archaeul (Demiurgul), monada anterioară oricărei geneze şi sursă a acesteia. Din această perspectivă facerea sau geneza poate fi asociată iradierii / emanației spiritului demiurgic în lume, după principiul: unul e în toate (fie în ipostaza punctului de lumină din care izvorăsc lumile: *dar deodată-un punct se mişcă [...] / Punctu-acela de mişcare, mult mai slab ca boaba spumii / E stăpânul fără margini peste marginile lumii*, fie în ipostaza Logosului divin creator: *La-nceput a fost cuvântul ...*).

Prezența spiritului arhaic în toate componentele lumii alimentează concepția eminesciană că „lumea este dinainte gândită", stimulând astfel idealul descinderii spre esențe în vederea descoperirii adevărului arhaic încifrat în „simboluri" şi „hieroglife" *(E-o carte ce nimeni în veci n-o citeşte / Cu semnele strâmbe întoarse – arabeşte:/ Sunt legile 'n semne din ăst univers*). Tentativele de a descifra aceste semne, prin *disponibilitățile demiurgice ale eului*, traduse în acte de creație, prin *magie* (identificată în ***Călin Nebunul***, în ***Sărmanul Dionis***) şi prin

tehnica filozofului, care, aşa cum spune Rosa del Conte, se aşează cu gândul în *timpul mitic* al Originii-Sfârşit, constituie încercări de a reconstitui unitatea monadică a lumii: *Cine a zis 1 a zis toată seria infinită a numerelor, cine a adunat unul la unul a şi scăzut unul din doi ; dar cine a făcut asta, acela are toată textura infinită a matematicii şi geometriei în cap* [3].

Antropologia arhaică eminesciană este prefigurată în orizontul idealismului ontologic, care concepe materia lumii drept *reflex al unei idei* („hieroglifa" eminesciană a reflectării universului *într-un bob de rouă*) [4], arhaeul uman fiind însuşi spiritul divin, sufletul sau Fiinţa nemuritoare, care, în viziunea lui Eminescu, *apare în mii de oameni, dezbrăcat de timp şi spaţiu, întreg şi nedespărţit....* Astfel, poetul ilustrează ideea dublei naturi ontologice a fiinţei umane: *spirit* (*scânteie* desprinsă din *ochiul Absolutului*) şi *materie* (lut, fenomenalitate supusă mişcării ciclice), omul fiind, prin urmare, o *fiinţă hibridă*, cum ar spune fenomenologia modernă, sau, cum afirmă Eminescu, dezvoltând concepţia hegeliană a Fiinţei, o entitate supusă unei *contradicţiuni interne* (*zeul unei bucăţi de materie)*: *Omul conţine în el o contradicţiune adâncă. Fiecare om are în sine ceea ce numim noi o destinaţiune internă. Facultatea, puterea, voinţa de-a produce prin sine însuşi o viaţă nouă. Nu e nici un om mulţumit de-a rămâne etern pe acelaşi punct – omul e oarecum naşterea eternă. Această devenire eternă află în om o putere numai mărginită. Din această contradicţiune a puterii mărginite şi a destinaţiunii nemărginite rezultă ceea ce numim viaţa omenească. Naşterea eternă* ca *destinaţiune internă* a individului şi a lumii reprezintă în fond ideea arheică.

Această concepţie îşi are cea mai profundă materializare în poemul ***Luceafărul***, considerat de Dumitru Tiutiuca „un text arheic" [5], în raport cu care sunt operabile noţiunile: *destinaţiune* nemărginită a omului, dată de scânteia divină, *putere mărginită*, ce ţine de natura sa materială, închidere în *cerc* – *cercul strâmt*, ca metaforă a închiderii în limite, *în-cercarea*, aventură existenţială care presupune depăşirea limitei, ieşirea din *cerc* sau *dezmărginirea*, în termenii Ioanei Em. Petrescu, posibilă datorită „forţei demiurgice din structura ontică" a individului (*e în om nemărginire*), şi care, fiind *parte* a unui *întreg*, poartă latent în sine toate funcţiile acestuia [apud 6, p.25], măsura puterii de *în-cercare*, care este diferită pentru fiecare individ/actant (în acest sens *Hyperion* ajunge la individual, în măsura proprie lui, generalului din el, până la ipostaza celui ce luceşte şi stă sub semnul dăruirii luminii siderice – *Luceafărul*, iar în raport cu *Demiurgul* îşi afirmă statutul de geniu – „pe de-asupra mergătorul", străbătând vidul pentru a reface totalitatea Fiinţei; *Cătălina* este marcată atât de individual, care a călăuzit-o să-l descopere pe *cel ce s-ar potrivi cu ea – Cătălin*, dar şi de universal, care i-a stimulat cunoaşterea de sine – *Luceafărul*; deopotrivă şi *Cătălin* cunoaşte un proces de metamorfozare („este altul" după experienţa erotică cu *Cătălina*), proces care sugerează „calea tipică eminesciană de cunoaştere prin iubire", eroul fiind supus „unui proces de hyperionizare" [apud 7, p.78].

Întrucât în om se află *tot şirul de indivizi*, căutarea Arhaeului presupune „transcenderea devenirii" şi refacerea, în sens invers, a treptelor evolutive de la individ spre Archaeus (esenţa Fiinţei care se află în fiecare din noi). În acest sens, nostalgia arheităţii se manifestă prin evocarea paradisului pierdut al copilăriei, având drept coordonate basmul (*lumea ce gândea în basme şi vorbea în poezii*), spaţiul selenar cu natura idilică, securizantă din ***O, rămâi*** sau ***Fiind băiet păduri cutreieram***, circumscrise acelui timp arheic al fiinţei umane (*vârsta de aur*); prin invazia *oniricului* (adormirea, somnul şi visele, reveria); prin cultivarea imaginii *dublului, a umbrei, a imaginii din oglindă, a alterităţii* etc.; prin *metamorfoză* şi *metempsihoză*, care susţin esenţialitatea arheică a lumii, datorită posibilităţii sufletului arheic de a migra în diverse componente ale acestei lumi (***Sărmanul Dionis***, ***Avatarii Faraonului Tla***).

Formate dintr-un complex de indivizi, civilizaţiile umane se supun şi ele modelului arheic, *istoria omenirii* fiind, aşa cum afirmă Eminescu, *desfăşurarea cugetării lui Dumnezeu*. În raport cu Archaeul, civilizaţiile umane constituie doar *umbre pe pânza vremii*, sintagmă ce defineşte *panorama deşertăciunilor* din ***Memento mori***, dar care punctează, totodată, viziunea arheică eminesciană în ansamblu. La nivel sociogonic, naşterea şi moartea civilizaţiilor din ***Memento mori*** reflectă încercarea eminesciană de a descoperi Archaeul la nivelul istoriei, într-un demers de reconstituire a istoriei umanităţii – *uriaşa roată a vremii înapoi eu o întorc*. Imaginile arheice sunt, în acest sens, *sâmburele* ca model arheic al popoarelor (*Trecut şi viitor e în sufletul meu, ca pădurea într-un sâmbure de ghindă*), *copacul* – emblema unui popor şi imaginea trăiniciei istorice, *roata* – expresie a circularităţii ciclice a istoriei etc.

Concepţia arheică eminesciană (valabilă, prin generalizare, pentru toate nivelurile analizate: cosmogonic, sociogonic, antropologic) este exprimată explicit de personajul Ruben din ***Sărmanul Dionis***: *Asta-i deosebirea dintre Dumnezeu şi om. Omul are-n el numai şir, fiinţa altor oameni viitori şi trecuţi, Dumnezeu are deodată toate neamurile ce or veni şi ce au trecut; omul cuprinde un loc în vreme, Dumnezeu e vremea însăşi cu tot ce se-ntâmplă-n ea, dar vremea la un loc, asemenea unui izvor ale cărui ape se întorc în el însuşi, ori asemenea*

roții ce cuprinde toate spițele, ce se-torc vecinic. Şi sufletul nostru are vecinicie-n sine, dar numai bucată cu bucată. Condiția arheică este relevată prin imaginea *prezentului*, timpul arheic prin excelență, care înseamnă, pentru om, prezent-clipă, iar pentru Divinitate – prezent etern (incluzând trecutul şi viitorul); prin simbolul *izvorului*, ce comportă sugestia de izvorâre perpetuă, dar şi de *întoarcere în el însuşi*, în consens cu principiul arheic exprimat în formula ***Tat twam asi***; prin simbolul integrator al *roții,* care transcrie structura circulară a universului: *sfera* pentru spațiul cosmogonic (*din sfera mea venii cu greu...*), *roata* – pentru istoria civilizațiilor (*uriaşa roată-a vremii înapoi eu o întorc*), *cercul strâmt* – pentru omenire (*Trăind în cercul vostru strâmt / Norocul vă petrece...*); precum şi prin însăşi imaginea *sufletului* arheic nemuritor proiectat în toate ființele lumii, resimțite ca bucăți ale unui întreg (*şi sufletul nostru are vecinicie-n sine, dar numai bucată cu bucată).*

Idealul eminescian de descoperire a Ființei/Archaelui evoluează treptat spre un sentiment al „rupturii" ontologice cu Ființa lumii (*E trist ca nimeni să te ştie, / Dar şi mai trist să-ți zici mereu / Că te-a pătruns nimicnicie / Deşi ai fost ca Dumnezeu* – ***E trist ca nimeni să te ştie***), generând un scepticism gnoseologic (de esență kantiană), expresie a crizei gândirii moderne. În acest scenariu ontologic moartea devine „dimensiunea esențială ce agită orizontul existențial, plin de tainele indeterminării" [8], reprezentând, în viziunea lui Eminescu, izvorul vieții sau, mai precis, „moartea trăieşte, iar viul e mort": *tu trăieşti, nu noi* (cu referire la moarte – *n.n.*).

Idealul transgresării realului prin moarte este expresia conştientizării depline a condiției ființei umane de ființă (în)spre moarte, dar şi a conştientizării sensului suprem al morții – moarte eternă care se repercutează şi asupra Universului, devenit *vis al morții eterne*: *... ci moartea cea eternă în care toate-s una, / În care tot s-afundă, şi soarele şi luna, / Tu care eşti enigma obscurei conştiinți, / Cuprins abia de-o minte, din miile de minți, / Tu stingere! Tu chaos – tu lipsă de viață...* . În această accepție – a identificării Ființei cu Neființa sub semnul morții (o intuiție a poeziei moderne) – moartea reprezintă ultimul şi unicul sens care poate fi revelat. Gestul suprem este implorarea ei în *Rugăciunea unui dac*, care relevă o voluptate a durerii, mergând până la plăcerea autoflagelării: *Să blesteme pe oricine de mine-o avea milă, / Să binecuvânteze pe cel ce mă împilă, / S-asculte orice gură ce-ar vrea ca să mă râdă, / Puteri să puie-n brațul ce-ar sta să mă ucidă, / Şi-acela între oameni devină cel dintâi / Ce mi-a răpit chiar piatra ce-oi pune căpătâi.* Este o manifestare a ironiei de esență modernă, dar şi a negativității (prefigurare a nihilismului), întrucât Eminescu transformă categoriile morale pozitive în categorii negative.

Nihilismul eminescian cunoaşte mai multe manifestări: are „natură gnostică" în *Demonism*, unde esența umană se identifică cu răul absolut (*Impulsul prim / La orice gând, la orişice voință / La orice faptă-i: răul...*); este expresia unui gol ontologic, determinat de moartea divinității (*E ca şi când ar fi murit ceva / În univers – pare că Dumnezeu / E mort. /Coboară asupra lui, eternitate, / Cobori cu pacea ta şi-aurora mea* (***Decebal***); este rezultatul înstăpânirii demonicului (*Neantul se întinde / Pe spațiuri deşerte, pe lumile murinde. / Văzându-le strigare-aş de-un dor nebun cuprins: / „Mărire ție, Satan, de trei ori ai învins!"* (***Mureşanu***); este expresia unei crize a gândirii, întrucât relativizarea acesteia face imposibilă revelarea adevărului Ființei, căutat de poet în propria inimă (*Încurcatele sofisme nu explic-a ta ființă* – ***Memento mori***).

Mutația esențială care s-a produs la nivelul concepției ontopoetice eminesciene în direcția afirmării unor germeni ai nihilismului reflectă uimitoarea mobilitate a acesteia, de la un moment la altul, de la o ipostază la alta, implicând adesea aspecte contradictorii şi chiar antitetice. Acest lucru nu anulează însă unitatea arheică a creației poetului, liantul fiind de natură ideatică, şi anume – „logica ideii" (Dumitru Tiutiuca), infiltrată în lirismul operei, ca dovadă a faptului că Eminescu nu este un filozof-poet cu un sistem filozofic articulat, ilustrat printr-un discurs poetic oarecare, ci un poet-filozof, care percepe liric dimensiunile existenței, textualizând ecourile acesteia prin forța sugestivă a cuvântului poetic.

Referințe:

1. Tiutiuca D. Literatura marilor clasici. - Bucureşt: Editura Didactică şi Pedagogică, 2005, p.435.
2. Ibidem, p.456.
3. Eminescu M. Opere, XV. - Bucureşti: Editura Academiei Române, p.269.
4. Del Conte Rosa. Eminescu sau despre absolut. - Cluj: Dacia, 1990, p.84.
5. Tiutiuca D. Literatura marilor clasici.- Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2005, p.666.
6. Petrescu I.E.. Modele cosmologice şi viziune poetică. - Bucureşti: Universal Dalsi, 2000.
7. Munteanu G. Eminescu şi eminescianismul. - Bucureşti: Minerva, 1987.
8. Cimpoi M. Narcis şi Hyperion. Eminescu, Poet al ființei. Poem critic. - Iaşi: Junimea, 1994, p.38.

Prezentat la 14.11.2011

СТИЛИСТИКА ЦВЕТА В ПОЭЗИИ Н.С. ГУМИЛЁВА и О.Э. МАНДЕЛЬШТАМА

Людмила СОЛОВЬЁВА

Тираспольский государственный университет

Autorul examinează lingvistica poetică a particularităților expresive ale adjectivelor care redau coloristica în operele lui N.Gumiliov şi O.Mandelştam. Sunt identificate trăsăturile semantico-stilistice şi expresiv-emoționale ale cuvântului ce denotă culoarea în contextul poetic.

The article deals with the poetic linguistics of the expressive peculiarities of the adjectives which denote the colour in N.Gumiliov and O.Mandelshtam's works. It examines the semantic, stylistic and expressive-emotional features of the colour word in the poetic context.

Сопоставить творчество О.Мандельштама и Н.Гумилева позволяет их принадлежность к одному и тому же поэтическому времени – «Серебряному веку», а также их творческие, жизненные пересечения, глубокий психологизм, музыкальность языка и стиля, поэтическое одухотворение мира видимого, слышимого и осязаемого. Несмотря на существенные различия в стилистике поэтического языка, философской позиции, в системе ценностей, творчество этих художников поражает богатством лексических, грамматических и выразительно-изобразительных средств, ассоциативных перекличек и ярких красок, что способствовало «*духовному восхождению от обыденного к несказанному*» [5, с.424]. Поэты широко привлекают самые разные языковые средства, используя их в качестве цветообозначений: собственно цветовые прилагательные (белый, черный, красный, синий, зеленый, голубой, серый и др.), оттеночные цветовые прилагательные (золотой, серебристый, лиловый, малиновый, рубиновый, угольный, шоколадный, янтарный и др.), существительные, обозначающие предметы с устойчивым цветовым признаком (названия драгоценных камней, металлов, различных веществ), колоративные глаголы (белеть, желтеть, лиловеть) [1,6,9].

Стихотворение О.Мандельштама «Невыразимая печаль...» (1909 г.) – одно из ранних в творчестве поэта. По словам Анны Ахматовой, «десятые годы – время очень важное в творческом пути Мандельштама...» [10, с.110].

Невыразимая печаль
открыла два огромных глаза,
цветочная проснулась ваза
и выплеснула свой *хрусталь*.

Вся комната напоена
истомой – сладкое лекарство!
Такое маленькое царство
так много поглотило сна.

Немного *красного* вина,
немного *солнечного* мая –
и, тоненький бисквит ломая,
тончайших пальцев *белизна*.

В тексте прямо названы цвета – *красный* («немного красного вина») и *белый* («тончайших пальцев белизна»), обрамляемые яркими *солнечными (=золотыми)* бликами и сияющим *белым («*ваза выплеснула свой хрусталь»). Мажорная *красно-бело-золотая* гамма передает радость утреннего пробуждения героини и ощущение ею тесной связи с природным и вещным мирами. Стилевую и смысловую целостность текста обеспечивает метафора «Невыразимая печаль открыла два огромных глаза»: «два огромных глаза» – это окна, которые с рассветом становятся прозрачными, открываются для *солнечного* луча, связывающего не только земной и небесный миры, но и внутренний и внешний мир

героини. Непрерывное движение в контексте создается тем, что поэт, подобно импрессионистам, не изображает предметы, а рисует их одним-двумя цветовыми словами; живописность поэтического слова усиливается звукописью (аллитерация, ассонансы *ла-ло, ра, ча, ва-во, за, та, на*), передающей нежность, хрупкость героини и окружающего ее мира.

Стихотворение «Умывался ночью на дворе...» (1921г.) было написано, как полагают исследователи, после получения О.Мандельштамом известия о смерти А.Блока и Н.Гумилева.

Умывался *ночью* на дворе –
Твердь сияла грубыми *звездами*.
Звездный луч, как *соль* на топоре,
Стынет бочка с полными краями,
На замок закрыты ворота,
И земля по совести сурова, –
Чище правды свежего *холста*
Вряд ли где отыщется основа.
Тает в бочке, словно *соль*, *звезда*,
И вода студеная *чернее*,
Чище *смерть*, соленее беда,
И земля правдивей и страшнее.

Художественный текст представляет собой соединение земного и космического пространств и внутреннего мира человека. Мы видим реальный вещный мир глазами поэта, в сознании которого земное переплелось с космическим.

Концепты «*ночь», «топор», «замок», «беда», «смерть*», «*звездный луч», «соль», «правда*» передают цвет опосредованно: соотносясь с предметно-понятийной основой, они включают в себя дополнительно индивидуально-авторские цветовые семы и образуют два противоположных цвето-психологических ряда *черный–белый*. Будучи амбивалентными, то есть совмещая положительные и отрицательные символические значения, эти цветообозначения реализуют в метафорическом контексте одно обобщенно-эстетическое значение – ’*смерть*’. Ключевыми словами окружающей поэта действительности выступают лексемы – *замок (*конец пути – черный)*, ворота (*замкнутость пространства – черный)*, холод (*черный)*, страшная, суровая (*земля*) – черный). Черный* расширяет и усиливает картину замкнутого пространства (=тюрьма), в котором поэт чувствует себя узником, его убивает отсутствие воздуха для поэтического творчества и эта чернота ночи – ’*смерть*’. Концепты «*звездный луч»* (серебристый *(*белый) +золотой)*, «соль на топоре» (*белый+черный)*, «правда...холста*» (белый+серый) входят в семантическое поле образа поэта и окрашены в *белый* цвет. Образ поэт предстает в бело-золотом цвете («*звездный луч*»), выражающем вдохновение и свободу творчества, принадлежность всему миру. Отражаясь в холодной, блестящей острой стали топора, «*звездный луч*» трансформируется в бело-черный образ «соль на острие» (острие – ’*обречение на смерть*’ – черный). *Белый* цвет реализует своё традиционное символическое значение ’*чистота*’ нравственных душевных качеств поэта (перекликается с евангельским «*Вы соль земли*», – сказал Спаситель своим ученикам, которые были призваны своими духовными совершенствами, своею жизнью и делами охранить мир от заразы греховной) (Евангелие от Матфея, V:13), а *черный* совмещает два значения, связанных с нравственной оценкой личности: традиционное символическое значение ’*смерть*’ поэта и коннотативное значение ’*искупительная жертва*’ поэта и его поэтическое воскрешение, что делает «*воду... чернее, чище смерть, соленее беду, землю правдивей и страшнее*». Таким образом, стилевую и смысловую целостность поэтического контекста обеспечивают смысловая и цветовая оппозиции *жизнь(=свобода творчества) – смерть, белый – черный*.

Органический сплав поэтического слова и живописи всегда отличали идиостиль Н.Гумилёва, о чем свидетельствуют уже его детские стихи под рисунком [3]:

Уже у гидры семиголовой
Одна скатилась голова
И наезжал Геракл суровый
Весь *золотой* под шкурой льва.

Восхищение ослепительно прекрасным миром Н.Гумилёв выражает в ярких, красочных деталях: насыщенном зелёном в «Романтических цветах», золотом, чёрном, сером, розовом в «Жемчугах». По мнению исследователей, «*эта поэзия насыщена, иногда перенасыщена красками*» и вызывает в памяти голландского живописца XVII в. Рембрандта и сказочное пушкинское Лукоморье [7, с.146].

Ради *щек* твоих ширазских *роз,*
Краску щек моих утратил я.
Ради *золотых* твоих волос
Золото мое рассыпал я.
/Подражание персидскому/

На полярных морях и на южных,
По изгибам *зеленых* зыбей,
Меж *базальтовых* скал и *жемчужных*
Шелестят *паруса* кораблей.
/Капитаны/

Твои глаза как два *агата*, пери!
Твои уста *красней граната*, пери!
Прекрасней нет от древнего Китая
До западного калифата, пери!
/Дервищ/

Бунт на борту обнаружив,
Из-за пояса рвёт пистолет,
Так что сыплется *золото* с кружев,
С *розоватых* брабантских манжет.
/Капитаны/

Изысканность внешних деталей дополнена *розовым* и *золотым* оттенками, что в цветовой гамме поэтики Гумилева всегда было связано с божественным высшим миром, духовностью. Об этом свидетельствуют строки.

Пройдет Христос-младенец по водам,
Блеснет сиянье *розового рая.*

Н.Ю. Грякалова обращает внимание на «осознанное стремление» поэта «к усилению описательно-изобразительных элементов поэтики, ... создавая портретные полотна, фоном для которых служат экзотические декорации» [2, с. 110]. В стихотворении об Андрее Рублёве прослеживается генетическая связь художественного мировосприятия поэта с религиозной живописью – «искусством иноков», причем на первый план выступает «акмеистическая вещная изобразительность», умение «быть в слове пластичным, выпуклым, скульптурным» [9, с. 14].

Я твердо, я так сладко знаю,
С искусством иноков знаком,
Что лик жены подобен *раю,*
Нос – это древа ствол высокий;
Две тонкие *дуги бровей*
Над ним раскинулись, широки,
Изгибом *пальмовых ветвей*.
Два вещих *сирина*, два глаза,...
Открытый лоб – как *свод небесный,*
И кудри – облака над ним;
Уста – как некий *райский цвет*, ...

Мир душевных переживаний реализуется и цепью сравнений, которые опосредованно выражают цвет («подобен раю, кудри-облака»(белый), «уста-райский цвет, и *бело-черно-сине-красным* цветовым решением образа героини, о чем свидетельствует строка «*С искусством иноков знаком*» (= знаком с *иконописью)* – с творениями преподобного Андрея Рублёва:

Все это кистью достохвальной
Андрей Рублёв мне начертал,
И этой жизни труд печальный
Благословеньем Божьим стал.

Многомерные символические образы в книгах «Костер», «Огненный столп» изображены в чистых красках. Наряду с гением Андрея Рублёва присутствует «*кровавая* гроздь рябины» и предсказания собственной судьбы:

Он стоит пред *раскаленным* горном,
Невысокий старый человек.
Взгляд спокойный кажется покорным
От миганья *красноватых* век.
Все товарищи его заснули,
Только он один еще не спит:
Всё он занят отливаньем *пули*,
Что меня с землею разлучит.

В «Заблудившемся трамвае» «несказанное» поэтом окрашено в *черно-огненные* тона, символизирующие его гибель:

Шел я по улице незнакомой
И вдруг услышал *вороний* грай,
....
Передо мною летел трамвай,
Как я вскочил на его подножку,
Было загадкою для меня,
В воздухе *огненную* дорожку
Он оставлял при свете дня....

В книгах «Костер», «Огненный столп», «К синей звезде» из текста в текст «перетекает» мотив огня – *золотого, алого, багрового*, который представлен синонимическим рядом: «тихая /робкая *лампада – пламя* робкое – *огонь* лампадный – *огонь* трепещущий – грубое *светило – заря – пламень* небес – первый *луч – алый меч»*. Внутри этого ассоциативно-образного ряда можно выделить стержневую контрастную оппозицию: «земной огонь» (=огонь человеческого сердца) – «небесный огонь» (= небесное пламя). При этом каждый образ – со своим ассоциативным семантическим полем: «земной огонь» – это «*огонь человеческого мира»*, второй образ – «*небесное (=божественное) пламя»*. Образ «*огонь человеческого мира»* – это образ тихого пламени (*красно-оранжевый* цвет), который реализуют в тексте «пламя *лампады, огонь* трепещущий», это символическое отражение внутреннего мира слабого, безвольного, робкого человека. Образ *«небесного пламени»* символизирует мощь, агрессивность, яркость и выражается в контексте ассоциатами «грубое *светило – заря – пламень* небес – первый *луч – алый меч»*. Таким образом, «робкий» огонь человеческого сердца (внутренний) противостоит мощному пламени небес (внешнему) – символу всемогущего Бога («*Огонь трепещущий не может* / *Бороться с пламенем небес*»).

Исследователи творчества Н.Гумилева подчеркивали, что цветовая картина мира поэта имела свои яркие индивидуальные особенности, что было обусловлено неповторимостью цветовидения и художественным мировоззрением художника. В.М. Жирмунский отмечал тяготение поэта к ярким, насыщенным краскам, к описанию экзотических стран, героев, животных, драгоценных камней и металлов. «Искание образов и форм, по своей силе и яркости соответствующих его мироощущению, влечёт Гумилёва к изображению экзотических стран, где в красочных и пёстрых видениях находит зрительное, объективное воплощение его грёза…» [4, с.422]. «Слишком велика, остра и ненасытно чувственна была страсть Гумилёва к яркому, звучащему и красочному миру. Мало того, что зрение его стиха было цветным и стереоскопичным, многогранным, оно ещё было на редкость жадным, цепким и ненасытно восприимчивым ко всем проявлениям жизни», – писал А.И.Павловский [8, с.118].

Литература:

1. Аверинцев С.С. Судьба и весть Осипа Мандельштама // Поэты. - Москва, 1996.
2. Грякалова Н.Ю. Н.С. Гумилев и проблемы эстетического самоопределения акмеизма // Николай Гумилев. Исследования и материалы. - СПб., 1994.
3. Гумилёв Н.С. Стихи. Поэмы. -Тбилиси: Мерани, 1989.
4. Жирмунский В.М. Преодолевшие символизм. Н. Гумилёв. // Н. С. Гумилёв: PRO et CONTRA. - СПб.: РГХИ, 1995.
5. Ларин Б.А. Филологическое наследие: Сборник статей. - СПб., 2003.
6. Левин Ю.И. Слово и судьба. Осип Мандельштам: Исследования и материалы. - Москва, 1991.
7. Оцуп Н. Николай Гумилев: жизнь и творчество. - СПб., 1995.
8. Павловский А.И. Николай Гумилёв (К 100-летию со дня рождения русского писателя) // Вопросы литературы, 1986, №10.
9. Павловский А.И. Николай Гумилев // Гумилев Н.С. Стихотворения и поэмы. - Ленинград, 1988.
10. Серебряный век. Мемуары. Анна Ахматова. Листки из дневника. - Москва, 1990.

Prezentat la 20.12.2011

POTENŢIALUL PRAGMATIC AL MAXIMELOR ŞI EXPRESIILOR LATINEŞTI

Elena VARZARI

Catedra Lingvistică Generală şi Limbi Clasice

La réécriture créative de maximes et locutions latines illustre le caractère perlocutif de l'ancienne aphoristique dans les textes politiques et socialux contemporains. Le défi des réactions émotionnelles/esthétiques, la direction de l'activité cognitive du lecteur, l'initiation du dialogue avec l'Antiquité, la figuration d'un point de vue etc., sont certains aspects de l'intention qui peuvent être atteints par la mise à jour de l'héritage gréco-romain.

Fondul de maxime şi expresii latineşti se află la interferenţa limbii şi culturii, el reflectă sistemul de valori al societăţii, ajungând cu timpul o marcă a civilizaţiei universale. Valoarea aforismelor, dictoanelor, adagiilor etc., actualizate în conştiinţa lingvistică a vorbitorului de astăzi, rezidă, pe de o parte, în sensurile implicite pe care le comportă utilizarea lor într-un context adecvat, iar, pe de alta, în semnificaţiile suplimentare pe care le capătă noile variante (parafraze sau traduceri) în textele contemporane.

Interesul pentru aceste elemente de comunicare, ce reprezintă chintesenţa experienţei lumii antice, este vechi în Europa. Cunoaşterea şi imitarea Antichităţii au fost dintotdeauna în vogă în ţările europene: din Renaştere – de când putem vorbi despre un început de receptare a culturii antice şi de când datează florilegii fundamentale ale aforisticii greco-latine – şi până la intertextualitatea sec. al XXI-lea. Cea dintâi culegere modernă de maxime şi expresii latineşti comentate a văzut lumina tiparului în Germania mijlocului de sec. al XIX-lea (Leutsch şi Schueidewin „Corpus paroemiographorum”, 1839-1851), dar „colecţiile de autor” datează din Evul Mediu şi Renaştere (cele mai importante în epocă fiind „Proverbiorum Libellus” a lui Polydor şi „Adagiorum Collectanea” a lui Erasm din Rotterdam). În sec. al XIX-lea primele astfel de selecţii (cum ar fi lucrarea lui Ioan Inocenţiu Micu-Klein şi altele) apar şi în spaţiul românesc, iar pe parcursul sec. al XX-lea ele se înmulţesc şi se diversifică simţitor, având cu predilecţie un caracter funcţional. Încă din Antichitate antologiile de acest gen erau întocmite pentru valoarea lor practică (unităţile paremiologice urmau a fi utilizate în discurs, în mod special în cel retoric), dar şi pentru funcţia lor argumentativă (de exemplificare sau explicare), pentru calitatea morală (puteau reprezenta un *vademecum* în unele situaţii de viaţă), dar şi pentru valenţe estetice (serveau şi drept mijloace de ornamentare a stilului).

În literatura ştiinţifică de ultimă oră maximele şi expresiile latineşti, de regulă, sunt abordate fie de pe poziţiile lingvisticii cognitive sau conceptuale, fie dintr-o perspectivă cultural-lingvistică, obţinându-se astfel disocieri ale unui spaţiu cognitiv universal, delimitări ale unor principii general umane, ale specificului etnosocial al comunităţii etc. Mai rar se ţine cont de semnificaţia lor în procesul comunicării, şi această în pofida faptului bine cunoscut că „în funcţie de datele situaţiei de comunicare în care este emis, un enunţ poate exprima mai mult decât sensurile literale însumate ale componentelor sale [...] şi, prin aceasta, capacitatea sa de semnificare se diversifică situaţional” [1].

Abordarea pragmatică a aforismelor lumii antice permite o reinterpretare din punctul de vedere al potenţialului comunicativ, căci orientările pragmatice actuale (pragmatica enunţiativă, axată pe relaţia enunţător/enunţiatar/situaţie de comunicare; pragmatica ilocuţionară care studiază tipologia actelor de vorbire şi pragmatica conversaţională interesată de studierea conversaţiei [2]), conduc spre problematica funcţionării limbii în procesul comunicării.

Sub acest aspect, al pragmalingvisticii, proverbele şi aforismele latineşti, ca şi paremiile din limbile moderne, pot fi asociate anumitor situaţii concrete de comunicare – locului şi timpului în care se produce interacţiunea verbală, relaţiilor complexe care se stabilesc între interlocutori, anumitor intenţii comunicative – avertisment, felicitare, exprimarea unei atitudini, îndemn, sfat etc. Spre deosebire de actele locuţionare din uzul curent, care presupun formarea frazelor în conformitate cu regulile gramaticii [3], dimensiunea ilocuţionară a proverbului (*id est* „forţa” sau valoarea actului de limbaj [ibidem]) este, aşa cum constată P.Ruxăndoiu, implicită, la fel şi dimensiunea lui perlocuţionară (care vizează influenţa asupra auditoriului [ibidem]) [4], după cum se poate observa pe exemplul aforisticii latine în studiile actuale din sfera social-politică.

În linii mari, intenţia pragmatică a autorului unui text social-politic (am analizat pentru acest studiu 450 de maxime şi expresii extrase din diferite tipuri de scrieri politice: monografii, reviste de profil, materiale ale

conferinţelor, editoriale ş.a.) este, ca şi în orice alt tip de text, de a influenţa asupra sferei intelectuale şi a celei emoţionale a cititorului, recurgându-se la diferite strategii.

Primul element cu care vine în contact lectorul, deci şi primul care îndeplineşte o funcţie pragmatică în text, este titlul. Definit în teoria textului drept „instrucţiune macrolingvistică a aşteptării" [H.Weinrich apud 5], acesta îi creează lectorului un orizont al aşteptării, prin titlu urmărindu-se încheierea între autor şi cititor a unui „contract de lectură" (termenul lui Eliséo Véron). Poziţia privilegiată a complexului titrologic îi permite autorului să manipuleze expectaţia lectorului şi să-i provoace o *reacţie emoţională*, pe lângă intenţia de *a-l informa despre poziţia sa într-o problemă* sau de *a-i forma un anumit punct de vedere*.

Printre mijloacele expresive care realizează această intenţie auctorială sunt maximele şi expresiile latineşti supuse unor modificări de formă sau sens, care în relaţia autor–cititor au un rol complex de motivare pentru lectură, căci fie că surprind cititorul prin extinderea semnificaţiilor originare, fie, prin crearea aluziilor, îi determină acceptul, îi provoacă o curiozitate, o surpriză sau realizează efecte comice.

Cele mai multe modificări ale unităţilor amintite se referă la *transformări* de ordin componenţial care nuanţează atitudinea autorului – unele elemente ale maximei sau expresiei latineşti sunt substituite prin altele, inspirate din actualitate.

Maxima latină *Hannibal ante portas* este edificatoare pentru diferite contexte social-politice. A fost pusă în circulaţie de Cicero (în *De finibus*, IV, 9, 22), care relata că, după ce armata generalului cartaginez Hannibal distrusese în lupta de la Cannae legiunile romane (a. 216 î. Hr.), romanii anticipau îngroziţi momentul în care conducătorul cartaginez va ajunge la porţile oraşului lor. În lumea antică se utiliza în comunicare pentru a atenţiona asupra unui pericol ce se apropie vertiginos. Printr-o subliniere a continuităţii culturale, dictonul este preluat drept titlu pentru un studiu axat pe tematica securităţii – în varianta modificată ***Moldova** ante portas* – de Dan Dungaciu, care urmăreşte astfel să atenţioneze despre modul în care este văzută Republica Moldova pe arena internaţională. Celebra exclamaţie a romanilor este asociată strigătului disperat al analiştilor occidentali „care au realizat, subit, că înaintarea frontierei europene spre Răsărit aduce mai aproape şi spaţii despre care cetăţenii şi politicienii Uniunii nu ştiau sau nu voiau să ştie nimic. Unul dintre ele era Republica Moldova, cu «Transnistria» ei cu tot...". [6]. Receptarea adecvată a mesajului unui astfel de titlu este determinată de asociaţiile pe care le are cititorul, deci de cultura celui care trebuie să identifice şi să interpreteze titlul-text nou-creat; de aceea, pentru cititorii care ar putea fi mai puţin avizaţi, autorul îşi deconspiră intenţiile în introducerea intitulată sugestiv „R. Moldova la porţile României şi ale spaţiului Euro-Atlantic. Cadrul unei analize (geo)politice". O expresie conexă – *Cât mai stăm **ante portas*** –, punct de pornire pentru un editorial semnat de Sorin Antohi [7], care se întreba asupra perspectivelor României de aderare la UE creând în text o reţea asociativă, ilustrează intenţia auctorială de invitare a cititorilor la acţiune, de determinare a unor comportamente care să ducă la ieşirea din criză, la origine expresia sugerând nehotărârea care stăpâneşte pe cineva incapabil să ia o decizie fermă.

După principul deconstructiv al modificării structurii iniţiale a maximei prin actualizarea ei în contextul politic românesc se construieşte şi titlul articolului ***Vox populi** în România*. Autorul L.Constantiniu, prin metamorfozarea celebrului dicton latinesc *Vox populi, vox dei* (în lumea antică exprima ideea că opinia majorităţii trebuie percepută ca lege absolută), face trimitere la criticile aduse electoratului din România după alegerile parlamentare şi prezidenţiale din 2000. Printr-o rescriere creatoare, elementul „intrus" („în România") serveşte pentru accentuarea poziţiei auctoriale în problema capacităţii electoratului de a face o delimitare între democraţie şi extremism, între bine şi rău. Parafraza din titlu încifrează, într-o variantă comprimată, intenţia emiţătorului (cercetătorul rus I.Galperin caracterizează titlul drept „conţinutul comprimat, încă nedescoperit al textului" şi îl aseamănă cu o coardă despre ale cărei dimensiuni şi funcţiuni se poate judeca doar după ce ea se desface [8]. În scopul obţinerii unor reacţii emoţionale, emiţătorul îşi propune să dirijeze activitatea cognitivă a receptorului spre descoperirea rădăcinilor istorice ale „semianalfabetismului politic" al poporului român.

Întru sporirea impactului asupra cititorului, autorii recurg uneori la *rescrierea modelului*. În culegerea de articole ***Civitas imaginalis**. Istorie şi utopie în cultura română* „intertitlul" (titlul-intertextem) descoperă intenţia de stabilire a unui dialog cu cei care promovează discursul istoriografic oficios: „Titlul culegerii, oarecum abscons şi preţios, are doar ambiţia de a semnala un ataşament pentru dimensiunea simbolică a istoriei; subtitlul aduce, în acelaşi spirit, indicii suplimentare", susţine autorul ei S.Antohi [9]. Noua expresie (*Civitas imaginalis*), care semnifică o cetate utopică ideală, un „Paradis ceresc", un domeniu aflat între două

lumi: cea sensibilă şi cea spirituală, este formată, prin analogie cu expresiile consacrate *Civitas terrena* şi *Civitas coellestis*, puse în circuit de Sf. Augustin, în opera sa „De civitate Dei", care a lansat astfel ideea diferenței dintre o formă de organizare terestră, materială, supusă legilor obişnuite, dominației păcatului, şi o formă de organizare spirituală, bazată pe legile divine.

Reacția estetică a cititorului poate fi provocată şi de schimbarea accentelor, care survine atunci când autorul recurge la adaptarea unei maxime latineşti la realitățile contemporane, propunând o reevaluare a modelului. Asemenea transformări, prin care, de regulă, se restrânge sensul inițial al paremiei şi funcționalitatea ei, pot produce efecte comice. Cf. articolul lui Ion Vartic *Et in* ***Liliput*** *ego* [10], unde expresia (în traducere – „Am fost şi eu în țara liliputanilor") este o reformulare ironică a curentei *Et in Arcadia ego* („Am trăit şi eu în Arcadia"). Arcadia simboliza pentru antici viața idilică şi patriarhală, iar paremia, de altfel de dată mai recentă, semnifică nestatornicia fericirii sau nostalgia față de o fericire trecută, de scurtă durată. Dimensiunea ludică a sintagmei nou-create vine din contrapunerea lumii ideale a Arcadiei cu țara liliputanilor, un mediu în care lipsesc mari valori, mari proiecte, opere de referință şi în care domină o mentalitate liliputană. Resemantizarea expresiei preexistente i-a permis lui I.Vartic să ironizeze lipsa unor lucrări româneşti de referință, a unor repere capabile să prezinte cultura românească în trăsăturile ei fundamentale.

Pentru autorii care recurg la aforistica latină substituțiile lexicale antonimice sunt destul de frecvente, şi nu doar în titluri, dar şi în corpul textelor. Cf. utilizarea expresiei *Sub specie* ***temporis***: „Scriind doar *sub specie temporis* (sub presiunea timpului), ne irosim aproape firesc în atitudini parțiale şi disparate, față cu degradarea triumfătoare a sistemului nostru economic" [11]. Adagiul a fost creat prin analogie cu *Sub specie aeternitatis* („Având în vedere eternitatea"), pus în circuit de filosoful Baruch de Spinoza (*Etica*, V, 29–31).

La o lectură ironică a modelului invită şi rescrierea aforismului livian *Vae victis* în contexte care inițiază un joc de limbaj prin alăturarea comparativă a expresiei canonice şi a celei revizuite: „Până acum, războaiele au fost aproape întotdeauna o afacere rentabilă pentru învingători [...]. În cazul unor confruntări nucleare, înțelepciunea romană *vae victis* – vai de cei învinşi! este valabilă şi pentru învingători (*Vae* **victoribus** – vai de învingători!), ceea ce poate pleda ca un nou exemplu pentru relativitatea tuturor lucrurilor" [12] .

Celebra expresie latinească de origine biblică *Ex Oriente lux* („Lumina vine de la Răsărit") este suspusă unei transformări deformatoare în studiile social-politice, fiind actualizată în varianta *Ex Oriente* ***tenebris*** („De la Răsărit vine întunericul"): „Totuşi, deşi au mai rămas doar cinci minute până la ora zero, în care lumea va atinge orizontul apocalipsei ultimelor ştiri, *ex Oriente tenebris*, umorul negru nu a desființat cu totul iluziile umane" [13]. Substitutele de acest gen, deşi fac parte din acelaşi câmp lexico-semantic ca şi cuvintele din expresiile canonice, se află la extremitățile fenomenului (*aternitas–tempus*; *victus–victor; lux–tenebris*), astfel realizând intenția autorului de a iniția un dialog cu un alt univers – cu „pururea tânăra şi senina Antichitate" (expresia lui M.Eminescu). Caracterul dialogic al aforismelor latineşti, ca şi ideea de rescriere, sunt implicite statutului lor de intertexteme şi confirmă că „intertextualitatea parodică se propune pe sine ca *surplus de informație estetică*, acționând ca repetabilitate şi deformare şi aspirând la detaşarea de modelul ei cu care refuză să fie confundată. E o «repetiție» şi o imitare a unor texte prestigioase, dar e o «altfel» de repetiție, o *repetiție cu diferență* (termen propus de Linda Hutcheon)" [14].

În unele contexte, modificările nu ating structura sintagmei originare, dar intenția auctorială de expunere a punctului de vedere prin recurs la autoritatea anticilor îi schimbă semnificația inițială. Dintr-o „nostalgie" a modelelor, în cercetările social-politice contemporane se actualizează expresiile consacrate pentru generarea unor concepte proprii. Formula ***Alter ego*** („Un alt eu"), care în Antichitate venea din încrederea în capacitatea omului de a se comporta cu prietenul său ca şi cu sine însuşi şi de a se încrede în el ca şi cum acela ar fi un al doilea eu, este reinterpretată de cercetătorul Ioan Jude: „Toate evenimentele, ființele, mai ales personalitățile marcante, prietene sau duşmane, sunt clasate automat în categorii bine definite, în afara unor ambiguități şi ambivalențe, fapt ce-i permite manipulatorului să transfere prin intermediul acestui mecanism şi prin cel al alterității Eul unui individ într-un Eu comun sau depersonalizat şi transfigurat într-un alt Eu – *alter ego*" [15]. Un alt concept – cel de *Pax Romana*, care inițial (în sec. al XVIII-lea, când este formulat de istoricul englez E.Gibbon) semnifica doar o perioadă de relativă pace şi expansiune minimă prin forța militară a Imperiului Roman din sec. I–II î. Hr., prin modificarea determinativului *Romana*, este utilizat pentru perioadele de pace din istoria umanității menținute de diferite imperii, devenind astfel prin asociere cap de serie pentru un întreg şir sinonimic: *Pax* **Americana** [a se vedea termenul în 16, p.214], *Pax* **Assyriaca** [17], *Pax* **Britanica** [18, p.9], *Pax* **Europeana** [19, p.86], *Pax* **Ottomana** [20] ş.a.

Transformarea şi completarea, deci rescrierea creatoare a maximelor şi expresiilor latineşti, ilustrează caracterul perlocutiv al aforisticii antice în textul social-politic contemporan. Provocarea unor reacţii emoţionale/estetice, dirijarea activităţii cognitive a cititorului, iniţierea unui dialog cu Antichitatea, stimularea unei reacţii verbale a receptorului, formarea unui punct de vedere ş.a. sunt câteva aspecte ale intenţiei auctoriale care poate fi realizată prin actualizarea tezaurului greco-latin.

Referinţe:

1. Ionescu-Ruxăndoiu L. Naraţiune şi dialog în proza românească. - Bucureşti: Editura Academiei Române, 1991, p.9.
2. Rovenţa-Frumuşani D. Analiza discursului. Ipoteze şi ipostaze. - Bucureşti: Tritonic, 2005, p.30.
3. Ibidem.
4. Ruxăndoiu P. Proverb şi context. - Editura Universităţii din Bucureşti, 2003, p.29.
5. Гусляков В. В., Гуслякова Н.В. Соотношение газетного заголовочного комплекса и текста: понятие проспекции и ретроспекции // Вестник Ставропольского государственного университета. Филологические науки, 2009, № 62, c.54-60.
6. Dungaciu D. Moldova ante portas. - Bucureşti: Tritonic, 2005, p.7.
7. Antohi S. Cât mai stăm ante portas // Revista 22, februarie 2006.
8. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва: КомКнига, 2007, c.133.
9. Antohi S. Civitas imaginalis. Istorie şi utopie în cultura română. - Iaşi: Polirom, 1999, p.5.
10. Vartic I. Et in Liliput ego. - În: Apostrof, IV, 1993, nr.1–2.
11. Brailean T. Noua economie. Sfârşitul certitudinilor. - Iaşi: Institutul European, 2001.
12. De Roh Th., Ute L. Democraţia social-elitară. - Cluj-Napoca: Dacia, 1999, p.117.
13. Europa centrală. Nevroze, dileme, utopii. Antologie coordonată de A.Babeţi şi C.Ungureanu. - Iaşi: Polirom, 1997, p.295.
14. Ciocian M.-N. Intertextualitate parodică // Romanian Journal of Education, vol.1, no.3-4, p.124.
15. Jude I. Paradigmele şi mecanismele puterii. Kratologia – o posibilă ştiinţă despre putere. - Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 2003, p.449.
16. Ţurcanu I. Istoria relaţiilor internaţionale. - Chişinău: Litera, 2005.
17. Fantalkin A. The Final Destruction of Beth Shemesh and the Pax Assyriaca in the Judahite Shephelah: An Alternative View. // Journal of the Institute of Archaeology of Tel Aviv University, 2004, vol.31, no. 2, p.245-261.
18. Roman D. Europa secolului XXI sub zodia Uniunii Europene // Sfera Politicii, 2000, nr.80, p.7- 14.
19. Kahn S. Geopolitica Uniunii Europene. - Chişinău: Cartier, 2008.
20. Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Goyunc. Kemal Cicek (ed.). - Ankara: Haarlem, 2001.

Prezentat la 06.10.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

DIMENSIONS SEMANTICO-FONCTIONNELLES DE LA QUESTION RHETORIQUE

Diana CAINAC, Ion GUȚU

Université d'Etat de Moldova

Dacă întrebările retorice au suscitat un viu interes din partea lingviştilor preocupați de sintaxă, în ultimul timp acest interes este dovedit şi din partea logicienilor şi a pragmaticienilor. Astfel, se deschide o nouă etapă în studiul întrebărilor retorice prin dimensiunea analizei funcționale (funcțiile comunicative), semantice (semnificațiile gramaticale), logico-gramaticale (natura logică a întrebărilor retorice), pragmatice (contextul, emițătorul, interlocutorul etc.).

Les définitions concernant les questions rhétoriques attirent principalement l'attention sur deux choses: sur ce que les questions rhétoriques expriment une communication (affirmative ou négative) et sur ce qu'elles ont un caractère affectif qui permet de les envisager comme phénomènes stylistiques.

L'essentiel est que les questions rhétoriques ne renferment pas une interrogation, or du point de vue de leur contenu logique et grammatical les questions rhétoriques ne sont pas de questions. Mais elles sont marquées par les indices formels d'une proposition interrogative. Donc, nous pouvons dire que le principal dans une question rhétorique est une communication quelconque qui porte un caractère émotionnel, plutôt une communication renforcée par un sentiment et non pas un sentiment renforcé par une communication.

Une attention particulière aux questions rhétoriques est accordée les derniers temps par les linguistes qui s'occupent de la syntaxe, mais aussi par les logiciens. Cela a ouvert une nouvelle étape dans l'étude des questions rhétoriques. Elles font l'objet d'une analyse fonctionnelle (les fonctions communicatives qu'elles embrassent), sémantique (les significations grammaticales qu'elles sont susceptibles de transmettre), logico-grammaticale (la nature logique des questions rhétoriques) etc.

L'intérêt des grammairiens pour les questions rhétoriques s'explique par la non-correspondance qui existe entre la forme interrogative et leur contenu narratif. Les linguistes ont accordé depuis toujours une grande importance à l'étude des „zones limitrophes'' des phénomènes linguistiques. Justement, nous sommes inclinés à croire que les questions rhétoriques présentent une zone de frontière entre les propositions interrogatives et narratives, d'une part, interrogatives et exclamatives, d'autre part.

Parmi les paramètres linguistiques de la proposition (de l'énoncé) – syntaxique, sémantique et pragmatique – c'est celui pragmatique qui s'impose le plus souvent comme objet d'étude. L'analyse des unités syntaxiques du point de vue communicatif et pragmatique permet le dévoilement profond des sens illocutionnaires et perlocutionnaires réalisés par un énoncé ou l'autre durant le processus de la communication. Les questions rhétoriques sont acceptées comme résultat d'une „dérivation illocutionnaire'' et sont situées dans le cadre des actes de langage „indirects". D'après nous, c'est notamment l'analyse pragmatique qui peut expliquer les motifs de l'apparition de ces „pseudo-questions" dans le langage et la signification de leur fonctionnement.

Présentement, les questions rhétoriques intéressent aussi les linguistes préoccupés par un nouveau compartiment de la science linguistique - la linguistique du texte, où ces structures sont considérées comme moyens spécifiques de liaison intratextuelle. Le problème consiste en ce qu'elles sont étudiées un peu unilatéralement à côté d'autres moyens de liaison intratextuelle. Malgré le fait que leur fonctionnement dans le texte n'est pas encore profondément étudié, ce type de questions occupe déjà sa place méritoire dans la classification des moyens de liaison intratextuelle.

Le rhéteur français A.Breton essaie de montrer le mécanisme du fonctionnement de la question rhétorique par la phrase «demander quelque chose qu'on sait très bien» [1]. Un autre savant homologue P.Fontannier mentionne que l'essence de la question rhétorique consiste dans le fait que l'interrogation ne sert pas à exprimer le doute ou à montrer la sûreté profonde du locuteur dans la réponse ou pour couper à l'interlocuteur la possibilité d'une éventuelle négation de la réponse – communication ou d'une recherche à une autre réponse [2].

Les recherches effectuées nous ont permis d'identifier deux types de questions rhétoriques: celles qui contiennent la réponse dans l'énoncé de l'interrogation et celles qui interrogent pour communiquer.

Le chercheur Z.Tériochkina suppose deux sous-types principaux de propositions interrogatives:

1) propositions rhétoriques proprement-dites;
2) propositions interrogatives rhétoriques formellement-informatives [3].

Les questions rhétoriques proprement dites sont celles qui s'expriment par «une contraction inverse » de la communication-réponse.

Les contractions positives contiennent une négation implicite, celles négative - une affirmation. Exemple: *Qu'est-ce que cela te coûte d'attendre? (Cela ne te coûte rien d'attendre)* [J.Cocteau, *Poésies*].

Les constructions formelles-informatives représentent des unités du type question-réponse. C'est-à-dire la réponse est nécessairement présente et est donnée par l'émetteur même après la question. On formule la question avec le but de faire une communication en répondant à elle: Exemple: *Qui est à coté de moi aujourd'hui ? …Un vieil aveugle à moitié louf…Mon père revenu d'entre les morts pour être à coté de moi…* [S.Beckett, *Cendres*]

Les linguistes russes comme Z.Tériochkina, L.Buceatskaia et G.Berkach proposent une autre classification des questions rhétoriques:

1) questions rhétoriques proprement dites qui expriment «la contraction inverse»;

2) questions rhétoriques formelles-informatives qui sont formulées par l'émetteur pour donner plus tard la réponse d'une manière explicite par lui-même.

Le linguiste roumain V.Grigoriev y ajoute les questions rhétoriques ignoratives qui impliquent dans tous les cas la même communication *Je (on) l'ignore* [4].

Les caractéristiques proprement-dites de la question rhétorique seraient les suivantes:

- elles contiennent d'une manière implicite la réponse propre;
- elles constituent, au niveau formel, une structure unitaire indiscrète monologue.

Les questions rhétoriques *formellement-informatives* représentent des unités complexes de type question-réponse dans lesquelles la question n'est formulée par l'émetteur que pour donner en même temps la réponse aussi: Exemple: *J'aimais regarder ses yeux clairs dont l'un clignait un peu, comme à la formation d'une pensée. Que me disait-il ? Toujours la même chose : d'avoir confiance, de ne pas croire cette pauvreté autour de moi.* [J.Guéhenno, *Journal d'un homme de 40 ans].*

On considère *ignoratives* les questions rhétoriques qui d'une part ne contiennent aucune réponse informative implicite, mais d'autre part ne sont suivies d'aucune réponse explicite, c'est-à-dire, elles se différencient totalement des autres questions rhétoriques. Elles sont interprétées comme rhétoriques à cause du fait que l'émetteur en posant une telle question explique une communication *Je l'ignore*. Exemple: *Il ne savait pas absolument pas depuis combien de temps il se trouve dans l'ile. Un an, deux ans plus peut-être?* [M.Tournier, *Vendredi ou la vie sauvage*].

De même que les autres questions rhétoriques, celles ignoratives peuvent avoir tant la forme d'une question totale que celle d'une question partielle: Exemple: *La misère humaine autour de moi n'était rien. Commençais-je déjà éprouver cette espèce d'assouprissement, propre à tant d'intellectuels que de penser à la vie dispense de la vivre.* [J.Guéhenno, *Journal d'un homme de 40 ans]* ou *La lumière me chassait vers l'ombre, l'ombre vers la lumière. Quelle chose surgirait à l'aurore ? Un miracle ne m'eût pas étonné.* [J.Guéhenno, *Journal d'un homme de 40 ans].*

En formulant les questions rhétoriques ignoratives, le parleur ne suppose pas de recevoir une réponse, parce qu'il est sûr qu'il impossible de répondre dans une telle situation. Voilà pourquoi, le parleur se limite à la constatation de l'incompétence propre sur l'objet de la question. Analysons deux exemples possibles:

- *Mais les mains croisées sur les rênes n'ont pas molli. Où Philippe a-t-il déjà vu cas mains-là ?*
- *Iolande…Hélas, on ne peut pas toujours se taire devant les enfants, mais quelles paroles faut-il dire pour ne pas être responsable, plus tard, de leurs malheurs.*

Ces exemples reflètent des situations langagières différentes. Dans le premier cas la question rhétorique ignorative est une partie du monologue intérieur, des réflexions sans destinataire concret, mais dans le deuxième exemple elle constitue une partie d'une réplique utilisée dans un dialogue. Si la première question ne comporte pas une valeur d'appellation à l'interlocuteur du motif situationnel, alors à la deuxième question on a imprimé un caractère rhétorique, parce que le destinataire de l'énoncé est présent dans ce cas.

Les questions rhétoriques ignoratives apparaissent souvent dans des monologues intérieurs, pendant la réflexion, la conception d'un phénomène ou fait de la réalité. Par l'intermédiaire du discours indirecte libre l'auteur transmet les réflexions du personnage, qui commence à déterminer l'état de son âme, de son esprit.

Les questions rhétoriques de tout type ont des fonctions orientées vers la nécessité d'assurer la cohérence au texte et d'organiser la réception du texte par le lecteur. Ainsi, les questions formelles-informatives

contribuent-elles à l'organisation de la progression thématique du texte, ayant le rôle du thème ou même d'«hyperthème» pour l'énoncé suivant, donc elles ont leur structure discrète, assurent l'orientation progressive et les liens intratextuels, fixent l'attention du lecteur sur l'énoncé ultérieur.

Les questions rhétoriques proprement dites participent à la présentation de la progression thématique du texte en qualité de:

1) *thème (hyperthème)* de l'énoncé ultérieur;

2) *rhème,* parfois rhème principal qui fait un résumé de tous les énoncés précédents.

Les questions rhétoriques ignoratives ont un rôle moins prononcé pour assigner la cohérence du texte. Néanmoins, il y a des cas où elles sont capables de réaliser une fonction de thème, tantôt de rhème par rapport aux énoncés environnants, quand elles peuvent assigner une liaison intratextuelle.

Dans les conditions du contact verbal interpersonnel direct, hors du but général de transmettre au récepteur une information nouvelle, l'émetteur utilise les questions rhétoriques de tous les types, afin de renforcer l'influence sur l'interlocuteur. Ces buts sont:

1. Pour les questions rhétoriques proprement-dites:

- Stimuler l'interlocuteur vers une recherche indépendante de l'information qu'il reçoit une introduction par les questions rhétoriques dans le processus de généralisation du langage;
- Convaincre l'interlocuteur de la véridicité de l'information transmise ce qui assure par l'information catégorique et s'identifier par la couleur affective de la question.

2. Les questions formellement-informatives en principe ont une influence organisationnelle sur la perception de la communication par l'interlocuteur et parallèlement assurent la stabilité au contact;

3. Pour les questions rhétoriques ignoratives: la communication par l'émetteur de ses émotions à l'interlocuteur, des émotions créées par l'objet de son ignorance, avec le but de fixer l'attention de l'interlocuteur sur le fait que la disjonction interrogative reste insoluble.

Le but des questions rhétoriques est de mettre le public dans le coup.

En examinant les avis de différents savants dans la matière nous pouvons conclure que la question rhétorique est au fond une assertion qu'on revêt de la forme interrogative pour susciter l'attention de l'auditeur ou de lecteur. C'est pour ça que le sujet parlant donne à son énoncé une forme interrogative non pour recevoir une réponse, mais pour transmettre une information nouvelle, aussi que les nuances affectives de l'énoncé, soit implicitement ou explicitement. La forme interrogative rend la communication plus expressive. A un certain moment du récit, l'auteur/émetteur donne à un certain énoncé la forme d'une question rhétorique pour le mettre en évidence, le marquer stylistiquement ou provoquer son interlocuteur.

Références:

1. Breton A. La pensée et la langue. - Paris, 2001, p.25.
2. Fontannier P. Les figures du discours. - Paris, 1968, p.503.
3. Терьошкина Л.З. Функционально-семантические типы вопросительных предложений во французском языке. - Москва, 1971, с.28.
4. Vsevolod G. Natura şi funcțiile întrebărilor retorice. - Chişinău, 1992, p.81.

Corpus:

1. Beckett S. Cendres. - Paris, 1959.
2. Cocteau J. Poésies. - Moskva, 1976.
3. Guéhenno J. Journal d'un homme de 40 ans. - Paris, 1934.
4. Tournier M. Vendredi ou la vie sauvage. - Paris, 1985.

Prezentat la 02.11.2011

NOTE PRIVIND STRUCTURA ŞI SEMANTICA CONSTRUCȚIILOR COMPARATIVE CU ELEMENTUL „CA" ÎN LIMBILE ROMÂNĂ, GERMANĂ, RUSĂ

Stella HÎRBU

Academia de Studii Economice a Moldovei

The present article concerns the structural-semantic aspect of comparative structures with the element "as" which are studied in the frame of comparative linguistics on the base of Romanian, German and Russian languages.

„The sum of human wisdom is not contained in any one language, and no single language is capable of expressing all forms and degrees of human comprehension".

Ezra Pound

Tot volumul de înțelepciune umană nu poate fi înglobat într-o singură limbă, la fel cum şi o singură limbă nu este în stare să exprime toate formele şi gradele comprehensiunii umane.

Studiile cu caracter confruntativ, care depăşesc limitele unor abordări bilingve şi se extind asupra mai multor sisteme lingvistice, reprezintă o contribuție teoretică importantă în domeniul frazeologiei. Cunoaşterea legăturii ce se stabileşte între semnificația, structura şi diversitatea imaginilor, care stau la baza structurilor comparative fixe, ca unități frazeologice, în limbile germanice, slave şi romanice, este destul de actuală în spațiul european, în comunicarea interculturală. După cum afirmă lingvistul Iu.S. Stepanov, descrierea comparativă a normelor a două limbi relevă faptul că vocabularul fiecăreia dintre aceste limbi este afectat de lacune, aşa-numite „pete albe" pe harta semantică a limbii, interior invizibile pentru vorbitorul de o singură limbă [16, p.120].

Ultimele decenii sunt bogate în reflecții asupra problemei concordanței şi, respectiv, neconcordanței, în limbile menționate anterior, la nivel structural-tipologic, semantic şi funcțional. Astfel, în domeniul frazeologiei ruse pot fi menționate lucrările lingviştilor В.О. Назарян, В.М.Огольцев ş.a. În frazeologia germană sunt recunoscuți autorii R.Eckert şi K.Günther, H.Burger, W.Eismann, W.Fleischer, R.Hesski, Ch.Palm, iar în cea romanică sau, mai exact, în frazeologia limbii române se poate face referire la monografia lui Gh.Colțun „Frazeologia limbii române" şi la o serie de interpretări frazeo-grafice realizate de C.Boroianu, A.Dobrescu, care abordează atât expresiile frazeologice, cât şi unele structuri comparative fixe.

Prin studiul de față vor fi abordate comparațiile fixe, îmbinările osificate de cuvinte, care formează, în opinia mai multor lingvişti, o subclasă a frazeologiei. Datorită trăsăturilor specifice de care dispun, acestea pot fi relativ uşor identificate şi descrise. Referitor la structura comparațiilor, R.Hesski constată că orice comparație frazeologică este formată din obiectul comparativ (comparandum), obiectul cu care se compară (comparatum) şi conjuncția sau particula comparativă ca element de legătură [12, p.195].

În procesul vorbirii, acestea nu sunt nou-create, ci reproduse, într-o structură sintactică fixată cu o valoare semantică comparativă. Astfel de structuri poartă un pronunțat caracter comunicativ-expresiv şi sunt frecvent utilizate în vorbire [11, p.110]. Mijloacele lexicale şi morfologice de exprimare a comparației nu se realizează izolat, ci în context, de aceea pot fi considerate ca formând anumite structuri sintactice. Ch.Palm clasifică comparațiile frazeologice privind structura sintactică astfel: a) Verb sau Adjectiv/Adverb + wie (ca) + Substantiv; b) Verb + wie (ca) + Partizip; c) Verb + wie (ca) + Satz (propoziție); d) Substantiv + wie; e) Verb sau Adjectiv/Adverb + alte structuri [13, p.45].

Confruntarea, după câmpuri semantice, a comparațiilor fixe cu elementul „ca", acumulate din diverse surse (dicționarele frazeologice ale limbilor germană, rusă şi română, publicistică, texte de tip poveste) pun în evidența atât caracterul universal al modelelor structural-semantice ale comparațiilor frazeologice, cât şi particularitățile naționale specifice limbilor comparate.

Analizând comparațiile studiate, din câmpul semantic ***„a trăi"*** sau ***„a fi foarte sărac",*** am stabilit diverse similitudini din punct de vedere structural, precum şi disimilitudini structural-semantice şi am evidențiat următoarele tipuri de structuri:

	Comparația = Adj. + E.C.(Element Comparativ) + Subst.
română:	gol ca degetul [3] gol ca un nap (ca napul) [3] gol ca şarpele (care şi-a lepădat pielea) [5] goală ca o oală (despre casă sărăcăcioasă) [5] sărac ca Iov [4,5]
germană:	arm wie eine Kirchenmaus [6] (sărac ca şoarecele din biserică) so arm wie ein Bettler [7] (sărac ca un cerşetor) blank wie eine Eisenbahn [6] (gol precum calea ferată) blank wie ein Kinderpopo [7] (gol ca popoul de copil) arm wie Hiob [7] (sărac ca Iov) arm wie Lazarus [6,7] (sărac ca Lazăr)
rusă:	гол как сокол [14] гол как осиновый кол [14] гол как лутошка; бос как гусь бедный как орешник бедный как портной / как студент бедный как батрак / как нищий / как раб / как бомж беден как Ир / как Иов / как Лазарь [14]
	Comparația = Adj. + E.C. + Subst.(+ Atribut)
română:	(prăpădit) ca un pui de bogdaproste [3,5] sărac ca şoarecele din biserică [5]
germană:	-
rusă:	беден как церковная мышь / крыса [14] гол как турецкий святой
	Comparația = V. + E.C. + Subst.
română:	a trăi ca un câine [5] a trăi ca dobitocul [5]
germană:	leben wie ein Hund [6] (a trăi ca un câine) leben wie ein Bettler [7] (a trăi ca un cerşetor)
rusă:	жить как собака [14] жить как скотина [14]
	Comparația = V. + E.C.. + Subst.+ (Complement circumstanțial)
română:	a trăi (a o duce, a se zbate) ca peştele pe uscat [3] a trăi ca vițelul la oraş [3] a trăi ca banul (ca paraua) în punga săracului (a țăranului) [3,5] a trăi ca cucul în frunză [5] a trăi ca dracul în spini [5] a trăi ca frunza pe apă [3] a trăi ca viermele în hrean [5] a o duce ca vai de el (de lume) [3] a trăi ca doamne fereşte [5] a fi mâncat ca alba de ham [5] a fi îmbrăcat ca broasca în păr
germană:	wie ein Fisch auf dem Trockenen sein (a fi ca peştele pe uscat) [5] sich fühlen wie ein Fisch auf dem Trockenen [5]
rusă:	жить как рыба (рак) на мели [14,5] биться как рыба об лед [14] жить бог весть как [3,5] жить как черт в колючках [14] жить как копейка в кармане бедного [14,5]

Din cele prezentate mai sus reiese că tipul structurii comparaţiior frazeologice, în cele trei limbi, constă, de regulă, din termenul comparativ determinant, **comparandum**, elementul comparativ, **comparator**, şi alt termen care reprezintă un obiect sau un fenomen cu care se compară, **comparatum.** (Problema terminologiei este reflectată diferit în diverse lucrări lingvistice şi rămâne în continuare deschisă.)

Prima componentă, **comparandumul,** reprezentat de un adjectiv sau un verb, marchează caracteristica generală a comparaţiei şi reprezintă, astfel, **tertium comparationis**. Această componentă este strâns legată semantic şi gramatical de cea de-a treia componentă – **comparatum**, obiectul cu care se compară, comparaţia în sine. Cea de-a doua componentă, elementul comparativ, se redă în germană prin **wie**, **so wie**, în rusă prin **kak**, **словно**, respectiv în română prin **ca**, **precum**.

Întrebarea *cât de strânsă este legătura dintre comparandum şi comparatum, în cadrul structurii comparative?* comportă aici o semnificaţie mai mult teoretică.

română:	a urla ca nebunul [4] a fugi ca nebunul a iubi ca nebunul
germană:	schreien wie verrückt (a urla ca nebunul) [7] arbeiten wie verrückt (a lucra, munci ca nebunul) rennen wie verrückt (a fugi ca nebunul)
rusă:	хохотать как сумасшедший [15] плакать / реветь как сумасшедший бежать / мчаться как сумасшедший

În comparaţiile frazeologice menţionate, comparatumul dispune de o vastă capacitate de îmbinare cu alte cuvinte. Astfel, structura ***ca nebunul*** pune în evidenţă o semnificaţie generală, şi anume: „un grad înalt, excesiv al acţiunii", care este astfel identificată, fără o reprezentare explicită unică a comparandumului, şi poate fi pusă în legătură cu multe denumiri de acţiuni. În acest sens, comparandumul intervine drept componentă însoţitoare a comparaţiei frazeologice.

În comparaţiile cu un înalt grad de frazeologizare, dimpotrivă, se observă o capacitate de legătură limitată sau restrictivă, de multe ori unică, a comparatumului cu un comparandum, încât acesta din urmă poate fi omis în uzul rapid. Comparaţia rusă ***как репей, как банный лист***, cu semnificaţia „a nu lăsa pe cineva în pace, a urmări pe cineva pretutindeni", aici poate fi îmbinată cu verbele omise ***a se agăţa***, ***a fi lipit***. De asemenea, structurile ***wie eine Klette*** – în germană, ***ca un scai*** sau ***ca scaiul*** – în română pot fi clar asociate cu aceeaşi semnificaţie a comparaţiei frazeologice, fără a fi nevoie de o reprezentare explicită a comparandumului ***a se agăţa*** sau ***a se ţine de cineva***. În acest caz, comparandumul preia poziţia unei componente comparative în elipsă.

Analiza structural-semantică a unui vast material faptic porneşte de la semantica întregii structuri comparative.

	expresii frazeologice comparative cu semnificaţia „a dormi adânc":
română:	a dormi buştean / tun / mort / neîntors / butuc / dus a dormi ca pământul [3-5]
germană:	schlafen wie ein Murmeltier (marmotă) / ein Bär (urs) / ein Dachs (bursuc) / ein Mehlsack (sac cu făină) / eine Ratte / ein Ratz (şobolan)/ ein Sack (sac) / ein Stein (piatră) / ein Toter [6,7]
rusă:	спать как сурок / как убитый / как младенец [14]

Într-o astfel de structură, parţial idiomatică, pot fi constatate două niveluri de semnificaţie: componenta sensului direct – „a dormi", „a nu se mişca" şi cea a sensului figurat – „somn la cel mai înalt grad", „a dormi profund, adânc", evidenţiat prin denumirile care servesc drept comparatumuri: *Murmeltier, сурок, buştean* etc. În acest caz, comparatum (cuvânt-imagine) reprezintă un factor intensificator frazeologic, care determină mai exact, mai expresiv particularitatea descrisă.

Noua calitate a semanticii comparaţiilor constă în apariţia unei imagini cu o înaltă intensificare a însuşirii, efectuată prin comparaţia cu un alt obiect ce posedă însuşirea dată. Este vorba despre:

- dezactualizarea parţială a semnificaţiei componentelor, care le şi deosebesc de construcţiile frazeologice libere;
- capacitatea de reproducere a conţinutului componentei, deja fixat în comunitatea lingvistică respectivă;
- imposibilitatea de a înlocui o componentă cu alta oarecare din aceeaşi grupă frazeo-semantică.

De aici rezultă şi este evidentă apropierea acestor structuri de frazeologisme.

Structurile comparative pot scoate în evidenţă, pe lângă imagini asemănătoare, şi imagini diferite, care se caracterizează prin variaţii conotative. De exemplu, la comparaţiile care descriu calitatea „alb”, în context, va fi posibilă constatarea a trei variante lexico-semantice, necuprinse lexicografic în acest lexem.

1:	*alb = curat, pur, nou*
română:	alb ca zăpada / ca ninsoarea [3,5] alb ca helgea *„...cămăşuici cusute cu bibiluri şi albe cum îi helgea”* [3]
germană:	weiß wie Schnee [6,7] (alb ca zăpada)
rusă:	белый как снег [14]

2:	*alb = bălai, frumos, proaspăt (cu referire la aspectul exterior al unei persoane)*
română:	alb ca ghiocul (strălucitor) / ca zahărul / ca spuma laptelui [3] *„...împărăteasa făcu un fecior **alb ca spuma laptelui**, cu părul **bălai ca razele lunii**”* alb ca mărgăritarul *„... se-nălbiră ca mărgăritarul cel strălucit”* [10]
germană:	weiß wie eine Schwan, schwanenweiß (alb ca lebăda) [6] weiß wir Lilien / wie Büten [6,7] (alb ca crinul /ca florile)
rusă:	белый как лебедь / как молоко / как кипень [14] белый как сахар [14] (despre părul unei persoane)

Din timpuri străvechi, etalonul pentru frumuseţea unei femei au fost pielea albă ca laptele şi buzele sau obrajii rumeni (sau roşii) ca sângele. De aici se trag multe comparaţii frazeologice, printre care: în germană – ***aussehen wie Milch und Blut*** (a arata ca laptele şi sângele), în rusă – ***как кровь с молоком***, în română – ***alb ca spuma laptelui.*** Astfel, în limbile studiate există dovezi pentru comparaţii lexical-semantice, unde frumuseţea, tinereţea şi prospeţimea unei femei se asociază cu culoarea albă (ca laptele).

3:	*alb = palid, nesănătos*
română:	alb ca varul / ca argintul crinului [3,5] alb ca marmura [10] *„...vine albastre se trăgeau pe faţa ei albă ca o marmură vie”* [10]
germană:	weiß wie Kreide / Leiche / Tote [7] (alb precum creta / cadavrul) weiß (bleich) wie die Wand [6] (alb ca peretele)
rusă:	белый как мел / мертвец / покойник / полотно / смерть / стена [14]

Reieşind din cele prezentate *supra*, putem concluziona că structurile comparative, în limbile studiate, sunt similare nu doar privind structura, ci şi din punctul de vedere al imaginilor pe care sunt fundamentate comparaţiile respective.

Expresivitatea este una dintre calităţile importante ale comparaţiilor frazeologice. Ea condiţionează intensificarea semantică a sensului şi poate fi descrisă în limbile studiate cu ajutorul însuşirii „negru”: Din acest punct de vedere, limbilor germană, rusă şi română le este tipic comparatumul *cărbune*: ***черный как уголь, negru ca tăciunele / cărbunele, kohlschwarz, schwarz wie Kohle*** (negru precum cărbunele).

În scopul de a intensifica şi mai profund nuanţa de negru, în limbile studiate se întâlneşte şi comparatumul *smoală:* ***черный как смоль***, ***negru ca smoala***, ***pechschwarz; schwarz wie Pech*** (negru ca smoala).

În rusă şi în română se mai recurge la comparatumul *funingine**:** **черный как сажа / зола***. Mai pot fi întâlnite şi comparatumuri cu sensul de *a fi foarte murdar*; ele ţin de activitatea profesională: ***черный как трубочист***. În acest caz, limbile studiate dispun suplimentar de comparatumul *noapte*, pentru locurile şi timpurile întunericului: ***schwarz wie die Nacht*** (negru ca noaptea), respectiv în rusă: ***черный как ночь.***

Cu sensul de „a fi foarte supărat, mânios”, putem întâlni în română şi comparatumul *pământul:* ***a fi (a se face) negru ca pământul*** (*spune-mi, mândră, ce ţi-i gândul, de eşti* ***neagră ca pământul****?*) [3].

Ca factor intensificator, în limbile germană, rusă şi română apare pentru „foarte negru” comparatumul *corb*, respectiv *cioară*: în germană – ***schwarz wie Rabe***, ***rabenschwarz,*** în română – ***negru precum corbul***, varianta rusă – ***черный как ворон***. În limbile română şi rusă mai poate fi întâlnit şi comparatumul *aripă / pană de corb*: ***как вороново крыло; negru ca pana corbului***. În germană se mai face legătura dintre expresia

rabenschwarz (negru precum corbul) şi comparatumul ***Kohle*** (cărbune), prin care semantica structurii comparative iarăşi obține o intensificare suplimentară, prin dublarea calificativului: ***kohlrabenschwarz***.

În scopul accentuării unui exterior atractiv, în limba rusă întâlnim comparatumul *măslină*: ***глаза как две маслины*** (despre forma şi culoarea ochilor unei persoane). Cu aceeaşi semantică, pentru descrierea expresivă a părului de culoare neagră, lucioasă, în limbile română şi germană se utilizează comparatumul *abanos*: ***negru ca abanosul, păr de abanos; schwarz wie Ebenholz.***

Româna mai dispune şi de comparatumul *ceaun,* respectiv *fundul unei tigăi*, care nu mai are echivalent în celelalte două limbi: ***negru ca ceaunul / ca fundul ceaunului***.

De menționat că în limbile cercetate se întâlnesc şi structuri comparative cu însuşirea „alb", dar cu o semnificație opusă, negativă ca „antifraze": de exemplu, în limba rusă la întrebarea ***Как дела?*** se răspunde ***Как сажа бела,*** în sens că treburile merg foarte prost. Comparațiile provin din contrastul ironic între comparatum şi tertium comparationis, adică însuşirea descrisă.

Comparațiile frazeologice, fiind, de regulă, de origine populară, au o puternică forță emotivă. Ele sunt indisolubil legate de limba şi mediul în care şi-au făcut apariția. De aceea, una şi aceeaşi semnificație în limbi diferite este redată prin procedee diverse, precum şi imaginile, pe care se bazează comparațiile frazeologice, sunt de multe ori diferite. Una şi aceeaşi însuşire este redată în fiecare limbă în funcție de imaginea fixată a aderenței sale la obiectul respectiv. Comparația însuşirii *sănătos,* în rusă, este intensificată prin comparatumul *bou:* ***здоровый как бык,*** iar în germană ***gesund (stark) wie ein Bär*** (sănătos ca un urs), în română prin *taur:* ***sănătos ca un taur,*** sau ***puternic, sănătos ca o piatră***. Într-o altă repriză, pentru vorbitorii de limbă germană comparatumul *bou* (Ochse) are sens de prost, prostănac, „a o face pe prostul" sau „a lucra din greu": ***dumm wie ein Ochse, arbeiten wie ein Ochse***.

Astfel, alegerea diferitelor comparatumuri sau imagini, în limbile studiate, depinde de tradițiile teritoriale şi istorico-culturale ale fiecărui popor în parte. Necunoaşterea imaginilor provenite din natură şi din mediul înconjurător al anumitor popoare poate genera situații confuze în comunicarea interculturală. Analiza structural-semantică a structurilor comparative ne permit nu doar să fixăm cele mai răspândite imagini ce stau la baza unor sau altor frazeologisme comparative, dar şi contribuie la identificarea universaliilor interlinguale şi a specificului național al limbilor confruntate, precum şi la evidențierea mijloacelor ce asigură expresivitatea frazeologică deosebită a acestora.

Prin urmare, analiza comparațiilor fixe ruse, germane şi române, care rezultă din interacțiunea nemijlocită a oamenilor şi a mediului, relevă o lume a imaginilor bogată şi diversificată.

Referințe:

1. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 2. überarbeitete Auflage. - Berlin, 2003.
2. Colțun Gh. Frazeologia limbii române. - Chişinău, 2000.
3. Colțun Gh. Dicționar frazeologic Român – Rus. - Chişinău: ARC, 1996.
4. Dicționarul explicativ al limbii române. - Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1984.
5. Dobrescu A. Dicționar de expresii şi locuțiuni româneşti. - Chişinău: Litera, 1997.
6. Duden–Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten / Wörterbuch der deutschen Idiomatik /hrsg. und bearb. von G. Drosdowski und W. Scholze-Stubenrecht. - Dudenverlag, 1992.
7. Duden Deutsches Universalwörterbuch: 120000 Stichwörter / hrsg. und bearb. vom Wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion. - 3., völlig neu bearb. und erw. Aufl. - Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1996.
8. Eismann W. Phraseologie. - În: Jachnow H. (Hg.). Handbuch der sprachwissenschaftlichen Russistik und ihrer Grenzdisziplinen. - Wiesbaden, 1999.
9. Eckert R., Günther K. Die Phraseologie der russischen Sprache. - Leipzig, 1992.
10. Eminescu M. Basme. - Bucureşti: Unicart, 2006.
11. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. - Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982.
12. Hessky R. Sprach – und kulturspezifische Züge phraseologischer Vergleiche. - In: Europhras 88, Phraseologie Contrastive, Actes du Colloque International Klingenthal. - Stasbourg, 12-16 Mai 1988.
13. Palm Ch. Phraseologie: eine Einführung, 2 Auflage. - Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1997.
14. Огольцев В.М. Словарь устойчивых сравнений русского языка. - Москва: ООО «Русские словари»; ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2001.
15. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. - Москва: Русский язык, 1990.
16. Степанов Ю.С. Французская стилистика. - Москва, 1965.

Prezentat la 12.07.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

CARACTERISTICILE ŞI CONSECINȚELE ORGANIZĂRII HIPERTEXTUALE A CONȚINUTURILOR NUMERICE DE TIP BLOG

Irina BREAHNĂ

Catedra Filologie Franceză „Grigore Cincilei”

Les écrits élaborés dans l'espace de l'écran représentent une nouvelle forme de matérialisation de la signification et renvoient également à de nouvelles pratiques de production, de circulation, d'organisation et d'interprétation des systèmes de signes. Le blog en tant qu'écriture d'écran se caractérise par une structure interactive, constituée d'un ensemble de nœuds (mots, pages, images, séquences sonores, etc.) connectés par des liens, afin de permettre l'acquisition d'information et la communication. Cette organisation hypertextuelle du document numérique, le blog, en l'occurrence, est riche de conséquences pour notre perception classique du texte (hétérogénéité des signes, non-linéarité, instabilité, contexte, etc.) et représente à la fois un nouveau support, un nouveau média et un nouveau moyen de production et d'expression des idées.

Una dintre caracteristicile fundamentale ale conținuturilor de pe Internet este posibilitatea de a fi asociate prin legături (link-uri) cu alte unități de conținut, la nivel intern (în cadrul aceleiaşi pagini web) sau extern. Adesea, aceasta asigură o comoditate sporită în gestionarea conținuturilor, oferind utilizatorilor suplimente de informație care se referă la conținutul specific pe care aceştia îl vizualizează. Procesul de a lega unități de conținut în cadrul structurii generale de informație a unui produs rezultă în crearea unui hipertext. Dacă ne referim la definițiile de specialitate, una dintre ele descrie noțiunea de hipertext astfel: „O metodă de realizare a unui text, ideală pentru utilizarea pe calculator, care permite cititorului să parcurgă materialul în maniera aleasă de el. Pentru a realiza un hipertext, mai întâi „tranşați” informațiile în unități mici, manevrabile, cum ar fi paginile individuale de text. Aceste unități sunt numite *noduri*. Apoi înglobați în text hiperlegături (numite şi *ancore*). Când cititorul execută clic pe o hiperlegătură, programul de hipertext afişează un nod *diferit.* Procesul de navigare printre nodurile legate în acest fel se numeşte *răsfoire* (browsing)” [1]. Prin urmare, elementele de bază ale hipertextului sunt nodurile şi hiperlegăturile care le conectează în cadrul aceleiaşi structuri. În acest studiu ne vom concentra însă mai puțin asupra aspectelor constitutive ale hipertextului, privilegiind latura conceptuală a unei astfel de organizări a informației şi repercusiunile acesteia asupra percepției noastre despre text.

Dacă până la finele anilor şaptezeci se mai considera că impactul calculatorului se va limita la domeniile ştiințifice şi tehnice, astăzi constatăm că acest mecanism şi tehnologiile care îl însoțesc sunt în stare să revoluționeze însuşi modul în care civilizația noastră creează, stochează şi transmite informația [2]. În final, această mutație va afecta şi cel mai important instrument inventat de om pentru a-şi construi cunoştințele şi pentru a-şi elabora o imagine de sine şi o imagine a lumii: textul. Şi cum acesta nu există decât în funcție de lectură, transformările suferite de text vor avea repercusiuni şi asupra lecturii, în acelaşi mod în care acestea din urmă vor antrena nemijlocit apariția unor noi tipuri de textualitate. Navigarea în rețeaua globală reprezintă o experiență diferită de citirea unui ziar sau a unei carți, iar un hipertext nu se citeşte la fel ca un roman.

Produsul cultural, cu titlu generic de „carte”, are din start o funcție de totalizare şi vizează saturarea unui domeniu de cunoştințe; hipertextul, dimpotrivă, cheamă la o multiplicare a hiperlegăturilor, într-o voință de a satura asociațiile de idei, de a se răspândi mai degrabă decât de a se aprofunda, în speranța de a reține un cititor, ale cărui interese sunt mobile şi în derivă asociativă constantă. Fiecare concept prezent în interiorul unui hipertext este susceptibil să constituie o intrare distinctă care, la rândul ei, va putea genera noi ramificații. Trebuie să precizăm că prin natura sa un hipertext este în mod normal opac, spre deosebire de „carte”, care prezintă multiple repere constant accesibile. De aici reiese şi faptul că dinamica lecturii este foarte diferită de la un mediu la altul. În timp ce lectura unei cărți este plasată sub semnul duratei şi al unei anumite continuități, cea a unui hipertext este caracterizată printr-o stare de urgență, de discontinuitate şi de alegeri pe care trebuie să le efectuăm constant. De fapt, fiecare legătură hipertextuală reevaluează efemerul contract de lectură încheiat cu cititorul: acesta îşi va continua călătoria printr-un clic pe cuvântul-legătură sau va abandona?

Acest studiu a fost realizat în baza unui corpus din 7 intrări, toate prezentând o organizare hipertextuală, înregistrate în 7 bloguri jurnalistice francofone [6-10].

Din start se impun două precizări de ordin terminologic: ce înțelegem prin blog jurnalistic (francofon)? ce accepție dăm noțiunii de text?

Vom începe de la noțiunea de blog. Inițial numit weblog, în limba țării de origine, SUA, de la expresia engleză *web log* = jurnal pe Internet, acest cuvânt compus a evoluat prin afereză în forma actuală blog, formă răspândită şi în limba română. Blogurile reprezintă o formă discursivă profund marcată şi modelată de epoca în care a apărut (mijlocul anilor '90), epoca tehnologiilor de vârf. Forma şi conținutul acestora, precum şi popularitatea lor a fost direct determinată de evoluția platformelor pentru bloguri. De la câteva zeci în perioada 1996-1999, numărul blogurilor a urcat până la 112,8 milioane, cifră atestată în iulie 2008 de Technorati, un motor de căutare în bloguri. Această evoluție cantitativă şi tehnologică a dus şi la o deplasare a axelor de interes ale blogurilor. Astfel, de la primele bloguri în stil filtru, al căror element constitutiv era legătura spre o informație din internet, considerată pertinentă/interesantă de către autorul blogului, şi anumite idei, comentarii exprimate de acesta pe marginea subiectului în cauză, s-a trecut la blogurile în stil jurnal, care pot conține orice gen de informație, din orice domeniu. Însă, după cum indică şi denumirea lor (jurnal), aceasta este reflectată prin prisma propriilor trăiri, valori, imperative ale autorului. Astfel, la ora actuală masa eterogenă a producțiilor de tip blog poate fi caracterizată şi definită în modul următor: o publicație pe internet ce conține articole periodice şi/sau cu actualizare neîntreruptă, de obicei cu caracter personal. De regulă, actualizarea blogurilor constă nu în modificarea directă a textului existent, ci în adăugiri de texte noi, asemenea unui jurnal de bord, toate contribuțiile fiind afişate în ordine cronologică inversă. În mod normal, acest gen de publicații web sunt accesibile publicului larg. Obiectivele blogurilor variază foarte mult: de la jurnale personale şi până la armele publicitare ale campaniilor politice, ale programelor media sau ale diferitelor companii comerciale. De asemenea, ele variază şi în funcție de autor, de la unul singur la o comunitate întreagă. Avându-şi începuturile în rânduri populare, blogging-ul a reuşit deja să-şi transcende originile şi să evolueze în ceea ce unii consideră un nou gen jurnalistic. Cercetătorii David Domingo şi Ari Heinonen au elaborat o tipologie a blogurilor jurnalistice, identificând 4 cazuri posibile, în ordinea instituționalizării lor [3]:

- Blogurile „cetățenilor": bloguri jurnalistice scrise de public în afara instituțiilor media.

Aşa-numitele „bloguri de gardă", care îşi propun să monitorizeze activitatea jurnalismului profesionist, descoperind erori, favoritisme, argumentări nefondate etc. Un alt gen din această categorie sunt şi blogurile reporterilor „de cartier", cronici ale evenimentelor locale, precum şi blogurile specialiştilor dintr-un anumit domeniu care îşi împărtăşesc prin intermediul blogurilor interesul şi viziunile asupra acestuia.

- Blogurile „audienței": bloguri scrise de public în cadrul instituțiilor mass-media.

Pentru a promova o relație reciprocă cu audiența lor, unele companii media au incorporat pe site-urile publicațiilor lor online şi bloguri aparținând neprofesioniştilor.

- Blogurile jurnaliştilor: bloguri scrise de jurnalişti în afara instituțiilor media.

Mulți jurnalişti profesionişti s-au lăsat rapid seduşi de posibilitățile oferite de bloguri: libertate editorială, spațiu nelimitat, promovarea unei poziții personale etc. Totuşi, nu toate companiile media acceptă astfel de practici, impunând adesea un şir de restricții/interdicții colaboratorilor lor.

- Media bloguri: bloguri scrise de jurnalişti în cadrul instituțiilor mass-media.

Companiile media care şi-au dorit să profite de pe urma impactului blogurilor, fără a pierde controlul editorial asupra conținuturilor vehiculate în acestea, au optat pentru crearea blogurilor în cadrul site-urilor publicațiilor online pe care le dețin, acestea fiind întreținute de jurnaliştii care lucrează la publicațiile în cauză.

Considerăm că doar blogurile din cea de-a patra categorie pot fi numite bloguri jurnalistice, deoarece întrunesc atât exigențele şi standardele jurnalismului profesionist: corectitudine, precizie (surse), actualitate, imparțialitate, rigori compoziționale [4], cât şi caracteristici ce derivă din proprietățile blogului, ca suport şi structură: convergență, hipertextualitate, interactivitate, fragmentare şi personalizare a mesajelor.

Aceste caracteristici au un impact direct asupra (de)formării unei noi percepții a noțiunii de text, de aceea le vom analiza în cele ce urmează.

Convergența poate fi definită drept punct de intersecție, unde tehnologiile existente, culturile, comunitățile, mass-media se contopesc pentru a crea noi forme de comunicare (blogul, de exemplu) şi a promova noi moduri de a gândi şi interacționa cu aceste forme [5].

Hipertextualitate este crearea legăturilor relaționale între conținuturile de informație (de la legătura către alte texte până la deschiderea de ferestre audiovizuale în textul de tip „presă scrisă"), care vor orienta consumatorul într-un şir nesfârşit de alte conținuturi.

Fragmentarea şi personalizarea mesajelor pot fi realizate datorită posibilităţilor hipertextului; blocurile de informaţie pot fi fragmentate astfel încât se creează o iluzie a conciziei (studiile demonstrează că audienţele privilegiază textele scurte), în realitate cititorul având opţiunea de a asambla conţinuturile care i se pun la dispoziţie într-un volum ale cărui limite sunt chiar limitele reţelei globale.

Interactivitatea se realizează în cadrul blogurilor prin comentarii, fără de care un blog nu este decât un ziar online. Unicitatea blogurilor rezidă anume în posibilitatea pe care o au cititorii de a interacţiona cu autorii blogului într-o conversaţie reciprocă, conversaţie care depăşeşte cadrul metatextual (text despre text), pentru a intra în domeniul mai vast al co-autorului.

Ultima precizare terminologică vizează noţiunea de text. Termenul „text" este adesea utilizat cu sensul de succesiune lingvistică autonomă, orală sau scrisă, produsă de unul sau mai mulţi enunţiatori într-o situaţie de comunicare determinată. G.Brown şi G.Yule au definit textul drept o „înregistrare verbală a unui act de comunicare" [6]. Această definiţie pune totuşi problema suportului, în special în cazul hipertextului. Un text manuscris şi imprimat în diferite moduri, rămâne a fi acelaşi text? Un text digitalizat cu numeroase legături şi direcţii de lectură, poate fi considerat acelaşi text? În „Introduction to text linguistics" R. De Beaugrande şi W.U. Dessler definesc textul drept o „ocurenţă comunicaţională" care întruneşte următoarele criterii independente [7]: un criteriu de *coeziune*, evident în particular în reţeaua de interdependenţă a frazelor, un criteriu de *coerenţă* şi alte două criterii care ţin de relaţia dintre participanţii la actul de comunicare: un criteriu de *intenţionalitate* – enunţiatorul îşi propune să producă un text susceptibil de a avea un efect determinat asupra coenunţiatorului şi un criteriu de *acceptabilitate* – coenunţiatorul interpretează un text care vine să se înscrie în lumea sa. La acestea se adaugă un criteriu de *intertextualitate* – un text are sens doar dacă este raportat la altele, precum şi criteriile de *informativitate* şi de *situaţionalitate*, pertinenţă în raport cu contextul enunţării. Gradul în care postările de pe bloguri întrunesc sau nu aceste criterii este definitoriu pentru construirea unei noi percepţii asupra noţiunii de text.

În general, coeziunea rezultă din înlănţuirea propoziţiilor, din linearitatea textului, care construieşte o textură din fenomene lingvistice care asigură progresarea textului, dar şi continuitatea lui. În cazul hipertextului acest criteriu de coeziune este non-linear, în sensul în care textul încorporează fragmente care nu fac parte din structura sa materială, însă sunt prezente, sub formă de hiperlegături, într-o structură hipertextuală, fie prin intermediul unor deictici: „J'ai déjà dit <u>ici</u> ce que je pensais de cette formulation... " [8], fie prin citări (articol, sursă): „Le 7 juillet dernier, sans trop y croire lui-même, <u>Le Monde</u> publiait un article passé trop inaperçu", „Le Monde, vise cette fois le pouvoir actuel, accusé, <u>après les révélations de deux journalistes de l'Obs</u>... " [9] , fie prin autoreferinţă: „Tandis que le président de la République visitait «en famille», dimanche dernier, la grotte miraculeuse de <u>Lascaux</u>... " [10], fie prin referinţe indirecte, cu un grad diferit de implicit/explicit: „Que de chemin parcouru depuis la campagne de 2007 quand Nicolas Sarkozy <u>fascinait la presse</u>… " [11].

Aceste modalităţi de structurare non-lineară sunt foarte comode dintr-o perspectivă pragmatică (volumul informaţional este considerabil mai mic decât în cazul când explicaţiile, articolele sau sursele ar fi fost introduse în corpul postării). Totuşi, acestea extind noţiunea de cotext dincolo de mediul textual imediat până la un mediu textual mediat de autor prin intermediul legăturilor. Coeziunea textuală este astfel etajată şi interferează cu noţiunea de intertextualitate, în forma sa explicită şi literală. Această conexiune între coeziune şi intertextualitate este explicabilă din perspectiva coerenţei. Reflectând evenimente din actualitatea cotidiană, blogurile jurnalistice trebuie să asigure cititorilor un reperaj adecvat în raport cu numărul impunător de subiecte tratate de presa cotidiană, în raport cu sursele şi contextul în care a apărut o postare pe blog. După Brown şi Yule [12], coenunţiatorul (în cazul nostru – cititorul de blog), care va plasa eventual unul sau mai multe comentarii la articolul postat, va efectua două acţiuni pentru a stabili coerenţa unui text: va identifica tipul actului de limbaj şi îşi va mobiliza cunoştinţele enciclopedice. Organizarea hipertextuală contribuie la actualizarea acestor acţiuni în măsura în care prin intermediul legăturilor care redirecţionează cititorul fie la un articol anterior al jurnalistului, fie la un articol (lege, definiţie, explicaţie) esenţial pentru înţelegerea conţinutului, se realizează exigenţa interactivităţii. Legăturile sunt modul în care autorul comunică în prima instanţă cu cititorul său, oferindu-i elementele de acces la sensul mesajului său, demonstrând astfel că îşi cunoaşte audienţa. În acelaşi timp, sunt suplinite şi eventualele lacune în cunoştinţele enciclopedice ale cititorului. Nu întâmplător numeroase legături redirecţionează cititorul spre resurse web de tip enciclopedic (Wikipedia).

Astfel, hipertextul, studiat pe exemplul blogurilor jurnalistice, introduce noi elemente la nivel de coeziune (extinderea opțională a cotextului), coerență (facilitarea proceselor de identificare şi cunoaştere), intertextualitate (autorii reconstituie ei înşişi raporturile între mai multe texte – comentariu, continuitate, ripostă, sursă).

În ceea ce priveşte criteriile de *intenționalitate, acceptabilitate, informativitate* şi *situaționalitate*, blogul, prin însăşi definiția sa, îşi propune să ofere o viziune personală asupra unui anumit subiect, astfel suscitând reacții de aprobare, contestare, completare din partea cititorilor. La nivel de intenționalitate şi acceptabilitate, rolul enunțiatorului şi cel al coenunțiatorului sunt bine conturate în limitele blogului. Pertinența în raport cu contextul enunțării, asigurată de criteriile de informativitate şi situaționalitate, este inerentă tipului de blog cercetat. Inspirându-se din actualitatea cotidiană, blogurile jurnalistice comentează evenimente ca fac parte din peisajul informațional al cititorilor, completându-l cu abordări mai puțin marcate de standardele presei instituționalizate. Informativitatea postărilor este în mare parte un proces dialectic, care survine în urma suprapunerii articolului şi comentariilor la articol. De altfel, locul comentariilor în structura informativă a blogului este, în opinia noastră, unul determinant, în sensul în care autorul lansează piste, idei, argumente, care sunt ulterior dezvoltate în corpul comentariilor. De aici şi o nouă problematică în cadrul studierii producțiilor textuale de pe blog: unitate sau complementaritate în relația postare-comentarii şi noi deschideri spre studierea principiilor de spațialitate în determinarea unităților textuale pe suport digital.

Referințe:

1. http://dexonline.ro/definitie/hypertext
2. Vandendorpe C. Du papyrus à l'hypertexte: essai sur les mutations du texte et de la lecture. - Paris: La Découverte, 1999.
3. Domingo D., Heinonen A. Weblogs and Journalism // Nordicom Review, 200, vol.29, p.3-15.
4. Coman M. Introducere în sistemul mass-media. - Iaşi: Polirom, 2007.
5. Baehr C., Schaller Bob. Writing for the Internet. - California: Greenwood Press, 2010.
6. Maingueneau D. Les termes clés de l'analyse du discours. Les termes clés de l'analyse du discours. - Paris: Editions du Seuil, 1996.
7. Ibidem.
8. http://blog.lefigaro.fr/rioufol/2010/09/lanachronique-defense-des-non-.html
9. http://jeanmarcelbouguereau.blogs.nouvelobs.com/archive/2010/09/13/ecoutes-au-monde-woerthgate-ou-sarkogate.html
10. http://dominiquehasselmann.blog.lemonde.fr/2010/09/14/affaire-woerth-bettencourt-remugles-d%E2%80%99etat/
11. http://lamouette.blog.lemonde.fr/2010/09/14/sarkozy-un-destin-a-la-nixon/
12. Adam J.-M. Les textes: types et prototypes. - Paris: Nathan, 1996.

Prezentat la 03.10.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

INTERNAȚIONALIZAREA SIGLELOR ŞI ACRONIMELOR DIN DOMENIUL ECOLOGIEI

Mariana MORARI

Catedra Limba Franceză

Dans un monde où tout change si vite, le recours à des formes abrégées est dans l'ordre des choses. L'abréviation se développe incessamment à cause du fait que son utilisation permet à l'homme de gagner de l'espace et du temps. Les sigles et les acronymes sont des unités sémantiques dont le but principal est de raccourcir l'expression écrite ou orale de manière que le message soit transmis plus aisément et plus rapidement. La terminologie du domaine de l'écologie, étant une science récente, dispose pourtant d'un nombre important de sigles et acronymes dont la plupart sont d'origine française et anglaise. Cet article s'attache à étudier l'origine et le mode de formation des sigles et des acronymes dans la terminologie du domaine de l'écologie.

Relațiile internaționale (politice, culturale, economice) între țări şi popoare se multiplică spectaculos. Producerea în masă a bunurilor de ordin material, intelectual şi moral este cerută pe o piață tot mai extinsă, informația devenind astfel, prin intermediul mass-media, un imperativ al timpului. O consecință logică a acestui progres al societății constă în apariția permanentă a unor goluri, lacune în vocabularul diferitelor limbi care se cer satisfăcute, fapt care instigă, la rândul său, apariția unor noi suporturi lingvistice solide, accesibile şi uşor decodificabile. Situația în cauză explică necesitatea apariției unor noi sisteme şi elemente lingvistice care se cer stocate în bănci şi în baze de date, pentru a asigura receptarea corectă a noii informații şi transferul ei automatizat întru a fi pusă la dispoziția societății.

Intervenția conştientizată a unor organizații specializate în materie lingvistică, uneori chiar la nivel spațial, are drept consecință includerea în circuitul informațional a unui limbaj specific, laconic, uşor de manipulat, a cărui creare este, în primul rând, de ordin pragmatic, vizând reducerea arealului spațio-temporal. O cerință nouă, care trebuie respectată, este de a prezenta o informație cât mai precisă, mai spectaculară, mai convingătoare şi, principalul, mai compactă, mai concisă, care ar ocupa minimum de spațiu şi ar necesita minimum de timp pentru a fi emisă. Este vorba despre un anumit cod lingvistic, capabil să asigure condiții în sistemele mass-media existente şi anume – **codul acronimelor**, care asigură reducerea maximă a dimensiunii semnului lingvistic. Secolul al XX-lea a fost martorul creări unui astfel de limbaj, mai exact ar fi să spunem – al resuscitării lui, căci primele procedee de troncare şi acronimizare sunt cunoscute încă din antichitate.

În prezenta investigație examinăm abrevierile (sigle propriu-zise şi acronime) în limbile română, franceză şi engleză, utilizate în terminologia din domeniul ecologiei.

Substantivul *abreviere* provine din verbul *a abrevia*, pătruns în limba română din latinescul *abbreviare* <*ab*- + *breviare*> 'a scurta', 'a tăia'. Le Petit Larousse [1] defineşte verbul *abréger* astfel: „raccourcir (un mot) par suppression d'une partie des lettres ou des syllabes'', iar substantivul *abréviation* „réduction graphique d'un mot ou d'une suite de mots; mot ou suite de lettres qui résulte''.

Dicționarul explicativ al limbii române (DEX) [2] propune următoarea explicație pentru verbul *a abrevia*: „a prescurta (în scris sau în vorbire) un cuvânt, un titlu etc.; a nota ceva printr-un simbol, printr-o siglă", iar pentru substantivul *abreviere* găsim următoarea definiție: „acțiunea de a abrevia şi rezultatul ei; (concr.) cuvânt, titlu etc. Prescurtat, prescurtare, abreviație, simbol." Abrevierile pot apărea sub formă de:

Abrevieri propriu-zise – cuvinte reduse în lungime, prescurtări: *mln* – milioane, *mm* – mililitru*, kg c.c.* – kilograme combustibil convențional etc.

Sigle – grup de litere inițiale care constituie o abreviere: CCONUSC = Convenția–cadru a Organizației Națiunilor Unite privind Schimbările Climaterice, cf. fr. Convention-cadre des Nations unies sur les changements climatiques (CCNUCC), engl. United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC or FCCC); AEM = Agenția Europeană de Mediu, cf. fr. Agence européenne pour l'environnement (AEE), engl. European Environment Agency (EEA) etc.

Acronime (din fr. *acronyme*, care, la rândul lui, provine din engl. *acronym*) – un termen relativ recent nu doar în română, ci şi în franceză (1968) şi în engleză (1943). Este o siglă de tip special, citită ca un cuvânt întreg şi nu pe litere, ca sigla tradițională.

Dicţionarul explicativ al limbii române defineşte acronimul drept un cuvânt format din prima sau primele litere ale cuvintelor care compun o sintagmă, o expresie, un titlu etc: PAC = Politici Agricole Comune, cf. fr. Politique Agricole Commune (PAC), engl. Common Agricultural Policy (CAP); COP = Conferinţa Părţilor, cf. fr. Conférence des Parties (COP), engl. Conference of the Parties (COP) etc.

În demersul nostru am avut în vedere două criterii de analiză:

1) categoriile onomasiologice;

2) structura abrevierilor şi analiza lor.

Corpusul multilingv supus cercetării conţine 89 de sigle şi acronime selectate minuţios din texte de specialitate: rapoarte internaţionale, publicaţii oficiale – uneori trilingve (în engleză – franceză – română): tratate, acorduri, rezoluţii, convenţii ale ONU, Consiliului Europei, OMM (Organizaţia Meteorologică Mondială).

Interesul pentru studierea terminologiei din domeniul ecologiei este motivat prin faptul că, la etapa actuală, în urma declanşării unei încălziri globale de o amploare fără precedent, se organizează anual tot mai multe conferinţe, summit-uri, ceea ce necesită folosirea unei terminologii specializate. Această ştiinţă recentă şi, prin urmare, unele din conceptele ei fundamentale, sunt încă în plină evoluţie, ecologia devenind un formidabil instrument de observaţie şi de lucru pentru terminologi.

Ar fi de menţionat faptul că, deşi ecologia este o ştiinţă relativ nouă în comparaţie cu alte ştiinţe conexe, cum ar fi biologia, zoologia, botanica, aceasta este marcată de un număr impunător de sigle şi acronime folosite, de cele mai dese ori, în comunicarea scrisă. Aceste procedee de formare a cuvintelor se utilizează de preferinţă, deoarece, la etapa actuală, se observă o tendinţă tot mai pronunţată a limbilor spre economisire, adică se încearcă a reda cât mai concis şi mai rapid informaţii de orice gen.

Analizând corpusul multilingv de termeni supuşi studiului, am observat că cea mai mare pondere revine siglelor. Siglele sunt întâlnite foarte des şi denumesc:

1. Instituţii de decizie – consilii, comisii: **CE** = *Consiliul Europei*, cf. fr. *Conseil de l'Europe* (CE), engl. *European Council* (EC); **comisii**: **CE** = *Comisia Europeană*, cf. fr. *Commission Européenne* (CE), engl. *European Commission* (EC); **CEA** = *Comisia Europeană de Agricultură*, cf. fr. *Commission Européenne d'Agriculture* (CEA), engl. *European Commission on Agriculture* (ECA) etc.

2. Organisme şi instrumente financiare – banci: **BCE** = *Banca Centrală Europeană*, cf. fr. *Banque Centrale Européenne* (BCE), engl. *European Central Bank* (ECB); **BERD** = *Banca Europeană de Reconstrucţie şi Dezvoltare*, cf. fr. *Banque Européenne pour la Reconstruction et le Développement* (BERD), engl. *European Bank for Reconstruction and Development* (EBRD); **FEM** = *Fondul pentru Mediul Înconjurător*, cf. fr. *Fonds pour l'Environnement mondial* (FEM), engl. *Global Environment Facility* (GEF) etc.

3. Organisme interinstituţionale – birouri: **BEM** = *Biroul European pentru Mediu*, cf. fr. *Bureau Européen pour l'Environnement* (BEE), engl. *European Environmental Bureau* (EEB); **oficii**: **OCVV** = *Oficiul Comunitar al Varietăţilor Vegetale*, cf. fr. *Office Comunautaire des Variétés Végétales* (OCVV), engl. *Community Plant Varity Office* (CPVO) etc.

4. Alte instituţii – agenţii: **AEEN** = *Agenţia Europeană pentru Energie Nucleară*, cf. fr. *Agence Européenne pour l'Energie Nucléaire* (AEEN), engl. *European Nuclear Energy Agency* (ENEA); **AEM** = *Agenţia Europeană de Mediu*, cf. fr. *Agence Européenne de l'Environnement* (AEE), engl. *European Environment Agency* (EEA); **AIE =** *Agenţia Internaţională pentru Energie*, cf. fr. *Agence internationale de l'énergie* (AIE), engl. *International Energy Agency* (IEA); **comunităţi**: **CEEA** = *Comunitatea Europeană pentru Energie Atomică*, cf. fr. *Communauté Européenne pour l'Energie Atomique* (CEEA sau EURATOM), engl. *European Atomic Energy Community* (EAEC); **organizaţii**: **OMM** = *Organizaţia Meteorologică Mondială*, cf. fr. *Organisation Météorologique Mondiale* (OMM), engl. *World Meteorological Organisation* (WMO) etc.

5. Grupări parlamentare – uniuni: **UE** = *Uniunea Europeană*, cf. fr. *Union Européenne* (UE), engl. *European Union* (EU); **UICN** = *Uniunea Internaţională pentru Conservarea Naturii*, cf. fr. *Union mondiale pour la conservation de la nature* (UICN), engl. *International Union for Conservation of Nature* (IUCN) etc.

6. Acte: **CCONUSC** = *Convenţia-cadru a Naţiunilor Unite privind Schimbările Climatice*, cf. fr. *La Convention cadre des Nations Unies sur les changements climatiques* (CCNUCC), engl. *United Nations Framework Convention on Climate Change* (UNFCCC); **CDB** = *Convenţia asupra Diversităţii Biologice*, cf. fr. *La Convention sur la diversité biologique* (CDB), engl. *The Convention on Biological Diversity* (CBD); **DCA** = *Directiva-cadru privind apa*; cf. fr. *Directive-cadre sur l'eau* (DCE); engl. *Water Framework Directive* (WFD) etc.

7. Programe: **PNUE (UNEP)** = *Programul Naţiunilor Unite pentru Mediul Înconjurător*, cf. fr. *Programme des Nations Unies pour l'Environnement* (PNUE), engl. *United Nations Environment Programme* (UNEP) ; **PNUD** = *Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare,* cf. fr. *Programme des Nations Unies pour le développement* (PNUD), engl. *United Nations Development Programme* (UNDP) etc.

8. Politici: **PAC** = *Politici Agricole Comune*, cf. fr. *Politique Agricole Commune* (PAC), engl. *Common Agricultural Policy* (CAP) etc.

9. Conferinţe, summit-uri: **COP** – *Conferinţa Părţilor*, cf. fr. Conférence des Parties (COP), engl. Conference of the Parties (COP); **CONUMD =** *Conferinţa ONU privind mediul şi dezvoltarea,* cf. fr. *La Conférence des Nations Unies sur l'environnement et le développement* (CNUED), engl. *United Nations Conference on Environment and Development* (UNCED) **SMDD** = *Summitul mondial pentru dezvoltare durabilă*, cf. fr. *Sommet Mondial pour le Développement Durable* (SMDD), engl. *World Summit on Sustainable Development* (WSSD) etc.

În terminologia din domeniul ecologiei siglele şi acronimele ce desemnează nume comune sunt frecvent întâlnite: **GES** = *gaz cu efect de seră*, fr. **GES** = *gaz à effet de serre*, engl. **GHG =** *reenhouse gas*; **PÎG** = *Potenţial de Încălzire Globală*, fr. **PRG** = *Le Potentiel de réchauffement global*; **OVMe** = *Organisme Vii Modificate*, fr. **OVM** = *Organismes vivants modifiés*, engl. **LMOs** = *Living Modified Organisms*; **POP** = poluanţi organici persistenţi, fr. **POP** = *polluants organiques persistants,* engl. **POP**s = *Persistent organic pollutants* etc.

Pe lângă siglele şi acronimele ce denotă denumiri de instituţii, organisme internaţionale, agenţii, programe, comunităţi, comisii etc., în textele de specialitate se recurge deseori atât la simboluri alfabetice abreviate, cât şi la codurile alfa-numerice.

În cazul **simbolurilor alfabetice abreviative**, prescurtarea este extremă şi produce forme reduse la câte o literă sau două, care funcţionează ca nişte cuvinte – ca variante grafice sau ca sinonime ale cuvintelor-sursă: **Gg** - *gigagram*, **ha** – *hectar*, **hl** – *hectalitru*, **kV** – *kilovolt*, **kW** – *kilowatt*, **°C** – *grade Celsius* etc. Aceste simboluri au un caracter internaţional.

Codurile alfa-numerice sunt sintagme terminologice care conţin, pe lângă cuvinte, litere, cifre şi alte simboluri [3] : Ca^{++} – *ioni de calciu,* CF_4 – *perfluormetan*, C_2F_6 – *perfluoretan*, $c\text{-}C_4F_8$ – *perfluorciclobutan*, CO_2 – *bioxid de carbon* etc.

În urma prezentării câtorva dintre siglele frecvent utilizate în terminologia din domeniul ecologiei, putem remarca următoarele:

1. Majoritatea siglelor şi acronimelor folosite în terminologia din domeniul ecologiei sunt, de fapt, nişte internaţionalisme. Ele se utilizează frecvent în lexicul specializat şi mai puţin în limbajul comun, unde sunt promovate prin mass-media.

2. Siglele şi acronimele din domeniul ecologiei care circulă în limba română reprezintă nişte calcuri lexico-semantice. Modelul îl oferă limbile franceză şi engleză, fiind limbi de circulaţie internaţională şi, totodată, limbi oficiale ale organizaţiilor internaţionale. De cele mai dese ori, siglele şi acronimele din limba română coincid cu cele din franceză, altele, prin calchiere, au o formă apropiată de cea originală.

3. Din motiv de eufonie, limba română împrumută unele sigle şi acronime din limba engleză. De exemplu: **DEPA** – acronim împrumutat în limba română din engleză – *Danish Environment Protection Agency*, deoarece traducerea în română ar fi *Agenţia Daneză de Protecţie a Mediului*, ADPM, siglă care este mai puţin plăcută auzului. Alt exemplu ar fi acronimul **REC** – *Centrul Regional de Mediu,* împrumutat de asemenea din engleză (*Regional Environment Center*).

Prin urmare, siglele din limba engleză se păstrează şi în alte limbi datorită caracterului internaţional. În plus, astfel de unităţi sunt mai uşor de pronunţat.

4. În terminologia din domeniul ecologiei există sigle care au două forme în limba română: una fiind împrumutată din franceză, cealaltă – din engleză. De exemplu: **PNUE (fr.)/UNEP (engl.)** = *Programul Naţiunilor Unite pentru Mediul Înconjurător*, fr. **PNUE** = *Programme des Nations Unies pour l'Environnement*, engl. **UNEP** = *United Nations Environnement Programme*; **FEM (fr.)/GEF (engl.)** = *Fondul pentru Mediul Înconjurător*, fr. **FEM** = *Fonds pour l'environnement mondial*, engl. **GEF** = *Global Environment Facility* etc.

5. În terminologia din domeniul ecologiei se întâlnesc, de asemenea, şi sigle proprii, formate pe teren lingvistic românesc, care reprezintă, de fapt, nişte adaptări după modele străine: **PÎG** = *Potenţial de Încăl-*

zire Globală, fr. **PRG** = *Le Potentiel de réchauffement global*, engl. **GWP** = *Global-warming potential*; **CCONUSC** = *Convenţia-cadru a Naţiunilor Unite privind Schimbările Climatice*, fr. **CCNUCC** = *La Convention-cadre des Nations Unies sur les changements climatiques*, engl. **UNFCCC** = *United Nations Framework Convention on Climate Change*; **DCA** = *Directiva-cadru privind apa*; fr. **DCE** = *Directive-cadre sur l'eau*; engl. **WFD** = *Water Framework Directive* etc. Numărul lor este în creştere.

În ceea ce priveşte structura abrevierilor în terminologia din domeniul ecologiei, ar fi de menţionat că printre cele mai frecvent întâlnite se află abrevierile alcătuite de iniţialele majuscule; mai mult decât atât, în română şi în franceză înregistrăm sigle comune.

În funcţie de numărul elementelor din care este alcătuită sigla sau acronimul, am observat următoarele: din 89 de sigle şi acronime incluse în corpusul nostru de cercetare, 9 sunt alcătuite din 2 elemente, ceea ce reprezintă 10%; 44 sunt alcătuite din 3 elemente (49%); 22 sunt alcătuite din 4 elemente (25%); 8 sunt alcătuite din 5 elemente (9%), 4 sunt alcătuite din 6 elemente (5%) şi doar 2 sigle sunt alcătuite din 7 elemente şi mai mult, ceea ce reprezintă 2%.

Concluzionând, am putea afirma că în terminologia din domeniul ecologiei predomină siglele şi acronimele alcătuite din 3 elemente, deoarece acestea sunt cele mai apte de a fi preluate de limba vorbită.

Nu există o limită în crearea şi în folosirea abrevierilor, siglelor şi acronimelor. Ele sunt dictate de existenţa unei necesităţi. Faptul dacă această necesitate reuşeşte să pătrundă în vocabularul nostru, devenind o abreviere, o siglă sau un acronim comun folosit pe larg de vorbitori, rămâne să fie confirmat sau infirmat de realitate.

Referinţe:

1. Le Petit Larousse en couleurs. Nouvelle édition. - Paris: Larousse, 1995.
2. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan". Dicţionarul explicativ al limbii române (DEX). Ed. a II-a. - Bucureşti: Univers Enciclopedic, 1996.
3. Chiş D. Formarea termenilor – un proces în continuă evoluţie. - Timişoara: Universitatea „Tibiscus", 2005.
4. Stoichitoiu I.A. Creativitate lexicală în româna actuală. - Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2006.
5. Guilbert L. La créativité lexicale. - Paris: Librairie Larousse, 1975.
6. Calvet J.-L. Les sigles. - Paris: PUF, 1980.
7. Percebois J. Fonctions et vie des sigles et acronymes en contextes de langues anglaise et française de spécialité // Meta, 2001, vol.46, no 4. - Montreal: Presses de l'Universite de Montreal, p 627-645.

Surse Internet:

1. www.acronymfinder.com
2. www.un.org/fr
3. www.unfccc.int
4. www.cbd.int
5. www.ipcc.ch
6. www.unep.org
7. www.wmo.int
8. www.ecomagazin.ro
9. www.energiialternative.net

Prezentat la 06.10.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

О НОВОМ МЕТОДЕ АНАЛИЗА ДИНАМИКИ АРТИКУЛЯТОРНОГО ПРОЦЕССА И ЕГО ПРИМЕНЕНИИ К МОЛДАВСКОЙ (БЕССАРАБСКОЙ) РЕЧИ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

(по данным кинорентгенографирования)

Никанор БАБЫРЭ

Кафедра английской филологии

Autorul *descrie* analiza dinamică a procesului de articulare a sunetelor vorbirii în baza röentgencinematogramelor; *demonstrează* prioritatea metodei noi, elaborate de doc. hab., prof. univ. Larisa Skalozub în laboratorul de Fonetică Experimentală din cadrul Universității Naționale de Stat din Kiev; *prezintă* cititorului succesele obținute la acest capitol în baza limbilor rusă, ucraineană, română, germană, engleză, spaniolă etc.

The article is dedicated to the new method of investigating the speech sounds on the basis of X-rays cinema study and the priority of this new method elaborated by doctor habilitate in philology, university professor Larisa Skalozub in the Phonetic Experimental laboratory of the National State University from Kiev.

The author also shows the success and the achievements of the scientists in the field referring to the following languages: Russian, Ukrainian, Romanian, German, English, and Spanish, etc.

Внедрению научных достижений следует уделять всевозрастающее внимание. Развитие науки должно постоянно находиться в поле зрения соответствующих компетентных научных структур. Необходимо брать на вооружение все новое и передовое для дальнейшего развития общества. Большое внимание следует уделять созданию благоприятных условий для динамического прогресса всех отраслей знания. Этого требует сама жизнь, это подсказывает и подтверждает практика. Современные научные достижения должны внедрять в том числе и словесники в целом, и фонетисты-эксперименталисты, в частности – при решении проблем общего, частного и сопоставительного языкознания.

Особое внимание в этом плане должно уделяться вопросам исследования артикуляторной динамики молдавской (бессарабской) речи румынского языка, а также речи других языков: русского, гагаузского, болгарского, украинского и т.д.

Как известно, языкознание при решении лингвистических проблем руководствуется общими диалектическими принципами, согласно которым любое явление должно изучаться в развитии, в его связи с другими явлениями, на основе объективных данных. Как и ряд других наук, языкознание, особенно при изучении фонетических проблем, оперирует двумя методами: *субъективным* и *объективным*. Среди экспериментальных приемов особое место занимает рентгенографирование (статический рентген) и кинорентгенографирование (динамический рентген).

Мысль применять в экспериментальной фонетике рентген, который, давая снимок внутренних органов речи, обладает возможностью запечатлевать любой произносительный орган, возникла у фонетистов–эксперименталистов давно.

Как известно, в конце XIX века появилась техника, которая позволила сделать видимым весь речевой аппарат в его сагиттальном разрезе. Так, в 1897 г., после открытия Рентгеном лучей, носящих его имя, появились исследования с применением названых лучей при изучении звуков речи (звукообразования). Среди таких работ следует упомянуть труды М. Шейера. С тех пор накоплена солидная научная информация относительно исследования физиологической стороны речеобразования, источником которой явились рентгенографические работы различных зарубежных и российских авторов. Среди зарубежных исследователей в области исследования речеобразования с применением рентгена определенное место занимают Е.А. Мейер, М.Хадек, Э.Фрешель, В.Поланд, Б.Хала, Г.Рассель, Г.Гутцман, С.Джоунз, Ф.Кармоди, Р.Ф. Холбрук, А. Совиерви и др.

Первым русским ученым, получившим отчетливые снимки ротовых артикуляций звуков речи при помощи рентгена, был Р.Д. Енько, который опубликовал результаты своей работы в 1912 г. После

него, особенно в послевоенное время, рентгенографирование получило широкое распространение и применение. В этом направлении интересны работы Н.И. Жинкина, В.Г. Гинзбурга, В.А. Артемова (Москва), М.И. Матусевич (Санкт – Петербург), Л.И. Прокоповой, Н.И. Тоцкой, Л.Г. Скалозуб (Киев) и многих других. Имеются определенные успехи и в изучении звуков молдавской речи при помощи рентгенографирования. Этой проблеме посвящены исследования молдавских монофтонгов в сопоставлении с английскими Д.В. Бэдэрэу и исследования в области вокализма и консонантизма Г.М. Гожина.

Почти все упомянутые авторы исследовали процессы речеобразования посредством статического рентгенографирования, т.е. исследовали положение органов речи при произнесении отдельных звуков. Одним из главных, как подчеркивает Э.И. Лысенко, был вывод о том, что производство различных звуков речи, преимущественно гласных, соотносится с физиологическими изменениями внутри всего речевого аппарата. Следствием этого вывода было стремление изучить соотношение между физиологическим и акустическим аспектами речи.

Недостаток статического рентгенографического метода, как справедливо отмечает проф. Л.Р. Зиндер, в его статичности. Снимок при рентгеностатике фиксирует только один момент, и невозможным оказывается изучение звуков в потоке речи или в простейших звукосочетаниях. Таким образом, при рентгенографии в статике можно запечатлевать артикуляцию только одних изолированных звуков, и то далеко не объективно, так как для умения произнести любой звук в изолированном положении требуется определенная фонетическая натренированность, которой, как известно, не обладает каждый говорящий (диктор). При помощи статического рентгенографического метода можно получить некоторые результаты для гласных и в отдельных случаях для щелевых согласных, если вести съёмку в момент произнесения исследуемого звука, заставляя при этом говорящего фонировать звук длительное время. Отмеченные выше недостатки статического рентгена, как и другие трудности этого метода, побудили ученых фонетистов-эксперименталистов обратиться к кинорентгену, который позволяет изучать динамику речеобразования. Кинорентгенографирование позволяет наблюдать процесс речеобразования в его динамике и дает возможность описать закономерности артикуляторной деятельности во время говорения, что способствует изучению речи. Кинорентгеновские снимки дают ясное представление о динамических движениях всех надгортанных органов: языка, губ, нижней челюсти, задней стенки фаринкса, небной занавески (увулы), подъязычной кости, корня языка, надгортанника, преларингальной зоны фаринкса. С помощью кинорентгена можно достаточно объективно наблюдать явления коартикуляции, т.е. совмещения артикуляции на переходных участках соседних звуков, динамику согласных, сочетаний гласных, дифтонгов, слов и предложений. Термин ***динамика*** употребляется при кинорентгенографии, как отмечает проф. Скалозуб Л.Г., в значении развития артикуляторных движений, необходимых для произнесения слогов и слов. Весьма большое значение, по мнению проф. Л.Р. Зиндер имеет кинорентгенографирование для изучения связи между артикуляторным и акустическим аспектами речи. Для этой цели пользуются синхронной записью артикуляции на кинорентгеновском аппарате с записью акустического речевого сигнала на динамическом спектрографе, что дает возможность установить, в какой степени данная артикуляция коррелирует с соответствующим акустическим эффектом. Известно также, что технической трудностью статического рентгенографирования является фиксация характерной для данного звука фазы артикуляции и что не всегда можно быть уверенным, что снята именно заданная фаза артикуляции. Кинорентгенографирование и артикуляторный динамический анализ позволяют из всех кадров, приходящихся на данный звук, (а таковых бывает от 13-15 для кратких монофтонгов и до 18-19 для долгих монофтонгов и дифтонгов) выбрать те из них, которые относятся к основной фазе, т.е. к основному типу монофтонга, дифтонга или согласного. Если учесть, что основная фаза, определяющая звук для гласных, длится в среднем только одну треть артикулирования звука, а 2/3 занимают переходные моменты, то станет ясной ценность кинорентгенограФирования и артикуляторного динамического анализа для определения эталонных значений фонем и их оттенков.

Значительных успехов в области кинорентгенографирования речевых артикуляций добились ученые в лабораториях экспериментальной фонетики Института языка и литературы АН Эстонии и Киевского национального университета имени Т.Г. Шевченко. В ЛЭФ КНГ имени Т.Г. Шевченко с 1980 г. начала разрабатываться новая кинорентгенографическая методика исследования речи и динамики артикуляции под руководством д.ф.н., проф. Скалозуб Л.Г., впервые примененная ею при исследовании русской речи. Эта новая методика артикуляторной динамики исследования звуков речи оперирует понятиями

дорсальная артикуляция, предорсальная артикуляция, консонантный тип активности, вокалический тип активности, качественные и модальные признаки звуков и слогов, новая сегментация динамичекой артикуляции звуков. Эти термины были введены в научный оборот проф. Скалозуб Л.Г. Данная методика была успешно использована Артурио Кастро для изучения слогов испанской речи, а также учениками проф. Скалозуб Л.Г – Хоменко Л.М. и Ковалевой Л.С., при изучении звонких и глухих слогов и аффрикат.

Нами эта новая методика артикуляторной динамики впервые использована при исследовании монофтонгов и дифтонгов молдавской (бессарабской) речи. Кинорентгенографирование звуков молдавской речи осуществлялось нами в отделе рентгенологии и радиологии Киевского научно-исследовательского рентгенологического и онкологического института на аппарате «4 Гигантос» фирмы Сименс, оборудованном 5-дюймовым электронно-оптическим преобразователем, под руководством д.ф.н., проф. Скалозуб Л.Г. и д.м.н., проф. Бабия Я.С. Была использована камера «Аррифлекс», обеспечивающая киносъемку со скоростью 45-50 кадров в секунду на пленке шириной 35 мм. На «рабочих» кинофильмах выдержка отдельного кадра не превышала 0,01 сек., а расстояние между кадрами было равно приблизительно такому же промежутку времени. Изображения следовали одно за другим каждые 20 мсек. Получено 5 фильмов, включающих около 12 тысяч кинокадров, озвученных тремя дикторами. Дополнительный материал относительно съемки и применения кинорентгенографирования можно найти в работах исследователей В.А. Артемова, Г.М. Гожина, Л.Р.Зиндер, Э.И. Лысенко, Л.И. Прокоповой, А.П. Родзиевского, Н.И. Тоцкой. Подробное же описание методики, применявшейся для исследования артикуляторной динамики звуков речи на основе кинорентгенографирования, представлено в работах проф. Скалозуб Л.Г.

В новом методе анализа артикуляторного динамического процесса на основе кинорентгенографирования приняты следующие условные сокращения, обозначающие артикуляционные сегменты: "П–межсловесный артикуляционный переход; ОФ – сегмент основной фазы артикуляции звука; "^{П}О – О^{ф}, "^{П}О – О^{К} – первые слоговые сегменты, представляющие усиления артикуляторной активности в начале слога; О^{К} (О^{КI}, О^{К2}, О^{К3} и т.д.) – сегменты, в течение которых происходит усиление активности, ведущее к изменению в основном модальных характеристик гласных; ^{Г}П^{Г} – внутрислоговой переход, переход между компонентами дифтонгов; I^{MI}, I^{M2}, I^{M3} – микросжатия-разжатия языка, которые включаются в один общий относительно непрерывный язычный импульс, и др.

Использование данного нового метода научного исследования в экспериментальной фонетике для изучения звуков речи позволяет ответить на вопрос о том, как осуществляется артикуляция и как организована её целостность. Для этого необходимо сопоставлять переменные, отражающие положение органов речи и форму резонаторов в надгортанной части речевого аппарата: во-первых, это переменные в положении всех активных органов речи, фиксируемые в двух последовательных одинаковых отрезках времени; во-вторых, изменения в скорости движения, которые проявляются как пространственные различия в положении контуров активных органов речи, обнаруживаемые при наложении схем изображений, срисованных с двух последовательных кадров кинорентгеновского фильма.

Для анализа материала молдавской (бессарабской) речи румынского языка были использованы две возможности описанной методики:

а) прием анализа сопоставительных схем контуров изображений;

б) прием измерений изменений в положении основных артикуляторов, выделенных для анализа и описания их движении. Измерения производились по миллиметровой сетке, которая накладывалась по горизонтали на линию, соответствующую касательной базальной плоскости черепа, а по вертикали – на линию, соответствующую перпендикуляру, проведенному к базальной плоскости в области наибольшей высоты нёбного свода.

Для описания изменений в состоянии активных органов речи могут быть использованы две возможности: а) сопоставление их активного "речевого" состояния с состоянием "неречевым", или состоянием покоя; б) последовательное сравнение двух (и более) активных состояний. Нами была использована вторая возможность: последовательное сравнение двух активных состояний, то есть последовательное покадровое сравнение очертаний двух соседних положений активных органов речи и выявление таких сегментов речевых артикуляций, которые повторяются относительно постоянно и регулярно.

На каждом рисунке помещены сопоставительные схемы изображений предыдущего и последующего кадров, на которых визуально различаются изменения в состоянии подвижных частей речевого аппарата, произошедшие в течение этих двух последовательных кадров фильма. Учитывались движения следующих органов речи: языка, нижней челюсти, увулы, подъязычной кости, задней стенки фаринкса. Наблюдались также движения по вертикали и горизонтали нижних очертаний преларингальной зоны фаринкса. Кроме того, учитывалось: **1)** количество кадров; **2)** скорость изменений, показателем чего было расстояние между очертаниями речевых органов на схемах, представляющих картину сопоставления артикуляции на двух последовательных кадрах (чем больше расстояние, тем выше скорость изменений); **3)** количество и скорость изменений язычных и преларингальных импульсов на протяжении слога в целом. Язычный импульс – это изменение в состоянии языка, выражающееся как общее сжатие–некоторое его продолжение (сохранение)–разжатие; преларингальный импульс – движение вниз–вверх преларингальный зоны фаринкса. Циклы импульсации определялись как синхронные, если наблюдалось одновременное начало сжатия языка и движение вниз преларингальной зоны, и как несинхронные, если таковые были разновременными.

Характер импульсации зависит от сосуществования разных способов усиления консонантной и вокалической артикуляционной активности. Выделение типов активности связано с пониманием того, что произносительный механизм действует системно (комплексно), т.е. существенной, взаимосвязанной оказывается активность всех артикулирующих органов – и надгортанных, и гортанных. <u>Консонантный</u> тип активности выражается в бóльшей частоте язычных импульсов и в связи с этим – в возрастании подъема и увеличении размеров выпуклости языка или в увеличении вытянутости тела языка (для звуков разных классов), т.е. в развитии формы языка и фокусированности движения. Такого типа изменения в основном определяют качественные признаки произносимых слогов. <u>Вокалический</u> тип активности проявляется в прогрессивном развитии сжатия языка, понижении преларингальной зоны, в более частой её импульсации. Этот тип активности лежит в основе модальных характеристик артикуляции слогов и слов. Консонантный тип активности согласуется с возрастанием закрытия, а вокалический – с возрастанием открытия надгортанного резонатора. Различия между способами реализации каждого из типов активности выявляются в слоге и составляют основу модальных различий между его согласными и гласными компонентами.

Проведенный нами анализ артикуляторной динамики монофтонгов и дифтонгов молдавской (бессарабской) речи румынского языка с использованием вышеописанных приемов нового метода экспериментальной фонетики, разработанного проф. Скалозуб Л.Г. и под ее руководством, доказывает особый способ организации артикуляторной динамики дифтонгов и монофтонгов молдавской речи, артикуляторная картина которых состоит в определенном соотношении активности языка и преларингальной зоны фаринкса. Все это убеждает в том, что этот способ артикуляторной динамики – определенная целостность, имеющая свои границы и вершины, что даёт полное основание считать артикуляцию монофтонгов /a/, /e/, /i/, /u/, /i/ (краткого) и дифтонгов /'ai/ , /'au/, /'ei/ в потоке молдавской речи происходящей в соответствии с моделью слога. В ходе описываемого нами экспериментального материала молдавских монофтонгов и дифтонгов нашел подтверждение тезис о слоге как наименьшей единице восприятия (основная единица речи, наименьшая единица произнесения, необходимая стадия восприятия) и как отрезке речи, заключенном между двумя минимальными растворами резонатора, характеризующемся как естественная единица сегментации речевого потока. Слог, как подчеркивает проф. Скалозуб Л.Г., – это особое объединение двух типов активности – консонантной и вокалической или консонантно-вокалической и вокалической на основе совмещения модальности как закономерного объединения сегментов слога, в основе которого лежат вокалические модальные признаки : непрерывные язычные импульсы и частые (учащенные) преларингальные, что определяет выражение модальных признаков гласных и согласных.

Артикуляторный динамический анализ монофтонгов и дифтонгов молдавской (бессарабской) речи подтвердил также динамику основной фазы простого и сложного звука, что впервые отметила проф. Скалозуб Л.Г. на примере русского языка.

Артикуляторные динамические характеристики (признаки) молдавских дифтонгов /'ai/, /'au/, /'ei/ дают возможность выявить отличия дифтонгов от монофтонгов и от соответствующих гетеросиллабических сочетаний гласных, не составляющих слог. Дифтонги образуют слог особого типа и строения,

динамическая организация и артикуляторные признаки компонентов слога взаимообусловлены. Артикуляторный динамический анализ дифтонгов показал, что дифтонги /'ai/, /'au/ молдавской (бессарабской) речи являются скаленными дифтонгами в полном смысле, т.е. неравноценными по интенсивности, частоте основного тона и длительности его компонентов, и падающими (нисходящими). В пределах дифтонга явно выделяется центральная слогообразующая часть, являющаяся ядром дифтонга, и другая часть – неслогообразующая, второстепенная. Таким образом, дифтонг включает ядро и глайд. В процентном отношении длительность первого компонента этих дифтонгов больше (53,7 %), чем второго (46,3 %).

Полученные нами материалы теоретического характера, а также выводы в результате проведенного анализа монофтонгов и дифтонгов молдавской (бессарабской) речи на основе кинорентгенографирования, могут найти применение в теоретическом языкознании и могут использоваться в курсах общей фонетики и фонетики румынского языка, в спецкурсах сопоставительного изучения румынского и иностранных языков (английского, немецкого, испанского, французского). Полученный практический материал и рекомендации могут быть использованы при обучении румынскому языку в классах с русским языком обучения и при обучении русскому языку в молдавских классах, при составлении вводных, коррективных и тренировочных курсов, при составлении учебников и учебных пособий, при сравнительном изучении литературного произношения румынского языка с его произносительными особенностями, при составлении альбомов и других наглядных материалов в целях обучения правильному произношению. Материалы исследования могут использоваться также при афемии – форме расстройства речи, заключающегося в утрате способности артикулировать звуки при сохранении соответствующих умственных представлений, т.е. в логопедии.

Данные исследования призваны также способствовать реализации в Республике Молдова инженерно-лингвистических задач коммуникации и обработки информации, созданию коммуникативных линий «устная реплика (вопрос) – автоматическое введение её в компьютер – перевод на иностранный язык – выдача перевода синтезатором устной речи». Такие экспериментальные линии способствуют созданию многоязычной автоматической телефонной связи. Согласно мнению академика Р.Г.Пиотровского, научно-технический потенциал Республики Молдова и наши экспериментальные исследования, а также исследования академика А.Н. Попеску, позволяют надеяться, что задача создания румынского и румыноязычного человеко-машинного диалога вполне решаема.

Литература:

1. Артёмов В.А. Экспериментальная фонетика. - Москва: Изд-во литературы на иностранных языках, 1956. - 228 с.
2. Бэдэрэу Д.В. Рентгенологическое исследование гласных фонем английского и молдавского языков: Автореф. дисс. …канд. филол. наук. - Москва: МГПИ, 1967. - 24 с.
3. Бабырэ Н.М. Артикуляторная динамика дифтонгов и монофтонгов молдавской речи (по данным кинорентгенографирования): Автореф. дисс. …канд. филол. наук. - Киев, 1987. - 18 с.
4. Гожин Г.М. Кинорентгенологический и спектральный анализ некоторых дифтонгов // Методы экспериментального анализа речи. - Минск, 1968, с.56-63.
5. Дудник З.В. Артикуляторний жест: онтологія і аналіз. Автореф. дисс. … канд. філол. наук. - Київ, 2004. - 22 с.
6. Енько П.Д. Опыт применения рентгенографии к изучению артикуляций // Известия АН России. Отд. русского языка и словесности, т. XVII, Кн.4, 1912.
7. Зиндер Л.Р. Общая фонетика. - Москва: Высшая школа, 1979. - 312 с.
8. Кастро Родригес Артуро Хавиер. Сопоставление артикуляторной динамики слогов испанской речи Кубы и русской речи: Автореф. дисс. … канд. филол. наук. - Киев, 1983. - 24 с.
9. Ковалёва Л.С. Артикуляторная динамика аффрикат в речи (экспериментально-фонетическое исследование): Автореф. дисс. … канд. филол. наук. - Киев, 1981. - 23 с.
10. Лапідус Ф.І., Овощников М.С., Прокопова Л.І., Скалозуб Л.Г., Сунцова І.П. Рентгенографування мовних артикуляцій // Науковий щорічник за 1956 рік. Філологічний факультет. - Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1957.
11. Лысенко Э.И. Кинорентгенографирование применительно к изучению модификаций гласных // Экспериментально-фонетическое исследование речи. Выпуск 2. - Минск: Вышэйшая школа, 1969, с.117-128.
12. Прокопова Л.И., Родзаевский А.П., Тоцкая Н.И. Применение рентгенокинематографии для изучения речевых артикуляций // Журнал ушных, носовых и горловых болезней. - Киев: Здоровье, 1964, №3, с.56-61.
13. Скалозуб Л.Г., Лебедь В.К. Механизмы речеобразования и восприятия сложных звуков. - Москва-Ленинград: Наука, 1966, с.56-60.

14. Скалозуб Л.Г. Динамика звукообразования. - Киев: Вища школа, 1979. - 132 с.
15. Скалозуб Л.Г. Артикуляторная динамика речеобразования: Автореф. дисс. …доктора филол. наук. - Киев, 1980. - 44 с.
16. Хоменко Л.М. Модификация звонких и глухих слогов двусложных слов (по данным кинорентгенографирования русской речи): Автореф. дисс. …канд. филол. наук. - Киев, 1983. - 24 с.
17. Щерба Л.В. Субъективный и объективный метод в фонетике // Л.В. Щерба. Языковая система и речевая деятельность.- Ленинград: Наука, 1974, с.135-141.
18. Corlăteanu N. Fonetica limbii moldoveneşti literare contemporane. - Chişinău: Lumina, 1978. - 232 p.
19. Corlăteanu N., Zagaevschi Vl. Fonetica. - Chişinău: Lumina, 1993. - 272 p.
20. Dumeniuc I., Mătcaş N. Fonetica şi fonologia (triplu aspect al sunetelor vorbirii). - Chişinău: USM, 1976. - 47 p.
21. Gogin G. Metode experimentale de cercetare a graiurilor // L.L.M. - Chişinău: Academia de Ştiinţă a RSS Moldoveneşti, 1967, Nr.1, p.41-50.

Prezentat la 21.12.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

CARACTERISTICA ARTICULATORIE A SUNETELOR COMPUSE ÎN LIMBA GERMANĂ

Mariana MUTRUC

Catedra Filologie Engleză

The article presents a study of dinamic-articulatory characteristics of the german diphthongs ['ae] ['ao] and ['oø]. On X-rays results the articulation of these diphthongs is described according to 7 gradual continuums. The unity of the components of the diphthongs is described as well. The articulatory characteristics of the diphthongs ['ae] ['ao] and ['oø] show that they are monophonemic.

Statutul fonetic şi cel fonematic ale sunetelor unei limbi pot fi investigate şi determinate respectându-se principiile fonetice şi fonologice expuse de N.S. Trubetzkoy şi în baza materialelor experimentale ce țin de röentgencinematografie, spectrografie, oscilografie, tenzometrie, efectuate în cadrul vorbirii şi prelucrate în laboratoarele de fonetică experimentală. În sistemul fonetico-fonologic al limbii germane se atestă trei vocale compuse – diftongi. Aceştia sunt ['ae] ['ao] şi ['oø] care reprezintă grupa diftongilor descendenți. Diftongii din limba germană pot fi caracterizați şi ca diftongi finali, datorită faptului că prima vocală este deschisă, iar a doua - închisă şi că la articularea diftongului se produce o erupție finală. În timpul articulării diftongilor forma rezonatorului bucal se schimbă cursiv, părțile sale componente se mişcă încontinuu de la o poziție la alta. Astfel, în timpul pronunției diftongului articulația începe în poziția unei vocale şi se termină în poziția altei vocale.

În baza rezultatelor obținute cu ajutorul röentgencinematogramelor, spectrogramelor, oscilogramelor, dinamica articulatorie a diftongilor, inclusiv a celor din limba germană, poate fi împărțită în mai multe faze, în fiecare din ele fiind incluse în medie câte 3 cadre. În timpul experimentelor, diftongii au fost pronunțați atât izolat, cât şi în cadrul cuvintelor.

Caracteristica articulatorie a diftongului descendent [ae]

Spre exemplu, la articularea diftongului ['ae] din cuvântul ortografic [staek] dinamica articulatorie poate fi reprezentată în următoarele faze:

- Prima fază demonstrează trecerea de la consoana /t/ la vocală în structura coarticulatorie a continuității /tæ/. Buzele şi maxilarele sunt deschise uşor. Spațiul dintre „peretele" limbii şi palatul tare este îngust. Partea simțitor mijlocie a spinării limbii repetă forma palatului tare şi este paralelă cu tăietura sigitală a palatului. Rezonatorul bucal e mai îngust decât cel faringal.
- În faza a doua, articularea lui /t/ se termină cu mişcările îndreptate în jos a vârfului părții anterioare a spinăruşii limbii. Partea mijlocie a limbii se ridică uşor în direcția palatului tare. Partea anterioară a rezonatorului bucal e mai largă decât cea posterioară. Epiglota se apropie puțin de rădăcina limbii.
- Pe parcursul fazei a treia se prelungeşte mişcarea în jos a părții anterioare a spinăruşii limbii, cu anumite schimbări spre partea posterioară a rezonatorului bucal. Limba este plasată în jos şi are o poziție plată în cavitatea bucală. Presarea uşoară în partea mijlocie şi în cea posterioară ale limbii adeveresc încordarea părții posterioare a spinăruşii limbii. Vârful limbii se află la incisivii inferiori, fără a se atinge de ei. Volumul rezonatorului bucal e maxim, o îngustare moderată se atestă între palatul moale şi partea posterioară a limbii, iar volumul rezonatorului faringal se micşorează. Osul sublingval se mişcă în partea posterioară şi se apropie de maxilarul inferior. Palatul moale şi omuşorul, ridicându-se în sus şi înapoi, nu se apropie de partea posterioară a peretelui faringal; astfel, se formează un spațiu. Configurația rezonatorului bucal în faza dată de producere a diftongului [ae] corespunde simțitor cu faza culminantivă a primului component /a/. În rezultatul comparării fazelor culminative ale primului element al diftongului /ae/ cu monoftongii /a/ şi /a:/ atestăm doar o mică deosebire. Comparând unii parametri articulatorici ai primului element al diftongului /ae/ cu monoftongii /a/ şi /a:/, concluzionăm că nucleul diftongului examinat este un sunet vocalic posterior deschis.
- În faza a patra atestăm o schimbare a configurației rezonatorului bucal, se înregistrează trecerea de la primul component al diftongului ['ae] la cel de-al doilea. Puțin se micşorează distanța dintre buze şi deschizătura

maxilarelor. Partea anterioară a rezonatorului bucal se micşorează. Partea de jos a rezonatorului faringal se lărgeşte neînsemnat. Se măreşte distanţa dintre uvulă şi peretele posterior al faringelui.

- Faza a cincea este prima fază a componentului al doilea al diftongului /ae/. Se micşoreză distanţa dintre buze concomitent cu micşorarea deschizăturii maxilarelor. Rezonatorul bucal devine mai îngust, datorită ridicării spinăruşii limbii – a parţii ei anterioare. Osul sublingval se mişcă neînsemnat înainte. Epiglota se aflã la o distanţă destul de mare de la peretele posterior al faringelui.
- Faza a şasea poate fi considerată drept una culminantă pentru producerea componentului /e/. Organele aparatului de vorbire continuă să se mişte şi ocupă o poziţie asemănătoare cu cea precedentă. Se micşoreză deschizătura dintre maxilare. Corpul limbii este plasat în întregime în partea anterioară a cavităţii bucale, partea anterioară a spinăruşii este ridicată simţitor spre palatul tare. Distanţa dintre punctul cel mai înalt al spinăruşii limbii şi punctul opus al palatului e mai mare ca la producerea monoftongilor /e:/, /i:/ şi /i/. Locul îngustării maxime se plasează spre regiunea părţii anterioare a rezonatorului bucal, volumul cavităţii faringale se lărgeşte. Osul sublingval se mişcă simţitor înainte, distanţa dintre partea de sus a epiglotei şi a peretelui posterior al faringelui se măreşte. Poziţia organelor articulatorii active şi pasive: în special distanţa formată dintre incisivii superiori şi punctul de pe palatul dur cu punctul ridicării corpului limbii ne permite să concluzionăm că al doilea component al diftongului /ae/ este un sunet vocalic anterior autentic. În rezultatul comparaţiei elementului al doilea al diftongului /ae/ cu monoftongii /e:/, /ε/, /ε:/, /i/ şi /i:/ atestăm că /e/ din diftongul /ae/ e mai aproape de /e:/ şi /ε/. Structura şi parametrii formanţilor monoftongilor /e:/ şi /ε/ şi cea a diftongului /ae/ denotă asemănările componentului al doilea al diftongului cu /e:/ şi /ε/.
- În faza a şaptea se observă influenţa consoanei /k/, care urmează după diftongul /ae/ în coarticularea continuumului /-aek/. Parametrii acustici în baza spectrogramelor atestă o intensitate articulatorică pronunţată a primului element (1500-1600 Hz) şi una mai scăzută în producerea elementului al doilea (450-500 Hz) – în special pe parcursul trecerii de la primul la al doilea component al diftongului /'ae/.

Caracteristica articulatorie a diftongului descendent [aʊ]

Datele rezultatelor röentgencinematogramei la articularea diftongului [aʊ] în cuvântul german <u>taut</u> demonstrează dinamica articulatorie conform următoarelor faze:

- În cazul nostru, tipic pentru prima fază a diftongului [aʊ] este prezenţa influenţei consoanei /t/. În faza întâi poziţia organelor articulatorii este asemănătoare cu dinamica articulaţiei /a/ din cadrul diftongului [aı]. Buzele şi maxilarele sunt deschise uşor. Spaţiul dintre spinăruşa limbii şi palatul tare este îngustat. Puţin diferă mărimea şi forma rezonatorului bucal, care este mai voluminos pe orizontală, datorită mişcării neînsemnate a buzelor înainte.
- În faza a doua creşte distanţa dintre mişcarea uşoară a buzelor înainte şi deschiderea maxilarelor. Se măreşte dimensiunea părţii anterioare a rezonatorului bucal datorită ridicării minime a părţii mijlocii a limbii. Rezonatorul faringal este mai îngustat în comparaţie cu mărimea lui în faza întâi. Epiglota se apropie de rădăcina limbii.
- Pe parcursul fazei a treia lungimea rezonatorului bucal este egală cu cea din faza precedentă, dar distanţa dintre buze în faza a treia este mai mare decât în cea de a doua. Deschizătura maxilarelor atinge maximul în dinamica articulatorie a componentului dat. Se măreşte distanţa dintre partea anterioară a palatului tare şi a părţii opuse a spinăruşii, ceea ce cauzează micşorarea distanţei dintre partea posterioară a palatului moale şi spinăruşa limbii. Pe partea mijlocie a spinăruşii limbii atestăm o uşoară intensitate, care demonstrează încordarea acesteia. Volumul rezonatorului bucal anterior este maxim, deoarece partea anterioară şi cea mijlocie ale limbii sunt destul de plate, partea mijlocie şi cea posterioară – puţin ridicate, plasate în urmă şi încovoiate în jos, treptat apropiindu-se de partea posterioară a rezonatorului faringal, astfel îngustându-l. Osul sublingval (hioid) este plasat în urmă şi se apropie de partea posterioră a faringelui. Dimensiunile parametrilor lineari ne permite să considerăm această fază drept una culminantă în dinamica articulării primului component al diftongului [aʊ].

Compararea dinamicii articulaţiei componentului diftongului cercetat cu parametrii monoftongului /a/ arată că locul îngustării maximale a lui /a2/ se află puţin mai departe ca la /a/ şi îngustarea propriu-zisă nesemnificativă e mai mică după dimensiuni. De aceea, pe spectograme se depistează micşorarea semnificaţiei formantelor 1 şi 2 în comparaţie cu /a/. Caracteristica pronunţării sunetului /a2/ se aseamănă cu cea a lui /a/, mai cu seamă semnificaţia. La emiterea sunetelor /a2/ şi /a:/ distanţa dintre baza inferioară şi punctul de pe cerul gurii coincide, contrapusă punctului culminant al spinăruşii limbii, adică parametru ce caracterizează condiţionat loca-

lizația vocalei. Constatarea dată ne permite să ataşăm primul component al diftongului [aʊ] la grupul vocalelor deschise posterioare.

- În faza a patra configurația tractului de comunicare se modifică sub influența componentului al doilea al diftongului. Corpul limbii se mişcă în urmă, partea posterioară a limbii se ridică, apropiindu-se de palatul moale. Neînsemnat se micşorează deschizătura maxilarelor. Buzele se mişcă înainte şi se rotunjesc, formând o deschizătură destul de mare şi alungind rezonatorul bucal. Rădăcina limbii se apropie de peretele din spate a faringelui şi se rotunjeşte. Rezonatorul bucal se lărgeşte în partea anterioară şi se îngustează în partea posterioară, rezonatorul faringal se îngustează. Epiglota şi osul sublingval se mişcă neînsemnat înainte. Palatul moale şi uvula se apropie de peretele posterior al faringelui.
- În faza a cincea mişcarea organelor aparatului de vorbire continuă, intensitatea începută precedent atinge punctul ei culminant, exprimată fiind în faza următoare.
- Faza a şasea se caracterizează prin următoarele mişcări ale organelor aparatului de articulație: limba este puternic contractată şi deplasată în partea posterioară; partea ei anterioară se lasă în jos, iar cea posterioară este ridicată către palatul tare. Datorită acesteia, rezonatorul bucal se măreşte semnificativ, mai ales partea lui anterioară, creând o formă specifică. Rezonatorul faringal este evident mai mic ca partea anterioară a rezonatorului bucal. Partea posterioară a limbii este ridicată spre palatul moale, apoi se lasă în jos; aproape total coincide cu conturul limbii ca în cazul sunetului /o:/. Rădăcina limbii se deplasează foarte aproape de peretele posterior al faringelui. Uvula se lasă şi se apropie de peretele posterior al faringelui. Osul sublingval şi epiglota sunt ridicate. Deschizătura maxilarelor nu este mare, buzele foarte energic sunt deplasate relativ înainte şi rotunjite.

Comparând aceste rezultate cu faza culminantă a sunetelor comparate, s-a dovedit apropierea componentului al doilea al diftongului [aʊ], când e vorba despre gradul de apertură, spre monoftongul /o:/, referitor la poziția limbii pe orizontală spre /ɔ/. Despre aceasta ne vorbeşte şi structura formanților unităților comparate. Spectrograma dinamică a componentului al doilea al diftongului arată aproape o egală deplasare a două formațiuni aranjate aproape una față de alta, adică situație analogică caracteristicii monoftongilor /o:/ şi /ɔ/. Formanții F1=700/500 Hz; F2=1200/900 Hz ai componentului al doilea al diftongului demonstrează o absență de demarcare a rezonatoarelor anterior şi posterior în cavitatea bucală. În partea posterioară a faringelui de asemenea lipseşte o îngustare evidentă a limbii, fapt despre care atestă parametrii formantului F2=900-1000 Hz, caracteristic pentru grupul vocalic posterior.

Devierea ambilor formanți de la liniile orizontale în jos are loc, posibil, în rezultatul intensificării etapei a şasea de labializare a sunetului. Pentru al doilea component al diftongului [aʊ] este caracteristică închiderea calitativă a articulației posterioare a limbii, exemplu fiind distanța dintre baza incisivilor de sus şi a punctului de pe cerul gurii opus punctului culminant al ridicării limbii.

- În faza a şaptea organele aparatului de articulație îşi schimbă poziția sub influența consoanei /t/, care urmează după diftongul [aʊ].

În baza analizei minuțioase a rezultatelor röentgencinematogramei la articularea diftongului [aʊ] din cadrul cuvântului „taut” am constatat că, pe parcursul celor şapte faze, faza a treia este culminantă în dinamica articulării primului component, iar faza a şasea – pentru cel de-al doilea component al diftongului dat.

Caracteristica articulatorie a diftongului descendent [oø]

Pe baza rezultatelor röentgencinematogramei la articularea diftongului [oø] din cuvântul ortografic [doøt] dinamica articulatorie poate fi reprezentată conform următoarelor faze.

- Prima fază arată trecerea de la consoana [d] la primul component al diftongului [oø], în structura coarticulatorie a continuității [doø]. Buzele sunt puțin rotunjite şi împinse înainte, deschizătura maxilarelor nu e prea mare, vârful limbii se coboară spre dinții tăitori. Partea mijlocie a dosului limbii după forma sa imită arcul palatului tare. Partea anterioară şi cea posterioară ale rezonatorului bucal sunt aproximativ identice după volum şi formă. Rezonatorul bucal este de două ori mai mic decât cel faringal.
- În faza a doua se măreşte distanța dintre buze, care sunt rotunjite şi deplasate puțin înainte, corespunzător se măreşte distanța dintre dinții tăietori de sus şi de jos. Corpul limbii se retrage înapoi, datorită cărui fapt se măreşte la maximum partea anterioară a rezonatorului bucal. Partea posterioară a limbii este ridicată spre palatul tare. La nivelul palatului moale limba se îndoaie brusc în jos, rădăcina limbii se apropie spre peretele posterior al faringelui. Rezonatorul faringal se micşorează şi devine mai îngust ca cel bucal. Osul sublingval şi epiglota se plasează nesemnificativ în sus.

- Faza a treia, conform poziţiei organelor de articulare a sunetelor, poate fi numită cea culminantă pentru primul component al diftongului [oø]. Limba este compact strânsă în partea posterioară a cavităţii bucale. Partea posterioară a dosului limbii este ridicată la maximum spre palatul tare. Începând cu partea posterioară a dosului limbii în direcţia spre peretele posterior al faringelui, limba brusc se îndoaie în jos, îndepărtându-se puţin de la peretele posterior al faringelui în regiunea părţii de jos a rezonatorului faringal. Omuşorul este lăsat în jos, dar nu este lipit de partea posterioară a faringelui, ci doar se apropie de el. Osul sublingval şi epiglota sunt ridicaţi şi deplasaţi înainte. O forma deosebită au rezonatoarele. Rezonatorul bucal anterior, lat la început, se îngustează puţin spre limitele între palatul tare şi cel moale. La rândul său, partea posterioară a rezonatorului bucal este mai lată (largă) la început şi se îngustează spre sfârşit, adică la hotarul format de uvulă şi partea posterioară a faringelui. În regiunea părţii posterioare a rezonatorului bucal se află locul (punctul) restrângerii maximale, care este formată de partea posterioară a dosului limbii şi palatul moale. Rezonatorul faringal se restrânge în jos.

Comparând dinamica articulatorie a componentului întâi al diftongului [oø] cu monoftongii posteriori /o/, /o:/, /u/, nu a fost depistată o coincidenţă totală nici cu unul dintre monoftongii sus-numiţi. Mai identic componentului studiat s-a dovedit a fi monoftongul /o/, a cărui fază culminantă arată poziţia organelor de articulaţie asemănătoare cu /o1/. Parţial este vorba despre gradul de ridicare a părţii posterioare a dosului limbii. Acest fapt ni-l demonstrează rezultatele spectrografice: F1 la /o1/ şi /o/, care corespund. Röentgencinematograma arată că locul maximal de strângere pentru /o1/ este deplasat înainte comparativ cu acelaşi loc pentru /o/. Aceasta o confirmă şi dinamica spectrogramei: F2 la /o1/ mai ridicată ca la /o/. Parametrul ce caracterizează localizarea vocalei, adică distanţa de la baza dinţilor de jos până la punctul de pe palat, opus punctului culminant de ridicare a limbii, puţin diferă la /o1/, /o/ şi /o:/, deoarece în regiunea aceluiaşi rezonator bucal posterior permite raportarea primului component al diftongului [oø] la vocalele posterioare.

- În timpul fazei a patra poziţia aparatului de articulaţie se schimbă sub influenţa componentului al doilea. Tot corpul limbii se mişcă înainte. Se măreşte distanţa dintre palatul dur şi partea posterioară a limbii. Rădăcina limbii se îndepărtează de la peretele din spate al faringelui. Se măreşte rezonatorul faringal şi se micşorează cel bucal. Partea anterioară a rezonatorului bucal continuă să rămână mai mult în partea lui posterioară. Osul sublingval şi epiglota se deplasează înainte. În spectrograme acest proces de trecere de la primul component la al doilea se notează prin deplasarea F1 în partea undelor mai joase, iar a F2 în sus, în partea undelor de sus.
- Pe parcursul fazei a cincea organele de articulaţie continuă schimbarea poziţiei în aceeaşi direcţie, ca şi la faza anterioară. Faza dată poate fi numită ca prima fază a componentului al doilea al diftongului [oø]. Se măreşte lungimea rezonatorului bucal. Este micşorată deschizătura maxilarelor. Limba se deplasează şi mai mult înainte. Rezonatorul bucal e mai mic ca cel faringal. Rădăcina limbii se află la o distanţă destul de mare de la pereţii posteriori ai faringelui. Epiglota şi osul sublingval continuă deplasarea în direcţia înainte-sus. Datele corespunzătoare sunt atestate şi în spectrograme, arătând căderea F1 şi ridicarea F2, adică caracteristici ce deosebesc sunetele anterioare.
- Faza a şasea poate fi considerată una culminantă pentru componentul al doilea al diftongului [oø]. Buzele sunt rotunjite puternic şi deplasate înainte. Distanţa dintre buze şi dinţii de sus şi cei de jos nu este prea mare. Rezonatorul bucal este întins orizontal. Tot corpul limbii este puternic deplasat înainte şi ridicat spre palatul tare. Locul îngustării maximale se formează în partea anterioară a rezonatorului bucal – între partea anterioară a dosului limbii şi partea anterioară a palatului tare. Ridicarea la maxim a limbii şi lungimea ei comparativ nu prea mare atestă articulaţia tensionată a limbii pronunţarea sunetului dat. Deplasarea puternică a corpului limbii înainte şi ridicarea maximală a părţii anterioare şi a celei posterioare ale limbii măresc considerabil distanţa dintre rădăcina limbii şi peretele posterior al faringelui. Are loc îngustarea vizibilă a diametrului părţii anterioare a rezonatorului bucal. Partea posterioară a rezonatorului bucal este puţin mai mare ca cea anterioară. Rezonatorul faringal este foarte extins (lărgit). Lăţimea lui este aproximativ aceeaşi pe tot parcursul. Trecerea dintre rezonatorul bucal şi cel faringal este îngustată. Osul sublingval este puternic împins înainte, epiglota se află la o distanţă mare de la peretele posterior al faringelui.

În toate aceste spectrograme se urmăreşte foarte bine deplasarea F2 în partea undelor de nivel înalt şi scăzut F1. Comparând faza culminantă a componentului al doilea al diftongului [oø] cu faza culminantă a monoftongilor /ø/, /œ/, /y/, /y:/, /e:/, s-a constatat că, după poziţia limbii şi ridicarea ei, acest component se află între /œ/ şi /ø:/. Mai apropiat e /ø/ pentru monoftongii sus-numiţi şi după caracteristică: F1 pentru /ø1/ = 500 Hz, /ø:/ = 450 Hz, /œ/ = 550 Hz, F2 pentru /ø1/ = 1500 Hz, /œ/ = 1350 Hz, /ø:/ = 1450 Hz.

Evident, componentul al doilea al diftongului [oø] este localizat între vocalele primului rând, despre fapt care denotă distanța nu prea mare de la baza dinților de sus până la punctul pe cerul gurii, opus punctului culminant al ridicării limbii.

- În faza a şaptea se observă influența certă a consoanei /t/, care urmează după diftong. Aşadar, vârful limbii se alipeşte la partea de jos a dinților din față şi se ridică spre poziția sunetelor alviolare. Totodată, are loc schimbarea întregii modalități de articulație, a cărei configurație o reflectă articulația consoanei.

În baza analizei minuțioase a datelor obținute pe baza röentgencinematogramei la articularea diftongului [oø] în cadrul cuvântului [doøt] am constatat că, pe parcursul celor şapte faze, faza a treia poate fi numită culminantă în dinamica articulării primului component, iar faza a şasea – pentru cel de-al doilea component al diftongului dat.

Pentru a obține o însuşire calitativă a pronunției unui anumit sunet, în cazul nostru a diftongilor [ae, aʊ, oø], precum şi a pronunției la modul general, este necesar ca fiecare sunet să fie prezentat, auzit şi repetat în diferite poziții în cuvinte până când nu va fi însuşit corect.

Bibliografie:

1. Babără N. Aspecte de predare a diftongilor din limba engleză. - Chişinău: USM, 1990.
2. Gajdučik S.M., Sarezkaja J.W. Praktische Phonetik des Deutschen. Teil 1. - Минск: Вышэйшая школа, 1984.
3. Rausch R., Rausch I. Deutsche Phonetik für Ausländer. - Leipzig: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 2002.
4. Sarezkaja J.W. Praktische Phonetik des Deutschen. Teil 2. - Минск: Вышэйшая школа, 1985.
5. Богомазова Т.С., Подольская Т.Е. Теория и практика по фонетике немецкого языка. - Москва: Лист Нью, 2004.
6. Бухаров В.М. Фонологический статус и акустическая природа дифтонгов в системе вокализма немецкого языка: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. - Ленинград, 1973.
7. Бухаров В.М. Наблюдение над реализацией немецких дифтонгов в потоке речи. - În: Теория и практика лингвистического описания иноязычной разговорной речи. Выпуск 49. - Горький: ГГПИИЯ им. Н.А. Добролюбова, 1972, с.28-33.
8. Верман С.И., Дьякова М.Л. Количественная характеристика немецких дифтонгов. - În: Фонологический сборник. - Донецк, 1968, с.176-178.
9. Верман С.И. Некоторые вопросы интерпретации немецких дифтонгов. - În: Экспериментально-фонетические исследования речи. Вып. 2. - Минск: Вышэйшая школа, 1969, с.51-60.
10. Верман С.И. Немецкие дифтонги (экспериментально–фонетические исследования): Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. - Ленинград, 1972.
11. Каспранский Р.Р., Бухаров В.М. Нормативно-фонетические тенденции в реализации немецких дифтонгов. - În: Труды экспериментальной лаборатории акустики речи. Вып. II. - Горький, 1975, с.22-31.
12. Цахер О.Х. Фонетика немецкого языка. Теоретический курс. - Ленинград: Просвещение, 1969.

Prezentat la 18.10.2011

PROBLEMATICA FENOMENULUI DE HIAT ÎN LIMBA ENGLEZĂ
(studiu de sinteză)

Natalia BANARU

Catedra Filologie Engleză

The sequences of adjacent vowels in English like in Romanian language evoke a complex problem that views the quantity and the quality of the phonic elements the hiatus consists of. Pronouncing two vocalic sounds, there can be a pause between them as a result of the reduction of the air current intensity that comes out of the lungs. In this case those two adjacent vowels are separated in two different syllables, producing a vocalic continuity called **hiatus**. One of the features common to Romanian and English spoken languages through which these two differ from the literary language is the unsteady character of the vowels and the vocalic groups. During a thorough research it came out that in both spoken languages sues a general predisposition of simplifying the act of communication. The given article is a synthesized study of the conditions that favour the phenomenon of the phonic elements' neutralization, the causes of devocalization, and the ways of hiatus avoidance. The aim of the article is to highlight the common and distinctive features of the vocalic groups of Romanian and English languages in general.

„Studierea aspectului funcțional sau fonologic al elementelor de limbă vorbită precizează sensul, valoarea semantică a cuvintelor şi a îmbinării lor în funcție de modificările fonetice. Înțelegerea unui fonem din cadrul limbii se impune prin prisma studierii fonetice (fonologice), morfologice, lexicale, sintactice. De aici reiese că fonetica (fonologia), morfologia, lexicul (vocabularul) şi sintaxa sunt nemijlocit legate între ele", susțin foneticienii N.Corlăteanu şi V.Zagaevschi [1]. Foneticienii de tip „clasic" (E.Sievers, H.Sweet, P.Passy, P. De Rousselot, O.Jesperson, M.Grammont, D.Jones, A.Philippide) au cercetat, mai ales, aspectele articulatorii ale sunetelor, încercând să identifice poziții articulatorice cât mai exacte ale sunetelor din anumite limbi, dar şi la nivelul foneticii generale, care, în opoziție cu fonetica particulară sau specială a unei limbi, cercetează ansamblul posibilităților fonetice umane (fiziologice, acustice, auditive), legile generale ale evoluției fonetice şi cauzele acesteia. Stilistica fonetică, sau fonostilistica, cercetează calitățile stilistice, expresive ale elementelor fonetice segmentale sau suprasegmentale. Acest aspect a fost amplu studiat de N.S. Trubetzkoy, care prefera o separare netă a aspectelor reprezentative (domeniul fonologiei) de mijloacele expresive ce ar forma obiectul stilisticii sunetelor.

Pe parcursul anilor s-au purtat discuții referitor la problema sunetului vorbit, consecința lor fiind apariția a două ipoteze principale. Prima presupune că sunetul rostit este o unitate sonoră care poate fi separată şi segmentată de celelalte sunete ale vorbirii. A doua neagă existența independentă a sunetului rostit (el este asociat cu alte sunete) [2]. Posibilitatea de a separa sunetul este susținută de prof. P.S. Kuznețov, care accentuează: „Vorbirea constă din consecutivitatea sunetelor vorbirii: orice sunet al vorbirii poate fi separat de sunetul precedent şi de cel următor. Cu toate că există tranziții articulatorii şi acustice de la un sunet la altul, o atare separare o face orice vorbitor în limba dată, o face cu o mare precizie observatorul lingvist, o face cu precizie şi mai mare aparatul vorbirii" [3].

G.Gogin a constatat că în limba română există grupuri vocalice care formează **hiat**. Fiecare tip de hiat alcătuieşte câte un sistem bine conturat. În cadrul fiecărui sistem toate vocalele hiatului, cu excepția celor duble, triple şi cvadruple, se contrastează prin indici acustici şi perceptivi. Fiecare sistem este caracterizat din punct de vedere matematic. Deci, în limba română vocalele hiaturilor se află în sisteme şi nu în structuri fonice ocazionale. Unul dintre postulatele teoretice principale ale studiului dat constă în lansarea concepției referitor la existența hiaturilor în structuri sistemice în limba engleză.

Ca termen fonetic „hiat" apare la Cicero. În fonetică, un ***hiat*** este o succesiune de două vocale care fac parte din silabe separate. Un exemplu de hiat se găseşte chiar în cuvântul ***hiat***, care se pronunță /hi'at/. Dacă două sunete vocalice apar în succesiune în aceeaşi silabă, ele nu formează un hiat, ci un diftong, iar unul dintre cele două sunete vocalice este de fapt o semivocală. În transcrierile fonetice, hiatul se marchează prin precizarea locurilor unde se termină o silabă şi începe cealaltă, de exemplu: *aer* se transcrie fonetic /'a.er/, unde punctul semnalează locul de despărțire în silabe. Simbolul pentru poziția accentului se plasează înaintea silabei accentuate din cuvânt şi *înlocuieşte* punctul de despărțire în silabe, ca în exemplul de mai sus – hiat: /hi'at/.

Hiatul îşi are rădăcinile în latina populară din alte limbi romanice (italiană, franceză, portugheză ş.a.) Unele grupuri de hiat au apărut pe parcursul evoluției istorice a sistemului consonantic în latina vulgară, care mai apoi s-au menținut în unele limbi, pe când în altele au dispărut.

Până în prezent nu este clară argumentarea teoretică a existenței şi a funcționării vocalelor în hiat în limba engleză. Nu sunt cunoscute formele de existență a hiaturilor, şi anume: tipurile de hiat, grupurile de vocale şi numărul lor, comportamentul lor în actul vorbirii; se mențin ele ca entități fonice integrale, stabile, silabice sau se reduc, diftongându-se, monoftongându-se prin contracție, eliziune, reducere etc.? Altfel spus, lipseşte un studiu bazat pe o analiză completă (articulatorie, acustică şi perceptivă) a acestor entități fonice.

În cadrul unor investigații lingvistice s-a constatat că, din punctul de vedere al exprimării, vocalele în hiat fac parte din problemele majore ale foneticii generale şi ale celei experimentale. La nivelul normelor literare există două sisteme de pronunție aprobate de societate pentru anumite situații concrete: vocale în hiat şi diftongi. Prin urmare, vorbitorul limbii este purtătorul acestor două sisteme, pe care este obligat să le utilizeze corect, pentru fiecare caz în parte.

Diftongii englezi sunt subiectul unei discuții aprige. Ei sunt foneme independente, nu însă nuanțe ale altor foneme monoftonge. Aceasta se demonstrează prin faptul că diftongii sunt în aceleaşi condiții de pronunțare ca şi monoftongii, fiind opuşi monoftongilor şi lor înşişi. Fonemele făcând deosebire între sensul cuvintelor şi părțile lor semnificative – morfemele, sunt unități sonore indivizibile din punct de vedere funcțional. Unitatea funcțională a fonemului provoacă şi o anumită unitate sonoră-articulatorie; aceasta în pofida faptului că fonemul reuneşte din punct de vedere funcțional un şir de nuanțe, condiționate de pozițiile diferite ale fonemului în cuvânt, poziții care din punct de vedere sonor-articulator se află departe una de alta. Unitatea articulatorie a fonemului semnifică faptul că în interiorul fonemului nu poate fi trecută bariera silabică. Toți diftongii corespund acestor cerințe.

În următoarele cuvinte primul şi al doilea elemente ale diftongului intră în componența unei morfeme, ca de exemplu: *near [niə] ; here [hiə]; hair [hɛə] ; hay [hei]; high [hai]; how [hau]; no [nəu] ; nor [nɔ] ; boy [bɔi]; poor [puə].*

Totuşi, există cazuri când avem de-a face cu consecutivitatea a două foneme care, după prima impresie auditivă, nu diferă prin nimic de fonemul diftong. De exemplu, vocalele **/i/** şi **/æ/** pot fi rostite în silabe aparte în cuvinte ca: ***theatrical, reality,*** când urechea noastră percepe foarte bine articularea distinctă a acestor două vocale, încadrate în silabe diferite. În alte situații fonetice aceleaşi vocale /i,ə/ se rostesc împreună, adică fără a întrerupe curentul de aer, constituind o singură silabă: ***theatre [ˊθiətə], real [riəl].*** Aici vocala /**i**/, dispunând de o apertură, durată, intensitate şi sonoritate mai mare, se prezintă ca o vocală silabică, iar vocala **ə** este lipsită de caracter silabic, întrucât dispune de o sonoritate mai redusă. În acest mod se formează diftongul [ʹiə] care este un fonem monofonematic, bivocalic, inclus în aceeaşi silabă. Constatarea se referă la consecutivitățile vocalice ***[iə; uə].*** De exemplu, în cuvântul ***curious*** *[kjuəriəs]* consecutivitatea ***[i+ə]*** din punct de vedere sonor-articulator poate coincide cu diftongul ***[iə]*** (ca în cuvântul ***fierce*** *[fiəs]*), dar se divizează prin bariera morfologică *curi-ous[kjuəri/əs]* adică constă din două foneme, ceea ce este evident în alternarea curi/ous-curi/osity *[kjuəri/əs, kju:riʹɔsiti]*, atunci când pronunțăm pe silabe vocalele ***[i, ə]*** în *[kjuəri/əs]*.

Foneticianul englez D.Jones prin unele remarce pune la îndoială natura fonemică a diftongilor. De exemplu, dânsul menționează că mulți oameni englezi „simt" că diftongul [iə] este o consecutivitate a sunetelor [i] şi [ə] ce formează două silabe. În opinia lui, este un argument ce denotă natura nefonematică a acestui „diftong". Fonetistul A.F. Birşert susține că diftongii [iə], [ɛə], [ɔə], [uə] nu pot fi considerați foneme independente din următoarele motive. Ambii diftongi [iə] şi [ɛə] s-au dezvoltat din punct de vedere istoric de la două foneme diferite şi în multe cuvinte elementul al doilea din [iə] şi [uə] dispare când cuvintele îşi schimb forma: ***individual-individuality*** [ˌindiʹvidjuəl] [ˌindiˌvidjuʹæliti]. Comparând diftongii cu hiatul, observăm că grupurile vocalice din componența hiatului nu se rostesc diftongat şi nici nu se reduce un element din componența lui. În componența hiatului sunt două vocale pline (integrale) ce se pronunță în cadrul a două silabe separate. Fiecare grup vocalic se examinează în parte, indicându-se rostirea corectă şi cea incorectă. George Gogin susține: „Toate componentele hiaturilor au un solid suport acustic, caracterizându-se prin următorii parametri constanți: durată, intensitate, ton, spectru, nivel maxim de energie fonică, formanți stabili şi o distribuire uniformă a energiei fonice în spectru, specifică vocalelor. Deci, s-a putut răspunde la întrebarea majoră a foneticii experimentale: poate fi sunetul analizat, separat şi reprodus?" [4].

Cercetările ulterioare ale foneticştilor D.Jones, A.C. Gimson, M.Bogdan şi al. au dovedit cu argumente peremptorii că în limba engleză există fenomenul de hiat vocalic, în care vocalele se separă în mod distinct formând silabe separate. Distincţia diftongilor de vocalele în hiat trebuie făcută la toate etapele foneticii pentru a evita neînţelegerile de ordin semantic.

Unii diftongi englezi centrali au corespondentul lor – grupul vocalic în hiat binar, care nu este marcat printr-un semn grafic, ceea ce creează o mare dificultate pentru cititor. Foneticştii A.C. Gimson, D.Jones, V.A. Vassilyev, T.Makarenko, analizând diftongii limbii engleze, susţin că cei centrali ***[iə; ɛə; uə]*** nu întotdeauna au statut de diftongi, ci se mai întâlnesc şi în calitate de ***hiat***.

Remarcabilul fonetist D.Jones accentuează că consecutivitatea ***[i+ə]*** nu întotdeauna constituie diftong descendent cu accentul pe primul element. În silabele neaccentuate nucleul ***[i]*** poate fi mai slab din cele două componente, fiind echivalent cu semivocala **[j]**: ***period, serious ['piərjəd], ['siərjəs]*** [5].

În cuvintele fără litera „R" în ortografie, părţile componente ale diftongului [iə] reprezintă mai mult îmbinarea a două foneme vocale, ca în exemplele: *real, ideal, cordial, theory,* primul element al căruia alternează fie cu monoftongul de lungă durată [i:], fie cu semivocala [j]: r***eal ['riəl, 'ri:əl], ideal [ai'diəl, ai'di:əl], cordial ['kɔ:diəl, 'kɔ:djəl], theory ['θiəri, 'θi:əri]*** [6].

Schimbarea accentului în cuvintele derivate duce la descompunerea lui [iə] în [i'æ]: ***real*** *['riəl]* ***– reality*** *[ri'æliti],* ***peculiar*** *[pi'kju:liə]* ***– peculiarity*** *[pi,kju:li'æriti],* ***genius*** *['dʒi:njəs]* ***– geniality*** *[,dʒini'æliti],* ***cordial*** *['kɔ:diəl]* ***– cordiality*** *[,kɔ:di'æliti].*

Glisarea de tipul [jə] este de obicei utilizată când [ə] reprezintă o terminaţie cu statut de fonem ca în cuvintele ***easier [i:ziə], carrier ['kæriə]*** , unde [i] şi [ə] sunt convenţional tratate ca un hiat din două vocale separate în două silabe cu varianta monosilabică de pronunţare [jə]. Aceeaşi teorie poate fi aplicată şi în cazurile când nu se pune la îndoială delimitarea morfemelor: ***hideous['hidjəs], genius['dʒi:njəs], idiom['idjəm], billiards ['biljədz], morphia ['mɔ:fjə]*** etc.

Referitor la problema prezenţei şi dispariţiei hiatului în limba latină şi în latina populară, prof. Maria Manoliu scrie: „Fenomenul este mai frecvent când vocala medie apare în hiat, fiindcă tendinţa de evitare a hiatului determină structura, consonantizarea şi, în cele din urmă, închiderea unei dintre vocale. Reducerea hiatului devine un fenomen regulat începând cu secolul I e. n." [7].

Cu toate că vorbitorii şi ascultătorii sunt capabili să distingă cuvintele separate ale unei propoziţii, cea mai mare parte a limbii vorbite actual consistă dintr-o continuitate de cuvinte ce vin împreună numai cu doar câteva pauze între ele. Această consecutivitate de cuvinte deseori provoacă pronunţări care sunt remarcabil diferite de modul în care cuvintele sunt pronunţate separat. Aşadar, în procesul vorbirii, când articulăm o succesiune de foneme, organele de vorbire îşi schimbă constant poziţia. După cum menţionează fonetista rusă O.J. Dickushina, când fonemele sunt pronunţate în consecutivitate, este observat fenomenul de adaptare (asimilare), organele aparatului de vorbire se ajustează la o tranziţie convenabilă de la o articulare la alta, ele se plasează pentru a face o „economie" de efort. Desigur, această „economie" poate varia în diferite limbi. Tipul de adaptare depinde de bazele articulării la fel ca şi anumite legi fonetice concrete ce funcţionează în fiecare limbă [8].

În timpul actului vorbirii vocalele adiacente suferă des o reducere de durată, ceea ce motivează resilabificarea consecutivităţii vocalice, fenomen cunoscut ca ***rezoluţia hiatului.*** Limba engleză are un sistem complex de soluţionare a pronunţării hiatului vocalic şi posedă câteva strategii în acest sens. Iată câteva opţiuni de producere a vocalelor în hiat: ***eliziunea*** unei vocale; pronunţarea diftongată a celor două vocale – fenomen cunoscut ca ***sinereză;*** contopirea celor două vocale ale hiatului într-o singură vocală de o calitate ce diferă de calitatea celor două originale, fenomen cunoscut ca ***contragere vocalică*** şi ***epenteza*** unei semivocale sau a unei consoane de legătură.

Rostind hiatul, vom reuşi să păstrăm ţinuta estetică a cuvântului, a frazei şi a enunţului; fiecare verigă sonoră trebuie emisă printr-o articulaţie exemplară, plăcută şi atrăgătoare. Numai printr-o astfel de pronunţie ne vom apropia de modelul desăvârşit, modelul normat de rostire literară. Acest model este treapta cea mai înaltă de rostire şi el nu permite abateri de la normele literare, ci obligă vorbitorii să respecte particularităţile articulatorii, tonale, ritmice şi melodice ale fiecărei unităţi fonice din corpul cuvântului şi al frazei.

Referințe:

1. Corlăteanu N., Zagaevschi V. Fonetica. - Chişinău: Lumina, 1993, p.21.
2. Gogălniceanu C. The English Phonetics and Phonology. - Iaşi: Chemarea, 1993. p.3.
3. Ibidem, p.4.
4. Gogin G. Problema devocalizării hiatului în limba română.- Chişinău: Tipografia U.P.S. „Ion Creangă", 2004, p.7.
5. Chițoran D. English Phonetics and Phonology.- Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p.142.
6. Chițoran D., Pîrlog H. Ghid de pronunție a limbii engleze. - Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1989, p.92.
7. Corlăteanu N., Zagaevschi V. Fonetica. - Chişinău: Lumina, 1993, p.15.
8. Dickushina O.J. English Phonetics.- Moscow: Leningrad, Prosveshchenye, 1965, p.95.

Bibliografie:

1. Bogdan M. Fonetica limbii eng1eze. - Cluj: Editura Ştiințifică, 1962.
2. Gimson A. C. An Introduction to the Prononciation of English. - London, New-York: A division of Hodder & Stoughton, 1991.
3. Makarenco T. Contemporary English Phonetics. - Cluj: Studium, 1998.
4. O'Connor J.D. Better English Pronunciation. - Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
5. Vassiliyev V.A. English Phonetics. A Theoretical Course. - Moscow: Higher School Publishing House, 1970.

Prezentat la 18.10.2011

STATUTUL FONETICO-FONOLOGIC ŞI VALORILE ORTOGRAFICE ALE DIFTONGULUI CENTRAL /'ɔə/ DIN LIMBA ENGLEZĂ

Tatiana SANDU

Catedra Filologie Engleză

The present article deals with of one of the most interesting and disputable subject of English Phonetic, teaching and learning English central diphthongs. The central diphthong **['□ə]** should be considered more particularly. This compound sound has specific features, which determines its special status within the phonetic and phonological system of the English language. An analysis of didactical materials shows that difficulties in pronunciation of the given sound by the native speakers of Roumanian, Russian, etc. reside in the absence of such sound in these languages. Namely that is why the present theme is important theoretically and practically. The author suggests what strategies should be used in order to facilitate the quality of teaching and learning the English central diphthong ['□ə].

Generalităţi: Scopul prezentei investigaţii este de a studia problemele ce vizează: particularităţile articulatorii, natura fonetică, statutul fonetico-fonologic, ortografia diftongul englez **['ɔə]** şi de a elabora driluri fonetice. Noutatea ştiinţifică este bazată pe analiza contrastivă a sunetelor limbii române şi ale celei engleze, ceea ce ne permite să asimilăm abilităţi practice conştientizate. Ca urmare, rezultatele acestei analize date contribuie considerabil la îmbunătăţirea calităţii procesului de învăţământ.

Este de menţionat că un rol de primă semnificaţie în procesul de studiere calitativă a unei limbi străine revine foneticii. Dificultăţile de pronunţare a limbii engleze nu pot fi depăşite altfel decât studiind meticulos fonetica. În acest context un rol decisiv are analiza comparat-contrastivă a foneticii limbii engleze şi a celei române. Analiza comparat-contrastivă ne dă răspuns la numeroase întrebări şi ne ajută să studiem conştient şi calitativ o limbă străină, în cazul nostru – diftongii acesteia.

Diftong (gr. *dis* „de două ori" şi *phonog* „sunet") – emisiune vocalică constituită din două sunete vocalice diferite (semivocală şi vocală sau vocală şi semivocală), pronunţate în aceeaşi silabă, cu o singură tensiune musculară, timbrul fiind modificat. Toţi diftongii limbii engleze sunt descendenţi *(falling diphthongs).*

Mai mulţi cercetători în domeniul lingvisticii şi al foneticii au opinii diferite referitor la numărul diftongilor din sistemul fonetico-fonologic englez. Redutabilul fonetist englez D.Jones este de părere că în sistemul fonetico-fonologic englez sunt următorii diftongi : **['ei], ['ou], ['ai], ['au], [' ɔi], ['iə], ['ɛə], [' ɔə], ['uə], ['ĭə], ['ŭə], ['ŭi], ['oi], ['ŏi], ['eə], ['ĕə], ['oə], ['ŏə]** – în total 18. Lingviştii V.A. Vassilyev, A.L. Trakhterov, G.P. Torsuev, M.A. Neiland şi M.Bogdan consideră că în limba engleză sunt 9 diftongi descendenţi: **['ei], ['aʊ], ['ai], [oʊ('əʊ)], ['ɔi], ['iə], ['ɛə], ['ɔə], ['ʊə]**. Altă grupă de lingvişti (O.I. Dicuşina, D.Chiţoran, H.Pârlog, C.Gogâlniceanu) consideră că în limba engleză sunt 8 diftongi descendenţi: **['ei], ['aʊ], ['ai], ['əʊ], ['ɔi], ['iə], ['ɛə], ['ʊə].** Şi A.S. Ghimson este de părere că în limba engleză sunt 8 diftongi, recomandaţi pentru studii, iar referitor la diftongul central englez ['ɔə] menţionează că studierea acestui diftong este opţională, ţinându-se cont de faptul că acest sunet compus poate fi oricând înlocuit de monoftongul [ɔ:]. Fenomenul dat este răspândit pe larg în limba engleză literară şi în cea vorbită.

De menţionat că în majoritatea programelor noastre de studii sunt recomandaţi pentru curriculumul didactic 9 diftongi: **['ai], ['au], ['ei], ['ou], ['ɔI], ['iə], ['ɛə], ['ɔə], ['uə].** Aceşti nouă diftongi pot fi împărţiţi în trei grupe: 1) diftongi reduşi *(narrow diphthongs),* la a căror formare are loc o mişcare redusă a limbii între două vocale apropiate ca poziţie: **['ei], ['ou];** 2) diftongi largi *(wide diphthongs),* formaţi printr-o mişcare largă a muşchiului lingual între vocale având o poziţie îndepărtată: **['ai], ['au], ['ɔi]** şi 3) diftongi centrali *(centering diphthongs)* ['iə], ['ɛə], ['ɔə], ['uə], pentru a căror formare limba pleacă de la o poziţie articulatorică a vocalelor *(*i, ɛ, ɔ, u) spre vocala neutră centrală *(*ə).

Diftongul central **['ɔə]** – succesiune articulatorică formată din două elemente, pronunţate în limitele unei silabe. Primul elementul [ɔ] este principal, accentuat şi formează nucleul diftongului **['ɔə].** La trecerea de la

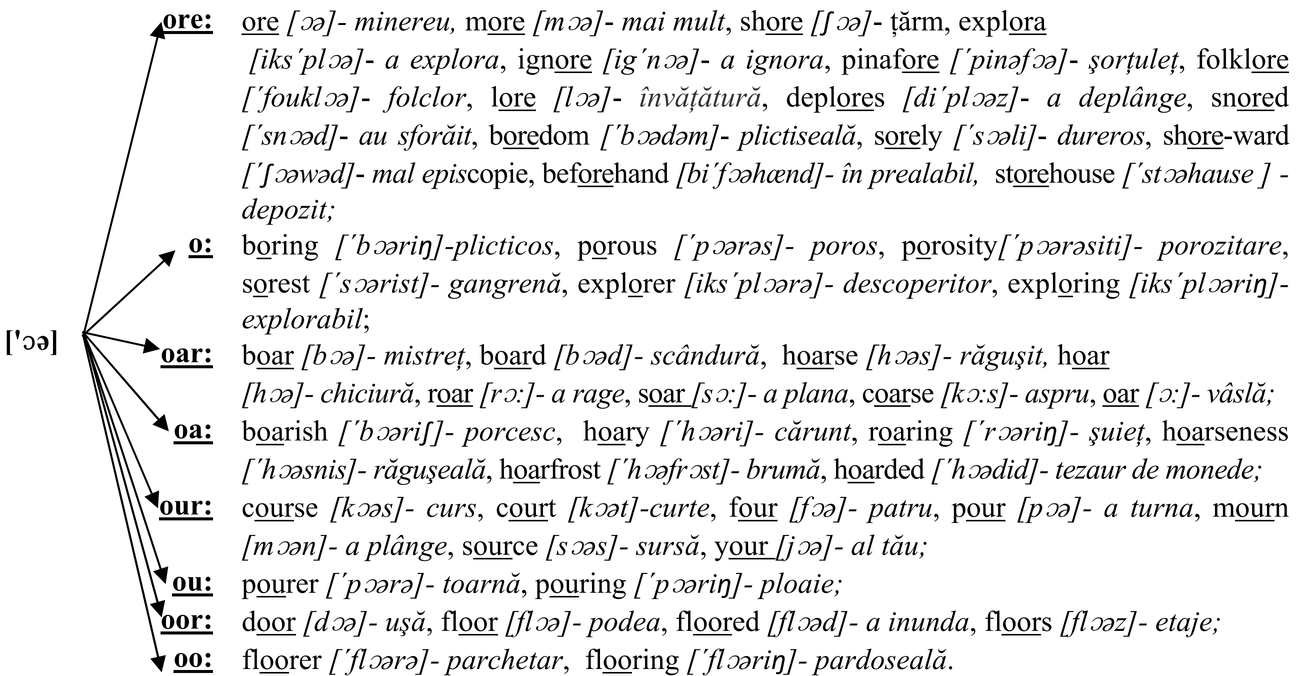
primul elementul [ɔ] la cel de al doilea [ə] se observă o tensiune în procesul de articulare; de asemenea, primul element este de o durată mai lungă. Al doilea element [ə] este articulat după modalitatea consonantică vocalică, iar primul – după cel vocalic. Anume aceste particularități deosebesc diftongul **['ɔə]** de monoftongul [ɔ]. La articularea diftongului **['ɔə]** se observă particularități de tensiune diftongoidală ce se intensifică pe parcursul articulării ambelor elemente, astfel unindu-le într-un tot unitar – diftong**.** Varietatea diftongului ['ɔə] este evidentă atât la nivel fonetic, cât şi la nivel fonologic, fiind în acelaşi timp relevantă şi irelevantă. Anume atare caracteristici îi oferă sunetului compus ['ɔə] statut deosebit, dublu: <u>fonetic </u>şi <u>fonologic/fonematic</u>.

Acest diftong prezintă anumite dificultăți tipice de pronunțare – atât pentru vorbitorii de limba română, cât şi pentru vorbitorii de alte limbi. Fiind considerat pe cale de dispariție, acest diftong este cel mai frecvent înlocuit cu monoftongul englez /ɔ**:/.** Diftongul ['ɔə] şi monoftongul /ɔ**:**/ au multe puncte de tangență. Renumitul fonetist englez Daniel Jones prezintă pronunțarea diftongului ['ɔə] ca o variantă secundară în locul sunetului /ɔ**:/.** Spre exemplu: *poor : [p<u>uə</u>], [p<u>oə</u>], [pɔ<u>ə</u>], [pɔ<u>:</u>]; boor: [b<u>uə</u>], [bɔ<u>:</u>].*

Pentru a obține o pronunție corectă a diftongului central englez ['ɔə], propunem să începem exersarea fonetică de la un sunet intermediar între monoftongul netensionat scurt /ɔ**:/,** după care continuăm articularea acestuia cu monoftongul /ə/ semideschis. În trecerea de la primul spre cel de-al doilea element al diftongului buzele rămân nerotunjite.

În engleza americană existența acestui diftong este destul de precară; el nu apare decât regional, mai ales în regiunea răsăriteană a țării, unde limba engleză este mai apropiată de varianta britanică sudică. Aşadar, existența diftongului **['ɔə]** este condiționată de vocalizarea consoanei /*r*/. Se înțelege că la majoritatea cetățenilor americani rostirea acestui /*r*/ exclude al doilea element al diftongului **['ɔə]**, deci este exclus diftongul în întregime şi, în consecință, rămâne vocala [ɔ:] de o varietate închisă. De ex.: *more* [mo:r] - [mɔ:r] - [mɔər]; *roar* [ro:r] - [rɔ:r] [rɔər]; *door* [do:r] - [dɔ:r] - [dɔər].

În ortografia tradițională diftongul englez ['ɔə] este redat de următoarele litere şi îmbinări de litere:

Această fonografemogramă denotă că ortografia diftongului central englez ['ɔə] este destul de complicată.

Pentru a se ajunge la o pronunțare corectă a diftongului /'ɔə/, propunem exersarea fonetică cu următoarele ***driluri****:*

a) **Cuvinte separate:** *roar, four, floorer, flooring, door, floor, more tore, lore, sore, yore, core, cored, yore, pore, fore, deplore, snored, bore, boredom, sorely, shore-ward, soreness, before, beforehand, implore, Nore.*

b) **Îmbinări de cuvinte:** *four-oh-four; four-eyes; four-leafed – clover; back door; boarish bristle; floor lamp; cold sore; hard core; more or less.*
c) **Propoziții:** *We could hear the lions roaring. I was shocked to the core. This was once a Roman road in days of yore. The lion let out a loud roar. He teachers a course in the history of English language. Tom and Mary court in secret. His behavior is to be deplored.*
d) **Proverbe:** *To keep the wolf from the door; To pick somebody out of the floor; The ball is in your court;*
e) **perechi minimale:** *saw [sɔ:]- soar [sɔə]; saw [sɔ:]- sore [sɔə]; paw [pɔ:]-pore [pɔə]; law [lɔ:]- lore [lɔə]; Shaw [ʃɔ:]- shore [ʃɔə]; raw [rɔ: - roar [rɔə]; maw [mɔ:]- more [mɔə].*

În concluzie menționăm că exersarea fonetică propusă ne va ajuta să evităm dificultățile ce țin de articularea incorectă a elementelor diftongului **['ɔə],** de tendința elevilor şi a studenților de a monoftonga, de a schimba accentul şi intensitatea, de a reduce structura fonetico-fonologică a diftongului în discuție cu alte sunete. Materialul fonetic este propus în baza principiului metodico-didactic de la simplu la compus. Astfel, respectând acest principiu, considerăm că e datoria profesorului să dezvolte la studenți deprinderi de articulare conştientă a sunetelor, să le atragă atenția asupra similitudinilor şi diferențelor de pronunțare a sunetelor respective, să țină cont de particularitățile fonetice ale sunetelor limbii-țintă şi ale celei materne (engleză şi română), să audieze, să analizeze şi să corecteze greşelile studenților indiferent de nivelul lor de cunoştințe, asigurând astfel calitatea procesului de predare-învățare.

Bibliografie:

1. Babără N. Studiu comparativ-contrastiv al diftongilor în limbile română şi engleză. - Chişinău: USM, 1996.
2. Bogdan M. Fonetica limbii engleze. - Cluj: Editura Ştiințifică, 1962.
3. Chițoran D., Pârlog H. Ghid de pronunție a limbii engleze. - Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1989.
4. Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English. - London, 1970.
5. Gogălniceanu C. The English Phonetics and Phonology. - Iaşi: Chemarea, 1993.
6. Jones D. Every man's English Pronouncing Dictionary. - London: J.M. Dent & Sons LTD, 1987.
7. Jones D. An Outline of English Phonetics. - Cambridge: W. Heffer & Sons LTD, 1969.
8. Trakhterov A. An introduction to English Phonetics. - Moscow: State Textbook Publishing House, 1934.
9. Vassilyev V.A. English Phonetics. - Moscow: Higher School Publishing House, 1970.
10. Бабырэ Н.М. Фонетический и фонологический статус дифтонга /ˊɔə/ английского языка (по данным кинорентгенографирования и осциллографирования) // Материалы XXXV Международной филологической конференции. Вып.20. Секция фонетики. Ч.2. - СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2006, с.3-7.
11. Балинская В.И. Орфография современного английского языка. - Москва: Высшая школа, 1967.
12. Дикушина О.И. Фонетика английского языка. - Москва, Ленинград: Просвещение, 1965.
13. Лебединская Б.Я. Фонетический практикум по английскому языку. – Москва: Международные отношения, 1978.
14. Нейланд М.А. Сопоставительный анализ акустических свойств английских и латинских дифтонгов // Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences Prague 1967, Held at Prague 7-13 September 1967. - Prague: Academia Publishing House of the Chechoslovak Academy of Sciences Prague, 1970, p.667-669.
15. Нейланд М. Характеристика физико-акустических особенностей дифтонгов английского языка. - În: Ученые записки Латвийского госуниверситета имени Петра Стучки. Том 77. - Рига, 1966, с.37-61.
16. Торсуев Г.П. Фонетика английского языка. - Москва: Изд-во литературы на иностранных языках, 1950.
17. Трахтеров А.Л. Практический курс фонетики английского языка. - Москва: Высшая школа, 1976.

Prezentat la 07.11.2011

ETAPES IMPORTANTES DE L'EVOLUTION CURRICULAIRE DANS LA REPUBLIQUE DE MOLDOVA

Tatiana TULBURE, Ion GUȚU

Université d'Etat de Moldova

Pe parcursul ultimului deceniu s-au produs schimbări esențiale în învățământul din Republica Moldova. În primul rând, s-a schimbat modul de abordare a procesului educațional, acesta cunoscând patru etape de evoluție: proiectare-predare-învățare-evaluare. Totodată, învățământul informativ-reproductiv de adineaori a fost substituit cu cel formativ-dezvoltativ, fiind elaborate, revizuite şi modernizate curricula şi manualele de limbi străine.

În aspectul dominantei educative, sistemul de formare a trecut de la o centrare pe elev şi obiective la o centrare pe elev şi competențe. În studiul nostru vom vedea că există şi alte eventuale centrări (pe metoda predării, pe profesor, pe evaluare etc.), care au un rol important în actul educațional. Scopul comunicării consistă în elucidarea etapelor evoluției curriculare, în dezvăluirea dominantei educative şi în analiza curriculei, care au stat şi stau la baza sistemului nostru de învățământ.

Argument

Il y a eu les dernières décennies plusieurs changements dans l'évolution du système éducationnel de la République de Moldova. Les conditions socioéconomiques en évolution permanente imposent la nécessité de l'élaboration ou de la révision constante des programmes nationaux dictée par divers facteurs de genre économique, social, politique, culturel, didactique etc. Cela oblige les concepteurs des curricula, surtout des langues étrangères, de se conformer régulièrement et raisonnablement aux réalités existantes.

Depuis une quinzaine d'années, le ***curriculum*** représente un concept clef dans les sciences éducationnelles tant au niveau scolaire qu'universitaire. Avant tout, il faut préciser que ce terme a connu diverses et multiples acceptions. Actuellement, celui-ci envisage presque tout ce qui vise les situations d'enseignement/apprentisssage. A la fin des années 70 le curriculum engendrait «un ensemble d'actions planifiées pour la provocation de l'instruction: il couvre la définition des objectifs d'enseignement, le contenu des méthodes, les matériaux et dispositifs relatifs concernant la formation adéquate du cadre didactique» [1]. A présent, il est conçu «comme un parcours pour la vie des formateurs dans le cadre des institutions scolaires» [ibidem].

Le savant français Serge Borg met en avant une autre définition de ce concept: «ensemble de réflexions et d'orientations visant à établir un parcours d'enseignement – apprentissage en termes de projets et de finalités éducatives. Il intègre des paramètres externes (philosophie de l'éducation, politique, économie) et internes (sciences de l'éducation, du langage, didactiques des langues) qu'il actualise en permanence dans une dynamique fédératrice» [2].

En commençant avec les années 1996-1997, on peut parler de plusieurs étapes d'évolution curriculaire qui font de la République de Moldova un des premiers pays ex-soviétique raccordés aux standards de formation européens.

Première étape d'évolution curriculaire

Entre les années 1997-2000 se produisent les premières expériences curriculaires moldaves. Durant cette période se forment les premiers concepteurs des curricula moldaves avec l'appui des experts de la Banque Mondiale et des spécialistes roumains, de même on a assisté aux premiers débats sur les rapports entre curriculum et programme, concept et structure, évaluation du curriculum et évaluation des connaissances, objectifs et activités etc.

Les premières variantes propose une structure curriculaire qui reste presque inchangeable jusqu'à nos jours et qui a des composants tels objectifs transdisciplinaires ; objectifs interdisciplinaires; objectifs de la discipline; objectifs intermédiaires; recommandations méthodologiques; recommandations d'évaluation; bibliographie.

La première étape a été couronnée par l'élaboration des premiers curricula concernant chaque discipline de chaque cycle scolaire, comme par exemple pour les langues étrangères: *Curriculum şcolar. Clasele I-IV* [3]; *Limbă şi comunicare. Curriculum național. Programe pentru învățământul liceal. Curriculum de limbi străine. Clasele V-IX* [4].

Deuxième étape d'évolution curriculaire moldave

La deuxième phase présuppose une révision des curricula au niveau de la forme et du contenu, pour les raccorder à la réalité éducative et socio-économique. Cette révision des curricula a eu lieu 5-6 ans après leur élaboration et concerne tous les cycles de formation: primaire, secondaire, lycée.

Ainsi, le concept du curriculum pour les langues étrangères a du s'ajuster aux prévisions et aux standards du *Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues* (CECRL) [5], surtout au niveau des standards terminaux pour chaque étape de scolarité: étape primaire – A1, étape secondaire – A2, étape du lycée – B1 pour l'apprentissage des langues étrangères dans les classes ordinaires. Ces curricula sont: *Limbi străine. Curriculum pentru clasele a II-a - a IX-a* [6], *Limbi străine. Curriculum pentru clasele a X-a - a XII-a* [7].

A l'élaboration de ce document les concepteurs ont envisagé les principes de l'enseignement formatif centré sur l'apprenant, l'enseignant ayant le rôle d'organisateur actif et compétent, du processus d'enseignement d'une langue étrangère. Le document a stipulé que la fonction dominante d'une langue dans la société est celle *de communiquer,* d'où l'objectif primordial du procès d'enseignement - *créer aux élèves des habiletés de communication.* L'élaboration du curriculum moldave a été basée sur les deux principes.

Troisième étape d'évolution curriculaire moldave

La troisième période entre 2006-2007 constitue une première pour notre République, car on a élaboré le premier curriculum pour la langue étrangère 2 qui concerne les classes du lycée. L'ajustement aux niveaux du CECRL pour ce nouveau curriculum s'est effectué en profondeur, concernant non seulement les étapes finales de scolarité, mais aussi chaque classe et tous les objectifs par classe.

Ceci a permis aux curricula moldaves d'être les premiers parmi les curricula des ex-républiques soviétiques qui ont accepté le CECRL et l'ont mis en application. Le document qui a été élaboré pendant la troisième étape est *Curriculum liceal. Limba străină 2. Clasele a X-a - a XII-a* [8].

Quatrième étape d'évolution curriculaire moldave

Comme la troisième étape, celle de la quatrième a constitué une innovation, car elle concerne l'élaboration d'un *Curriculum de français pour les classes bilingues* [9]. Cette étape a eu lieu durant deux ans (2006-2008). La nouveauté de ce curriculum au niveau mondial consiste en ce qu'il a embrassé l'expérience des curricula moldaves, du CECRL et du *Curriculum des langues étrangères de Massachussetts* [10]. Celui-ci propose cinq domaines curriculaires ou les ainsi-dits **5 C**: *Communication, Culture, Comparaison, Connexion* et *Communauté* qui permettent d'actualiser divers types de compétences (langagières, culturelles, civiques etc.) dans le cadre de chaque domaine.

De même à cette étape, le Curriculum introduit la notion de polycentrisme ou même de polycentrisme dynamique, dictée par la nécessité d'acceptation dans le cadre du système éducatif de plusieurs dominantes (la méthode, l'apprenant, l'enseignant et d'autres). Ceci met fin à l'époque de l'enseignement monocentrique, focalisé sur une seule dominante et notamment sur l'enseignant.

Cinquième étape d'évolution curriculaire moldave

La dernière période est celle contemporaine concernant l'année 2010 et a été axée sur le besoin de moderniser tous les curricula des Langues étrangères de la république [11, 12, 13]. L'innovation de ces curricula consiste dans le fait que l'accent a été déplacé à partir des objectifs vers les compétences. La compétence étant définie comme un ensemble/système intégré de connaissances, capacités et attitudes, acquis par l'élève durant l'apprentissage et mobilisé dans des contextes spécifiques de réalisation, adapté à l'âge de l'élève et à son niveau cognitif, en vue de solutionner certains problèmes auxquels l'élève peut se confronter dans sa vie réelle. Tout en continuant l'idée du Curriculum pour les classes bilingues, les curricula des Langues étrangères sont axés sur le principe d'un enseignement polycentrique dynamique, plaçant au centre l'apprenant avec le but de promouvoir son autonomie, sa créativité et son ingéniosité.

En analysant les évolutions des curricula moldaves on pourrait mentionner que l'enseignement du XXI-ième siècle ne pourrait plus rester strictement monocentrique, mais devrait accepter plutôt le polycentrisme flexible en fonction des diverses forces de centration (l'enseignant, l'apprenant, la méthode etc.) et du spécifique de la progression. La littérature curriculaire et didactique visant ce sujet délicat et spécifique (L.Porcher, S.Borg et d'autres) en propose sept qui, en se combinant à des degrés divers, engendrent une dynamique acquisitionnelle et une énergie motrice dans l'accumulation du savoir.

En conclusion, nous devons souligner l'importance de chaque étape dans l'évolution des conceptions curriculaires moldaves et la diversité de possibilités de centration dans le cadre du système éducationnel.

Références:

1. Crisan A., Guțu Vl. Proiectarea curriculumului de bază: Ghid metodologic. - Chişinău: Tipcim, 1987.
2. Borg S. La Notion de Progression. - Paris: Didier, 2001, p.2.
3. Balaban Th., Brînză E. et alii. Curriculum şcolar. Clasele I-IV. - Chişinău: Prut Internațional, 1998.
4. Balaban Th., Brînză E. et alii. Limbă şi comunicare. Programe pentru învățămîntul liceal. Curriculum de limbi străine. Clasele V-IX. - Iaşi: Dosoftei, 2000.
5. Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues. - Paris: Didier, 2001.
6. Guțu I., Brînză I. et alii. Limbi străine. Curriculum pentru clasele a II-a - a IX-a. - Chişinău: Univers pedagogic, 2006.
7. Guțu I., Brînză I. et alii. Limbi străine. Curriculum pentru clasele a X-a - a XII-a. - Chişinău: Univers pedagogic, 2006.
8. Guțu I., Brînză I. et alii. Curriculum liceal. Limba străină 2. Clasele a X-a - a XII-a. - Chişinău: Univers pedagogic, 2007.
9. Guțu I., Cotelea M. et alii. Curriculum de Français pour les classes bilingues. I-XII-ième classes. - Chişinău: CEP USM, 2008.
10. Massachussets Foreign Languages Curriculum Framework. - Malden: The Commonwealth of Massachusetts Departement of Education, 1995.
11. Guțu I., Voroniuc S. et alii. Curriculum pentru disciplina Limba străină 1. Clasele II-IV. - Chişinău: Ştiința, 2010.
12. Guțu I., Voroniuc S. et alii. Curriculum pentru disciplina Limba străină 1. Clasele V-IX. - Chişinău: Ştiința, 2010.
13. Guțu I., Voroniuc S. et alii.Curriculum pentru disciplina Limba străină 1. Clasele X-XII. - Chişinău: Ştiința, 2010.

Prezentat la 02.11.2011

METALINGUISTIC DIFFICULTIES IN TEACHING AND LEARNING ENGLISH

Dumitru MELENCIUC

Catedra Filologie Engleză

Studierea şi predarea limbii engleze ca o specialitate sau în scopuri profesionale în diferite domenii: filologie, ştiinţe juridice, economie, politologie, fizică şi matematică, chimie, tehnologii informaţionale etc. presupun studierea lexicului şi a gramaticii, analizând în plan comparativ diferite fenomene lingvistice, ca: polisemia, omonimia, antonimia, redundanţa, transpoziţia formelor lexicale, lexical-gramaticale şi gramaticale în limbile engleză şi română. Studierea englezei la nivel ontic şi gnostic ne va ajuta să explicăm dificultăţile latente din limba-ţintă din punct de vedere lexical, gramatical, stilistic şi fonologic. Un deosebit interes prezintă procesele lingvistice ce ţin de producerea masivă de unităţi lexicale abreviate în diferite stiluri funcţionale ale limbii engleze, generos împrumutate de alte limbi de pe glob. Scopul lucrării este de a familiariza studenţii filologi cu fenomenul social-lingvistic extraordinar de abreviere în masă a lexemelor. În prezent există dicţionare de abrevieri online ce conţine peste 750 000 unităţi lexicale. Problemele sociale, politice, de ordin naţional şi internaţional, tot ce este legat de existenţa omului sunt afectate de acest fenomen sociolingvistic. Importanţa abrevierilor în procesul vital, în economisirea timpului, resurselor în comunicare este incontestabilă. Acronimele folosite în denumirile unor instituţii, organizaţii, societăţi etc. pot fi create cu scopul de a atrage atenţia şi a produce un impact emoţional asupra vorbitorilor de limbă. Este evident caracterul subiectiv în crearea abreviaţiilor şi prescurtărilor noi în politică, economie, în diverse activităţi sociale. Apar tot mai multe unităţi lexicale abreviate sau prescurtate cu caracter jovial, emoţional în diferite stiluri funcţionale ale limbii, inclusiv în argoul limbii engleze, fenomen ce apare şi în alte limbi.

The metalinguistic issue. In the comparative process of teaching/learning grammatical categories we should give the terms used by linguists to make it easier for students and teachers to better understand the material on the subject. We compare terms and often find a discrepancy in the units used to denote particular categories and also in the naming or description of the concepts. In grammar the terms *continuous, durative, progressive, imperfective, imperfect, dynamic, extended aspect*, etc (17 terms) are regarded as synonyms. Analyzing the terms we clarify whether they denote the same object, or they are used to indicate that a grammatical form may express several categorial forms and meanings. The terms are reprehensible when they are used to denote grammatical meanings, such as the notional category of *perfective, indefinite, generic, general*, etc. aspect. In English by *perfective vs. imperfective* and *perfect vs. imperfect forms* we find out two different interpretations. P*erfective* is not so easy to distinguish from the lexeme *perfect*. The term *perfective* is used to indicate a categorial form of durative aspect, but not necessarily continuous, while *perfect* is retained to denote the categorial form of anteriority, then the system is less convincing than the opposition of *continuous/non-continuous*. If we take the opposition of *perfect aspect vs. progressive aspect* then as soon as we come to examples like *He had been reading his book for two hours before I came back*, we should explain that we cannot have two aspectual categorial forms expressed simultaneously by the same form - *had been reading* - to express a finished and an unfinished action simultaneously! Perfect here expresses grammatical anteriority supported and intensified by the lexical anteriority marker *before*. Anteriority is the main meaning of all the perfect forms. The metalinguistic problem presents much more difficulties in the field of the vocabulary of the English language. A good example is the massive creation and usage of various types of abridged lexical units, most of them representing metalinguistic systems in all the fields of human activity. Various types of abridgements, which were considered as minor word building means, surpass quantitatively many other classic procedures of word-building. In the previous articles we have mentioned the fact that abbreviations are used to codify linguistic information in order to optimize communication. The abridged units have become an efficient means of stocking and communicating a considerable volume of information in a concise way without any meaning losses. More and more people participate in the formation of abbreviations, acronyms, clippings and fusions.

The metasemiotic, emotional and humorous usage of abridged units. Internet users in their blogs actively participate in inventing all kinds of acronyms and bacronyms/backronyms, most of them are used with a specific humorous emotional metasemiotic meaning. Quite a number of them can be classified as slang acronyms or backronyms! There are internet dictionaries with more than 750 000 abbreviations! Metaphoric homonymy has increased! Some of the terms have several hundred homonyms! The evolution of acronyms and other abridged units in various functional styles often is accompanied by a metasemiotic usage of the codified combination of initialisms or other abridged units. They gradually acquire a stylistic connotation

being used in the literary or colloquial layers. Even in slang we discover a multitude of abbreviations, clippings and blending or their combined versions. Names of institutions, organizations, etc. may be chosen in order to sound more attractive. The subjective character in creating new abbreviations is increasing in all the functional styles. Analyzing all the abridged units we discover that a great number of them possess both denotational and connotational meanings. Do they lose or gain anything? In English we find the Latin origin e.g. (*exempli gratia*) and its equivalent *for example*, The Latin abbreviation e.g. in English is a stylistic synonym of *for example*. At the first sight one could think that abbreviations are void of denotational and connotational meanings. A closer inspection of the material does not support this possible point of view. The homonymous acronyms and abridged lexemes in general may be intentionally formed to express certain metasemiotic associations. Even in the printed dictionaries the homonymy of abbreviations in general and acronyms in particular, are used to make up certain connotations. They may function as personified metaphors, creating a metasemiotic Resource Materials: Evaluation and Services, EDGAR – Electronic Gathering, Analysis and Retrieval System (US). ADAM – Advanced Data Management System (MITRE Corp. – US), Aid in Design and Evaluation of Data Management (IBM-US), Automatic Data Management System (US), Automatic Document Abstracting Method (Ohio State University – US), Many acronymic names do not always consist of pure initial letters. In order to get an attractive appellation the authors contribute to the creation of a desired attractive and fashionable term. The abridged units are created to resemble well-known names found in the Bible, World Literature and World History, Natural Sciences, every day activity words and even figures o combinations of letters and figures: MIDAS (11 homonyms), ORION, ADAM, AFRICA, BABILON, PARIS, SOCRATE, MARS (Military Amateur Radio Station; Mini Assault Rifle System; Multi-purpose aiming Reflex Sight; Multiple Artillery rocket System; Marine Air Support Squadron), etc.[8] Many acronyms and initialisms have come to the point of not just representing a combination of words they gradually developed features of independent lexical units with new global meanings. For example, LASER (known as *Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation* and its homonyms*: Learning Achievement through Saturated Educational Resources; London and South Eastern Library Region; Learning Achievement through Saturated Educational Resources*) may be used as a noun, adjective, verb: to lase. ‘Laser’ is used as part of more than 500 double compressed units [1].

The metasemiotic expressive function of abridged lexical units has officially been used in advertising, in the creation of all possible abridged names of institutions, firms, organizations, etc. More and more “elegant”, “fashionable” and” super” compressed units come into being. They are meant for the consumers to have something jovial, euphonic, and recognizable in form, related to some well-known names that would make the new compact lexical unit more attractive, interesting and fashionable. Metaphorical homonymy is flourishing in all the functional styles of the English language and this is being borrowed into other languages, including the method of formation of humorous slang backronyms, etc. There are plenty of acronyms homonymous to the existing units. They may be intentionally chosen in order to compress information and form certain metasemiotic associations. Having analyzed the existing dictionaries we have found out that homonymy of abbreviations, and especially of acronyms, is incredibly high. Some of them have more than seven hundred homonyms and many of them are used to provoke either positive or negative connotations. According to Wikipedia a backronym or bacronym is a phrase constructed purposely to form a desired with the form of a desired word. They may be invented with serious or humorous intent, or may be a type of false or folk etymology. Taboo words are also used to form acronyms [9]. The word is a portmanteau or a blending and defined as a "reverse acronym" [9]. False acronyms are also created. Thus, the distress signal SOS is believed to be an abbreviation for Save Our Ship or Save Our Souls, Survivors On Ship, Swim Or Sink, Stop Other Signals. But it was chosen because of the simple Morse code representation — three dots, three dashes, then three more dots (. . ._ _ _. . .). Reverse acronyms may contain the acronym itself: GNU – GNU’s not Unix; Wine - Wine is not an Emulation. [9] ACRONYM as and abbreviation has a backronym as well. Thus, Abbreviated Coded Rendition Of Name Yielding Meaning, (Ralph Johnston). Equally impressive is: Alphabetically Correct Representation Of Neologically Yclept Magniloquence (B Coates). ACRONYMS – Abbreviated Coded Rendition Of Name Yielding Mass Stupefication (A Brady) [9]. Backronyms can be formed from simple unabridged words: BEG – Big evil grin. Yahoo – Yet Another Hierarchical Officious Oracle; FIAT (Fabbrica Italiana Automobili Torino) = Fix It Again, Tony (concerning the relative quality); Many companies or their products may be the target of multiple humorous backronyms: thus, Ford (the car company founded by Henry Ford) may stand for “First On Race Day” (positive impressions) and "Fix Or Repair Daily" and "Found On Road, Dead" by people not pleased with the product [9]. In the Internet Russian language sites we find humorous backronyms made up by Russian speakers: ВУЗ - Выйти Удачно Замуж; ГИБДД – 1. Гони

Инспектору Бабки и Дуй Дальше; 2. Государственное Инквизиционное Бюро «Деньги Давай!»; ГПТУ – Господь Послал Тупых Учиться; СТУДЕНТ – Срочно Требуется Уйма Денег Есть Нечего Точка [10]. Online games contribute to the enrichment of the abridged lexical units, including those belonging to slang. Lets give some examples: 10q – Thank you; 10x – Thanks; 2B – to be; 4ever, 4eva – forever; AFAIC – as far as I'm concerned; as far as I care; as far as I can; ASAP – as soon as possible, B4N – Bye for now; CID – Consider it done; HAND – Have a nice day; PICNIC – Problem in chair, not in computer (referring to in human error); WAI – What an idiot; WAD – Without a doubt. Slang abbreviations can be expressed the combination of figures and letters and there units expressed by combining some other signs existing in the language. As to acronyms which are witty and humorous, they have been made up and placed in internet sites or blogs by really creative people. Useful lists and even dictionaries are available in the net to be enjoyed and contributions from all the visitors are accepted. That is why enthusiastic people managed to create a specific acronymic and backronimic metalanguage that gradually may be accepted by the official printed dictionaries abbreviations. Here we find 41 abridged lexical units of ACRONYM and ACROMYMS: *A Clever Re-Organization Nudges Your Memory; A Comical Reduction Of Nomenclature Yielding Meaning; A Company Reaching Out to New Youthful Markets; A Completely Random Order Never Yields Meaning; A Concise Recollection Of Nomenclature Yielding Mnemonics; A Concise Reduction Obliquely Naming Your Meaning; A Contrived Reduction Of Nomenclature Yielding Mnemonics; A Contrived Reduction Of Nomenclature Yielding Mostly nonsense; A Crazy Reminder Of Names You Misplaced; A Cross Reference Of Notes Yielding Messages, etc.* Having analyzed quite a number of online abbreviations we have to mention the fact that most blogs and dictionaries use and accumulate abridged units belonging to the colloquial stylistic layer, corresponding to various social contexts. Let's give some slang examples: *AEAP – As Early As Possible, AFAIC – As Far As I'm Concerned; AFAICS – As Far As I Can See; AFAICT – As Far As I Can Tell; AFAIK – As Far As I Know; AFAIR – As Far As I Remember; ASAP – As Soon As Possible; BABY – Being Annoyed By You; BEG – Big Evil Grin; HAK- Hugs And Kisses; HAND – Have a Nice Day; HAR Hit And Run; NATO – No Action, Talk Only; WAD – Without A Doubt; NATO – North Atlantic Treaty Organization – compare with NATO in Normal Army Tea Order (white with 2 sugars); NOTB – None of Their Business; Stab – Stupid Territorial Army Bastard. Offensive: AOB – alcohol on board; FOS – found on street (unidentified dead homeless person); GOK – God Only Knows; HONDA – Hypertensive, Obese, Non-compliant, Diabetic African-American* [11]. We have analyzed a number of colloquial abbreviations which are not classified as offensive slang and having quite a specific emotional connotation. In spite of the fact that many of the colloquial slang abbreviations are not found in the official printed dictionaries, they exist in the Internet communication used by a considerable number of people and we should study the given metalinguistic system as part of a continuous process of change in the existing languages of the world.

Bibliography:

1. ABBYY Lingvo 10, 2004 ABBYY Software Ltd.
2. Crowley T., Robert C. Thomas (ed.). Acronyms and Initialisms Dictionary (ADD). 4th edition. - Michigan, 1975.
3. Dicționarul explicativ al Limbii Române: - Bucureşti, Univers enciclopedic, 1996.
4. Melenciuc D., Macarov O. The Process of Acronymisation in Modern English. - Chişinău: CEP USM, 2005.
5. Melenciuc D., Zbant L., Constantinescu O. Peculiarities of Acronyms and Shortenings. - Suceava, Universitatea „Ştefan cel Mare" din Suceava, revista ANNADIS (ISSN) 2008.
6. Sawoniak H. New International Dictionary of Acronyms in Library and Information Science and Related Fields. – München-London-New York Paris, Saur, First Edition, 1976.
7. Sawoniak H., Witt M. New International Dictionary of Acronyms in Library and Information science and related fields. - München-London-New York-Paris, Saur. Second Edition, 1988.
8. Stuart W. Miller. Dictionary of Acronyms and Initialisms. - New York, Oxford (England), 1998.
9. Towell Julie E., Helen E. Sheppard, Acronyms and Initialisms Dictionary. - Michigan, 1987, 1998.

Internet sources:

10. http://en:wikipedia.org/wiki/.Backronym/
11. http://ru:wikipedia.org/
12. http:// www.internet slang

Prezentat la 21.12.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

THE COMPARATIVE TEACHING AMD LEARNING GRAMMATICAL CATEGORIES

Dumitru MELENCIUC

Catedra Filologie Engleză

În prezenta lucrare sunt analizate din punctul de vedere al metodei comparative de predare a limbilor străine, diferite fenomene lingvistice ca: polisemia, omonimia, antonimia, redundanța, transpoziția formelor gramaticale şi categoriale ale verbelor în limbile engleză şi română Sunt folosite exemple şi din alte limbi înrudite. Categoriile gramaticale, lexical-gramaticale şi lexicale sunt în permanentă evoluție. Cercetările la nivelurile gnostic şi cel ontic contribuie la înregistrarea şi analiza proceselor latente din limbă. Se observă o tendință de simplificare a unor forme categoriale şi gramaticale în limbile engleză şi română. Categorisirea unor forme gramaticale din cadrul categoriilor de mod, anterioritate şi aspect necesită a fi revăzute, pentru a se evita anumite dificultăți în procesul de predare/învățare.

In the comparative process of teaching/learning grammatical categories we should give the metalanguage used by linguists in the confronted languages. This would make it easier for students and teachers to better understand the material on the subject given by different schools and scholars. One of the main stumbling blocks in grammatical categorization is the lack of a firmly established relationship between the actual phenomena and their names. It is a question of discovering whether there is any real difference in the various approaches and theories, or whether it is purely a metalinguistic difference. Often the researcher fails to keep clearly apart the object of analysis and the terminology. We find different terms, compare them and often find a discrepancy not only in the units used to denote particular categories, but also in the naming or description of the most general concepts themselves. In the comparative process of teaching/learning grammatical categories we should give the terms used by linguists to make it easier for students and teachers to better understand the material on the subject. We compare terms and often find a discrepancy in the units used to denote particular categories and also in the naming or description of the concepts. The terms *continuous, durative, progressive, imperfective, imperfect, dynamic, extended aspect*, etc. are regarded as synonyms. A clear distinction should be made between grammatical and categorial forms as distinct form categories. Analyzing terms we must clarify whether they denote the same object, or they are used to indicate that a grammatical form may express several categorial forms. The terms are reprehensible when they to denote grammatical meanings, such as the notional category of *perfective, indefinite, generic, general*, etc. aspect. At first sight there is no harm in replacing the term *continuous/non continuous aspect* in English by *perfective vs. imperfective*. But *perfective* is not so easy to distinguish from the lexeme *perfect*. The term *perfective* is used to indicate a categorial form of aspect, while *perfect* is retained to denote the categorial form of anteriority, and then the system is less convincing than the opposition of *continuous/non-continuous*. If we take the opposition of *perfect aspect vs. progressive aspect* then as soon as we come to examples like *He had been reading his book for two hours before I came back*, we should explain that we cannot have two aspectual categorial forms expressed simultaneously by the same form - *had been reading* - to express a finished and an unfinished action simultaneously! Perfect here expresses grammatical anteriority supported and intensified by the lexical anteriority marker *before*. Anteriority is the main meaning of all the perfect forms. A finished action can be expressed both by perfect and non-perfect forms: *I have written a letter and I wrote a letter to him.* In both actions are finished. Perfect forms in the oblique mood forms do not always express anteriority: *He said he would have come earlier yesterday if he had known. - El a spus că ar fi venit (venea) mai devreme ieri, dacă ar fi ştiut (să fi ştiut, dacă ştia)*. Here we have an action in the past not connected with the present moment. The past perfect form in the indicative mood is polysemantic: it expresses an anterior action to a moment or action on the axis of time, or an anterior action in the future from a moment in the past in clauses of time and condition. The traditional system of 6 categorial forms in English is: indicative, imperative, conditional, subjunctive I, subjunctive II and suppositional to compare with an identical number of moods in Romanian: indicativul, imperativul, condiționalul, optativul, conjunctivul, prezumptivul. A closer inspection of the mood systems displays considerable discrepancies. In Romanian condiționalul and optativul are expressed by

homonymous forms and are given as one categorial unit: condițional-optativul. Their meanings can be expressed in Romanian by several grammatical forms, which are polyfunctional and formally belong to different moods.

Teaching grammatical categories in English and Romanian on the emic and etic levels, we have to take into consideration that morphological oppositions are part of universal or conceptual categories. Thus, the category of anteriority is expressed in English and Romanian by contextual, lexical and grammatical means. The grammatical means dominate in both languages, while in Russian, the lexical element is prevail. Grammatical and categorial forms can be polysemantic, synonymous, homonymous and antonymous [6,85-91]. Thus, conjunctivul can be used to express lexical and grammatical supposition, necessity, order, command, insistence: *He might have been there. - El ar fi putut să fie acolo. I insist (order) that he should be present. - Eu insist (ordon) ca el să fie prezent.* Condiționalul and optativul in Romanian are expressed by several synonymous grammatical forms, which are polyfunctional and formally belong to different moods: *If I had had time I (should) would have come to help you yesterday. - Dacă aveam timp, veneam să te ajut ieri* (imperfectul modal in both cases); *Dacă aş fi avut timp aş fi venit să te ajut ieri;* (optative, conditional); *Să fi avut timp, aş fi venit (veneam) să te ajut ieri* (conjunctivul in the secondary clause). In the given example "*had had time*" expresses a simple past action not anterior to another actio and it is homonymous to "*had had time*" used to expresses anteriority to real and unreal actions in the future and past [6, p.92-100]. Past conditional (perfect form) in English has several homonymous forms: suppositional mood (in the first person), future perfect in the past indicative mood, the modals "should" and "would" plus perfect infinitive. For example: *He would have come, but he had no time; I should have read the book but I could not find it; I should have come earlier; He promised that he would have come before the beginning of the meeting.* There are different interpretations to mood or modality, often attention is paid either to the form or to content without taking into consideration the phenomena of polysemy, homonymy, synonymy; grammatical, lexical-grammatical, lexical means of expressing the corresponding categorial forms of mood. More complicated systems usually include grammatical, lexical and lexical-grammatical modality. Thus, Barbara Strang's 16 mood system includes: the moods of determination (will), resolution (shall), permissive (may), concessive (might), potential (can), compulsive (must), conditional (would), determinative-conditional (could), etc. the non-finite forms of the verb: the infinitive, the participle, the gerund are declared as moods in some manuals. More "compact" systems of two or three categorial forms (indicative, imperative, subjunctive) usually combine under one term several categorial and grammatical meanings. The term *subjunctive* in some grammar books embrace the forms of subjunctive I (*Long live the queen!*), subjunctive II (*If I were you; If I had had time yesterday I would have come*), suppositional (*I insist that he should be present at the conference*), which express completely different categorial meanings. In the most Romanian grammar books we find a system of five categorial forms of mood: indicative, potential or prezumtiv, imperative, conjunctive, condițional-optative. In some manuals the infinitive, the gerunziul, the participle and supinul are added. Difficulties appear when we analyze the forms of potential, conjunctive and condițional-optative. Here grammatical polysemy grows into homonymy. The forms of present potential (*voi fi cântând, să fi cântând, ar fi cântând, aş fi cântând etc.* used in colloquial style.) can express aspectual modal meanings of subjunctive II, conditional, indicative, etc.: 1) *Se spune, că el ar fi având multe lucruri interesante*; *Dacă el ar fi având această carte, l-aş ruga să mi-o împrumute.* The forms of *prezumtivul* or *potențialul prezent* in Romanian have much in common with those available in the indicative mood in the earlier Romanian and identical with the continuous aspectual forms used in English, Spanish, Portuguese and Italian, Let's give some examples from the History of Moldovan Grammar, by prof. V.Marin (Chisinau, 1970), quoting sources of XVII-XIX centuries [5] and proving the fact that we deal with various categorial forms of mood in the continuous aspect. For example: ***Era** ca oile* ***rătăcindu**. **Au fost avându** prieteşug mare cu Pătru Vodă* [5, p.36,123]. ***Erau trecând** printr-o pădure mare şi deasă; **Au fost dormind** la bisearica lui svetin Benedict* [5, p.83]. *Şi **era mergându şi apropiindu-mă** către Damascu, întru ameadză...* [5, p.90] *…martorului tău însumi **era stăndu**…*[1, p.91] The durative action here produces a stronger metasemiotic effect on the reader or listener than the imperfect forms. In the Romance languages aspectual meanings are most often expressed lexically and by the perfective and imperfective opposition. Various durative constructions in Romanian, Spanish, Italian and Portuguese are subservient to the lexical and lexical-grammatical aspectual means and are used in emotional speech for expressivity and emphasis in actions developing in time, intensified by the interaction with lexical and suprasyntactic prosodic

means. Thus, in the Spanish expressive discourse the continuous forms are often preferred: ***Estoy hablando*** *(I am talking).* ***Estoy mirando*** *(I am looking at) estas revistas. Juan* ***está comiendo*** *(Juan is eating). María* ***está escribiendo*** *una carta (Mary is writing a letter). Los pasajeros* ***estarán llegando*** *(are arriving) a su destino. Ayer* ***estuve repasando*** *(I was revising) la gramática. Hemos* ***estado nadando*** *(We have been swimmingfor thrww houra; Înotăm de 3 ore) tres horas. Mañana* ***estaré trabajando*** *(I* will be working*)* todo el día en la biblioteca [2, p.222-224]. Italian examples: *Marcovaldo* ***stava portando*** *a spasso la famiglia (At that time Marcovaldo was getting out for a walk with his family. Pietro* ***sta leggendo*** *un libro (Peter is reading a book)* [4, p.167]. The continuous forms are usually accompanied by lexical durative intensifiers like *"todo el dia the whole day through*" interacting with the lexical continuous meanings of the verbs. In Romanian these examples are expressed by imperfectul, constructions with gerunziu or contextual and lexical durative means. The Portuguese construction *estar+gerundio* also expresses a continuous action: *Eu* ***estou estudando*** *na Universidade. (I am studying at the University); Ele* ***estava lendo*** *quando ela me chamou. (He was reading when she called me); Amanha* ***estaremos preparando*** *toda a documentacao. (Tomorrow we shall be preparing the documentation)* [3, p.324]. In Spanish, Italian and Portuguese there are other constructions with *gerundio* expressing aspectual duration. Lexical and grammatical duration in French and German is expressed by imperfect forms, constructions with present participle, gérondif and lexical means: *He represented for her the reality of things. His conscious was echoing Fleur's comment on Anna Bergfeld's letter. Sa conscience répétait l'écho des commentaires de Fleur à la lettre de Annie Bergfeld. Conştiinţa îi repeta ecoul comentariilor lui Fleur la scrisoarea Anei Bergfeld* [6, p.134]. The French *imparfait* is rendered regularly into English by continuous forms and by past indefinite with lexical duration, though the former are more expressive than the latter. In German, the absence of the continuous forms is compensated by Imperfect and constructions with Partizip Präsens, which normally express a durative aspectual meaning. *Er* ***kam lachend*** *die Treppe herunter. He* ***came laughing*** *down the staircase. El* ***venea râzând*** *înjos pe scară. Er erreichte* ***schwimmend*** *das andere Ufer. He reached the other bank* ***swimming****. A ajuns* ***inotând*** *la celălalt mal* [8, p.76].

The category of aspect in English is considered to be a purely grammatical one, the marked member of the opposition being expressed by continuous forms. A closer inspection show, that the grammatical marked form, in many cases, is intensified by lexical aspectual means, or only the lexical means are used. Here are some examples where both lexical and grammatical aspectual means are used for expressivity or intensification of aspectual meaning. *You are seeing this place for the last time. I am hearing it better now.* The same event can be described by using either continuous or non-continuous forms. It much depends on the speaker's intention, whether he wants to describe the action in development, extended or just to express an action as very short or habitual, without paying attention to the aspectual marked categorial meaning. The verbs possessing a durative lexical meaning can express continuous aspect both lexically and lexico-grammatically, the latter being intensified aspectually: *He looked out of the window. A man stood at the door / I looked out of the window. A man was standing at the door* are confronted with imperfect forms both in Russian and Romanian: *Он сидел за столом; El şedea la masă; Человек стоял у двери; Un bărbat stătea la uşă (Am văzut un bărbat stând la uşă)*. In the case of *He* ***sat*** *at the table* and *A man* ***stood*** *at the door* the lexical aspectual meaning of "*sat*" and "*stood*" is durative, and it is intensified by superimposing a grammatical aspectual continuous meaning on the lexical one in *was sitting* and *was standing*. The Romanian and Russian equivalents belong to the imperfective aspect and express unfinished and extended actions. The grammatical duration here is supplemented by the lexical one. Even terminative or point-action verbs can be used in the continuous form if the action is repeated or the speaker wants to show the action in development, or to stress the fact that the action lasted during a certain period of time. For example: *The boy jumped over the fence / The boy was jumping round the tree.* In Romanian we have the same situation: *Băiatul a sărit peste gard / Băiatul sărea în jurul copacului*. There are various points of view that the category of aspect in English is formed by means of the opposition of perfect and continuous forms, which is similar to the perfective and imperfective aspect in the Slavic languages. In this case the sentence *I had been working at my article for three hours before he came back* would express both forms: perfect and continuous (had been working). According to the rules of categorization a grammatical form of the verb can not express both forms of the same categorial opposition simultaneously. This confusion may be connected with the fact that the term "perfect" or "perfective" is practically ambivalent and may be used to express either a finished action or anteriority. For example*: I wrote a*

letter yesterday and *I had written a letter yesterday by five o'clock*. In both sentences the actions are perfect(ive) in the sense that they are finished, but *had written* expresses a different perfect meaning, that of anteriority. There are points of view that putandi and sentiendi verbs should not be used in the continuous aspect. A closer inspection of this phenomenon shows that practically all the verbs in English, including the putandi and sentiendi ones can be used in the continuous aspect. Verbs like "believe, see", etc. express aspect lexically and they are rarely used in the grammatical continuous form, when there is a necessity to intensify the aspectual meaning, to make it more emphatic, more expressive: *But I am seeing you, you are there behind the tree! Am I really hearing what you are saying? He was seeing them robbed. He was seeing them famish hour by hour. He was seeing them die. I am seeing a brown colour. You are seeing this place for the last time. I am hearing it better now. Am I really hearing a voice at last!* The same could be said about the habitual and repeated actions, usually accompanied by words possessing a certain durative lexical and aspectual meaning: *always, often, constantly, permanently, occasionally, seldom, usually, etc.* It has been observed that the English regularly use the grammatical continuous aspect in their speech, to make it more expressive: *He is always coming in time. He is always coming late!* The choice of the continuous aspect depends only on the action being viewed as a process. This is the universal grammatical meaning of the continuous aspect and this is the only criterion that matters when this or that aspectual form is being chosen. In case of emphasis, when there is a necessity to increase the categorial aspectual meaning English people can ignore the rule: It is important to mention that there is a process of metasemiotic transposition of continuous (durative, imperfect) aspect forms. The emphatic use of *seeing* and *always* in the examples above is accompanied by emphatic prosodic means: wide range, high fall, slow tempo, etc. in order to intensify the stylistic connotation.

The translation of the English continuous passive forms into Romanian and Russian. The English passive continuous forms are regularly translated by means of verbs with the particle "se" and flexion "-ся" in Russian to express durative meanings instead of reflexivity. They are used grammatically to express the meaning meaning, of a durative action in the passive voice: *The house is being built now, The house was being built when we arrived there, The house will be built this time next year. – Casa se construieşte acum (Casa este construită acum). Casa se construia (era construită) când am sosit acolo. Casa se va construi (va fi construită) pe timpul acesta anul viitor. – Дом строится сейчас. Дом строился, когда мы приезжали туда. Дом будет строиться в это время в следующем году.* The reflexive particle and flexion here get completely homonymous meanings of passive voice durative actions. [6, p.110-122]

Analyzing all the verbal categories we have observed a phenomenon of transition from grammatical to lexical-grammatical and lexical means of expressing this or that categorial meaning. A good example could serve the category of taxis (anteriority), which undergoes a process of lexicalization in many languages [6, p.103-109]. The category of gender in English and the category of anteriority (taxis) in Russian can serve as an example of a complete transition. Anteriority in English, Romanian and other European languages are in the process of a similar transition [6, p.145-161]. The category of anteriority historically appeared in the result of transposition, when it was necessary to intensify the existing lexical and contextual means by grammatical ones. Now we have a reverse process but on a different level. At the moment the means of expressing future anteriority in both languages slightly differ. English has preserved the Latin system of expressing future actions as seen from a moment in the past. Now let's take some examples: 1. Future from the present moment: *I shall have read the text by six o'clock (by the time you come home. Eu voi fi citit textul către ora şase.* In both languages future anteriority is expressed here both grammatically (rarely in Romanian) and lexically. The usual tendency in languages is to simplify redundant forms. The examples, given above, are naturally simplified in both languages, and anteriority can be expressed only lexically or contextually: *I shall (will) finish reading the text by six o'clock (by the time you come home). Eu voi termina de citit textul către ora şase*. Present perfect is used to express future anteriority in clauses of time and condition (substituting future perfect), while perfectul compus in Romanian can be used to express future anteriority only in case of stylistic transposition: *Cum am ajuns acasă, îţi telefonez*! In the American spoken English there is a tendency of rapprochement of present perfect and past indefinite and the former is often substituted by the latter: Did you ever go to Paris? Did he arrive yet? He never read this book. In the British Standard English present perfect continues to differ regularly from past indefinite in all the meanings. We would like to draw your attention to the fact that it is not enough

to state the existence of the category of anteriority or any other categorial system in English and Romanian. Language is permanently changing and all abstract linguistic systems should be checked in practice (texts, speech), otherwise we could find ourselves "abusing grammar". Confrontation of metalanguistic systems and grammatical forms disclosed phenomena of polysemy, homonymy and synonymy. Categorial transposition (stylistic and modal, etc.) is attested in the confronted languages. There is a tendency of regulation and simplification of categorial and redundant grammatical forms. Grammatical anteriority can be regarded as a pedantry, for in situations of ordinary everyday speech it is very easy to do without it, and express the same categorial meaning lexically or contextually.

References:

1. Великопольская Н., Родригес-Данилевская Е. Испанский язык. - Москва, 1963.
2. Виноградов В.С.. Курс практической грамматики испанского языка. - Москва, 1990.
3. Жебит А., Кузнецова Г. Португальский язык. - Москва: Высшая школа, 1984.
4. Карулин Ю., Черданцева Т. Курс итальянского языка. - Москва, 1981.
5. Marin V.Z. Gramatica istorică a limbii moldoveneşti. - Chişinău: Lumina, 1970.
6. Melenciuc D. Comparativistics. - Chişinău: CE USM 2003.
7. Родригес Данилевская Е., Патрушев А., Степунина И. Испанский язык. - Москва: Высшая школа, 1988.
8. Savin E. Gramatica limbii germane. - Bucureşti: Maşina de scris, 1996.

Prezentat la 21.12.2011

PARTICULARITĂŢI PRIVIND PREDAREA ROMANULUI MODERN

Marin POSTU

Catedra Literatură Română şi Teorie Literară

Being complex in structure and content, the modern Romanian novel should be promptly promoted into the Literature Curricula and taught in high school classes. The modern novel has been approached to such fields of imaginary as intimacy, inner reflection, social mysteries, and impressionist way of narration. In spite one of the main goals of contemporary education is to educate creative receptors, i.e. a high developed and complex thinking pupil / student, due to its treats , the modern novel is not so popular on the pages of didactic and methodical studies which serve as guides for high school teachers or university professors. If the authors of the methodologies avoided the problem of the modern novel, there would appear the risk of creating a "historical gap" in the cultural development both of high school graduates and students.

Printre metodele cele mai abordabile [1] privind predarea-învăţarea-evaluarea literaturii române şi universale ***în gimnaziu şi în liceu*** pot fi enumerate următoarele:

Expunerea, prezentată în trei modalităţi: a) *povestirea* (înşiruirea evenimentelor diegetice); b) *explicaţia* – argumentarea raţională a cunoştinţelor (noţiuni, concepte, fenomene etc.) pentru ca elevii să înţeleagă mai bine informaţiile receptate (tabele, grafice, scheme); c) *prelegerea* înţeleasă ca prezentarea cadrului social, istoric şi cultural al unei etape din istoria literaturii în baza unei bibliografii adecvate.

Conversaţia – caracterizată prin dialogul viu, liber spontan, deschis dintre profesor şi elevi, care, în funcţie de obiectivele şi conţinutul diferitelor activităţi didactice, se poate prezenta sub diferite forme, cum ar fi: conversaţie introductivă, euristică (descoperirea unor adevăruri noi şi cu caracter formativ), pentru aprofundarea cunoştinţelor, pentru fixarea şi sistematizarea cunoştinţelor, de verificare a cunoştinţelor.

Demonstraţia – metodă de explorare a realităţii prin raţionamente logice cu scopul de a convinge elevii asupra unor fenomene, idei, concepte etc.

Descoperirea – caracterizată printr-o abordare ştiinţifică a fenomenelor literare pe baza raţionamentului inductiv, deductiv sau analogic. Respectiv, în cazul raţionamentului inductiv se porneşte de la concret la abstract, de la particular la general (ex.: de la un text la identificarea trăsăturilor unui curent literar), de la analiză la sinteză. Raţionamentul deductiv presupune abordarea de la general la particular, de la teză la argument (ex.: de la trăsăturile genului literar la trăsăturile speciilor literare ale acestui gen). În cele din urmă, descoperirea prin analogie presupune compararea a două probleme sau fenomene (se aplică mai ales pentru sistematizarea unor cunoştinţe despre modalităţile artistice utilizate de diferiţi scriitori pentru tratarea aceluiaşi motiv literar).

Problematizarea este centrată pe investigaţia personală a elevului, bazată pe crearea de idei noi prin compararea faptelor între ele, căutarea cauzelor şi a efectelor lor. Problema este o temă care conţine o anumită dificultate practică sau teoretică a cărei rezolvare necesită o activitate de cercetare. În rezolvarea problemei sunt câteva etape: identificarea problemei (ataşarea la o clasă de situaţii), identificarea datelor pertinente şi necesare, punerea problemei (exprimarea naturii rezultatului aşteptat şi traducerea situaţiei iniţiale într-o formă mai simplă, mai sintetică), controlul existenţei tuturor datelor necesare soluţiei şi căutarea celor care lipsesc, stabilirea unui plan care să ducă la rezolvare, utilizarea planului, aplicarea metodei adoptate în toate etapele rezolvării, controlul rezultatului, determinarea limitelor de pertinenţă a soluţiei.

O întrebare poate deveni problemă doar în cazul în care trezeşte la elevi o contradicţie neaşteptată, o tensiune, o incertitudine, o uimire care le stimulează interesul, le mobilizează capacităţile psihice şi îi determină la o atitudine activă până la găsirea soluţiei.

Procesul învăţării prin problematizare, indiferent de conţinutul şi caracterul problemei, parcurge mai multe etape, printre care: a) etapa formulării problemei, a situaţiei-problemă, a ipotezei care urmează a fi rezolvată de elevi. Elevii vor participa la precizarea problemei pentru a fi antrenaţi în rezolvarea ei; b) etapa de investigaţie. Se caută şi se stabilesc căile de investigaţie, se rezolvă problema şi se verifică ipoteza; c) etapa asimilării noilor cunoştinţe. Rezultatele obţinute prin problematizare (noile cunoştinţe) trebuie integrate în sistemul de cunoştinţe spre a se ajunge la generalizări de ordin superior şi la aplicaţii.

Jocul didactic – metodă ce presupune plasarea elevilor într-o situație ludică cu caracter de instruire.

Expunerea şi conversația, în calitatea lor de metode tradiționale, sunt utilizate pentru predarea materiei literare în toate clasele (gimnaziale şi liceale). Totuşi, observăm că pentru clasele liceale sunt recomandate câteva metode mai specifice sau aşa-zise euristice, cum sunt: problematizarea şi învățarea prin descoperire [2]. Preferința metodiştilor şi a profesorilor pentru aceste metode este direct proporțională cu amplificarea gradului de cunoaştere a lumii de către adolescenți, cu complexitatea viziunilor asupra lumii, cu alte condiții. Exemplu de întrebare-problemă în cadrul studierii romanului *Enigma Otiliei* de G.Călinescu este următoarea: *Cum se defineşte Otilia în viziunea celorlalte personaje şi în ce constă enigma ei?* Respectiv, pentru Felix, Otilia apare ca o ființă neînțeleasă, pentru Pascalopol – o tânără în devenire, pentru Moş Costache – „o fetiță”, pentru Stănică Rațiu – un spirit practic, pentru Georgeta – o domnişoară, pentru familia Tulea – „o stricată” [3]. Astfel, efectul acestei metode este surprinderea unei imagini mozaicale a personajului principal al romanului. Insistăm că credem că o abordare similară poate fi utilizată cu succes în cadrul predării unui larg spectru de texte epice, în care personajul principal este un centru gravitațional în jurul căruia acționează celelalte personaje secundare sau episodice (ex.: nuvela *Alexandru Lăpuşneanul* de C.Negruzzi, dar şi romanul *Mara* de Ioan Slavici, sau *Ion* de Liviu Rebreanu ş.a.).

Prin intermediul metodelor de predare-învățare-evaluare a literaturii în cadrul claselor gimnaziale şi liceale, enunțate mai sus, profesorul (ca „inițiat” şi intermediar al cunoaşterii) îl aduce pe elev (ca subiect al inițierii în cunoaştere) asupra textului literar, îl „înfige” în actul de lectură, îl „contopeşte” în materia textuală, în lumea/„lumile” pe care o/le generează textul artistic. Chiar dacă aceste metode sunt incluse în studiile metodice orientate spre clasele gimnaziale şi liceale, ele nu sunt străine şi procesului didactico-metodic universitar, deoarece obiectivul final al profesorului universitar ține de formarea aceloraşi competențe de interpretare a textului literar, de diversificare şi lărgire a orizontului de cunoaştere a lumii în care trăieşte/trăim.

În acest sens, afirmația dlui C.Şchiopu, potrivit căreia ar exista trei tipuri de receptare a textului literar şi, respectiv, trei tipuri de elevi receptori, este valabilă, în majoritatea cazurilor, şi în cazul studenților din aulele universitare. Este vorba despre: 1) receptorul naiv care se caracterizează printr-o receptare sentimentală a textului; 2) receptorul intelectual-apreciativ sau productiv *şi* 3) **receptorul creativ** caracterizat prin abilități de operare cu noțiuni abstracte, de a decodifica ambiguitățile textului literar, de a emite şi formula judecăți de valoare [4]. Cu siguranță, fiecare profesor îşi doreşte un elev/student din categoria receptorului creativ.

Astfel, deducem că în cazul în care profesorul însuşeşte şi aplică cu succes metodele de predare-învățare-evaluare tradiționale şi moderne, apariția receptorului creativ este inevitabilă. Deducția noastră nu ar fi completă, dacă vom exclude unul dintre elementele-cheie, şi anume: **textul literar** în baza căruia elevul/studentul va fi capabil să formuleze judecăți de valoare. Respectiv, ține de responsabilitatea profesorului de a selecta textele care să formeze receptorul creativ.

Din acest punct de vedere, am putea face diferite clasificări şi evaluări. Ținând cont de apartenența la un gen literar, am putea delimita texte lirice, dramatice şi epice. În funcție de rapiditatea cu care poate fi lecturat/asimilat/înțeles textul, se dau preferințe anumitor metode de predare-învățare-evaluare. Dacă textul poetic poate fi supus unui exercițiu repetat de lectură pentru a fi înțeles, iar textul dramatic poate fi mai rapid disponibil de a fi „vizionat” pe scenă, atunci textul epic, dar mai ales ROMANUL, presupune anumite particularități didactice specifice.

Am remarcat faptul că, în majoritatea cazurilor, autorii de manuale de metodică propun profesorilor mostre de proiecte didactice sau diferite aplicații ale metodelor de predare-receptare-evaluare pe baza unor romane care intră, de regulă, în categoria romanelor tradiționale (având ca autori pe I.Slavici, L.Rebreanu, I.Druță etc.), în care predominante sunt motivele rurale, iubirea sentimentală, patriotismul social, eroismul național etc.

De exemplu, C.Şchiopu, în studiul menționat, dedică un capitol aparte Metodologiei receptării/studierii operelor epice. După prezentarea sumară a unor termeni specifici discursului epic (modul narativ, ordinea, punctul de vedere), autorul propune o mostră de predare a nuvelei *Alexandru Lăpuşneanul* de C.Negruzzi din perspectiva „organizării echilibrate a conținutului ei”. La capitolul „Personaje”, se pune în discuție schița *Dl Goe* de I.L. Caragiale, dar şi caracterizarea personajului romantic pe baza nuvelei *Sărmanul Dionis* de M.Eminescu. În context, autorul face o remarcă, subliniind că „altele sunt trăsăturile **personajului din proza de factură modernă**. Acesta este urmărit cu precădere în planul vieții interioare, refuză încadrările tipologice determinate social, psihologia îi este surprinzătoare, complicată, imprevizibilă, acțiunile lui sunt adeseori aparent inexpli-

cabile în raport cu psihologia comună" [5]. La capitolul „Ecranizarea operei literare" se propune analiza romanului *Ion* de L.Rebreanu. În cazul predării/receptării speciilor genului epic se reiau în discuție pentru proiectele didactice aceleaşi texte.

C.Şchiopu acordă o atenție deosebită romanului, ca specie a genului epic, într-un subcapitol aparte, în care sunt delimitate diferite modalități de interpretare a romanului românesc în funcție de „tipul" acestuia şi trăsăturile specifice ale acestor tipuri. Autorul propune câteva tipuri de roman românesc, şi anume: 1) ***proza de analiză psihologică*** cu aplicații pe romanul *Pădurea spânzuraților* de L.Rebreanu, în 6 lecții la clasa a X-a; 2) ***romanul de inspirație istorică*** cu aplicații pe romanul *Zodia Cancerului sau vremea Ducăi Vodă* de M.Sadoveanu, în 6 lecții la clasa a X-a. De asemenea, autorul mai delimitează: romanul frescă-socială (*Răscoala* de L.Rebreanu, *Moromeții* de M.Preda), romanul-parabolă (*Povestea cu cocoşul roşu* de V.Vasilache), dar şi romanul ***rural*** (*Moromeții*) şi cel ***urban*** (*Patul lui Procust* de C.Petrescu) [6].

Făcând un calcul simplu, deducem că romanul modern (în sensul primar al termenului) rămâne a fi o prezență fugară şi insuficient de cercetată pe paginile studiilor de metodică. În pofida acestui fapt, suntem convinşi că anume romanul modern prezintă un interes sporit pentru elevii din clasele liceale şi pentru studenți, în sensul în care aceştia sunt orientați să devină receptori creativi.

Nu avem pretenția unei cercetări exhaustive a acestui caz. Cel puțin, din studiile metodice accesibile şi disponibile, citate la bibliografie, am putut deduce că autorii de *Metodici* evită să „fabrice" de-a gata proiecte didactice care să vizeze romanele moderne ce ar putea intra în circuitul didactic liceal, şi anume: M.Eliade *Maitreyi*, A.Holban *Ioana*, G.Ibrăileanu *Adela*, Gib. I.Mihăiescu *Rusoaica*, C.Petrescu *Patul lui Procust*, M.I. Caragiale *Craii de Curtea-Veche,* H.Papadat-Bengescu *Concert din muzică de Bach*, dar şi M.Preda *Cel mai iubit dintre pământeni*, L.Blaga *Luntrea lui Caron* ş.a. Este vorba de romanele româneşti care s-au sincronizat estetic cu romanul modern european: tip francez (M.Proust, A.Camus), englez (J.Joyce) sau german-austriac (F.Kafka).

Am putea evidenția, în sens restrâns, câteva motive care ar justifica oarecum „trecerea" autorilor de studii metodice (cel puțin, a celor menționați) peste abordarea romanului modern. M.Postu propune în cartea sa „Lectura romanului românesc modern" o definiție a romanului modern. Acesta apare în contextul evolutiv-axiologic al celorlalte trei tipuri de roman (alegoric, istoric, social) ca o formă superioară, fiind supranumit şi „roman personal" [7]. Romanul personal „derivă dintr-o expunere continuă, impresionistă a EU-lui în fața LUMII, referința sa principală fiind controversatul pronume personal EU, în conținutul căruia se întruneşte atât ipostaza umană a Autorului (-Naratorului-Personajului), cât şi cea a Cititorului, aceasta desemnând, în fond, gradul maxim de co-participare în comunicarea literară. Modelul artistic al romanului personal este *În căutarea timpului pierdut* de M.Proust", menționează autorul citat. Prin urmare, romanul modern („personal") denotă o complexitate de abordare (inclusiv, un volum considerabil de lectură, sistematizare, problematizare), ceea ce implică un efort necesar şi din partea profesorului.

În ceea ce priveşte poetica modernă (care este matricea romanului modern/„personal"), suntem de acord cu cercetătoarea I.Mavrodin care menționează că „poetica modernă se întemeiază pe o (şi se ipostaziază ca o) **poietică** (din gr. „poiein" = „a face") şi nu poate fi definită şi analizată decât prin referire la un studiu poietic. Scriitorul „modern" (modern, din punctul de vedere al epocii noastre) scrie o altă literatură decât scriitorul „clasic", tocmai în măsura în care el este spectator al propriului act de creație şi totodată cel ce-l săvârşeşte" [8]. **Poietica** ar fi „ştiința despre activitatea specifică prin care este instaurată opera, despre raportul care îl uneşte pe artist cu opera sa pe cale de a se face, nu cu opera ca „proiect", nici cu opera ca produs finit, ştiința despre „etapele traseului dintre geneză şi structură", structura însăşi fiind obiectul de studiu al poieticii" (p.14) sau „ştiința oricărui tip de activitate umană, adică ştiința al cărei obiect este omul în ipostaza lui de *homo faber*, indiferent de domeniul în care şi-ar săvârşi construcția"(p.18). Marca poieticității (ca expresie modernă) denotă „tocmai structurile poetice puternice pe care le exhibă, arătând nu **ce** spune textul, ci **cum** spune textul, care opacizat astfel, desemnat în materialitatea lui de construcție de limbaj, barând (în mai mare sau mai mică măsură) traversarea către un altceva la care referă, se autodesemnează cu insistență: **poieticul, în această ipostază a sa coincide cu poeticul**" [9]. Altfel spus, descrierea propriului act de creație (consemnarea evenimentului „acum când scriu") devine o artă, un rezultat artistic în sine („acum când scriu" nu este doar o reflecție a naratorului, ci este un eveniment diegetic în şirul celorlalte evenimente ce constituie conținutul ficțional al romanului). Astfel, elevul/studentul nu mai poate fi „surprins" cu aventuri şi înşiruiri dinamice de evenimente, ci este invitat într-o lume complexă, vastă, multiaspectuală, prezentată pe mai multe planuri (exterior-interior, conştient-inconştient), într-o modalitate narativă care nu se lasă „prinsă" din prima.

Totodată, pare a fi destul de complicat să poți explica elevului/studentului că tema principală pe care se axează romanul modern nu mai este SPAȚIUL, ci TIMPUL, nu mai este „şirul de evenimente relatat”, ci „felul în care se scrie acest şir evenimențial dintr-un punct de vedere extradiegetic”. Prin urmare, din perspectivă metodico-didactică tema „scriiturii” este una complicată, dar nu imposibilă!

În „Lectura romanului românesc modern” M. Postu a prezentat o analiză a romanului *Patul lui Procust* de C.Petrescu din perspectiva viziunii literare moderniste, din care rezultă că esența romanului constă nu doar în decodificarea misterului lui Ladima, ci şi în aprecierea „dimensiunilor scripturale” în care se conturează personajele relevante. În acelaşi tipar modernist sunt prezentate şi celelalte romane „personale”.

Apreciind mai în detaliu metodele de predare enunțate mai sus (cele descrise în *Metodici*), vom prezenta o variantă succintă de predare-receptare-studiere a romanului *Patul lui Procust* de C.Petrescu.

În primul rând, va trebui să se țină cont de contingentul de elevi/studenți participanți la ora respectivă (vârsta, repartizarea gender), inclusiv de faptul dacă romanul a fost citit anterior sau urmează să fie citit. Cazul ideal ar fi o clasă de elevi (a XII-a) dintr-un liceu orăşenesc (18-19 ani), prezență gender echilibrată. Se prezumă că acest roman nu a fost citit în vacanță şi este prezentat pentru prima dată.

Vom sistematiza materialul didactic în 6 lecții (problematizare, verificare şi evaluare).

Lecția 1: se prezintă cadrul general în care a apărut/a fost scris romanul (Modernismul românesc interbelic). Se explică noțiunile principale ale curentului „modernism” şi „modernism românesc”.

Problematizare: Cum ar putea să se împace Tradiția cu Modernul?

Lecțiile 2-3. Se verifică felul în care elevii percep inițial titlul romanului şi semnificațiile mitului lui Procust. Deseori pe coperta romanului este ilustrat un nud feminin care se cere a fi explicat. Se prezintă compoziția „în planuri paralele” a romanului şi fiecare dintre personajele dominate în aceste planuri. La explicarea termenului „roman epistolar” se va face aluzie la „comunicarea prin e-mail”.

Problematizare: explicați mesajul lui Ladima: „Dragă domnule Vasilescu… Nu te supăra… **Eu sunt un om care scrie**. Şi dacă nu scriu ceea ce gândesc, de ce să mai scriu? Nu pot altfel” (p.136).

Tema pentru acasă: Evaluați afirmația lui Fred: „Povestind în scris, retrăieşti din nou aceleaşi întâmplări şi bucurii întocmai, dar parcă le simți altfel, apar acum luminate de alt înțeles, care le face şi mai vii, pentru că ştii ce s-a întâmplat în urmă”.

Lecțiile 4-5. Odată ce elevii încep să perceapă (***Descoperirea***) că sensul romanului este mai mult decât desenul de pe copertă, se vor citi câteva scrisori ale lui Ladima, care evidențiază necesitatea lui de a vorbi/ comunica cu Emilia: „*…Dacă te-aş fi găsit acasă…Mi-e dor…trebuie neapărat să te văd…Azi…până mâine e o imensitate. Dezolat, G.D.L.*” (p.65). (scr.7), „*Scumpa mea… îmi lipseşti ca lumina unui neurastenic…în fiecare zi te-am aşteptat…*” (p.65), sau „*Emy, te-am aşteptat până la 12.30… În oraşul ăsta putred, în care totul e de vânzare, interiorul acesta e un refugiu de frumusețe şi curățenie… George*” (p.103).

Sau: „*Gândul despărțirii mi-e absolut imposibil de realizat, cum nu pot gândi un cerc pătrat…Nu ca femeie, nu de corpul tău duc lipsă, Emilia. Prezența ta sufletească mi-e necesară…Scrie-mi două rânduri, G.D.L.*” (p.66). (scr.8).

Problematizare: evaluați „sentimentele” pe care le manifestă Ladima pentru Emilia.

Lecția 6. Cine este Autorul din subsolul romanului? Necesitatea prezenței lui în plan paralel cu cele relatate. Cum apreciază acesta „romanul lui Fred”? Se reaminteşte despre miticul Procust şi patul lui. Se fac paralele între „limitele patului mitic” şi „limitele de gândire, aspirații ale lui Ladima, Fred, Emilia”. Se evidențiază apropierea fiecăruia dintre personaje de abilitatea de a scrie, de a spune totul în scris.

Problematizare: A procedat oare corect Autorul din subsolul romanului că i-a dat dnei T. manuscrisul lui Fred? Care ar fi fost alte soluții?

***Descoperirea*:** care sunt elementele indispensabile ale unui „roman de dragoste”?

În urma celor menționate, reliefăm câteva beneficii ale predării romanului modern în clasele liceale şi în cadrul cursurilor universitare:

1) Deşi este complex în structura şi conținutul său, romanul modern este un text destinat publicului larg, care ar trebui să fie mai prompt promovat în cadrul orelor de literatură, inclusiv sub aspect stilistic (ca să fie eficient şi pentru orele de gramatică).

2) Romanul modern nu mai tratează problemele existențiale într-o modalitate distanțată de obiectul cunoaşterii artistice. Apropierea de intimitate, de reflecție, de taină este un element specific. În acest sens, exteriorizarea sentimentelor se face preferabil prin intermediul scrisului. Respectiv, scriitura devine o temă de referință.

3) S-ar putea aduce obiecţii că anumite personaje sau scene nu ar intra în cadrul unor norme etice care ar duce spre educaţia corectă a tineretului (ex.: nudul Emiliei, comportamentul amoral al lui Pirgu la Arnoteni etc.). Dar, trebuie să se ţină seama şi de deschiderile tineretului contemporan spre diferite tematici mai puţin ancestrale. În acest sens, romanul modern propune o modalitate controlabilă a comportamentului tinerilor.

4) Odată ce autorii de *Metodici* vor evita să ia în discuţii problematica romanului modern (european şi românesc) în sensul în care să-l „aşeze confortabil pe masa elevului", există riscul de a crea un „gol istoric" în evoluţia culturală firească, iar absolvenţii liceelor să creadă că literatura română ar fi un domeniu patriarhal şi plictisitor.

5) Respectiv, predarea romanului modern în liceu este o necesitate, credem noi, din ce în ce mai acută. Or, volumul *În căutarea timpului pierdut* de M.Proust, din care derivă romanul românesc modern, îşi mai aşteaptă noii cercetători şi, mai ales, profesori de literatură, autori de manuale şcolare şi metodici de predare a literaturii.

Referinţe:

1. Ivănuş D. Pitiriciu S., Topală D. Metodica predării limbii şi literaturii române în gimnaziu şi liceu // Limba română, (Chişinău), 1999, nr.2(44), p.43-67.
2. Goia V., Drăgotoiu I. Metodica predării limbii şi literaturii române. - Bucureşti: EDP, 1995, p.105-122.
3. Ibidem, p.107.
4. Şchiopu C. Metodica predării literaturii române. - Chişinău, 2009, p.17-21.
5. Ibidem, p.137-138.
6. Ibidem, p.198-199.
7. Postu M. Lectura romanului românesc modern. - Chişinău: Reclama, 2008, p.56.
8. Mavrodin I. Poietică şi poetică. Ed. a II-a. - Craiova: Scrisul românesc, 1998, p.16-17.
9. Ibidem, p. 46.

Prezentat la 15.12.2011

STUDIA UNIVERSITATIS
Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

INFLUENȚA COMUNICĂRII DIDACTICE ASUPRA CLIMATULUI EDUCAȚIONAL

Olga DUHLICHER, Dorina MACOVEI
Catedra Limbi Germanice

It is obvious that didactic communication by its specific teaching is important for developing an effective and inclusive school climate. Didactic communication directs the work of teachers by boosting their capacity to: a) create a viable lesson plan, b) develop an educational message, c) focus on each student's educational message, taking into account the intellectual, socio-affective and psychomotor peculiarities, d) stimulate continuous improvement of educational action by taking full advantage of the reverse connection to external cycles designed as a prerequisite for self-instruction/self-education. It should be mentioned that didactic communication is the main tool in promoting the educational climate which can influence positively or negatively by its peculiarities.

Este absolut cert faptul că succesele unui elev depind în mare măsură de potențialul său educativ, de particularitățile psihofiziologice, de complexitatea materialului instructiv. Însă, o atenție deosebită trebuie să se acorde nu doar acestor factori, dar şi altui, nu mai puțin important, cum este procesul de comunicare în situația didactică. Ca urmare, un rol important în edificarea unui climat educațional adecvat revine profesorului, care trebuie să stimuleze potențialul creativ al elevilor în procesul instruirii. În activitatea de instruire-învățare din clasă/şcoală, profesorul exercită influențe sociale specifice, de natură educațională, asupra elevilor, îndeosebi prin procesul de comunicare. Nu există act de învățare al elevului în care să nu fie implicată comunicarea: cu învățătorul – prin prezența lui fizică sau simbolică, cu semenii, cu alte generații – prin comportamente sociale etc.

Deşi procesul de comunicare didactică constituie modalitatea fundamentală a activității de predare-învățare a unor conținuturi specifice divers codificate, relația profesor-elev are o mare valoare adaptiv–formativă. Atât pentru educarea prezentă, cât şi pentru formarea elevului, comunicarea didactică are un rol deosebit. Ca formă de interacțiune, comunicarea în situația didactică este concomitent relația între subiecți, schimb reciproc de mesaje, acțiune de informare şi formare bilaterală. În general, rațiunea procesului de comunicare, a interacțiunii profesori-elevi, elevi-elevi în cadrul sarcinilor didactice este de a obține împreună rezultate pozitive, de a produce schimbări favorabile în mentalitățile, atitudinile şi comportamentele interlocutorilor, de a forma şi dezvolta creativ personalitatea elevilor prin crearea unui climat educațional deschis şi eficient, ținându-se cont totodată de intervenirea schimbărilor în procesul instuctiv-educativ.

Comunicarea didactică este nucleul practic şi pragmatic al comunicării educaționale, constituind esența însăşi şi vehiculul secvențelor procesului de învățământ, derulat sub formă de lecții. Comunicarea didactică presupune o perpetuă interacțiune între profesor şi elevi, indiferent că este vorba de predare, învățare, evaluare şi chiar de proiectare didactică [1].

În cadrul discursului didactic trebuie examinate nu doar conținutul şi formele mesajului transmis, ci şi relațiile lor cu elementele psihosociale şi situaționale ale comunicării. Cercetările au stabilit că cei mai influenți factori ai contextului psihosocial din mediul educațional sunt: comunicarea interpersonală, relațiile interindividuale dintre membrii grupului şi comportamentul model al persoanelor semnificative pentru subiecții în formare. În activitatea grupului şcolar, comunicarea interpersonală reprezintă modalitatea fundamentală de interacțiune psihosocială dintre profesor şi elevi, de realizare a relațiilor interindividuale de cunoaştere, informare, influență, valorizare şi reglare reciprocă.

Funcția didactică a profesorului se exprimă prin îndeplinirea statutului de model, partener, sfătuitor. Ea se îndeplineşte prin crearea unei atmosfere generale de securitate şi încredere în clasă, prin încurajarea fiecărui elev, prin crearea unui flux de simpatie între profesor şi elev. Astfel, cadrul relațional din clasă produce efecte specifice asupra interacțiunii subiecților educației, asupra schimburilor de mesaje în interiorul şi în afara grupurilor şcolare. Contextul activității didactice influențează nu doar personalitatea elevilor, ci şi a profesorului, calitatea relațiilor comunicative şi socioafective interpersonale din grup. Contextul este o realitate psihosocială ce rezultă din jocul factorilor obiectivi, situaționali şi subiectivi, individuali în timpul proceselor de comunicare şi interacțiune socială. Urmare a modificărilor condițiilor externe şi interne în care se desfăşoară interacțiunile interpersonale şi de grup, contextul poate dezvolta schimbări intra- şi intergrupale. Importanța contextului relațional este deosebită în dezvoltarea personalității elevilor şi în realizarea comportamentelor interpersonale. Cercetările arată că atunci când contextul relațional din clasă este deschis comunicărilor interpersonale,

schimburilor cu mediul sociocultural, se creează un climat educaţional propice activităţii didactice. Ca rezultat, climatul psihosocial pozitiv măreşte productivitatea şi coeziunea grupului, are efecte tonice şi stimulative asupra agenţilor educaţionali, favorizează formarea trăsăturilor pozitive de caracter, în general, formarea personalităţii tinerilor. În lipsa procesului de comunicare, climatul educaţional este unul negativ, reprezentând o sursă de perturbări şi disfuncţii atât la nivelul indivizilor, cât şi al grupului. Structurile funcţionale comunicative, afective interpersonale, natura climatului psihosocial al grupului educaţional constituie variabile psihosociale intermediare între mărimile de intrare şi cele de ieşire.

Este evident că comunicarea didactică prin specificul ei este importantă pentru dezvoltarea unui climat educaţional eficient şi deschis. Ea direcţionează activitatea cadrelor didactice prin stimularea capacităţii acestora de a: a) construi un proiect pedagogic viabil în sens curricular; b) elabora mesajul edcaţional, ţinându-se seama de particularităţile câmpului psihosocial al acţiunii educaţionale, al ambianţei educaţionale, rezultate din interiorul şi din exteriorul acţiunii educative (colectivul de preşcolari, elevi, studenţi etc.); focaliza mesajul educaţional asupra fiecărui elev, fiind luate în calcul particularităţile intelectuale, socioafective, psihomotorii; d) asigura repertoriul comun cu elevul prin proiectarea corelaţiei subiect-obiect simultan la nivel de comunicare intelectuală – afectivă – motivaţională; e) stimula perfecţionarea continuă a acţiunii didactice prin valorificarea deplină a ciclurilor de conexiune inversă externă concepute ca premisă a autoinstruirii/autoeducaţiei [2]. Aspectul comunicativ al activităţii pedagogice prin stabilirea şi întreţinerea relaţiilor dintre agenţii educaţionali şi menţinerea unui climat pozitiv, a unei atmosfere favorabile de muncă în grupul şcolar asigură formarea şi dezvoltarea unor personalităţi creative şi independente.

Influenţa comunicării didactice asupra climatului educaţional va fi eficientă dacă se va ţine cont de modificările care au intervenit în statutul elevului, el transformându-se din obiect în subiect al educaţiei.

A fi subiect al educaţiei ar însemna: dreptul la opinie, dar şi responsabilităţi; în centrul procesului de instruire este plasat elevul; elevul îndeplineşte sarcinile în mod individual; între profesor şi elev există relaţii de cooperare; elevul participă la organizarea procesului de învăţământ prin propuneri de îmbunătăţire a acestuia. A moderniza relaţia profesor-elev înseamnă a crea condiţii optime pentru ca între cei doi poli să se realizeze un schimb reciproc de mesaje, o cooperare. Caracteristica acestei cooperări constă în faptul că ea presupune şi include, alături de circuitul vertical – profesori-elevi, şi circuitul orizontal – elevi-elevi. Cu cât mai intens aceasta din urmă funcţionează, respectiv mesajele circulă mai operativ, cu atât sensul formativ al cooperării se intensifică.

Evident, acest lucru depinde, în primul rând, de profesor, de modul în care el organizează activitatea didactică. Sensul inovator al întregii sale activităţi s-ar putea concretiza în crearea unui mediu şcolar adaptativ care include o gamă largă de intervenţii şi solicitări în concordanţă cu diferenţele individuale dintre elevi.

Climatul psihosocial se apreciază prin nivelul şi calitatea relaţiilor interpersonale ale membrilor, prin satisfacţia/ insatisfacţia membrilor de statutul lor în grup, de normele şi criteriile de apreciere şi promovare, de schimbările intervenite în scopul principal şi în scopurile individuale, prin disciplina individuală şi cea de grup.

Relaţia pedagogică este cu atât mai eficientă din punct de vedere educativ cu cât comunicarea funcţionează concomitent la ambele niveluri, formal şi informal, cuprinzând atât mesajele semantice, cât şi ectosemantice. Acel climat afectiv, cu puternice valenţe motivaţionale, este constituit tocmai din aceste mesaje ectosemantice, generate de actul comunicării [3].

Prin comunicarea verbală/nonverbală la fel putem dezvolta un climat afectiv, în care rolul este nu doar al comportamentului profesorului, ci şi al conlucrării lui cu elevii, acesta fiind creat cu contribuţia ambelor părţi. De aceea, profesorul trebuie să sesizeze şi să încurajeze orice încercare, oricât de timidă, a elevilor de a se apropia de el. Elevului îi este frică să nu greşească şi, mai ales, să nu fie greşit înţeles, dar el doreşte din toate puterile să-şi deschidă sufletul în faţa profesorului. Tonul afectiv pe care profesorul îl imprimă relaţiilor sale cu elevii şi pe care îl induce în relaţiile interelevi generează climatul afectiv favorabil sau nefavorabil bunei desfăşurări a activităţii. Un profesor bun trebuie să fie un excelent „actor", care să exploateze la maximum „haloul" de semnificaţii ale cuvântului rostit. Prin pronunţare, ele trebuie să mişte, să emoţioneze şi să capteze întreaga fiinţă a elevilor. Mişcările, gesturile şi mimica profesorului – ca părţi integrate procesului educativ – trebuie să se convertească în instanţe instrumentale productive, care să vină în întâmpinarea nevoilor unei situaţii didactice concrete [4].

Comportamentul profesorului în comunicarea cu elevii poate fi influenţat şi de anumite mentalităţi care deformează în psihicul colectiv realitatea privind statutul şi rolul de profesor şi, respectiv, de elev. Se întâlnesc distorsiuni în atitudinile profesorului şi în evaluările pe care le face pe baza unor informaţii eronate

despre elev, ceea ce impune cunoaşterea profundă de către profesor a personalității fiecărui elev, acesta fiind tratat în cunoştință de cauză. Efecte negative are şi tendința profesorului de a se adresa elevului „ideal”, ceea ce duce la marginalizarea elevilor care nu corespund tiparului. De asemenea, distorsiuni de comunicare apar şi dacă profesorul se consideră sau este considerat drept singurul deținător al ştiinței, elevul neavând, în acest caz, nici posibilitatea şi nici dorința de a interveni cu păreri proprii în comunicare, uneori evadând chiar din câmpul comunicării [5].

În relația de comunicare, profesorul trebuie să-şi asume rolul de o asemenea manieră, încât elevul să simtă că se doreşte întâlnirea cu el ca persoană şi ca partener de dialog. Situația care poate favoriza cel mai bine exprimarea elevului este aceea în care el nu se simte nici judecat, nici interpretat, nici manipulat prin întrebări. Este o situație în care elevul se simte ascultat [6]. Astfel, mesajul profesorului are o valoare specifică pentru toți elevii, dar şi rezonanțe particulare pentru fiecare dintre ei.

Ca transmițător de informații, pentru a reuşi o comunicare didactică eficientă şi, totodată, pentru a favoriza climatul educațional în timpul procesului instructiv este important să se țină cont de o serie de abilități în ceea ce priveşte mesajul transmis:

- **claritate** – organizarea conținutului de comunicat astfel încât acesta să poată fi uşor de urmărit; folosirea unui vocabular adecvat temei şi autorului; o pronunțare corectă şi completă a cuvintelor;
- **acuratețe** – presupune folosirea unui vocabular bogat pentru a putea exprima sensurile dorite; cere exploatarea completă a subiectului de comunicat;
- **empatie –** vorbitorul trebuie să fie deschis tuturor interlocutorilor, încercând să înțeleagă situația acestora, pozițiile din care adoptă anumite puncte de vedere, atitudinile, manifestând în acelaşi timp amabilitate şi prietenie;
- **sinceritate –** aptitudinea de a evita rigiditatea sau stângăcia, recurgându-se la şi menținerea comunicării într-o atmosferă naturală;
- **atitudinea** – evitarea mişcărilor bruşte în timpul vorbirii, a pozițiilor încordate sau a unora pre relaxate, a modificărilor bruşte de poziție;
- **realizarea contactului vizual –** este absolut necesară în timpul dialogului; toți participanții la dialog trebuie să se poată vedea şi să se privească, contactul direct, vizual, fiind o probă a credibilității şi a dispozițiilor la dialog;
- **înfățişarea** – reflectă modul în care te priveşti pe tine însuți: ținuta, vestimentația trebuie să fie adecvate locului şi caracterului discuției, statutului social al interlocutorilor;
- **postura** – poziția corpului, a mâinilor, a picioarelor, a capului, a spatelui trebuie controlate cu abilitate de către vorbitor;
- **vocea –** urmăriți dacă sunteți auziți şi înțeleşi de cei care vă ascultă, reglați-vă volumul vocii în funcție de sală, de distanța până la interlocutor, față de zgomotul de fond;
- **viteza de vorbire –** trebuie să fie adecvată interlocutorilor şi situației; nici prea mare pentru a indica urgența, nici prea înceată, pentru a nu pierde interesul ascultătorului;
- **pauzele de vorbire –** sunt recomandate atunci când vorbitorul doreşte să pregătească auditoriul pentru a recepționa o idee importantă [7].

Conform acestor abordări teoretice, putem menționa că comunicarea didactică reprezintă instrumentul principal în favorizarea climatului educațional şi că anume prin specificul ei de a fi poate influența pozitiv sau negativ.

Analizată din perspectiva psihopedagogică, comunicarea didactică prin dialog euristic apare ca un model interactiv, profesorul şi elevul fiind în acelaşi timp emițător şi receptor, între ei creându-se o relație de schimb de idei. Codurile folosite sunt cuvinte, imagini vizuale, sunete, gesturi etc. Comunicarea didactică se perfecționează şi se autogenerează pe tot parcursul desfăşurării ei.

Astfel, am determinat că: calitatea procesului didactic depinde semnificativ de calitatea proceselor comunicative ce se stabilesc într-o sală de clasă între educator şi educabili; rezultatele activității didactice sunt superioare atunci când cei doi interlocutori generici ai relației educaționale sunt parteneri în adevăratul sens al cuvântului, ei având posibilitatea de a-şi schimba rolurile (emițător şi receptor); clasa şcolară creează un autentic câmp psihologic şi, ca rezultat, relațiile şi interdependențele care se stabilesc în acest context contribuie la efectele communicative globale; pentru creşterea efectelor comunicative şi, prin ele, pentru dezvoltarea climatului educațional, este necesar ca bunele relații de comunicare să fie cultivate în mod

explicit. Climatul educațional comunicativ al clasei de elevi poate fi influențat prin contribuția pe care o pot aduce partenerii relației educaționale, iar calitatea actelor de comunicare depinde esențial de gradul de permisivitate sau nepermisivitate comunicativă pe care o induce profesorul, de atitudinile pe care le adoptă față de interlocutor şi față de schimbul informațional şi interpersonal.

Aşadar, comunicarea didactică înglobează şi fluxurile informaționale, intenționate sau nu, verbale ori nonverbale, profilând un univers de discurs pluridirecțional, multicanal şi polisemantic, favorizând astfel un climat psihosocial adecvat.

Referințe:

1. Dumitru I., Ungureanu C. Pedagogie şi elemente de psihologia educației. - Bucureşti: Cartea Universitară, 2005.
2. Cristea S. Dicționar de pedagogie. - Bucureşti, 2000, p.42.
3. Nicola I. Tratat de pedagogie şcolară. - Bucureşti, 1996, p.472-473.
4. Cucoş C. Psihopedagogie pentru examenele de definitivare şi grade didactice. - Iaşi, 1998, p.340-341.
5. Albu E. Prevenirea şi combaterea devierilor de comportament la preadolescenți. - Bucureşti, 2002, p.43.
6. Sălăvăstru D. Psihologia educației. - Iaşi: Polirom, 2000, p.227.
7. Cozărescu M. Comunicare didactică. Teorie şi aplicație. - Bucureşti, 2003, p.47-48.

Prezentat la 28.04.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

ACQUISITION OF VERBA COGITANDI BY CHILDREN

Marina KAIM

Catedra Limbi Germanice

În articol sunt reflectate unele probleme legate de însuşirea verbelor care exprimă activitatea mentală la copii. De asemenea, sunt evidențiate dificultățile cu care aceştia se confruntă în procesul de percepere şi utilizare a verbelor respective, precum şi factorii care contribuie la o însuşire mai eficientă a lor.

Due to their specificity, verbs denoting mental states (verba cogitandi) present a particular problem for young language learners. As Scholnick posited, there does not exist coherent theory of how children actually acquire the mental verbs [21]. Research in mental state verbs and their acquisition has grown considerably over the past forty years or so, and approached the subject depending on whether researchers come from a linguistic tradition, or a cognitive psychological one, and whether the focus is on adults' knowledge of mental terms or on their children's acquisition. Accordingly, this or that aspect of the issue was highlighted, thereby a. emphasizing the role of the input of "Motherese", i.e. the influence of mothers' language on children's acquisition of mental verbs (e.g. Snow and Ferguson) [22]; or b. showing how much in this acquisition process was actually directed by the children themselves (e.g., Newport, Gleitman, and Gleitman) [15]; or c. targeting aspects of children's cognitive or emotional maturation as the prime instigating factors (e.g. Leslie) [11] etc. Given, the input plays a critical role in children's mental verbs acquisition; it would not be productive to "stick" to one or another school or trend. For example, too much emphasis on maturational change in children's development of mental language and states may ultimately be just as misleading as too much emphasis on Motherese input [16]. Therefore it is seen logical to combine the linguistic and psychological traditions in approaching the subject.

Among the authors whose works were studied for the given research purposes were Bartsch, Bloom, Booth, Bowerman, Carey, Cassidy, Chiasson, Cross, Dickinson, Furrow, Gleitman, Gopnik, Hall, Hoff-Ginsberg, Johnson, Maratsos, Leslie, Nagy, Newport, Ninio, Papafragou, Paquin, Perner, Piaget, Shatz, Silber, Snow, Smith, Tomasello, Watson, Wellman etc. Verbs that denote mental activity are special in many ways, one of the factors that contribute to that being the complexity and interconnections of the mental (psychic) processes going on in human's mind. It cannot but influence the way such verbs are perceived and acquired by children.

Amongst the main factors contributing to that are the following: a. mental objects, by their very nature, are invisible, as they represent private and subjective states or events in human's minds, and are unavailable for outside inspection; b. they do not refer to perceptually transparent properties of the reference world; c. semantically, these verbs refer to units that can not be objectively "caught"; c. pragmatically, they generate contexts which are referentially hard or impossible to understand, therefore they are hard to identify from context even by adults who understand their meanings; d. mental verbs provide insight into human cognition, as they can reveal our access to our own internal states and our notions about the internal states of others (i.e., a folk theory of mind); e. the concepts that such verbs encode are rather complex or abstract; f. being abstract, they are removed from purely sensory experience (Scholnick [21], Gleitman [6] (e.g. even in the most obvious cases, thinking is not perceivable); f. mental verbs require a long and gradual period of development during child language acquisition, apparently unlike that which occurs with concrete verbs (e.g. jump, cry); g. they appear frequently in maternal speech to kids, but occur comparatively late in the children's own speech; h. each of mental verbs is associated with multiple senses, which is reflected in their high polysemy.

To add to the latter, the meanings associated with such verbs as, for instance, think, know, guess etc. are particularly frequent and diverse. Even though most uses of these verbs engage mental states or processes, some turn out to serve primarily conversational purposes (e.g., you know, …; you know what, …? I think, Guess who I saw today!). L. Naigles poses that the observed relation found between verbs denoting mental states and theory of mind (TOM) development suggests that children's transition from realizing that think and know refer to mental objects to understanding how they differ is similar to children's transition from realizing that thoughts exist abstractly to realizing that thoughts may be in conflict with reality [16].

There can be tracked different views on whether and at what age children posses the TOM. Researchers like, for example, Gopnik [7] posit that 3-year-old children vs. 4-year-old ones do not possess the TOM, and thereby are not aware of their own and other people's psychological states yet (i.e. the issues associated with 'folk psychology'). The author also claims that children undergo a major conceptual shift between the ages of three and four, this shift being marked by the acquisition of a theory of mind (TOM). Admitting the fact that children have psychological experiences and psychological states even before this conceptual shift takes place, she insists, however, that they do not comprehend the intentionality of certainty of their own, and others', psychological states (e.g. beliefs) [7]. Following Gopnik, children are, therefore, believed to comprehend the representational nature of their own and others' psychological states, as well as the intentionality of those states only after the TOM acquisition.

A large body of research shows that children between the ages of 4 and 5 years undergo dramatic changes in their ability to understand and reason about other people's mental states (Gopnik &Meltzoff [8]; Hale & Tager-Flusberg [4]; Perner [19], Wimmer &Perner [24]. On the other hand, there is substantial evidence that children's TOM develops over several years, and that thereby before the age of 4 children already understand other people's intentions and desires, and are at least indirectly aware of their beliefs [24]. Similarly, Bartsch and Wellman's results show that children begin to use some mental state verbs referentially before the age at which they would be expected to have a fully developed TOM. As postulates, for example, M. Israel, it appears that children start using mental state verbs as soon as they start to combine words. Children have demonstrated to understand the perceptual and cognitive aspects of, for instance, know before its evaluative and metacognitive aspects (Booth and Hall [2]). It was also listed that such verbs as know, think, and remember, are the last to emerge, but they rapidly become frequent. After the first verbs are established, children fast acquire a variety of forms with different meanings. The first verbs of perception acquired by children (e.g. see) can be traced already even before the age of 2, and are used primarily as devices for managing joint attention. Following Israel, verba cogitandi including know, think, remember, guess, wonder, etc., are common in the spontaneous speech of children as young as 3 and 4 years old, or even younger.

Given the use of mental activity verbs is sometimes an issue even for adults, it is not surprising that children face the problems with them as well. The well-understood fact is, however, that despite those verbs are abstract and complex in their implications, children still use them. In other words, something makes these verbs easy to acquire. Reflecting on the above mentioned, M. Israel, for example, suggests that that "something" is discourse pragmatics, and that in this case, pragmatics comes before semantics [9]. The author refers to two main uses of mental state verbs: 1. depictive uses (in which the verb simply denotes a mental state), and 2. discursive ones (where the verb serves a performative function). Given the constructions with the verbs that denote mental activity modify the performance of a speech act rather than the content of what is said, the utterances that relate them involve "discourse performative" or "discursive" uses of verbs, thereby being distinguished from ordinary "depictive" or "referential" uses of the same verbs. Thereby, a binary distinction between truly referential (depictive) uses of verbs and more pragmatically loaded (discursive) ones are highlighted by the author, as well as the fact that in practice, however, the two uses may shade into one another.

The main conclusion one can arrive to easily is that special difficulty of acquiring mental verbs is related, first of all, to their unobservability during usual conversational exchange. There is no getting away from the fact that the process of thinking is invisible and takes "inside nontransparent heads", which is reflected in the mental verbs meanings that are in turn obsolete and hard to understand for children. The truth is that there is no obvious 'visual' correlation for the verbs referring to mental states, therefore, it is much more difficult for a young learner to perceive and to further produce the verb "think" than, for example, the verb "fall down", as it is much easier to see/observe that somebody/something is falling down than that somebody is, for example, thinking. The longer developmental trajectory of such verbs as think and know takes place not only because these verbs are more abstract and more polysemous than, for instance, jump and cry, but also because the input provided for think and know is more confusing for children than that provided for the concrete action verbs [17].

The more complicated question, nonetheless, is related to how their perception and understanding comes, i.e. the developing understanding of such verbs as think, know etc. is of most interest. What often happens is that at the initial stages confusion of internal mental states with external facts or events may take place. What is often easily confused refers, for example, to the verbs think and know, which can be explained by the fact

that knowing implies knowing a truth, while thinking can be either true or false. The results of the study made by Johnson and Maratsos [10], however, revealed no consistent pattern of confusion of internal and external, and showed that 4-year-olds, but not 3-year-olds, comprehended the different implications of the terms. Stern, for instance, commenting on 3-year-olds' use of terms meaning "to think", was impressed that such use implied the cognitive ability to differentiate opinion from fact.

In what regards semantics, Macnamara, Baker, and Olson [12] have demonstrated that 4-year-olds understand propositional implications of such verbs as pretend, forget, and know (less convincingly though). In pragmatics aspect, the cases of differential use of verbs such as think and know by 4-year-olds in producing expressions of relative certainty were demonstrated by Gelman [5]. In mature usage, the verb think tends to mean "to hold a belief" (correct or incorrect), while know, in contrast, refers to a belief, which the speaker presumes to be true.

There is no agreement on what is to be considered right: 1) whether children first understand mental verbs as coming from concrete external events and later refer them to internal mental states, or 2) they are already aware of mental states; 3) semantic understanding and thereby acquisition of mental verbs can take place in a variable manner, i.e. their semantic acquisition does not necessarily proceed in a logical step-by-step way.

Children may early believe that one cannot use think to refer to the holding of an opinion known to be false, or children might begin believing that for others to say something is for them to actually think it [10], which would demonstrate approach/ view # 1, which thereby sticks to the idea that children's acquisition of mental verbs comes through the 'from external to internal" formula. Among the main conclusions of the study [by Johnson and Maratsos] in which preschoolers divided into a 3-year-old and a 4-year-old groups on the use of remember, know, guess, were examined, were that: a. thinking can be false; b. knowing presumes truth; c. thinking is not equivalent to saying. The results also revealed that while six of the 4-year-olds responded perfectly to all questions on each of the four story items, none of the 3-year-olds responded perfectly. In the mentioned study, it was highlighted that the 4-year-olds showed no tendency to confuse mental states with external events, and that thought was clearly differentiated from what was said and what was actual fact. In contrast to the 4-year-olds, however, the results of the 3-year-olds demonstrated little evidence of differential comprehension of the terms.

In his early work, Piaget often noted that young children are not able to monitor their mental processes and referred to their tendency to confuse such processes with external things and events. The studies by Miscione, J. L.; Marvin, R. S.; O'Brien, R. G. Greenberg, M. T. [13] Wellman, H. M., & Johnson, G. N [also describe a period during the preschool years when children interpret mental terms with reference to external states. Those results, however, can be treated in two ways. If to follow the traditional manner, supporting the #1 approach, that children first understand mental verbs as coming from concrete external events and later refer them to internal mental states, will apply. Therefore, since young children's thinking is 'limited to' external appearances, they initially comprehend mental terms as referring to externally perceptible situations (Miscione et al) [13]. The authors, however, believe that such approach is misleading, or is not necessarily true, positing that, although young children's judgments may be limited to the perception of performance states in many contexts, there are situations where children should be well aware of mental states (in contrast to external perception). This refers especially to situations in which a child's own immediate expectancy (belief) is contradicted by external events that take place.

Whichever approach is followed, the main observations and conclusions from the researches done, refer to the ages from 3-4 to grade school years. To sum it up, the general picture would include the following. In most of studies it is marked that by the age of 4, the verb know, for example, is understood as used to assert things that are presumed to be true, and if compared with the uses of guess, is understood as relatively more related to reliable statements than guess. In the school years guess also acquires a further interpretation as describing a definitive lack of an evidential basis. Already in the grade-school years children distinguish the terms know and guess as logically different types.

The study implemented by Johnson & Wellman [10] presented results that also indicate to a development in the understanding of remember that refers to the period of between the preschool and school years. It showed that even though the participating five year-olds demonstrated some discrimination of remember from conditions of present prospect, inference, and no information, the widespread understanding still appeared only in the school-age groups. It was also demonstrated that the 4-year-olds notably differentiated application of the

verbs denoting mental state, they thereby more often attesting to remember present events for a future occasion (e.g. being aware tomorrow of something that occurred today) and personal past experiences (e.g. that they personally went swimming last summer). According to the authors, the mentioned observations draw to the evidence that young children can selectively use mental verbs quite appropriately, even while having ill-defined notions of their meaning. Overall, the results accounted for in the study turned out to be consistent with the approach that young children have some, even though not complete, understanding of the cognitive states of self and others. It was also highlighted that in limited contexts, they are able to distinguish between "mental" and external states and between different uses of mental terms. However, it is only during the early school years that the children typically show evidence of a more definitive understanding of the cognitive implications of the terms. To sum up on the main interpretations of Johnson & Wellman's study [10], one can trace that the developing understanding of the verbs described there is consistent with evidence that semantic acquisition does not proceed in a logical step-by-step way but, rather, in a more variable manner, from context-dependent uses to more crystallized meanings (Anglin, Carey, Kuczaj & Lederberg), i.e. it links us to approach #3. It is well evidenced through the achieved results of the study that children's acquisitions cannot be explained simply as a change from understanding mental verbs with reference to external states toward understanding them with reference to internal ones as children, on the contrary, first interpreted mental terms with respect to variable contexts of use.

It is generally considered that children (those without mental deficiencies) progress through a series of main steps in their understanding of mental states, that include the following: 1. at about 4 years old, children understand that people's actions and utterances are guided by their beliefs (be those beliefs true or false); 2. at around 5 to 6 years of age, they come to realize that people's emotions are also influenced by their beliefs (Pons, Harris, & de Rosnay) [20], which is, in fact, the demonstration of theory of mind development. Harris and Rosnay illustrate such a gradual acquisition of a theory of mind with the classic fairy tale of Little Red Riding Hood. It reveals that: a. when 3-year-old children are told that the wolf is waiting for Little Red Riding Hood, they typically fail to realize that she mistakenly expects to be "welcomed" by her grandmother, as she is ready to knock at the door. ; b. on the contrary, 4- and 5-year-olds understand Little Red Riding Hood's false belief; c. by the age of 6 years, however, most children fully grasp Little Red Riding Hood's naiveté, i.e. they comprehend not only that she fails to realize that a wolf is waiting to eat her, but also that she feels no fear. Irrespective of which of three mentioned above approaches on children's mental verbs' acquisition is followed, it has proved important that individual children vary markedly in their speed of progress. Astington and Jenkins [1] also found that preschoolers' theory-of-mind performance was not a predictor of subsequent gains in language (view #3), evidencing by their research the data that the reverse was true, i.e. that language ability was a good predictor of improvement in TOM performance.

Another important aspect that affects children's acquisition of mental verbs is the way the language/ conversation is used by those who deal with them (e.g. their parents/mothers, siblings, friends, preschool teachers etc.) influences the process of those verbs perception and consequently use. The research highlighted in the work by Harris, Rosnay and Pons, traces several main lines, namely: a. it indicates that language and conversation play a role in individual development; b. it points to the fact that children with advanced language skills are better at mental-state understanding than those without advanced language skills; c. exposure to maternal conversation which is rich in references to mental states motivates mental-state understanding. As mentioned above mental verbs take place rather frequently in maternal speech to their babies, however, they occur in the latter's appropriate use in own speech comparatively late. Ninio [18] posited that children's single-word utterances are likely to be learned directly from mothers.

Brown et al's study [3] targeted the children (47 month old) observed in interaction with their siblings, friends (46 months), and mothers, and covered a wide range of socioeconomic backgrounds of the participants. Among the main observations made were the following: a. mental reference characterized the function of mental state terms most clearly for conversations between the children and their mothers; b. earlier mother child discourse may play as a precursor to children's use of mental state terms in the conversations observed; c. mental terms were more likely to have "conversational" functions in child-child than in mother-child discourse, and the children were more likely to refer to shared thoughts and ideas than the mother-child dyads; d. only 17 of the children used mental state terms in conversation with their mothers, while 31 did so with their siblings and 37 with their friends; e. children in sibling or friend dyads whose interaction was characterized by positive,

cooperative play were more likely to refer frequently to their own and each other's thoughts and ideas as they played together. The study by Moore et al [14] has related parental input and child mental verb understanding. The authors tracked a positive correlation between the frequency of maternal belief-term use (think, know, and guess) when children were two years of age and those same children's success at distinguishing those three verbs in a comprehension task when they were four.

The studies related to the use of mental verbs by children and adults also demonstrated that adults typically use verbs denoting mental activity, for example, think, in its conversational sense when speaking to very young children, however, shifting this usage as the children mature, so that think typically expresses its certainty sense in speech to five-year-olds. It has also been observed that parents' talk to their children primarily for the purposes of socialization and care, not for language teaching [15].

At the same time, other than socialization and care issues present the case when it refers to new input which comes not from parents, but from, for example, preschool teachers and from communication with the peers. To that point, the preschool experience may be much different from the earlier type of care (i.e. when the children communicate mostly with their parents, siblings etc.), in that: a. there are more children with whom to interact, and more children close in age (while big difference in age may be a case of communication with siblings, parents etc.); b. there is more structure to the day; and c. teacher-child interactions tend to be more purposely instructive than mother-child interactions. Some recent studies have shown that preschool interactions potentially relevant to development of verba cogitandi, are different in kind from interactions at home with parents. On the whole, the linguistic input provided in preschool by teachers has been found to be both more formal and more complex than that heard at home (Dickinson and Smith). It was shown that the typical parental usage was different from the typical teacher usage (this also varied by social class). Brown et al [3] compared mental state verbs usage in mothers, siblings, and friends in conversation with four-year-olds, and established that friends' and siblings' use of verbs denoting mental state (think and know being the most common ones) included more modulations of assertion than their mothers'.

References:

1. Astington J.W. & Jenkins J.M. A longitudinal study of the relation between language and theory-of-mind development. Developmental Psychology, 1999, 35, p.1311-1320.
2. Booth J. and Hall W.S. Development of the understanding of the polysemous meanings of the mental-state verb know // Cognitive Development, 1995, 10, p.529-549.
3. Brown, Donelan-McCall and Dunn. Why Talk About Mental States, 1996.
4. Hale Courtney Melinda & Helen Tager-Flusberg. The influence of language on theory of mind: a training study. // Developmental Science, 2003, 6:3, p.346-359.
5. Gelman R. Lecture given at the University of Minnesota, Spring 1974. Comments based on corpus of 4-year-old speech collected by Shantz & Gelman (Monographs of the Society for Research Child Development, 1973, vol.38 [5, Serial No.152]).
6. Gleitman L. The structural sources of verb meanings // Language Acquisition, 1990, vol.1, p.3-56.
7. Gopnik, A. How we know our minds: The illusion of first-person knowledge of intentionality. Target article, Behavioral and Brain Sciences, 16, 1-14. (Open Peer Commentary and Author's Responses, same volume, p.29-113.)
8. Gopnik Alison & Andrew Meltzoff. Words, Thoughts and Theories. - Cambridge: U.K. Cambridge University Press, 1998.
9. Israel M..Mental Spaces & mental Verbs in early Child English. Language in Use: Cognitive and Discourse Approaches to language learning; University of Maryland; submitted, August 2005.
10. Johnson C.N. (University of Pittsburgh), Michael P. Maratsos (University of Minnesota). Early Comprehension of Mental Verbs: Think and Know.
11. Leslie A. The theory of mind impairment in autism: Evidence for a modular mechanism of development? In: A.Whiten (ed.). Natural Theories of Mind. - Blackwell. 1991.
12. Macnamara J.; Baker E. & Olson G.L. Four-year-olds' understanding of pretend, forget and know: evidence for propositional operations // Child Development, 1976, vol.47, p.62-70.
13. Miscione J.L., Marvin R.S., O'Brien R.G.; & Greenberg M.T. A developmental study of preschool children's understanding of the words "know" and "guess" // Child Development, 1978, vol.49, 1107-1113; Wellman H.M. & Johnson G.N. Understanding of mental processes: a developmental study of "remember" and "forget" // Child Development, 1979, vol.50, p.79-88.
14. Moore C., Furrow D., Chiasson L. and Patriquin M. Developmental relationships between production and comprehension of mental terms // First Language, 1994, vol.14, p.1-17.

15. Newport E., Gleitman H. and Gleitman L. Mother, I'd rather do it myself: Some effects and noneffects of maternal speech style. In: C.Snow and C.Ferguson (eds.). Talking to Children, 1977, p.109-150.
16. Letitia R. Naigles. Chapter 15: Manipulating the Input: Studies in Mental Verb Acquisition in Perception, Cognition, and Language. Barbara Landau, John Sabini, John Jonides and Elissa L.Newport, editors. The MIT Press, 2000.
17. Naigles L. and Hoff-Ginsberg E. Input to verb learning: Evidence for the plausibility of syntactic bootstrapping // Developmental Psychology, 1995, vol.31, p.827-837.
18. Ninio A. The relation of children's single word utterances to single word utterances in the input // Journal of Child Language, 1992, vol.19, p.87-110.
19. Perner J. Understanding the Representational Mind. - Cambridge, MA: MIT Press, 1991.
20. Pons F., Harris P.L. & de Rosnay M. Emotion comprehension between 3 and 11 years: Developmental periods and hierarchical organization // European Journal of Developmental Psychology, 2003, vol.2, p.127-152.
21. Scholnick E. The language of mind: Statements about mental states // Discourse Processes, 1987, vol.10, p.181-192.
22. Snow C. and Ferguson C.A. Talking to Children. - Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
23. Tomasello M. The Cultural Origins of Human Cognition. - Cambridge, MA: Harvard University Press.
24. Wimmer H. & Perner J. Beliefs about beliefs: representing and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception // Cognition, 1983, vol.13, p.103-128.

Prezentat la 21.12.2011

STUDIA UNIVERSITATIS

Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2011, nr.10(50)

ANTROPOLOGIA SOCIOCULTURALĂ ŞI LOCUL EI ÎN SISTEMUL ŞTIINȚELOR SOCIOUMANISTICE

Svetlana COANDĂ

Catedra Filosofie şi Antropologie

This article explains the subject matter of socio-cultural anthropology and the main issues addressed by this science and its correlation with sociology, ethnology, ethnography, history and other socio-human sciences.

Oricare disciplină, pentru a fi recunoscută ca ştiință, trebuie să aibă un obiect de studiu bine definit, un domeniu propriu de cercetare, scopuri şi obiective clare, precum şi anumite metode şi tehnici, strategii de cercetare, deci, să fie o disciplină autonomă, independentă. Antropologia socioculturală satisface aceste cerințe.

În abordarea antropologiei socioculturale ca ştiință există două puncte de vedere principale: ontologic si epistemologic. Din viziune ontologică sunt cercetate bazele existențiale ale omului şi umanității şi antropologia socioculturală trebuie înțeleasă ca o imagine a naturii umane, adică a ceea ce stă la baza devenirii omului şi a umanității. Esența acestei viziuni constă în studierea omului în complexitatea dimensiunilor sale, ca rezultat al interacțiunii mai multor factori: biologic, social, cultural şi mediul ecologic, deoarece omul ca ființă biologică, socială şi culturală este condiționat de mediul în care trăieşte, cu care constituie un ecosistem deosebit.

Din viziune epistemologică, antropologia socioculturală este o prezentare rezumativă a marilor probleme ale disciplinelor particulare antropologice, un fel de sinteză a studiilor antropologice. De exemplu, Conrad Phillip Kottak, în lucrarea *Antropologia. Explorarea diversității umane* (New York, 1991), susține că disciplina Antropologie culturală include principalele subdiscipline cu caracter antropologic. Coraportul dintre antropologia socioculturală, înțeleasă ca antropologie generală, şi antropologiile particulare se exprimă, metaforic, în formă de copac, unde antropologia socioculturală este trunchiul, disciplinele particulare – ramurile, iar subdisciplinele antropologiilor particulare – crenguțele.

Pentru a determina specificul antropologiei socioculturale, vom reieşi din definițiile date antropologiei sociale şi antropologiei culturale de fondatori. James George Frazer, la inaugurarea primului curs universitar din lume de Antropologie socială, în prelegerea de deschidere ținută la 14 mai 1908 la Liverpool, a definit antropologia socială ca o „embriologie a gândirii şi a instituțiilor umane” [1]. Franz Boas, întemeietorul şcolii americane de antropologie culturală, menționa că scopul acestei ştiințe este „de a descoperi procesele prin care s-au desfăşurat anumite stadii de cultură. Obiceiurile şi credințele nu sunt cele din urmă obiecte ale cercetării. Noi dorim să aflăm motivele pentu care astfel de obiceiuri şi credințe există” [2]. Evans Pritchard consideră că antropologia socială studiază comportamentul social sub forme instituționalizate, cum ar fi familia, sistemele de rudenie, organizațiile politice, procedurile legale, culturile religioase etc., fie în societăți contemporane, fie în societăți istorice [3]. F.M. Keesing, profesor de antropologie culturală, dă următoarea definiție: „Antropologia culturală este acea parte a antropologiei, a ştiinței omului, care descrie şi caută modurile generale de înțelegere privitoare la obiceiurile umane sau comportamentul cultural” [4].

În literatura rusă de specialitate, autorii V.E. Stolearenko şi L.D. Stolearenko definesc antropologia culturală ca învățătură despre om ca creator şi parte componentă a culturii, care studiază procesele de formare a culturii umane, sistemele etnoculturale ce determină esența şi comportamentul omului. Antropologia culturală studiază etnologia popoarelor, obiceiurilor şi tradițiilor, relațiilor de rudenie, a limbii, moralei şi religiei. Iar antropologia socială, în viziunea lor, este un domeniu al cunoaşterii, care studiază acele manifestări ale lumii spirituale a omului ce-i permit acestuia să se realizeze ca subiect – creator al propriei realități sociale. Antropologia socială analizează specificul organizării sociale a popoarelor lumii şi, de asemenea, structura complexă a lumii spirituale lăuntrice a omului, autodeterminarea acesteia, raportul dintre lumea spirituală lăuntrică şi lumea exterioară a relațiilor sociale obiective. Obiectul de studiu al antropologiei sociale este omul ca subiect potențial şi real al societății. Omul creator ce poartă responsabilitate personală atât pentru actul de creație, cât şi pentru efectele, rezultatele activității sale sociale. Suportul aparatului categorial al antropologiei sociale îl constituie astfel de noțiuni ca individualitatea, libertatea, creația, jocul, riscul, liberul arbitru, responsabilitatea,

sensul vieții, orientările valorice, expertiza antropologică [5]. Cercetătorii E.R. Iarskaia-Smirnova şi R.V. Romanov consideră că antropologia socială este ştiința şi disciplina didactică, obiectul căreia este omul, cultura şi societatea în diversitatea manifestărilor lor. Antropologia socială există anume pentru a ajuta oamenii să se înțeleagă reciproc, să evite sau să soluționeze paşnic conflictele şi să obțină o colaborare eficientă. Cultura, puterea, identitatea, problemele gender, inegalitatea sunt, în viziunea lor, noțiunile-cheie ale antropologiei sociale contemporane [6].

Aşadar, există o oarecare diferență între accentele care se pun în antropologia socială şi în antropologia culturală, însă cert e faptul că ele se condiționează şi se completează reciproc. La baza constituirii antropologiei socioculturale se află ideea de progres social care caracterizează gândirea iluministă, fiosofia morală şi filosofia socială din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Condiționată de aceste premise teoretice, antropologia socioculturală începe să se contureze ca disciplină cu obiect propriu din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin studii teoretice, precum şi prin cercetări pe teren, efectuate îndeosebi asupra unor grupuri de populații subdezvoltate din punct de vedere social, economic şi cultural, grupuri umane tribale, „neliterare", „primitive", „sălbatice" sau „naturale" [7]. Tot din această perioadă se dezvoltă un şir de curente de gâdire în antropologia socioculturală: evoluționismul social şi cultural (L.H. Morgan, E.B. Tylor), particularismul istoric (F.Boas şi şcoala sa: Kroeber, Wissler, Goldenweisser ş.a.), difuzionismul (Grabner, Schmidt ş.a.), structuralismul şi funcționalismul (C.Levi-Strauss, A.Radcliffe-Brown, B.Malinowski ş.a.) etc., fapt ce contribuie decisiv la consolidarea teoretico-metodologică a antropologiei socioculturale. În consecință, antropologia socioculturală îşi formează un sistem conceptual şi metodologic propriu.

O problemă pusă în discuție chiar printre primele, actuală şi azi, a fost dacă există două antropologii: socială şi culturală sau doar una – antropologia socioculturală? În 1951 în literatura antropologică s-a desfăşurat o polemică axată pe această problemă între R.Firth (şef catedră Antropologie Socială în cadrul Şcolii de Științe Economice şi Politice din Londra) şi G.Murdock (profesor de antropologie culturală la Universitatea din Pittsburg). S-a ajuns la concluzia că problematica antropologiei sociale şi a antropologiei culturale nu coincide întru totul. În 1952, la Simpozionul internațional de antropologie, antropologii s-au împărțit în două tabere: una reprezentată de A.Kroeber şi C.Levi-Strauss, care susțineau că este vorba de o singură ştiință cu posibilități de abstractizare la două niveluri şi a doua, reprezentată de Sol Tax, care considera că este vorba de două discipline cu problematică distinctă. De fapt, tradițional, antropologii englezi (şcoala engleză) numesc această disciplină antropologie socială, iar antropologii americani (şcoala americană) – antropologie culturală, însă ambele tratează atât probleme de ordin social, cât şi de ordin cultural. Desigur, există diferențe de tematică şi interpretare. În acest context, C.Levi-Strauss menționa: „Indiferent dacă se proclamă a fi *socială* sau *culturală*, antropologia aspiră totdeauna la cunoaşterea omului total, într-un caz pornind de la producțiile sale, în celălalt – de la reprezentările sale" [8]. Concluzia poate fi că antrolologia socială pune accentul pe acțiunea socială, iar antropologia culturală – pe conduita socială. Această problemă e importantă atât în vederea orientării şi tematicii, cât şi în ceea ce priveşte legăturile antropologiei socioculturale cu alte discipline în procesul de colaborare în studiul complex al omului. Astfel, C.Levi-Strauss menționa că „o orientare culturalistă apropie antropologia de geografie, de tehnologie şi preistorie, în timp ce orientarea sociologică îi creează afinități mai directe cu arheologia, psihologia şi istoria" [9].

În literatura de specialitate se profilează cel puțin trei orientări în determinarea specificului obiectului de studiu al antropologiei socioculturale:

1. Conform opiniei lui Michael C. Howard, antropologia socioculturală studiază viața socială simbolică şi materială a oamenilor. În timp ce antropologia fizică sau biologică este orientată spre studiul bazei biologice a condiției umane, antropologia culturală, în sensul menționat, se concentrează în direcția studierii moştenirii sociale a umanității. Toate aceste aspecte ale existenței umane, ce sunt transmise prin experiență socială şi culturală, mai degrabă decât prin gene, țin de domeniul antropologiei culturale, care, la rândul său, include trei domenii: arheologia, lingvistica antropologică şi etnologia (fiecare dintre ele având numeroase subramuri).

2. A doua viziune în această problemă este a lui William A. Haviland, expusă în lucrarea *Antropologie culturală* (1996). El susține că antropologia culturală îşi concentrează atenția asupra studiului comportării umane. La temelia acestei comportări se află cultura, adică acele standarde, deseori chiar inconştiente, prin care funcționează grupurile sociale şi societatea în ansamblu. Datorită faptului că acestea determină sau ghidează comportarea de zi cu zi a membrilor societății, comportarea umană este, înainte de toate, o comportare culturală.

3. A treia viziune aparține lui Conrad Phillip Kottak, expusă în lucrarea *Antropologia. Explorarea diversității umane* (1991). El consideră că antropologia culturală studiază societatea şi cultura, descrie şi explică asemănările şi diferențele sociale şi culturale. Analizând diversitatea, în timp şi spațiu, antropologii fac distincție între universal (trăsături culturale împărtăşite de toate populațiile umane), general (trăsături comune diferitelor grupuri umane, dar nu tuturor grupurilor umane) şi particular (trăsături proprii doar unui grup).

Din cele relatate conchidem că antropologia socioculturală este ştiința ce studiază sistemul sociocultural din doua aspecte complementare: social şi cultural. Ea studiază atât structura, funcționarea, dinamismul şi tipologia instituțiilor sociale proprii comunităților primitive, arhaice, dar şi contemporane (familia, rudenia, etnia, națiunea etc.), cât şi geneza, structura şi dinamica culturii, pentru a releva factorii care duc la diversificarea comportamentului cultural, pentru a determina specificul cultural al popoarelor şi, totodată, nivelurile şi formele interacțiunii culturilor.

Determinând obiectul de studiu al antropologiei socioculturale, este necesar să ținem cont de faptul că această disciplină se bazează şi se dezvoltă în strânsă unitate cu alte ştiințe. Cele mai apropiate sunt etnografia şi etnologia (din limba greacă, *ethnos* – grup, popor), considerate de un şir de antropologi două subramuri ale antropologiei socioculturale. Etnografia este ştiința care se referă la strângerea datelor despre cultură, îndeosebi despre cea tradițională. Ea constă din cercetări de teren efectuate într-o cultură particulară sau într-o regiune sau zonă particulară. Termenul „etnografie” a fost creat la sfârşitul secolului al XVIII – începutul secolului al XIX-lea în Germania şi Danemarca. Inițialmente, etnografia se referea la clasificarea limbilor, mai apoi fiind concepută ca ramură a antropologiei orientată spre studiul omului, al populațiilor umane, al tehnicii pe care o foloseşte fiecare grup, al obiceiurilor, normelor juridice, credințelor religioase etc. [10]. De asemenea, la sfârşitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea apare şi etnologia, termenul fiind propus de antropologul elvețian A.C. de Chavannes în lucrarea *Antropologia* (1788). La început, acest termen viza clasificarea popoarelor şi a raselor, etnologia fiind considerată ştiința care reconstituie istoria popoarelor. Dezvoltarea etnologiei este marcată de publicații în domeniu (de exemplu, lucrarea: Henry Rove Scholcraft. *Plan for the Investigation of American Etnology*. - Washington, 1846), precum şi de fondarea societăților naționale de etnologie la Paris (1839), în SUA (1842), la Londra (1843) etc. Etnologia examinează şi compară rezultatele etnografiei. Etnologii încearcă să identifice şi să explice diferențele şi similaritățile culturale. Etnologia obține date pentru comparații nu doar din etnografie, dar şi din alte surse, în mod deosebit din arheologie, care reconstituie sistemele sociale şi culturale ale trecutului. Este necesar să facem unele precizări în legătură cu etnologia. Uneori, ea este extinsă ca domeniu de cuprindere, astfel încât este identificată cu antropologia socioculturală. Alteori, putem constata încercări de circumscriere a ariei etnologiei doar la studiul unei etnii. Şi într-un caz, şi în celălalt avem de-a face cu o exagerare. Coraportul dintre etnografie, etnologie şi antropologia socioculturală poate fi explicat în dependență de gradul de generalizare şi comparare care devine din ce în ce mai amplu pe măsură ce se trece de la o disciplină la alta: de la descrierea obiectivă şi cât mai detaliată a unei populații în etnografie la o reflecție mai sistemică şi comparativă în etnologie, iar apoi – la meditații abstracte şi universale asupra devenirii culturilor în antropologia socioculturală [11]. Interacțiunea dintre aceste trei ştiințe a fost bine evidențiată de Paul Bohannan, care susținea că „antropologii sociali sunt mai mult decât etnografi, chiar mai mult decât etnologi, deşi mai întâi trebuie să fie de amândouă felurile”.

O relație deosebit de strânsă există între antropologia socioculturală şi sociologie – relație datorată apropierii teoretice şi metodologice dintre aceste două discipline. Semnificativ este şi faptul că anume sociologia a fost aceea care a semnalat importanța antropologiei şi a introdus-o în mediul academic. Există, însă, şi diferențe între antropologia socioculturală şi sociologie. Chiar de la apariție, sociologii au pus accentul pe studierea societăților industrializate, iar antropologii – pe societățile arhaice, neindustriale. Sociologia, de regulă, se axează pe studierea societății la etapa actuală, la prezent, în timp ce antropologia socioculturală studiază viața socială şi culturală atât a societăților arhaice (din trecutul omenirii), cât şi a popoarelor contemporane, încercând să facă şi prognoze pentru viitor. Există şi deosebiri metodologice. Pentru sociologie de bază sunt eşantionarea şi folosirea tehnicilor statistice, adică a metodelor cantitative, în timp ce antropologii socioculturali utilizează, în special, metode calitative, cum ar fi metoda muncii sau cercetării de teren, în care fundamentală este observația participativă, orientată atât spre evaluarea vieții comunitare ca întreg, cât şi a aspectelor ce țin de indivizi concreți, de modul în care aceştia interiorizează normele şi cultura comunității. Antropologia socioculturală şi sociologia au unele deosebiri chiar şi prin întemeietorii lor. Pentru sociologie aceştia sunt August Comte, Emile Durkheim, Karl Marx, Max Weber etc., iar pentru antropologie – Ch.L. Montesquieu, Edward Tylor, Henry Morgan, James Fraser etc.

Desigur, deosebirile menționate sunt relative. În prezent există o comunicare interdisciplinară, în extindere, între antropologie şi sociologie. Sociologia tinde să fie mai deschisă azi decât în trecut față de cultură, ceea ce înseamnă o mai mare apropiere a ei de metodele calitative în interpretarea datelor şi problemelor sociologice. De asemenea, antropologia nu se mai opreşte doar asupra studiului unor comunități mici, iliterate, nedezvoltate. Ea vizează şi probleme ale societăților industriale contemporane, cum ar fi declinul vieții rurale, specificul vieții urbane, rolul mass-media în crearea modelelor culturale actuale, naționale şi internaționale etc., apelează la sondaje şi la metode cantitativ-statistice.

Antropologia socioculturală are tangențe importante şi cu politica, cu economia, contribuind la lărgirea viziunii acestor ştiințe. De exemplu, cercetând societățile mici, nedezvoltate, antropologii au scos în evidență posibilitatea exprimării şi rezolvării unor conflicte în societăți lipsite de sisteme de guvernământ, au relevat faptul că motivația acțiunilor eficiente este ajustată cultural şi că nu doar profitul condiționează luarea deciziilor în domeniul economic etc. Există convergențe şi între antropologia socioculturală şi istorie. Istoricii şi antropologii colaborează în cercetarea majorității problemelor, cele mai recente fiind dezvoltarea sistemului mondial modern, colonialismul, studiul mentalităților colective şi a imaginarului social etc. O strânsă legătură există între antropologia socioculturală şi ştiințele umanistice care studiază religia, arta, literatura, muzica, dansul şi alte forme de expresivitate creativă.

Referitor la legătura dintre antropologia socioculturală şi psihologie, este de menționat că antropologia şi-a adus contribuția în acest domeniu, oferind date transculturale. Există în antropologia socioculturală un domeniu deosebit, apropiat de cel al psihologiei, numit *cultură si personalitate*. În acest domeniu şi-au adus contribuția cunoscuți antropogi, cum ar fi Margaret Mead, Bronislaw Malinowski şi alții. Putem afirma că în studiile despre societate, cultură, personalitate antropologia socioculturală se îmbină foarte strâns cu psihologia, fiind vorba în prezent, îndeosebi în SUA, de o antropologie socio-psiho-culturală.

Incontestabil, relațiile cu alte ştiințe contribuie la îmbogățirea reciprocă şi la dezvoltarea antropologiei socioculturale ca ştiință multidisciplinară. La aceasta contribuie şi viziunea holistă a antropologiei socioculturale, caracteristică ce o recomandă ca pe o disciplină integratoare a tuturor ştiintelor sociale şi a disciplenelor umanistice, asigurându-i un fel de statut aparte. Viziunea holistă a antropologiei socioculturale se manifestă în următoarele aspecte:

- ✓ Antropologia socioculturală nu se ocupă doar de o parte a lumii, de exemplu, doar de Europa (orientare europocentristă); în obiectivele ei de studiu intră toate societățile şi culturile lumii.
- ✓ Perspectiva în care antropologia socioculturală priveşte timpul nu se reduce doar la prezent, cum fac, de cele mai multe ori, sociologii. Ea studiază viața socială şi cultura atât din trecutul omenirii, cât şi din prezent şi încearcă să-şi imagineze cum va arăta viitorul.
- ✓ Antropologia socioculturală studiază toate domeniile ce constituie natura umană: biologicul, societalul, culturalul şi relevă totodată relațiile mutuale, foarte strânse dintre aceste domenii.
- ✓ Caracterul holistic al antropologiei socioculturale rezultă şi din ansamblul de ramuri şi subramuri din care este constituită, de unde decurge şi caracterul ei multidisciplinar.
- ✓ Antropologia socioculturală se bazează pe o paradigmă ce favorizează holismul prin promovarea 1) unei viziuni *integraliste*: toate aspectele culturii sunt privite în interdependența lor reciprocă; 2) unei viziunii *adaptative*: cultura este privită ca fiind constituită din strategii de adaptare la mediu; 3) unei viziunii *contextuale*: are în vedere legăturile dintre societate şi cultură, dintre societăți, dintre culturi, tendințele accentuate de integrare a lumii; 4) unei viziunii *dinamice*: ceea ce există este permanent supus schimbării, se schimbă condițiile, scopurile, strategiile, cunoaşterea şi, astfel, procesele ce constituie cultura omului. Umanitatea evoluează permanent şi acest proces este în vizorul antropologiei socioculturale.

Reieşind din definițiile prezentate mai sus, menționăm că cele mai importante teme de cercetare ale antropologiei socioculturale sunt: problema privind geneza omului şi a societății abordată prin prisma principiului unității şi diversității umane – principiu fundamental al studierii omului în antropologia socioculturală; problema privind apariția şi dezvoltarea istorică a diversității etnice, relațiile de rudenie, căsătoria şi familia, studierea claselor de vârstă şi a relațiilor gender, a limbajului ca factor etnic şi cultural, a dezvoltării, diversității şi interacțiunii culturilor etc.

În continuare vom evoca succinct din conținutul unora din aceste teme.

O temă fundamentală de cercetare a antropologiei socioculturale este ***Unitatea şi diversitatea umană – principiu fundamental al studierii omului*** . Unitatea speciei umane este fundamentată de procesul antropo-

genezei – proces de formare şi dezvoltare a omului. Conform datelor paleontologiei şi arheologiei, omul îşi trage originile cu aproximativ 2 milioane de ani în urmă. Apariţia omului pe pamint este naturală, lentă şi îndelungată. Omul provine, în condiţii materiale favorabile vieţii pe pamânt, dintr-o specie de fiinţe antropoide denumite generic *homo* sau *hominide***.** Procesul antropogenezei începe odată cu apariţia la această specie a mersului erect, a limbajului, odată cu transformarea membrelor superioare în mâini şi a mâinilor în organe de muncă, cu inventarea uneltelor şi descoperirea focului. Cele mai apropiate forme ale genului *homo* de om au fost *Homo sapiens* care a trăit aproximativ între 130 mii şi 35 mii de ani în urmă şi *Homo sapiens sapiens,* asemănător din punct de vedere anatomic cu omul actual, care a trăit aproximativ cu 40 mii de ani în urmă. Procesul antropogenezei cuprinde cea mai lungă perioadă din istoria omenirii.

În antropologia socioculturală există trei mari ipoteze cu privire la geneza omului şi răspândirea lui în întreaga lume, ipoteze ce pornesc de la convingerea unanim acceptată că oamenii provin dintr-un strămoş comun – *homo erectus*:

- ✓ Ipoteza „Arca lui Noe”, care susţine dispariţia tuturor celorlalte populaţii, provenite dintr-un trunchi comun, şi menţinerea doar a omului modern (*Homo sapiens sapiens*), ce a apărut într-un singur loc, şi anume: în Africa subecuatorială. Acest *homo* a cucerit întreaga lume veche, fără nici un amestec cu populaţiile locale ale lui *Homo sapiens arhaiques*.
- ✓ Ipoteza „Candelabru” susţine ideea unui trunchi comun şi devenirea omului modern pe mai multe linii locale ale lui *Homo sapiens arhaiques*, ce a ocupat, apoi, diverse zone ale lumii vechi.
- ✓ Ipoteza „Evoluţiei reticulare” care este o combinaţie a celor două ipoteze. Ea admite existenţa unor continuităţi regionale ale lui *Homo sapiens arhaiques* şi posibilitatea unor fluxuri genetice între diferite populaţii [12].

Din perspectiva acestor ipoteze, diferenţele ce pot fi observate astăzi, pe care le numim rasiale, etnice, naţionale etc., sunt de natură relativ recentă (de exemplu, cele rasiale – de cel mult 50 000 de ani). Această unitate de origine fundamentală a speciei umane este susţinută astăzi şi de genetică. De exemplu, conform datelor publicate de Richard Lewontin, media distanţelor genetice dintre doi indivizi creşte cu doar 7-8%, când ei aparţin unor naţiuni diferite, şi cu doar 15%, când ei aparţin unor rase diferite. Înseamnă că ceea ce aseamănă oamenii între ei, dincolo de naţionalitate şi de rasă, deţine o pondere decisivă în raport cu ceea ce îi deosebeşte. Cele menţionate mai sus confirmă unitatea speciei umane.

Există, însă, şi un şir de deosebiri care semnifică diversitatea speciei umane. Astfel, există deosebiri exterioare: înălţime, greutate, culoarea pielii, a părului, trăsăturile feţii etc. Această varietate a oamenilor îşi are condiţionarea în factorii biologici – ne naştem cu gene diferite. Totodată, la dezvoltarea diversităţii umane contribuie şi factorii sociali. E firească întrebarea: care este coraportul dintre ereditate şi mediu? Există diferite păreri. De exemplu, Arthur Jensen consideră că deosebirile în IQ sunt determinate 80% de gene şi doar 20% – de mediu. La rândul său, L.Levontin afirmă că nu este posibilă o delimitare a rolului factorului biologic şi social, ei interacţionează şi efectul este rezultatul sintezei lor. Evoluţia organismului uman trebuie cercetată ca o integritate. Fiecare organism uman este subiectul unei schimbări pe parcursul întregii vieţi şi în fiece moment se află sub influenţa concomitentă, conjugată a genelor şi a mediului [13].

O sinteză a teoriilor existente cu privire la această problemă a făcut T.Parsons, evidenţiind trei grupuri de criterii de diferenţiere a oamenilor:

1. Caracteristici proprii oamenilor de la naştere: rasa, etnia, sexul, rudenia, particularităţile fizice şi intelectuale.
2. Caracteristici legate de rolul oamenilor în activitatea profesională de muncă.
3. Caracteristici determinate de elementele de „posesiune” – proprietate, valori materiale şi spirituale, privilegii etc.

Studierea problemei diversităţii speciei umane este aprofundată de antropologia socioculturală prin cercetarea ***apariţiei şi dezvoltării istorice a diversităţii entice.***

Există mai multe definiţii şi interpretări ale etniei. Astfel, Max Weber defineşte etniile ca „acele grupuri umane ce susţin o credinţă subiectivă într-o origine comună, datorită similarităţilor de tip fizic sau obiceiurilor, sau amândurora, fie datorită colonizării sau migraţiei” [14]. C.Rădulescu-Motru în lucrarea *Etnicul românesc* dă următoarea interpretare a etniei: etnicul este „însuşi sufletul unei naţiuni, întrucât acest suflet se manifestă sub influenţa conştiinţei de comunitate între membrii naţiunii”. Gânditorul român priveşte conştiinţa comunităţii etnice ca evoluând, la rândul ei, de la conştiinţa comunităţii de origine la conştiinţa comunităţii

de limbă şi, apoi, la conştiinţa comunităţii de destin [15]. În *Dictionary of Sociology* sunt menţionate următoarele trăsături ale etniei: limbă, obiceiuri, instituţii. Cathy Stein Greenblat susţine că grupurile etnice se deosebesc de alte grupuri prin „limbă, obiceiuri, ritualuri şi alţi factori culturali"; Alex Thio menţionează că membrii unui grup etnic pot împărtăşi o limbă, un accent, o religie, o istorie, o filosofie, o origine naţională sau un stil de viaţă. James W. Vander Zanden este de părere că noi identificăm grupul etnic în mod principal pe temeiuri culturale – limbă, practici populare, îmbrăcăminte, gesturi, manierisme sau religie [16]. Antropologul român A.Mihu consideră că etnia se poate distinge prin acelaşi *mod de viaţă*. Prin mod de viaţă se au în vedere asemenea elemente cum sunt: limba, religia, arta, morala, legea, obiceiul, ideile din toate domeniile spiritualităţii, normele, valorile, comportamentul, stilul acţiunilor, instituţiile, creaţia populară, structurile particulare familiale, economice, sociale etc. [17].

E necesar a se evita cazurile de reducere a etniei la o singură trăsătură, şi anume: la limbă, cu toate că limba este deosebit de importantă în caracterizarea etniei. Totuşi, trebuie de spus că această trăsătură nu poate fi universală în definirea unei etnii. Limba engleză este, de exemplu, folosită de mai multe etnii: americană, britanică, australiană, canadiană etc. Tot aşa şi alte limbi, cum ar fi spaniola, portugheza, care sunt vorbite nu doar de etniile spaniolă şi portugheză, ci şi de multe etnii din America Latină ş.a.

Problema etniei, fiind una complexă, e cercetată de antropologii socioculturali prin evidenţierea mai multor aspecte. Astfel, se cercetează *Etnia reală*, adică trăsăturile etniei ce pot fi determinate prin studii ştiinţifice, cu intenţii de obiectivitate. Despre posibilitatea unei astfel de cercetări şi dificultăţile ei scrie Eke Daun în lucrarea *Mentalitatea suedeză* (Humanitas, 1995). Următorul aspect este cercetarea *Etniei ca imagine a altora*. În cunoaşterea acesteia se folosesc chestionare, în care participanţilor li se cere să menţioneze atributele, pozitive şi negative, ale diferitelor etnii. Mai apoi e cercetată *Etnia ca imagine proprie*. Eke Daun, în cartea menţionată, foloseşte o anchetă aplicată cu scopul de a afla caracteristicile pe care suedezii şi le atribuie. În lucrarea *Sufletul românesc* (1944), Ion F. Buricescu prezintă unele viziuni cu privire la specificul nostru etnic. El scrie despre Dimitrie Cantemir, care în *Descrierea Moldovei* se referă la ospitalitatea moldovenilor, pe care toţi călătorii străini o laudă. Dar tot Cantemir scria: „Iubirea de patrie porunceşte a lăuda neamul în care ne-am născut şi a recomanda pe locuitorii ţării noastre de origină; pe de altă parte, iubirea adevărului se opune şi opreşte a lăuda faptele pe care dreapta judecată ne sfătuieşte a le critica. Ar fi mai de folos pentru patrie, dacă locuitorii şi-ar pune înaintea ochilor cu sinceritate viciile, în care se bălăcesc, decât s-ar înşela înşişi printr-o blândă linguşire şi printr-o scuză iscusită, încât să se creadă că bune sunt faptele lor, pe care le critică toată lumea deprinsă cu moravuri mai alese". Aşadar, este accentuată necesitatea aprecierii – cât mai obiectiv posibil – a etniei ca imagine proprie şi ca imagine a altora, deoarece formarea unor imagini false despre o etnie sau alta erodează relaţiile dintre etnii şi poate provoca unele conflicte între ele.

De asemenea, în dependenţă de imaginea proprie a individului despre etnia lui se formează diferite modele atitudinale ce au consecinţe asupra comportării şi acţiunilor sociale. Acestea pot fi: modelul *etnorealist* – tendinţa de a corespunde stării reale a etniei; modelul *etnocentrist* – devierea de la etnia reală spre un imaginar înfrumuseţat şi chiar înfumurat şi modelul *etnomarginalist* – devierea de la etnia reală spre un imaginar negativ, subapreciativ.

O problemă pusă în discuţie în antropologia socioculturală este coraportul dintre etnie şi rasă, etnie şi naţiune. Etnia se deosebeşte de rasă prin aceea că ea nu se determină prin raportare la anumite trăsături biologice moştenite (culoarea pielii, înfăţişarea feţei, forma ochilor, culoarea părului etc.), ci la trăsături achiziţionate şi însuşite prin socializare şi inculturaţie. Trăsăturile ce caracterizează o etnie sunt de natură exclusiv culturală, fapt acceptat aproape unanim de antropologii socioculturali, deşi deseori diferenţierile atribuite etniei includ şi alţi factori decât cei culturali (structurile familiale, aspecte specifice cu caracter economic şi social), dar nicidecum factori biologici. G.Vacher de Lapouge, savant francez care la sfârşitul sec. al XIX-lea a introdus cuvântul „etnie" în ştiinţele sociale, de asemenea deosebea rasa, definită ca ansamblu de fiinţe omeneşti reunite prin caracteristici fiziologice comune, de naţiune – entitate politică şi socioistorică şi de etnie, care desemnează grupul definit de o limbă şi o cultură comune, deci de o tradiţie intelectuală, şi nu de o ereditate fiziologică sau o solidaritate istorică [18]. Totuşi, deseori etnia este confundată cu naţiunea. Într-adevăr, naţiunea şi etnia au multe trăsături aseamănătoare, ce se observă în majoritatea definiţiilor naţiunii. Astfel, după părerea lui P.Andrei şi V.Harea, naţiunea este „produs al unui destin istoric şi creatoare a culturii specifice unui grup social". În *Le Petit Larousse* naţiunea este caracterizată ca „o comunitate umană, cel mai des stabilită pe acelaşi teritoriu şi care posedă o unitate istorică, lingvistică, culturală, economică mai mult sau

mai puțin puternică". În *Dictionary of Modern Sociology* națiunea e definită ca „cel mai mare număr de oameni care, fiind purtătorii unei culturi comune, se simt legați unii de alții prin relații rezultate din similaritatea valorilor împărtăşite, identitatea religiei, aspirațiilor etc. Un asemenea grup cultural aproape întotdeauna ocupă o arie geografică definită şi, deseori (deşi nu în mod necesar), membrii lui vorbesc aceeaşi limbă; acest grup are autonomie politică în calitate de stat" [19].

Aşadar, deşi au şi trăsături aseamănătoare, etnia şi națiunea nu sunt identice. Națiunea are ca trăsătură necesară comunitatea unui teritoriu, în timp ce pentru etnie această trăsătură (un teritoriu propriu), deşi poate fi întâlnită, nu este tipică. Când e vorba de națiunea franceză, italiană, spaniolă, germană, română etc., se ia în considerare în mod obligatoriu şi un anumit teritoriu, ale cărui granițe au fost stabilite în cursul istoriei şi recunoscute prin tratate de drept internațional. Altă trăsătură distinctivă constă în faptul că națiunea este o unitate socială cu caracter politic, fiind, de regulă, organizată în stat (numit stat național); această trăsătură nu există în cazul etniei. Totodată, trebuie de menționat că statul este deosebit de națiune, putând consta din mai multe națiuni, de exemplu: fostele URSS, Iugoslavie, Cehoslovacie etc.

O temă foarte importantă de cercetare în antropologia socioculturală este ***rudenia, căsătoria şi familia.*** În cadrul acestei teme sunt studiate conceptele de rudenie, căsătorie, familie, incest, endogamie, exogamie, monogamie, poligamie, poliginie, poliandrie, surorat, levirat; etapele istorice ale dezvoltării căsătoriei şi familiei; trăsăturile şi exigențele căsătoriei; formele şi funcțiile familiei; terminologia rudeniei; reşedința maritală etc.

Menționăm că rudenia este o categorie centrală a antropologiei socioculturale, iar problematica familiei, căsătoriei şi rudeniei – o temă importantă şi actuală de studiu în antropologia socioculturală. Deoarece sistemele de rudenie sunt diferite de la o cultură la alta, unii antropologi consideră că „rudenia este pentru antropologie ceea ce este logica pentru filosofie sau nudul pentru artele plastice" [20]. Rudenia e întemeiată pe trei mari serii de legături: filiația, alianța sau afinitatea şi consangvinitatea. Primul antropolog care a început cercetările sistematice ale rudeniei este Lewis Henry Morgan; dânsul a stabilit majoritatea problemelor de bază în acest domeniu. În lucrările *Systems of consanguinity and affinity of the human family* (1870) şi *Ancient Society* (1877) el face concluzia că direcția evolutivă a rudeniei este aceea de la „sistemele clasificatorii" la „sistemele descriptive". Din primul face parte „sistemul malayan" sau „generațional", în care toți termenii de rudenie se reduc la cinci categorii: „bunici", „părinți", „copii", „frați" şi „surori". Morgan menționează că surorile mamei sunt numite tot „mamă", frații tatălui tot „tată" iar verii – „frați" şi „surori". Aşadar, mai multe tipuri de rudenie sunt „clasificate" în aceeaşi categorie, deoarece, presupune Morgan, exista şi o nediferențiere de natură sexuală între membrii aceleiaşi clase, toate femeile din clasa „mamă" putând avea relații sexuale cu toți bărbații din clasa „tată". Aceasta este „familia consangvină", aflată, conform lui Morgan, la originea evoluției umane. În celălalt sistem, numit şi „sistemul arian, semitic şi uralian", fiecare poziție individuală din sistemul de rudenie este desemnată printr-un termen specific: surorile mamei sunt „mătuşi", frații mamei şi ai tatălui sunt „unchi", copiii mătuşilor şi ai unchilor sunt „veri" etc. Această terminologie de rudenie este utilizată în „familia monogamă", specifică pentru majoritatea familiilor din lumea contemporană. În problema privind rolul social al relațiilor de rudenie şi terminologia de rudenie există diferite concepții, polemici vaste (McLennan, Kroeber etc.). De exemplu, Em.Durkheim dă o altă explicare „sistemelor clasificatorii" de rudenie, considerând că folosirea termenului „mamă" pentru toate surorile mamei nu înseamnă o lipsă de diferențiere, ci numirea grupului exogam din care tatăl putea sau trebuia să-şi ia soția. Din aceste dezbateri se face concluzia că rudenia nu depinde doar de „legăturile biologice" şi poate grupa indivizii în foarte multe moduri. Se disting mai multe tipuri de relații de rudenie: de „consangvinitate", de „descendență" şi de „filiație".

O altă tendință evolutivă a sistemelor de rudenie este indicată de Henry Summer Maine (*Ancient Law*, 1861): de la sistemele agnatice – descendență dintr-un strămoş comun pe linie exclusiv masculină la sistemele cognatice – descendență dintr-un strămoş comun, nediferențiat prin femei sau bărbați. H.Maine menționează importanța grupurilor de descendență, în special a celor agnatice, care se reproduc de-a lungul timpului, au proprietăți comune, sisteme patrilineare de moştenire, ritualuri şi credințe compatibile cu această organizare etc.

Antropologul şi psihologul englez William Rivers studiază rudenia din perspectiva prescrierii drepturilor şi obligațiilor. Din acest punct de vedere, rudenia îndeplineşte o „funcție socială" esențială, exercitată în mod specific prin organizarea sistemelor de descendență, care vor stabili restricțiile, drepturile şi îndatoririle reciproce ale indivizilor organizați în grupuri de descendență: patrilineală, matrilineală, cognativă, dublă, ambilineală, paralelă, intersectată.

Rudenia şi familia au fost studiate şi de Radcliffe-Brown – prin prisma funcţionalismului structural, de Evans Pritchard, precum şi de C.Levi-Strauss. În lucrarea *Les structures elementaires de la parente* (1949) ultimul evidenţiază „structuri elementare" ale rudeniei, ce prescriu direct categoria de parteneri posibili şi „structurile complexe", care indică doar categoriile de parteneri interzişi. În cadrul structurilor elementare C.Levi-Strauss evidenţiază două tipuri de schimb. Primul este „schimbul restrâns", când grupul A oferă femei grupului B şi primeşte în schimb femei de la acesta – situaţie specifică pentru societăţile simple împărţite în „jumătăţi" exogame. Al doilea este „schimbul generalizat", când grupul A dă femei grupului B, care dă femei grupului C şi tot aşa până la ultimul grup care dă femei grupului iniţial A. Însă, C.Levi-Strauss înţelegea, desigur, că diversitatea relaţiilor de rudenie este cu mult mai mare.

În legătură cu această imensă diversitate a relaţiilor de rudenie au apărut şi păreri sceptice, precum ale lui Rodney Needham (1971) şi David Schneider(1984), care consideră că nu există rudenie în sensul universal promovat până acum de antropologi, deci, antropologia nu poate să formuleze o definiţie universală a rudeniei. Într-adevăr, cercetătorii constată că astăzi se vorbeşte tot mai mult de înrudire, în loc de rudenie, deoarece în locul marilor sisteme de rudenie, cu ordinea lor normativă, în prezent se au în vedere tot mai mult practicile rudeniei şi utilizările acestora în construirea unor solidarităţi politice, economice, ceremoniale, dar şi afective, identitare etc. [21]. Migraţia, care a produs o profundă erodare a structurii familiei, liberalizarea relaţiilor familiale, concubinajul, adopţiile, căsătoriile homosexuale, băncile de spermă, inseminarea *in vitro*, clonarea etc. modifică fundamental criteriile de apreciere a relaţiilor de rudenie, a sistemelor de descendenţă etc. (de exemplu, în România, cazul Adrianei Iliescu, mamă celibatară la vârsta de 66 ani inseminată artificial: care e natura familiei şi a rudeniei în astfel de situaţii?). Cele relatate confirmă că problema rudeniei, căsătoriei şi familiei rămâne una complicată şi interesantă pentru studiile de antropologie socioculturală şi pentru viitor.

De rând cu relaţiile de rudenie există şi alte relaţii în ansamblul relaţiilor sociale pe care le studiază antropologia socioculturală, cum ar fi ***clasele de vârstă şi diferenţa de genuri***. În cadrul acestei teme sunt investigate vârsta şi sexul ca suport al stratificării sociale; copilăria, adolescenţa, bătrâneţea în diferite culturi, simbolismul vârstelor şi subculturile vârstelor; socializarea şi aculturaţia masculină şi feminină etc.

Cercetătorii estimează că vârsta, care exprimă succesiunea etapelor de dezvoltare fizică a individului, are nu doar o însemnătate biologică, dar şi o semnificaţie socială. Referirea la vârstă serveşte ca bază a definirii diferitelor grupuri de indivizi: grupuri instituţionale (clase de vârstă, asociaşii de vârstă etc.) şi grupuri neinstituţionale (de exemplu, generaţiile). În *Dicţionarul de etnologie şi antropologie* (P.Bonte, M.Izard, 1999) „clasa de vârstă" este definită ca un grup de indivizi aparţinând aceluiaşi „contingent" în sensul demografic al termenului, adică un grup de indivizi care au comun faptul de a se fi născut în acelaşi interval de timp, care separă, în mod general, două iniţieri succesive ale adolescenţilor; rezultă că ne naştem într-un contingent, o clasă de vârstă (asemenea contingentelor anuale de recrutare militară), căreia îi aparţinem până la moarte. În diferite societăţi vârsta e luată în considrare în mod diferit. De exemplu, în Africa de Est vârsta bărbaţilor joacă un rol fundamental în funcţionarea sistemului social. Despre asemenea societăţi se vorbeşte ca despre organizări sociale „pe clase de vârstă"; recrutarea unei clase de vârstă se efectuează mai întâi la nivelul grupului local, apoi – la diferite alte niveluri de organizare teritorială şi aşa până la scara întregii societăţi. De-a lungul existenţei sale o clasă de vârstă parcurge o serie ordonată de „grade", cu anumite constrângeri (de exemplu, tatăl şi fiul său nu pot să aparţină împreună aceluiaşi grad). Există două modalităţi de constituire a claselor de vârstă: „iniţiatică" şi „generaţională". Modalitatea „iniţiatică" e conform criteriului co-iniţierii pubertare. De exemplu, la *masai* (Kenya, Tanzania) clasele de vârstă parcurg 4 grade: I – războinici; II – şefi de familie; III – responsabili de ordin politic; IV – responsabili de ordin religios. O clasă de vârstă ţine de acelaşi grad de vârstă timp de 15 ani.

Pentru modalitatea „generaţională", criteriul apartenenţei unui tată şi a fiului său la două clase diferite de vârstă este prevalent, vârsta reală subordonându-se vârstei genealogice. De exemplu, în Etiopia şi Ghana sunt populaţii care au un sistem generaţional complex, în care fiecare clasă parcurge un ciclu de 10 grade ce acoperă în total o perioadă de 80 de ani, fiul aflându-se întotdeauna la o distanţă de 4 grade de tatăl său. Aceste exemple arată în ce fel sistemul de vârstă serveşte ca principiu de ordonare a vieţii sociale: el defineşte vârsta pentru căsătorie, perioadele în care trebuie să se nască copiii, statutele şi funcţiile, drepturile şi obligaţiile fiecărui membru al unor astfel de societăţi.

În toate societăţile, luarea în considerare a vârstei fiecăruia permite clasarea indivizilor şi operarea unor regrupări pe această bază. Constituirea grupurilor de vârstă exprimă distincţia dintre *vârsta absolută* – perio-

dizare de tipul: tinerețe, maturitate, bătrânețe, ritualizată ca succesiune a principalelor etape ale „ciclului vieții", şi *vârsta relativă* – distincția: prim-născut/mezin şi ea introduce un principiu de ordonare, al cărui model este oferit de etapizarea cronologică a vârstelor.

În afara societăților bazate pe un sistem de clase de vârstă, există grupuri numite „asociații de vârstă". Aceste „asociații", instituționalizate sau nu, sunt constituite ca şi clasele de vârstă pe baza unei co-apartenențe la un contingent mai mult sau mai puțin strict delimitat şi vizând un număr anumit de ani de naştere. Ele se caracterizează atât prin modul lor de recrutare, cât şi prin destinația lor particulară. De exemplu, clasele de recrutare militară; grupele de foşti combatanți; promoțiile de elevi şi studenți etc. Termenul „asociație" a fost introdus de R.H. Lowie în lucrarea *Primitive society* (1920), pentru a desemna „toate unitățile sociale care nu sunt întemeiate pe înrudire ca factor determinant". Primul teoretician al asociațiilor a fost H.Schuirtz, iar primul autor al unei antropologii comparate a asociațiilor (îndeosebi, a societăților secrete) a fost cercetătorul american H.Webster. Condițiile diferite cauzează diferite forme de asociere: „societăți de inițiere", „asociații militare", „asociații rituale", „societăți secrete", „asociații şi societăți științifice, de creație" etc., care au diferite scopuri, sunt constituite după diferite criterii, poartă diferite denumiri: asociație, societate, club, confrerie, ordin, fraternitate etc. şi prezintă interes pentru cercetările de antropologie socioculturală.

O altă diferențiere este diferența de sex sau gen. Termenul „sex" defineşte deosebirile biologice dintre bărbat şi femeie, iar „gen" – relațiile sociale dintre aceştia, interpretarea bărbatului şi a femeei din perspectiva capacităților şi abilităților, potențialului fiecărei persoane indiferent de sex, în prim-plan fiind pusă personalitatea umană. Categoriile sex/gen sunt criterii de organizare a diferitelor relații sociale: de alianță, filiație, moştenire, rezidență, de muncă, religioase, politice etc. Aceste categorii pun în evidență caracteristicile sociale şi psihologice atribuite unuia sau altuia dintre sexe. În toate societățile există diferențierea sarcinilor în dependență de gen: în primul rând, în reproducere şi muncă. Apoi, ca urmare a acestora, sunt şi alte aspecte ale diferențierii: îmbrăcăminte, verbalizare, acces diferit la alimentație, la viața politică etc. C.Levi-Strauss consideră că diviziunea muncii este „un mijloc de a crea între sexe o dependență mutuală, socială şi economică... determinându-le în aşa fel să se perpetueze şi să formeze o familie".

Rolurile genurilor, modificarea lor odată cu schimbările din societate sunt probleme foarte importante şi actuale. În legătură cu aceasta apare concepția gender – necesitatea depăşirii stereotipurilor de gen şi asigurarea de şanse egale femeilor şi bărbaților în toate domeniile. Scopul educației gender este formarea unei mentalități noi referitor la egalitatea dintre femei şi bărbați ca personalități ce au aceleaşi drepturi sociale, economice, politice etc. Problemele privind funcțiile celor două sexe în diferite societăți, diviziunea sociosexuală a muncii, stereotipurile de gen, misoginismul şi misandria, mişcările feministe, educația gender etc., rămân în centrul atenției cercetărilor antropologiei socioculturale.

O temă centrală de investigație a antropologiei socioculturale este ***cultura, dezvoltarea, diversitatea şi interacțiunea culturilor***. În cadrul acestei teme este definit conceptul de cultură în antropologia socioculturală, sunt identificate componentele, structura şi manifestările culturii, e determinat rolul culturii pentru personalitate şi societate, coraportul dintre cultură şi civilizație. De asemenea, sunt studiate procesele de aculturație şi socializare, interpretarea culturii în etnocentrism şi relativismul cultural, interacțiunea culturilor, coraportul dintre global şi local în cultură, conceptele de cultură particulară şi cultură universală, de multiculturalitate şi multiculturalism etc. Conceptul de cultură ocupă în antropologia socioculturală un loc deosebit, deoarece cultura reprezintă modul de viață specific al omului. Antropologia socioculturală are drept obiect atât cultura materială, cât şi cultura non-materială sau spirituală. Cultura materială este constituită din toate obiectele fizice făcute de om, numite şi *artifacte*, iar cultura nonmaterială, sau spirituală, include realizările în ştiință, artă, îndemânările tehnice, obiceiurile, normele, credințele, valorile, atitudinile, limbile etc.

Există o mare varietate de definiții ale culturii. Antropologii americani A.L. Kroeber şi C. Kluckhohn încă în 1952 au constatat existența a 164 de definiții ale culturii, iar sociologul francez A.Moles – a peste 250 de definiții [22]. De atunci şi până astăzi numărul lor a crescut, iar conținutul s-a diversificat. Prima definiție mai riguroasă e dată de Edward B. Tylor, în 1871, în lucrarea sa *Primitive Culture:* cultura este un întreg deosebit de complex, „care include cunoaşterea, credința, arta, morala, legea, obiceiurile şi orice alte capacități şi deprinderi dobândite de om ca membru al societății" [23]. În definirea culturii A.L. Kroeber şi C. Kluckhohn au reieşit din relațiile: om-natură; om-om; om-valoare: În viziunea lor, „cultura constă din modele (patterns), explicite şi implicite, ale comportării şi pentru comportare, însuşite şi transmise prin simboluri, incluzând şi realizările lor în unelte. Miezul esențial al culturii constă din idei tradiționale, apărute şi selecționate istoric,

şi, în special, din valorile ce li se atribuie; sistemele de cultură pot fi considerate, pe de o parte, ca produse ale acțiunii şi, pe de altă parte, ca elemente ce condiționează acțiunea viitoare". C.Levi-Strauss defineşte cultura ca „realitate a cărei existență este inerentă condiției umane"; ea este „atributul distinctiv" al condiției umane, o caracteristică universală, „cultura" opunându-se în acest sens „naturii". El consideră că o problemă importantă în antropologia socioculturală este următoarea: dacă unitatea condiției umane se descompune într-o pluralitate de culturi, în ce constau diferențele dintre aceste culturi? Din această perspectivă, menționează C.Levi-Strauss, „numim cultură orice ansamblu etnografic care, din punctul de vedere al anchetei, prezintă, în raport cu altele, deosebiri semnificative". De asemenea, el indică că nu putem ierarhiza culturile, pentru că ele nu sunt entități închise şi perfect stabilite, ci doar putem identifica dominante culturale, continuități şi discontinuități culturale, fluxuri culturale. Deşi fiecare cultură are strategii de a se prezenta ca particulară, unică şi diferită, nici o cultură nu este izolată şi dinamica culturală nu este rezultatul unor dezvoltări endogene, ci al unei permanente interacțiuni a culturilor. Antropologul şi socioliologul român A.Mihu propune următoarea definiție a culturii: cultura este modul de viață propriu unui grup de oameni, în circumstanțele unui anumit mediu înconjurător, creat de om şi format din produsele materiale şi nonmateriale transmise de la o generație la alta.

Un aspect deosebit de important al antropologiei socioculturale îl reprezintă analiza componentelor culturii, cele mai importante fiind componentele cognitivă, normativă şi simbolică. *Componenta cognitivă* constă din trei elemente: 1) cunoaşterea populară, care include explicațiile, punctele de vedere şi interpretările obținute din experiența de zi cu zi a oamenilor, teoriile şi credințele tradiționale, uneori şi superstițiile; 2) cunoaşterea ştiințifică, manifestată printr-un ansamblu de observații, teze, idei şi teorii despre natură, societate şi om, ce sunt relativ obiective, demne de încredere, sau care pot fi verificate; 3) credințele, ce joacă un mare rol în comunitățile tradiționale. *Componenta normativă* este constituită dintr-un ansamblu de reguli ce include normele sociale tradiționale, obiceiurile propriu-zise, legile şi valorile referitoare la modul în care membrii unui grup, comunități sau societăți ar trebui să acționeze, să se comporte în anumite condiții şi care sunt învățate de către oameni în procesul de socializare sau culturalizare. Importantă este şi *componenta simbolică*, deoarece culturaeste definită, adeseori, ca „o lume de simboluri". De exemplu, Richard A. Barett defineşte cultura ca un sistem de semnificații despre care există un acord [24]. În determinarea componentei simbolice a culturii sunt deosebit de importante ideile lui Leslie A. White despre rolul simbolurilor pentru om şi omenire, despre legătura dintre semnificant şi simbol, despre complexitatea raportului dintre simbol şi contextul cultural. Leslie A. White afirmă că simbolul este cel care i-a transformat pe strămoşii noştri antropoizi în oameni. Toate culturile au fost generate şi s-au dezvoltat prin folosirea simbolurilor. Comportarea umană este o comportare simbolică. După părerea acestui antropolog american, un simbol poate fi definit ca un lucru a cărui valoare sau semnificație a fost atribuită lui de cei ce l-au folosit sau îl folosesc. Un simbol poate fi un obiect material, poate fi o culoare, un sunet, un miros, mişcarea unui obiect, un gest etc. De exemplu, culoarea corespunzătoare înmormântării poate fi galbenă, verde, neagră, albă sau oricare alta; purpuriul nu este necesar să fie culoarea regalității. Semnificația simbolurilor este determinată de comunitățile care le folosesc. Simbolurile, menționa John Locke, au semnificațiile lor din impunerea lor arbitrară făcută de oameni. Un lucru poate fi într-un context cultural un simbol, iar în altul poate fi un semn. Un cuvânt, de exemplu, *uşă* sau *prag*, poate fi un simbol într-un context etnografic sau un semn într-o discuție curentă. Pentru a evita confuziile, e necesar un studiu profund al acestei componente a culturii. În acest context, una dintre sarcinile importante ale antropologiei socioculturale este de a demistifica, adică de a arăta cum obiceiurile capătă sens în contextul de semnificații culturale în care ele sunt înrădăcinate; doar în aşa mod poate fi înțeleasă cultura unui grup, a unei comunități şi a unei societăți în ansamblu. Obiect de studiu al antropologiei socioculturale în cadrul acestei teme îl constituie complexele culturale, ariile culturale, abordarea emică şi etică a culturii etc.

Aşadar, antropologia socioculturală se centrează asupra cunoaşterii profunde şi analizei multiaspectuale a problemelor privind geneza omului şi a societății, apariția şi dezvoltarea istorică a diversității etnice, a rudeniei, căsătoriei şi familiei, a culturii materiale şi spirituale, a limbajului ca factor etnic şi cultural, privind dezvoltarea, diversitatea şi interacțiunea culturilor prin studierea diferitelor complexe şi arii culturale, a multiculturalității, precum şi a altor probleme ce țin de dezvoltarea societăților arhaice şi a societății contemporane.

Referințe:

1. James George Frazer. The Scope of Social Anthropology. - În: Psyche's Task. - Londra, 1913 // V.V. Caramelea. Antropologia socială şi culturală // Studii şi cercetări de antropologie, 1970, p.90.
2. Franz Boas. Antropologie generală. - New York, 1933.
3. Evans Pritchard. Social Anthropology. - Paris, 1968.
4. Keesing F.M. Cultural Antropology. - New York, 1963.
5. Столяренко В.Е, Столяренко Л.Д. Антропология – системная наука о человеке. - Ростов-на Дону: Феникс, 2004, с.4-5.
6. Ярская–Смирнова Е.Р., Романов Р.В. Социальная антропология. - Ростов-на Дону, 2004, с.3-4.
7. Caramelea V.V. Antropologia socială şi culturală // Studii şi cercetări de antropologie, 1970, p.88.
8. Levi-Strauss C. Anthropologie structurale. - Paris, 1964, p.377.
9. Ibidem.
10. Lester P. Histoire de la science des origines au XX-eme siecle. Capitolul „L'Anthropology", p.134.
11. O prezentare a diferitelor accepțiuni ale etnologiei *a se vedea* în lucrarea: Chişu Şt. Prelegeri de etnologie. - Timişoara: Eurobit, 1996; Jean Copans. Introducere în etnologie şi antropologie. - Iaşi: Polirom, 1999, p.26.
12. Achim Mihu. Antropologie culturală. - Cluj-Napoca, 2002, p.160.
13. Дженсен А.Р. Генетика и воспитание.- În: Биологическое и социальное в человеке. - Москва, 1977, с.8; Левонтин Л. Человеческая индивидуальность: наследственность и среда. - Москва, 1993, с.27-28.
14. Economy and Society: Outline of lnterpretative Sociology. Ed. G.Roth and C.Wittich. VoI.1. - New York, Bedminster Press, 1968. - În: A.Mihu. Antropologie culturală. - Cluj-Napoca, 2002.
15. Rădulescu-Motru C. Etnicul românesc. - Casa Şcoalelor, 1942.
16. Sociology. A Brief Introduction.- Harper Collins Publishers, 1991; The Social Experience. An Introduction to Sociology, R~ndom House, 1988, 30, 1964. - În: A.Mihu. Antropologie culturală. - Cluj-Napoca, 2002.
17. Mihu A. Antropologie culturală. - Cluj-Napoca, 2002.
18. Marie-Odile Geraud, Oliver Leservoisier, Ricgard Pottier. Noțiunile-cheie ale etnologiei. - Iaşi, 2001, p.66.
19. Mihu A. Antropologie culturală. - Cluj-Napoca, 2002.
20. Fox R. Anthropologie de la parente. - Paris: Gallimard, 1972, p.10.
21. Mihăilescu V. Antropologie. Cinci introduceri. - Iaşi: Polirom, 2007, p.200.
22. Kroeber A.L., Kiuckhohn C. The Concept of Culture: A Critical Review of Definitons. - În: Paers of Peabody Museum. - Harvard University. Vol.XLI, 1950.
23. Edward B. Tylor. Primitive culture, Vol .I. - London: John Murray, 1851.
24. Richard A. Barrett. Culture & Conduct. An Excursion in Anthropology.

Prezentat la 20.11.2011

FILOSOFIA – MANIFESTARE A ÎNCREDERII ÎN PUTEREA SPIRITULUI

Svetlana COANDĂ

Catedra Filosofie şi Antropologie

This article analyses the role and necessity of philosophy in the current circumstances. It highlights the inconsistency of the Italian philosopher G.Papini in the assessment of philosophy. Moreover the paper analyses the conceptions of G.Hegel, I. Kant, A.Schopenhauer, C.Radulescu-Motru, L.Blaga etc, all of which viewed philosophy as important.

Filosofia este un fenomen complex, care a fost apreciat de unii, criticat de alţii, dar, din antichitate şi până astăzi, nu a lăsat pe nimeni indiferent, nu a rămas în afara interesului, nu a fost, nu este şi nu poate fi ignorată. În dezvoltarea sa istorică filosofia a avut perioade de înflorire, dar şi perioade de declin, de criză profundă. Crizele s-au manifestat începând cu perioada elenistă în antichitate, apoi în perioada Evului mediu etc. Despre o profundă criză a filosofiei şi căile de depăşire a acesteia vorbea G.Hegel la 28 octombrie 1816 în cuvântul său de debut ca profesor de filosofie la Universitatea din Heidelberg. Dânsul menţiona cu nespusă bucurie că „pare a fi sosit momentul în care îi este îngăduit filosofiei să aştepte să devină iarăşi obiect de atenţie şi de iubire, moment în care această ştiinţă, aproape amorţită, poate să-şi facă auzită din nou vocea şi poate spera că lumea, devenită surdă pentru ea, îşi va pleca iarăşi urechea spre ea" [1]. Mizeria timpului, accentua el având în vedere condiţiile vitrege, dificultăţile provocate de război şi consecinţele imediate ale acelui flagel au pus în centrul atenţiei alte interese, au reclamat toate facultăţile şi toate forţele spiritului, precum şi toate mijloacele materiale în aşa de mare măsură, „încât spiritualitatea mai pură, simţul pentru viaţa interioară, superioară, nu s-a putut păstra liber, iar naturile mai alese au fost acaparate de aceste interese şi, în parte, sacrificate pentru satisfacerea lor" [2].

Numind filosofia „foc sacru", G.Hegel îşi exprimă speranţa că, alături de interesele politice şi de alte interese legate de realitatea obişnuită, va reînflori şi filosofia, cu toate că „mizeria timpurilor" şi „marile evenimente mondiale" împing pe al doilea plan studiul temeinic şi serios al filosofiei, abătând de la ea atenţia generală. El chema la lucru cu seriozitate şi onestitate pentru „a scoate filosofia din singurătatea în care s-a refugiat", accentuând că doar prin filosofie spiritul poate reveni la sine însuşi, „la propria sa împărăţie" – „împărăţie în care sufletul se ridică deasupra intereselor banale ale zilei, este primitor de adevăr, de ceea ce este etern şi divin, şi este susceptibil să contemple şi să înţeleagă ceea ce este absolut" [3].

Pentru a ieşi din criză, a dezvolta şi însuşi filosofia şi ştiinţa, G.Hegel vine cu indicaţii concrete: e necesar a manifesta încredere atât faţă de ştiinţă şi filosofie, cât şi încredere în forţele proprii a celor care vor promova aceste domenii. „Curajul adevărului, credinţa în puterea spiritului constituie prima condiţie a filosofiei", – menţiona Hegel. Omul trebuie „să se considere pe sine însuşi demn de ceea ce este suprem" [4]. Aşadar, Hegel a înţeles nevoia de „autoasigurare" a epocii sale ca nevoie de filosofie şi a perseverat în a o satisface. În vasta sa operă filosofică el caută răspunsuri pentru epoca sa – epoca modernă, punând filosofia în faţa sarcinii de a cuprinde în gândire timpul ei, în cazul dat acesta fiind timpul modern, timp ce punea lumea în funcţie de raţiunea umană.

La începutul sec. al XX-lea iarăşi apar afirmaţii despre criza filosofiei, tăcerea filosofiei, amurgul filosofiei etc. Astfel, filosoful pragmatist italian Giovanni Papini publică în 1905 lucrarea „Amurgul filosofilor", pe care o declară „un proces intentat filosofiei, un efort de a-i demonstra vanitatea, vacuitatea şi ridicolul". El susţine că urmăreşte lichidarea generală a filosofiei – „a acestui monstru cu sex dubios ce nu vrea să fie nici ştiinţă, nici artă, fiind un amestec din amândouă, fără a reuşi să fie un instrument de acţiune şi de cucerire" [5]. G.Papini „judecă", „atacă" şi „execută" filosofia „în persoana celor mai mari reprezentanţi ai ei din ultimul secol": Im.Kant, G.Hegel, A.Schopenhauer, A.Comte, H.Spencer, F.Nietzsce. Însă, e semnificativ faptul că acest critic, care doreşte să se elibereze „de filosofie şi de filosofi", e nevoit totuşi să le recunoască meritele, faima, popularitatea. Astfel, imputându-i lui Im.Kant că este „un burghez onest şi ordonat" pentru care noumenul sau lucrul în sine este „hotelul misterios în care i-a ascuns pe exilaţii metafizicii", recunoaşte totodată că „este mare" ca filosof şi că „această faimoasă filosofie kantiană" i-a făcut pe istorici să împartă gândirea modernă în două perioade – până la Kant şi după Kant. Cu toată ostilitatea sa faţă de filosofie şi filosofi, G.Papini îl caracterizează pe Im.Kant ca fiind „un om care are ceva de salvat şi de delimitat: salvarea

vieții de rău și a științei de scepticism; separarea lumii practice de cea cognoscibilă și a rațiunii de experiență". O altă obiecție a lui G.Papini este că în faimosul său imperativ categoric Im.Kant, de fapt, parafrazează îndemnul lui Cristos: Nu face altora ceea ce nu vrei să ți se facă ție. Însă și aici acest critic nu poate să minimalizeze aportul lui Kant, apreciind că este cel care a salvat „morala amenințată de relativismul empirist, știința amenințată de scepticism, metafizica amenințată de știință..." [6].

În continuare, dorind să-l discrediteze și pe G.Hegel, G.Papini scria că „dialectică lui se aseamănă cu o alchimie, iar învățătura despre Ideea absolută amintește despre căutarea pietrei filosofale" [7]. Dar, ca și în cazul lui Kant, este nevoit să menționeze faima și recunoștința de care s-a bucurat Hegel, acest mare filosof care „mulți ani a fost socotit un zeu, a fost înconjurat de discipoli zeloși și a văzut prosternându-se la picioarele sale Germania spirituală" [8]. G.Papini îi apreciază pe Fichte, Schelling și Hegel ca „îndrăzneți, aventuroși, poetici, plini de credință, entuziasm și forță", izbutind prin sistemele lor filosofice să-i conducă pe compatrioții lor pe culmile cele mai îndrăznețe ale spiritului.

G.Papini expune critici aspre și în adresa lui A.Schopenhauer, caracterizându-l ca fiind „răutăcios și libertin, dezamăgit și mizantrop" și care, după părerea lui, „n-a fost nicicând tânăr. A trecut de la copilărie la bătrânețe... a fost bătrân ca spirit, înainte de a fi tânăr ca trup", a dedus „din filosofia voinței filosofia durerii" [9]. Cu toată această ostilitate și ironie, G.Papini nu poate evita, trece sub tăcere și unele merite incontestabile ale lui Schopenhauer, care „a avut ca nepoți doi revoluționari și eliberatori" – Wagner și Nietzsche și care nu a negat influența inteligenței asupra voinței, dându-și bine seama că, în unele cazuri, „rațiunea reușește să călăuzească și să frâneze voința; și chiar în sistemul lui inteligența are sarcina de a ajuta voința pentru a se cunoaște pe sine". Schopenhauer încearcă să-i sperie pe oameni cu „spectacolul durerii lumii", dar meritul lui este că „găsește trei remedii pentru a alina și a înlătura durerea: arta, mila și, mai ales, contemplația pură" [10]. Curios e faptul că, până la urmă, G.Papini îl consideră pe Schopenhauer un precursor al pragmatismului, susținând că el a fost printre primii care a simțit și a afirmat că cunoașterea „are origini utilitare, vitale, pragmatice, fiind impregnată deci de voința de a trăi, ba chiar e unul din instrumentele cele mai uzuale ale voinței de a trăi. Nu se poate descotorosi de aceste preocupări, infiltrări și convenții practice decât distrugându-se" [11].

Filosofia lui F.Nietzsche este caracterizată de G.Papini ca fiind, „de la un capăt la altul, mărturia și protecția slăbiciunii din viața sa", deoarece „cei puternici nu scriu teorii de exaltare a forței, cei sănătoși nu fac elogiul sănătății". Fiind admiratorul lui Cezar și al lui Bonaparte, Nietzsche, „n-a știut să pună practic stăpânire pe *ceea ce este* și atunci, asemenea creștinilor și utopicilor pe care i-a privit cu ură, ... s-a refugiat și el în *ceea ce nu este încă*, adică în viitor" [12]. De asemenea, G.Papini îl învinuiește pe Nietzsche că n-a fost cu adevărat original, preferând „răsturnarea doctrinelor existente și îmbrăcarea vechilor concepte într-un veșmânt strălucitor și prețios". Dar și în acest caz G.Papini nu poate să nu evidențieze meritele lui Nietzsche: adevărata lui obsesie față de ideea de a merge înainte, de „a depăși", „a învinge", a trece „dincolo", a trece „peste".

Critic este conceput și discursul lui G.Papini cu referire la filosofia pozitivistă. A.Comte e numit zeflemitor, „unul dintre ... concurenți la reconstrucția și salvarea Franței și a umanității" și este învinuit că promovează un panteism social, ostil binelui oamenilor, deoarece individul este total ignorat: „Individul aproape nu mai e nimic, în schimb societatea e aproape totul;...omul nu este om decât ca participant la comunitate„ Totuși, și aici sunt menționate ca realizări ale lui A.Comte „legea celor trei stări, înlocuirea absolutului prin relativ, ierarhia științelor și crearea sociologiei" [13].

Despre Herbert Spencer G.Papini susținea că „e unul din dușmanii pe care noua filosofie trebuie să-i zdrobească și să-i înăbușe cu o energie nemiloasă", deoarece evoluționismul lui este nivelator, universul lui e ostil personalității, gusturile-i sunt cu predilecție pentru acorduri și ordine, morala – pentru inerți și neputincioși, iar ideile lui sociale se reduc la una: individualismul. Contradictoriu ca întotdeauna, Papini recunoaște că rezultatul căutărilor lui Spencer e cunoscut de toți, acesta fiind Evoluția, idee expusă de Spencer înainte de „marea carte a lui Darvin". Tot G.Papini ne spune că „Herbert Spencer a fost numit adesea „Aristotel al vremurilor moderne". Nu existau în el doar un mecanic și un metafizician, ci și un biolog, un psiholog, un sociolog, un om politic și un moralist și toți s-au bucurat de noroc și de glorie" [14].

Așadar, rezervele față de filosofie sau respingerea ei au la bază diferite motive, printre cele mai frecvente fiind circumstanțele nefaste, contextul social-politic nefavorabil, dar și unele prejudecăți, anumite confuzii și incoerențe. Se atestă, de asemenea, și un șir de neajunsuri comise chiar de cei ce apreciază și promovează filosofia.

C.Rădulescu-Motru în lucrarea *Rolul filosofiei* menționa că atitudinea sceptică sau nihilistă față de filosofie provine, în mare măsură, și din decepțiile înregistrate în educația filosofică. Filosoful român constata cu

optimism că orişice om vrea să practice filosofia, pentru că ţelul ei este să formeze „omul întreg". În procesul educaţiei filosofice, accentua el, e necesar de format „firea omului ca om", conform unui ideal, după o ierarhie de valori ce se vor realiza în viitor. Însă, menţiona C.Rădulescu-Motru în articolul *Rolul educativ al filosofiei*, educaţia filosofică s-a redus, în cele mai multe cazuri, la latura ei strict informaţională, ca istorie a gândului materializat în opere şi a fost neglijat mediul şi cunoştinţele despre om. Filosofia e redusă adesea la o simplă comentatoare de texte, fără o legătură cu viaţa celui ce filosofează. Adevărata filosofie trebuie să cuprindă atât adevărul filosofic al operelor, cât şi cel al celui ce gândeşte, „adevărul cunoaşterii, experienţei şi trăirii." Separate şi opuse, cele două faţete ale educaţiei filosofice conduc fie spre dogmatism, fie spre relativism subiectivist – concluziona C.Rădulescu-Motru în reflecţiile sale care, observăm bine, sunt deosebit de actuale şi astăzi.

C.Rădulescu-Motru accentua rolul educativ ca una dintre cele mai importante funcţii ale filosfiei. Filosoful este un gânditor şi un educator în acelaşi timp. Chiar de la origini, scria el, „gândirea filosofică a fost îndreptată spre perfectarea omului, sub raportul conduitei şi al mentalităţii. Filosofia a fost şi este, în primul rând, înţelepciune; adică, gând şi faptă cumpănită... Un om de cultură filosofică este presupus a fi înzestrat cu spirit critic în judecată şi, în acelaşi timp, stăpân pe hotărârile voinţei. Nu este filosofie care să tindă la un alt scop" [15]. Această menire determină şi scopul studierii filosofiei în universităţi – „de a forma cugetători de elită, care să influenţeze apoi asupra culturii naţionale". În continuare, C.Rădulescu-Motru iarăşi şi iarăşi stăruie asupra rolului deosebit de important al profesorului de filosofie. Foarte mult depinde de măiestria profesorului, de faptul cât de bine cunoaşte el nivelul intelectual şi moral al celor către care se adresează lecţia, menţiona filosoful român. De exemplu, „o lecţie bine făcută asupra ultimelor zile din viaţa lui Socrate poare contribui mai temeinic la educaţia morală a elevului decât multe alte lecţii pline de consideraţii teoretice". Aşadar, educaţia, pe care suntem în drept să o aşteptăm de la învăţământul filosofic, nu vine doar de la cantitatea cunoştinţelor filosofice, ci, în primul rând, vine de la priceperea cu care se vor propune aceste cunoştinţe, atenţiona C.Rădulescu-Motru [16].

În studiul *Gândirea filosofică. Înţelesul şi scopul* C.Rădulescu-Motru mai evidenţiază o trăsătură a filosofiei, numită de el „toleranţa filosofică". Este adevărat, scria el, că în istoria filosofiei întâlnim scrieri asupra aceleiaşi probleme filosofice, dar care diferă sau sunt opuse după interpretări. Acest fapt e invocat adeseori ca argument împotriva pretenţiei filosofiei de a fi o cercetare ştiinţifică. Însă, explica C.Rădulescu-Motru, aceasta se întâmplă datorită specificului filosofiei, care are „un orizont mai larg de cercetare faţă de cum îl au ştiinţele speciale, tolerează coexistenţa afirmaţiilor nu numai deferite, dar chiar opuse; toleranţa ei nu este o slăbiciune, cum este totdeauna în ştiinţele speciale ..., ci o consecinţă care decurge din însăşi natura filosofiei" [17]. Deoarece, continuă el, filosofia „nu cercetează problemele dintr-un singur punct de vedere, ci din toate punctele de vedere, şi nu-şi alege obiectul dintr-o anumită categorie de obiecte, ci se ridică deasupra diferenţierii pe categorii, pentru a cerceta însăşi raţiunea de a fi a acestei diferenţieri" [18]. Aşadar, gândirea filosofică, fiind mai cuprinzătoare, promovând o obiectivitate superioară şi o atitudine critică, are capacitatea de armonizare a diferitelor puncte de vedere ale oamenilor de ştiinţă, toleranţa filosofică fiind impusă de relativismul cunoştinţelor omeneşti. „Adevăratul filosof, oricât de sigur ar fi pe convingerile sale, ştie totuşi că ultimul cuvânt despre înţelegerea lumii şi a vieţii, pe care filosofia îl urmăreşte, nimeni nu l-a spus încă, şi poate că nici nu-l va spune vreodată. Motivarea toleranţei lui nu stă, aşadar, în slăbiciune, ci în tăria de a recunoaşte adversarului dreptul la libertatea de gândire", – menţiona C.Rădulescu-Motru. Aceaste idei le-au promovat şi alţi filosofi români. Astfel, Lucian Blaga menţiona că nici o soluţie filosofică nu poate să se transforme în una definitivă, nici o filosofie nu este o izbândă care ar face de prisos o altă încercare. Meritul incontestabil al filosofiei este formarea „conştiinţei filosofice" care presupune „un act de trezire a spiritului", adică un continuu şi asiduu exerciţiu al facultăţilor spiritului, formarea unui mod critic de a gândi, responsabilitatea pentru adevărul asumat. În acest sens, L.Blaga definea filosofia ca „produs de supremă veghe a omului" [19]. Mircea Florian, în lucrarea *Rolul şi utilitatea filosofiei*, accentua că filosofia exprimă capacitatea omului de a se cunoaşte pe sine şi lumea, tentativa lui de a nu rămâne la experienţă, ci de a se înălţa spre inteligibil, spre esenţe, prin capacitatea de a da vieţii umane „unitate, stil şi nobleţe".

Aşadar, cu toate dificultăţile ce le întâlneşte în calea sa, filosofia îşi regăseşte mereu firul continuităţii de la secol la secol, marii filosofi ai omenirii fiind primii care asigură acest fir de continuitate, însă şi toţi acei care, cu talent şi efort, muncesc în acest domeniu.

Referințe:

1. G.W.F. Hegel. Prelegeri de istorie a filosofiei. Vol.1. - Bucureşti, 1963, p.5.
2. Ibidem.
3. Ibidem, p.6.
4. Ibidem, p.7.
5. Papini G. Amurgul filosofilor. - Bucureşti, 1991, p.5.
6. Ibidem, p.18.
7. Ibidem, p.47.
8. Ibidem.
9. Ibidem, p.84, 86, 99.
10. Ibidem.
11. Ibidem, p. 98,101.
12. Ibidem, p.104.
13. Ibidem, p.178,180,182.
14. Ibidem, p.118,122.
15. Ibidem, p.158,168, 173.
15. Rădulescu-Motru C. Filosofia în România veche. - Iaşi, 2008, p.93.
16. Ibidem, p.113.
17. Ibidem, p.115.
18. Ibidem, p.116.
19. Blaga L. Despre conştiința filosofică. Opere. Vol.8, p.172.

Prezentat la 26.08.2011

BOICOTAREA DE CĂTRE FUNCȚIONARII RUŞI A APLICĂRII LIMBII MOLDOVENEŞTI (ROMÂNE) ÎN PROCEDURA JUDICIARĂ DIN BASARABIA (29 APRILIE 1818 – 29 FEBRUARIE 1828)

(*Cazul isprăvniciilor Bender şi Hotin*)

Valentin TOMULEȚ, Andrei EMILCIUC*

Catedra Istorie Universală
** Muzeul Național de Arheologie şi Istorie a Moldovei*

Based on original and published archival documents, the authors put in discussion the problem of the employed in the regional and district state institutions Russian officials' boycott of application of the Romanian (Moldovan) language in court proceedings in Bessarabia. Holding various positions in the district administrations, Russian officials were violating the Regulation of April 29, 1818, which stipulated the application of Romanian and Russian language in court proceedings in Bessarabia, refusing to accept cases in Romanian in these institutions. Original document of November 5, 1827, published in the *Appendix*, reveals in detail the thesis argued by the authors.

La 16/28 mai 2012 s-au împlinit 200 de ani de la semnarea Tratatului de pace de la Bucureşti, între Poarta Otomană şi Imperiul Rus, prin care teritoriul dintre Prut şi Nistru, numit ulterior Basarabia, este rupt din trupul Țării Moldovei şi anexat la Rusia. Raptul acestei părți integrante a spațiului geografic național al poporului român a fost o consecință directă a politicii expansioniste promovate consecvent, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Balcani de către cercurile imperiale ale Porții Otomane şi ale Imperiului Rus. Deşi au trecut ani, nedreptatea săvârşită la 1812, prin care Imperiul Otoman nu şi-a respectat obligațiunile asumate prin capitulații de a apăra integritatea teritorială a Principatelor, cedând fără nici un drept un teritoriu ce nu-i aparținea, iar Imperiul Rus anexând un teritoriu la care nu avea nici un drept [1], este resimțită şi astăzi.

Pentru a-şi păstra dominația în teritoriul nou-anexat, administrația imperială rusă a folosit metodele şi practicile deja cunoscute de dezlocuire a națiunii titulare şi de purificare a teritoriului, folosite pe larg la periferiile naționale ale Imperiului Rus. Aceste metode şi practici se realizau prin promovarea politicii de deznaționalizare a populației dispersate – rusificare prin învățământ, administrație de stat, politică, prin înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului şi pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe un alt sistem de valori decât cel românesc, prin privarea băştinaşilor de drepturi şi libertăți, prin interzicerea utilizării limbii române şi a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieții sociale, prin denaturarea numelor de familie, a denumirilor de localități, străzi, prin lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale, fiindu-le impuse valori străine, ruse, etc.

Pentru a pătrunde în esența problemei puse în discuție, la început urmează să facem o caracteristică succintă a principalelor acte legislative privind instituirea administrației regionale în Basarabia şi a instanțelor judecătoreşti care urmau să examineze litigiile civile şi cele penale.

Primul act legislativ privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei, care a determinat statutul juridic al teritoriului dintre Prut şi Nistru anexat la Imperiul Rus, a fost cel elaborat sub conducerea contelui Ioan Capo d'Istria, şeful cancelariei diplomatice a armatei dunărene, semnat la 23 iulie 1812 de amiralul P.V. Ciceagov [2], comandantul-şef al armatei dunărene, şeful suprem al flotei de pe Marea Neagră şi concomitent seful Administrației Generale a Moldovei şi Țării Româneşti, confirmat la 2 august 1812 de Alexandru I [3]. Regulamentul era alcătuit din 4 capitole, structurate în 23 articole [4].

Ideile de bază privind activitatea instituțiilor administrative şi judiciare în provincia nou-anexată erau fixate în Capitolul III al Regulamentului (16 articole) – *Cu privire la administrația civilă* – care stipula că întreaga activitate legată de administrarea provinciei era dirijată de guvernatorul civil. Acesta elabora proiectele de organizare a activităților judiciare şi gospodăreşti, stabilea drepturile şi privilegiile populației, potrivit prevederilor cuprinse în instrucțiunile elaborate pentru Basarabia, dirija cu activitatea ispravnicilor desemnați din rândul moldovenilor care au depus jurământ de credință Rusiei. Însă, de multe ori această practică nu era respectată. P.Svinin scria că la posturile de ispravnic erau numiți funcționari ruşi care nu se conduceau de principii stricte şi de norme morale, de regulă, nu cunoşteau *limba moldovenească* (recte – *română*), ceea ce

complica contactul lor cu localnicii [5]. Articolul 11 prevedea ca administrația civilă să fie alcătuită din două departamente: în prerogativele *Departamentului I* intrau legile, chestiunile bisericești, care erau soluționate de o instituție aparte, executările judecătorești, poliția şi învățământul. *Departamentul II* avea în competență: statistica privind populația, veniturile ei, vămile, comerțul şi industria provinciei. Membrii departamentelor aveau titlul de consilieri, erau numiți în funcție de guvernatorul civil, potrivit aptitudinilor. Guvernatorul adopta noi hotărâri şi le prezenta spre aprobare administrației generale. Tot el tutela învățământul public. Administra provincia prin intermediul cancelariei, elibera paşapoarte şi foi de drum, stabilea legături directe cu şefii guberniilor limitrofe, cu domnii Moldovei şi Țării Româneşti. Actele se întocmeau în limbile rusă şi moldovenească. Până la adoptarea unor decizii speciale, guvernatorul civil se subordona comandantului-şef al armatei de la Dunăre. Pentru o mai bună administrare a provinciei, guvernatorul civil era liber în a-şi alege locul (oraşul) de reşedință.

Prin dispoziția lui P.V. Ciceagov din 23 iulie 1812 în funcția de guvernator civil al Basarabiei este numit Scarlat Sturdza, iar la sfârşitul lui septembrie şi-a încetat activitatea administrația rusă de pe lângă Comandantul Suprem al armatei ruse; în noiembrie senatorul V.I. Krasno-Milaşevici a fost rechemat la Sankt Petersburg [6]. Respectiv, din octombrie 1812 în Basarabia funcționa deja noua administrație civilă. La 4 decembrie 1812, în conformitate cu instrucțiunea dată de amiralul P.V. Ciceagov, Scarlat Sturdza instituie Cancelaria guvernatorului civil al Basarabiei [7]. Actele emise de Cancelarie erau semnate personal de Scarlat Sturdza, pe care acesta aplica ştampila cu imaginea blazonului său.

La 2 februarie 1813, în conformitate cu stipulațiile Regulamentului din 23 iulie 1812 privind formarea administrației provizorii în Basarabia, este constituit *Guvernul Regional al Basarabiei*, acesta având în componență două departamente, şi creată Adunarea generală a departamentelor [8]. Regulamentul acorda guvernatorului dreptul de a alege şi a numi în funcții din rândul boierilor moldoveni şi al demnitarilor ruşi consilieri în cadrul departamentelor Guvernului Regional. În funcție de circumstanțe şi de necesități, adopta noi hotărâri şi prezenta propuneri spre aprobare Administrației imperiale. Pentru funcționarea Guvernului era instituită Cancelaria Guvernului Regional [9].

Guvernul Regional era alcătuit din două departamente: Departamentul I era cel care avea în competență chestiunile juduciare. În cadrul lui funcționau trei direcții (expediții): *prima*, responsabilă de acțiunile judiciare, alcătuită din patru consilieri aleşi dintre boierii moldoveni, un expeditor, un şef de birou şi patru funcționari de birou; cea de *a doua* se ocupa de procesele penale şi de anchetă şi era la fel alcătuită din patru consilieri, dintre care trei boieri moldoveni, iar unul era ofițer de stat-major rus, un expeditor şi trei funcționari de birou; cea de *a treia* avea ca atribuție să conducă poliția şi în componența acesteia intrau: un consilier din rangul ofițerilor de stat-major rus, un expeditor şi doi funcționari de birou [10].

Pornind de la faptul că în Basarabia nu au fost create instituții judiciare, potrivit unei decizii imperiale din 26 noiembrie 1815, anunțate de Senat ministrului de Justiție, deciziile legate de litigiile civile, examinate în şedința comună a Guvernului Regional, urmau să fie examinate în ordine de apel în Departamentul IV al Senatului Guvernant [11].

Regulamentul privind instituirea administrației provizorii a Basarabiei din 2 august 1812 a fost în vigoare până la confirmarea de către Alexandru I, la 26 mai 1816, a *Memoriului,* care i-a servit rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev drept directivă în vederea organizării administrative a regiunii Basarabia [12]. Instituțiile judiciare din Basarabia au fost instituite în baza *Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia* din 29 aprilie 1818, considerat unul dintre principalele acte legislative adoptate de Administrația imperială rusă. Regulamentul urmărea scopul consolidării regimului stabilit în regiune. Alexandru I, în scrisoarea adresată, la 29 aprilie 1818, rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev în legătură cu adoptarea Regulamentului din 1818 îl atenționa că guvernul va păstra în provincie componența națională şi va asigura un mod deosebit de administrare a acesteia. Însă, Regulamentul acorda drepturi exclusive doar boierilor moldoveni (şi privilegii coloniştilor străini), în pofida faptului că împăratul scria că de drepturi largi va beneficia nu doar această stare socială [13].

Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 28 aprilie 1818 stipula că Administrația civilă a Basarabiei urmează să fie divizată: prima componentă – Administrația gubernială [14] şi cea financiară, iar a doua – cu referire la instanța judecătorească. Prima parte a fost denumită Guvernul Regional al Basarabiei, în care intrau: guvernatorul civil, viceguvernatorul, consilierii, trezorierul şi asesorii guberniali [15].

Guvernul Regional era alcătuit din două departamente. Departamentul I era cel executiv, administrat nemijlocit de guvernatorul civil ce se conducea de Regulamentul cu privire la administrația guberniilor ruseşti;

Departamentul II, administrativ, condus de viceguvernator, se ocupa de problemele de stat şi economice şi se conducea de regulile cuprinse într-o instrucţiune special elaborată pentru el [16]. Anume în Departamentul II erau discutate toate problemele de rutină legate de activitatea cotidiană din Basarabia.

În Adunarea comună a departamentelor erau convocaţi toţi consilierii din ambele departamente. Preşedinte al Adunării comune a departamentelor era guvernatorul civil. În competenţa Adunării comune a departamentelor erau următoarele întrebări: examinarea şi adoptarea deciziilor definitive în chestiunile venite în apel de la departamente, examinarea chestiunilor propuse de guvernatorul civil etc. Deciziile luate în cadrul Adunării comune a departamentelor erau adoptate cu o simplă majoritate de voturi [17].

Departamentul I avea în structura sa trei direcţii: *prima* – pentru cazurile civile, alcătuită din 4 consilieri numiţi dintre boierii locali, un expeditor, un traducător, un şef de birou şi 4 grefieri; *a doua* – pentru cazurile penale şi de anchetă, alcătuită din 3 consilieri numiţi dintre boierii locali, un consilier – ofiţer superior rus, un traducător şi 3 grefieri şi *a treia* – pentru supravegherea poliţiei, alcătuită dintr-un consilier rus, un expeditor şi doi grefieri. În statele de personal, în afară de funcţionarii numiţi, mai activau: un secretar, un vagmistru şi 4 paznici. În calitate de consilieri în Departamentului I al Guvernului Regional au fost numiţi: D.Răşcanu, I.Carp, P.Catargi, M.Râşcanu – în prima direcţie; T.Başotă, N.Catargi, Milactache, F.Bukin – în direcţia a doua; P.Leibin – în direcţia a treia [18].

În conformitate cu prevederile Regulamentului organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818, în provincie au fost instituite Tribunalul Regional Civil şi Tribunalul Regional Penal [19].

Tribunalul Regional Civil din Basarabia avea atribuţia de a examina procesele civile intentate între locuitorii provinciei, acţiunile intentate de stat împotriva persoanelor fizice, cererile cu privire la confirmarea actelor de vânzare-cumpărare şi cu privire la tutela asupra averii persoanelor decedate. Tribunalul Regional Civil din Basarabia activa conform *Regulamentului privind organizarea guberniilor Imperiului Rus,* aprobat de Ecaterina a II-a la 7 noiembrie 1775, în care sunt fixate competenţele acestei instituţii judiciare [20].

În cadrul lui se examinau dosarele civile, precum şi pretenţiile persoanelor fizice înaintate vistieriei, şi viceversa. El era alcătuit din preşedinte şi 4 consilieri. Preşedintele era numit în funcţie de către Coroană şi confirmat de către împărat. Un consilier era numit din partea Coroanei, dar confirmat de către guvernatorul general militar din Podolia, iar ceilalţi consilieri – aleşi din rândurile nobilimii, pe o perioadă de 3 ani, dar confirmaţi de guvernatorul general militar [21].

Componenţa Tribunalului Regional Civil din Basarabia în anii 1818-1828 este prezentată, în ordine cronologică, după cum urmează: în calitate de ***preşedinţi*** – Nedoba (1818-1823), Başotă (1823-1824), Cazimir (1824), Başotă (1824-1825), Pizani (1825-1826), Donici (1826-1828), ***consilieri*** – Ralli, Donici, Varfolomeu, Stamo, Hermeziu, Buzdugan, Dicescu, Krupenski, Russo, Măcărescu, Botezatu, Leonard, Cazimir, Satovski, Iamandi, Stamati şi ***secretari*** – *Scorţesco* şi *Barda* [22].

Regulamentul prevedea ca, reieşind din privilegiile acordate locuitorilor provinciei şi din particularităţile legilor locale, procedura judiciară în Tribunalul Regional Civil din Basarabia urma să se desfăşoare în limba moldovenească. În cercetarea litigiilor persoanelor particulare Tribunalul trebuia să se conducă de drepturile şi obiceiurile moldoveneşti, iar procedura judiciară să se desfăşoare în limba moldovenească. În ce priveşte cercetarea dosarelor de stat, la bază trebuia pusă legislaţia imperială. În cazul examinării dosarelor cu referire la apărarea proprietăţii private, Tribunalul urma să ţină cont de drepturile, privilegiile şi obiceiul pământului existente în Basarabia. În cazul în care deciziile Tribunalului Regional Civil se refereau la dosarele ce vizau interesele statului, documentele pentru examinarea lor ulterioară trebuiau traduse în limba rusă [23]. Persoanele nemulţumite de decizia Tribunalului, în cazul în care era admisă apelarea deciziei Tribunalului, o puteau contesta în Consiliul Suprem al Basarabiei. Însă, dacă Tribunalul nu prevedea apelarea deciziei, atunci decizia era irevocabilă şi era aplicată imediat, iar persoana nemulţumită putea înainta în Consiliul Suprem al Basarabiei doar o simplă plângere. Pe marginea dosarelor ce vizau interesele statului Tribunalul civil nu lua o decizie finală, dar, respectând legislaţia rusă, le expedia pentru decizia finală Guvernului Regional [24]. Ulterior, în baza deciziei imperiale din 3 august 1825, dosarele civile trimise în instanţa de apel nu mai erau examinate de Consiliul Suprem al Basarabiei, dar erau direcţionate Departamentului II al Senatului Guvernant [25].

La început, Tribunalul Regional Civil îşi desfăşura lucrările într-o casă arendată, pentru o sumă de 1400 rub., de la spătarul Măcărescu, situată în partea de jos a oraşului Chişinău. Clădirea nu era însă comodă pentru desfăşurarea lucrărilor: se afla la o distanţă mare de la locul de trai al funcţionarilor; toamna, primăvara şi iarna funcţionarilor le venea greu să se deplaseze pe străzile murdare la serviciu; casa necesita reparaţie; în

plus, din cauza depozitului pentru păstrarea produselor, în incinta Tribunalului s-a instalat un miros neplăcut; mobila prevăzută pentru funcționari nu erau confortabilă. Când administrația Tribunalului a încercat să arendeze o nouă clădire, Măcărescu a cedat 400 rub. din prețul arendei, promițând că va repara clădirea. La 1 mai 1825 clădirea a fost arendată pe o perioadă de 3 ani, iar Consiliul Suprem al Basarabiei a aprobat condițiile noului contract de arendă [26].

Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 februarie 1828 a modificat parțial componența Tribunalului Regional Civil din Basarabia. El urma să fie alcătuit din preşedinte, doi consilieri din partea guvernului, doi asesori din partea nobilimii şi doi asesori din partea negustorilor. Preşedintele trebuia confirmat prin decizie imperială, iar cei doi asesori – de către Senat, la propunerea guvernatorului general [27].

În prerogativele *Tribunalului Regional Penal din Basarabia* intra examinarea dosarelor de urmărire penală transmise de tribunalele ținutale. Procedura de examinare se efectua în baza legislației ruse. Sentința adoptată cu majoritatea de voturi se declara definitivă, dar nu era aplicată până nu era confirmată de guvernatorul civil, care, luând cunoştință de dosar, confirma sau anula verdictul. În cazul în care guvernatorul civil nu aproba decizia Tribunalului Penal, dosarul era înaintat spre examinare în Consiliul Regional al Basarabiei [28].

Dosarele penale şi de urmărire penală urmau să fie examinate în limbile rusă şi moldovenească. În acest context este de menționat că:

1. Audierea inculpaților moldoveni avea loc în limba moldovenească, iar procesele-verbale trebuiau întocmite în limbile rusă şi moldovenească.

2. Sentința de judecată era anunțată inculpaților în limba moldovenească.

3. Membrii Tribunalului Penal, întâlnind dificultăți în expunerea punctului de vedere în limba rusă, aveau dreptul să întocmească deciziile în limba moldovenească [29].

Tribunalul Regional Penal din Basarabia era alcătuit din preşedinte, 3 consilieri şi un asesor. Preşedintele era numit în funcție de către Coroană şi confirmat de împărat. Un consilier era numit din partea Coroanei, dar confirmat de către guvernatorul general militar din Podolia, iar ceilalți consilieri şi asesorul – aleşi din rândurile nobilimii, pe o perioadă de 3 ani, dar confirmați de guvernatorul general militar [30]. Componența Tribunalului Regional Penal din Basarabia în anii 1818-1828 este sistematizată după cum urmează: în calitate de ***preşedinți*** – Kurik (1818-1825), Arsenev (1825-1826), Kurik (1826-1828); ***consilieri*** – Leibin, Străjescu, Şumski, baronul Cristi, Glavce, Stamati, Şardin, Ianov, Vaker, Maksimov, Bazâca, Hoteaev; ***asesori*** – baronul Criste, Hoteaev, Stamati şi ***secretari*** – Ghetolpanov, Krâmonovski [31].

Executarea multor dispoziții judecătoreşti era încredințată isprăvniciilor. La început, în activitatea sa ispravnicul se conducea de legislația şi tradițiile locale. Din decretul imperial adresat la 29 martie 1813 (la cererea ispravnicului de Bender) Departamentului I al Guvernului Regional aflăm că până la adoptarea unor instrucțiuni speciale şi reieşind din considerentul că atât legile, cât şi obiceiurile locale nu erau cunoscute, „isprăvnicia în activitatea sa poate să se conducă de dreptul local în măsura în care acesta este cunoscut funcționarilor moldoveni şi care ar corespunde rațiunii şi în mare parte normelor legale" [32]. La dispoziția ispravnicului de Bender era un secretar, un traducător, care era şi asistentul secretarului preocupat de corespondența în limba rusă, un logofăt care se ocupa cu transcrierea documentelor moldoveneşti, doi funcționari ruşi care îndeplineau servicii de curier, examinau incidentele locale, asigurau liniştea şi ordinea în toate localurile publice, conform obligațiunilor poliției locale [33].

În 1816 este emisă o instrucțiune care reglementa activitatea ispravnicului. Instrucțiunea era alcătuită din 28 de articole şi se referea în fond la competențele ispravnicului: asigurarea ordinii publice (ispravnicul fiind şeful poliției locale); executarea dispozițiilor administrației; stabilirea obligațiunilor şi acțiunilor ispravnicului în caz de epidemii, molime, epizootii şi calamități naturale etc. (ispravnicul acționa în conformitate cu legislația, neavând dreptul să amendeze sau să supună populația pedepselor corporale); răspundea de ordinea publică în ținut; apăra interesele cetățenilor; împiedica acțiunile hoților şi vagabonzilor; răspundea de sistemul de concesiuni din ținut; purta responsabilitate de starea drumurilor şi a podurilor; însoțea regimentele militare în cazul în care acestea se aflau în trecere prin ținut şi era obligat să le asigure cu produse alimentare, cu lemn din care acestea făceau care de provizii, să le asigure cazarea; raporta permanent despre mersul recoltării cerealelor; informa despre prețurile comerciale la cereale şi la alte produse alimentare; urmărea să fie întoarse stăpânilor vitele rătăcite; răspundea de amenajarea coloniştilor etc. [34]. Ispravnicul îşi exercita funcțiile doar în limitele ținutului de care era responsabil. Numit în exercițiul funcțiunii ispravnicul depunea jurământ de credință împăratului rus [35].

Prin dispoziţia din 16 aprilie 1816, emisă de guvernatorul civil al Basarabiei C.A. Catacazi, ispravnicii, pârcălabul de Hotin şi serdarul de Orhei erau obligaţi să meargă o dată în trei luni în teritoriu pentru a se documenta la faţa locului pentru a dispune de informaţie veridică şi completă despre situaţia din ţinut. Revizorii de ţinut trebuiau să urmărească ca ispravnicii, pârcălabul de Hotin şi serdarul de Orhei să îndeplinească cu stricteţe această dispoziţie [36].

Despre competenţele ispravnicului, care se deosebesc parţial de cele stipulate în instrucţiune, aflăm dintr-un raport prezentat în 1816 de ispravnicul de Hotărniceni preşedintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei I.H. Kalagheorghe.

1. Ispravnicul examina litigiile care apăreau între negustori (privind activitatea comercial-industrială, situaţia familială etc.), boieri şi ţărani. În cazul în care părţile nu erau satisfăcute de deciziile adoptate, ispravnicul prezenta dosarul, însoţit de documentele de rigoare, spre examinare instanţelor superioare. Ispravnicul nu avea dreptul să-i impună pe boieri să se prezinte la isprăvnicie pentru soluţionarea litigiilor, ci numai le aducea la cunoştinţă plângerea privind fapta în care aceştia au fost implicaţi. În cazul în care boierii nu se conformau, ispravnicul raporta instanţelor superioare despre aceasta, iar decizia o adopta doar cu acordul instituţiilor abilitate a soluţiona asemenea probleme.

2. Conform obiceiului pământului, ispravnicul avea dreptul să pedepsească persoanele care încălcau legea, în afară de boieri şi boiernaşi, care nu puteau fi pedepsiţi.

3. Ispravnicul era obligat să prezinte anual guvernului informaţii despre recolta de cereale, cu explicaţiile de rigoare: de câtă pâine era nevoie pentru alimentaţia locuitorilor şi câtă pâine rămânea pentru comercializare, iar guvernul urma să decidă ce cantitate de cereale poate fi exportată.

4. Ispravnicul urmărea evoluţia pe piaţă a preţurilor la carne şi la pâine şi, în dependenţă de capacitatea de cumpărare a industriaşilor, reglementa preţurile.

5. Ispravnicul era responsabil de încartiruire, supraveghea amplasarea militarilor pe la casele locuitorilor, în dependenţă de numărul şi starea economică a acestora. Conform obiceiului pământului, de încartiruire erau scutiţi moşierii (în afară de categoriile inferioare ale acestei stări sociale) şi slujitorii cultului: preoţii, diecii, diecele, paracliserii şi starostii bisericeşti.

6. Prin intermediul mazililor, ispravnicii aveau datoria de a cultiva în rândurile populaţiei dragostea de muncă [37].

După împărţirea administrativ-teritorială a Basarabiei în conformitate cu *Regulamentul organizării administrative* din 29 aprilie 1818, prin dispoziţia guvernatorului civil al Basarabiei C.A. Catacazi din 19 octombrie 1818, în funcţia de ispravnic au fost numiţi: în ţinutul Orhei – funcţionarul de clasa a VIII-a Iamandi, în ţinutul Hotin – sulgerul Gheorghe Ciugureanu (în locul funcţionarului de clasa a IX-a Stamati), în ţinutul Iaşi – funcţionarul de clasa a IX-a Bodescu, în ţinutul Bender – funcţionarul de clasa a IX-a Cazimir (în locul funcţionarului de clasa a X-a Nicolae Salo), în ţinutul Akkerman – nobilul Alecu Pruncul şi în ţinutul Ismail – funcţionarul de clasa a X-a Popovschi (în locul funcţionarului de clasa a X-a Filodor) [38]. Ulterior în instituţia isprăvnicii au fost făcute remanieri.

Potrivit dispoziţiei din 1 aprilie 1819, ispravnicii erau aleşi din rândul nobilimii basarabene, drept de care beneficiau şi nobilii din guberniile interne ruse. Acest drept a fost aplicat şi pentru ţinuturile Bender, Akkerman şi Ismail, în pofida faptului că în aceste ţinuturi numărul nobililor era foarte redus. Ulterior, noul rezident plenipotenţiar, contele M.S. Voronţov, analizând activitatea ispravnicilor, raporta Administraţiei imperiale că administraţia poliţienească locală din Basarabia se află într-o stare jalnică, iar cauza o vede în modalitatea de alegere a ispravnicilor. M.S. Voronţov, care se pronunţa vehement împotriva aplicării particularităţilor locale în sistemul administrativ al Basarabiei, fiind un părtaş convins al includerii cât mai grabnice a regiunii în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus, argumenta că funcţiile de ispravnic erau exercitate de persoane lipsite de onestitate, care nu-şi îndeplinesc cu demnitate obligaţiunile, care nu cunosc nici legislaţia, nici limba rusă, fapt ce cauzează prejudicii serioase sistemului de administrare. Totodată, atenţiona că prejudiciile ar fi fost mult mai mari dacă din guberniile interne ruse cu puţin pământ ar fi fost transferaţi în Basarabia, aşa cum se planifica, 20000 de ţărani de stat. El scria că timp de 6-7 luni de la intrarea sa în funcţie au fost destituiţi de către Consiliul Suprem doi ispravnici şi câţiva asesori demascaţi în diferite crime, însă locurile lor au fost ocupate de persoane iresponsabile ca şi ei. La ultima şedinţă au fost prezente 100 de persoane care vroiau să deţină posturi administrative, iar numărul de posturi la care se pretindea era de 81. Respectiv, la posturile administrative aproape că nu era concurs, iar în ţinuturile Bender, Akkerman şi Ismail, unde erau numai 5 nobili, dintre care 4 nu dispuneau de proprietate, posturile

administrative erau ocupate de nobili din alte ținuturi. M.S. Vorontov aducea şi alte argumente, insistând ca ispravnicii să fie numiți de Coroană [39].

La 2 septembrie 1824, Comitetul de Miniştri, luând în considerație obiecțiile contelui M.S. Vorontov, a dispus ca ispravnicii şi asesorii să fie numiți din partea Coroanei [40]. Unii istorici consideră că prin această măsură a fost lichidată metoda de administrare despotică a județului [41]. Însă, această măsură poate fi privită mai mult ca o tentativă a Administrației imperiale ruse de a-i înlătura din instituțiile administrative din Basarabia pe funcționarii locali, ieşiți din rândurile boierilor moldoveni, şi de a-i înlocui cu cei alogeni, în special veniți din guberniile ruse.

Politica imperială promovată de Administrația rusă în teritoriul nou-anexat a avut drept consecință directă faptul că în perioada ce a urmat după adoptarea *Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia* din 29 aprilie 1818 a crescut substanțial numărul funcționarilor ruşi atât în instituțiile regionale, cât şi în cele ținutale. De fapt, păstrarea unor particularități istorice în sistemul judiciar din Basarabia avea să fie împiedicată de transformările profunde operate de organele imperiale în sistemul administrativ. Se crea treptat un antagonism între două sisteme strâns legate funcțional – cel judiciar şi cel executiv. Acest lucru se va reliefa cel mai pregnant în privința limbii de perfectare a documentației de serviciu şi se va concretiza în boicotarea de către funcționarii ruşi a procedurii judiciare desfăşurare în limba moldovenească. Deoarece nu cunoşteau limba moldovenească, aceştia încălcau deciziile imperiale care prevedeau perfectarea actelor în limba moldovenească, se opuneau aplicării limbii moldoveneşti în activitatea instituțiilor administrative, economice, fiscale, judiciare, culturale etc., cauzând prejudicii serioase în ce priveşte adoptarea şi perfectarea diferitelor dispoziții şi decizii.

La 30 septembrie 1824, Direcția executivă a Guvernului Regional înaintează în Consiliul Suprem al Basarabiei o adresă în care se menționa că în baza *Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia* din 29 aprilie 1818 toate dosarele examinate în Guvernul Regional şi avizele prezentate pentru înştiințarea populației erau perfectate în două limbi – *moldovenească* şi *rusă*. Deciziile scrise în limba rusă erau semnate de guvernator, consilierii din partea Coroanei şi asesori, iar cele scrise în limba moldovenească – doar de guvernator şi consilierii aleşi din partea nobilimii, din considerentul că consilierii şi asesorii din partea Coroanei nu cunoşteau limba moldovenească, iar cei din partea dvorenimii – limba rusă [42]. Ținând cont de această circumstanță, Direcția executivă a Guvernului Regional cerea ca în continuare, pentru a nu crea Guvernului dificultăți în adoptarea deciziilor, Consiliul Suprem al Basarabiei să-i permită să adopte deciziile şi să prezinte avizele doar în limba rusă, motivând că efectuarea procedurii de examinare şi aprobare a deciziilor în două limbi „…nu doar că este dificilă, dar se poate spune cu certitudine – imposibilă, judecând după numărul mare de dosare puse pe rol, care în decurs de un an au atins cifra de 7000, iar a deciziilor adoptate – de 20000” [43].

Mai mult ca atât, în februarie 1825 doi traducători, funcționarii de clasa a XIV-a Galițki şi Holvițki, au înaintat viceguvernatorului Basarabiei F.F. Vighel, funcționar de clasa a VI-a, un raport în care scriau că, în legătură cu numărul mare de documente în limba moldovenească parvenite în cele două departamente ale Guvernului Regional şi în secțiile provizorii instituite pe lângă Guvern după plecarea guvernatorului civil în oraşul Ismail, toate dosarele în limba moldovenească le-au fost transmise pentru a fi traduse. Însă, deoarece erau multe, nu reuşeau traducerea lor şi, ca urmare, se tergiversa rezolvarea multor chestiuni importante, în special a celor legate de activitatea Administrației Financiare. Din acest considerent, ei cereau să fie eliberați de traducerea dosarelor în limba moldovenească, în caz contrar amenințând să se concedieze din serviciu, aşa cum au procedat ceilalți traducători [44].

Însă, sabotarea de către organele administrative a utilizării limbii moldoveneşti în practica judiciară avea să conducă la acumularea multor dosare nesoluționate, din cauză că nu erau încă traduse în limba rusă. Ca urmare, erau înaintate numeroase plângeri şi reclamații din partea persoanelor implicate în procesele judiciare. Pentru a rezolva problema, la propunerea guvernatorului general al Novorosiei şi rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Vorontov, la 12 august 1824 prin decizia Comitetului de Miniştri, confirmată de împărat la 11 noiembrie 1824, în provincie este instituit *Tribunalul Penal Provizoriu*. La 23 decembrie 1824 M.S. Vorontov împuterniceşte Consiliul Suprem al Basarabiei cu executarea deciziei imperiale. Inaugurarea Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia a avut loc la 17 ianuarie 1825 în baza unei dispoziții a Consiliului Suprem al Basarabiei [45]. Timp de doi ani Tribunalul Penal Provizoriu din Basarabia urma să activeze independent de Tribunalul Regional Penal din Basarabia. Instituirea Tribunalului a fost determinată de greutățile pe care le avea de depăşit Tribunalul Regional Penal din Basarabia exprimate în numărul mare de

dosare nesoluționate care s-au adunat pe parcursul anilor în Tribunalul Regional Penal şi de dosare care veneau din tribunalele județene pentru reexaminare. În plus, Tribunalul Regional Penal a întâlnit mari greutăți în ce priveşte traducerea documentelor din limba rusă în limba moldovenească. Era doar un singur traducător, însă în Tribunal s-au adunat 264 dosare [46]. Prin instituirea Tribunalului Penal Provizoriu se urmărea şi scopul de a uşura soarta multor inculpați aflați de multă vreme în detenție. Tribunalul era condus de un preşedinte special [47].

Pentru a-i da posibilitate Tribunalului Regional Penal din Basarabia să examineze şi să soluționeze fără întârziere dosarele penale, s-a considerat că Tribunalul Penal Provizoriu trebuie să reia toate dosarele penale neexaminate pe parcursul anilor de Tribunalul Regional Penal şi, în decurs de cel mult doi ani, să le examineze şi să adopte deciziile de rigoare.

La 12 august 1824 Comitetul de Miniştri adoptă decizia privind instituirea Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia şi numirea funcționarului de clasa a VI-a Lebin în funcția de preşedinte al Tribunalului [48]. La 11 noiembrie 1824 împăratul Alexandru I a confirmat această decizie [49]. În afară de preşedinte, în componența Tribunalului Penal Provizoriu a mai fost inclus un membru al Tribunalului Regional Penal, delegat din rândurile dvorenilor, care, dat fiind că cunoştea legislația, tradițiile şi procedura judiciară locală, s-a divedit a fi foarte util Tribunalului. În Tribunalul Penal Provizoriu mai intrau un consilier din partea Coroanei, un consilier din partea dvorenimii, un secretar, slujitori din Cancelarie şi traducători. Pentru întreținerea Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia s-a decis să i se aloce anual 4400 rub. argint [50].

Consiliul Suprem al Basarabiei urma să întreprindă măsuri în vederea inaugurării Tribunalului Penal Provizoriu şi să numească un membru al Tribunalului Regional Penal în Tribunalul nou-instituit. Tribunalul Regional Penal trebuia să pregătească toate dosarele neexaminate până atunci, pentru a le transmite Tribunalului Penal Provizoriu, acesta urmând să le examineze şi să adopte deciziile de rigoare în decurs de doi ani [51].

După expirarea termenului de doi ani Tribunalul Penal Provizoriu din Basarabia şi-a încetat activitatea. Analizând adresa din 15 februarie 1827, prezentată de guvernatorul general al Novorosiei şi Basarabiei, contele F.P. Palen, Consiliului Suprem al Basarabiei, putem constata că Tribunalul Penal Provizoriu din Basarabia a finisat examinarea dosarelor care i-au fost încredințate [52]. F.P. Palen a dispus ca dosarele examinate de Tribunalul Penal Provizoriu să fie trimise pentru păstrare în arhiva Tribunalului Regional Penal şi cu aceasta să-şi înceteze activitatea. La 21 februarie 1827 preşedintele Tribunalului Penal Provizoriu din Basarabia raportează Consiliului Suprem al Basarabiei că şi-a încetat activitatea, iar dosarele examinate au fost transmise Tribunalului Regional Penal din Basarabia [53].

Însă, succesele Tribunalului Penal Provizoriu nu aveau să fie de durată, deoarece sabotarea primirii de la diferite instituții a documentelor în limba moldovenească lua o amploare tot mai mare în isprăvnicii, unde majoritatea funcționarilor erau ruşi şi nu cunoşteau limba moldovenească. La 12 octombrie 1827 Consiliul Suprem al Basarabiei în şedința consultativă discută raportul Tribunalului ținutal Hotin din 6 iulie (*a se vedea* Anexa) privind prezentarea la 20 iunie în acel Tribunal a 9 rapoarte în limba rusă a isprăvniciei Hotin ce vizau dosare civile [54]. Reieşind din prevederile Regulamentului din 29 aprilie 1818, prin care dosarele civile trebuiau prezentate şi discutate doar în limba moldovenească, la 23 iunie 1827 Tribunalul ținutal a întors isprăvniciei Hotin acele 9 dosare pentru a fi traduse în limba moldovenească. În raportul din 28 iunie 1827 isprăvnicia Hotin motiva necesitatea întocmirii dosarelor în limba rusă prin faptul că dacă în trecut, reieşind din prevederile Regulamentului din 29 aprilie 1818, membrii acestei instituții erau aleşi din rândurile boierilor locali, ulterior aceştia erau numiți din partea Coroanei, fiind în mare parte ruşi care nu cunoşteau limba moldovenească, iar isprăvnicia nu dispunea de mijloace pentru a-i asigura pe aceşti funcționari cu traducători. De aceea, nu poate satisface doleanțele Tribunalului de a întocmi actele în limba moldovenească. În plus, potrivit raportului, isprăvniciei i s-a dat, din partea instanțelor superioare, dispoziția să ducă dosarele şi să stabilească legături cu instituțiile locale doar în limba rusă [55]. Astfel, întâlnind greutăți în ce priveşte cercetarea şi soluționarea dosarelor, Tribunalul cerea Consiliului Suprem al Basarabiei lămuriri cum să procedeze pe viitor. În plus, deşi isprăvnicia Hotin a declarat Tribunalului că încetase întocmirea dosarelor în limba moldovenească, ea recunoştea că nu dispune de dispoziții din partea autorităților centrale ce ar fi confirmat anularea fostelor privilegii acordate Basarabiei [56].

Într-o şedință a sa Consiliul Suprem al Basarabiei a pus în discuție şi raportul Tribunalului ținutal Bender din 28 iulie 1827, prin care acesta informa că l-a împuternicit pe funcționarul cancelariei Tribunalului, Mihail Florescu, să transmită isprăvniciei Bender documentele de rigoare împreună cu două ordonanțe pe

care le-a primit plantonul isprăvniciei Kerneşki. La 22 iulie, când Tribunalul şi-a reînceput activitatea, comisarul isprăvniciei Malevici a adus în Cancelaria Tribunalului ținutal acele două ordonanțe desigilate, le-a aruncat pe masă, declarând că nu le primeşte, fiindcă sunt scrise în limba moldovenească. Ulterior, în şedința Tribunalului la care era prezent şi ispravnicul Skorobogatov, comisarul Malevici a declarat deschis ca pe viitor Tribunalul regional să nu-i mai prezinte dispoziții în limba moldovenească, deoarece el nu cunoaşte această limbă şi nu le va îndeplini. În pofida faptului că Tribunalul a prezentat drept argument textul Regulamentului constituirii regiunii Basarabia din 29 aprilie 1819 şi dispoziția Tribunalului Civil regional din 15 noiembrie 1819, prin care tuturor tribunalelor ținutale li se interzicea desfăşurarea procedurii judiciare în limba rusă, aceasta urmând a fi desfăşurată în limba moldovenească, conform prevederilor Regulamentului din 1818, ispravnicul şi comisarul n-au dorit să se conformeze acestei cerințe, declarând că „…Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia este deja anulat". Din care cauză Tribunalul ținutal cerea lămuriri Consiliului Suprem al Basarabiei cum să procedeze pe viitor [57].

La şedința din 12 octombrie 1827 Consiliul Suprem al Basarabiei a discutat şi un alt raport al Tribunalului ținutal Bender din 13 august 1827, prin care Tribunalul informa Consiliul că funcționarii din Cancelaria isprăvniciei Bender au refuzat să primească raportul Cancelariei şi 17 ordonanțe emise de Tribunalul ținutal în limba moldovenească. Funcționarii isprăvniciei argumentau refuzul prin faptul că comisarul Malevici le-a ordonat să nu mai primească acte şi ordonanțe emise de Tribunalul ținutal în limba moldovenească [58]. Cel de-al patrulea raport adresat Consiliului Suprem al Basarabiei de acelaşi Tribunal ținutal Bender, datat cu 30 septembrie 1827 şi discutat în aceeaşi şedință, de asemenea se referea la refuzul isprăvniciei Bender de a primi 24 dispoziții emise de Tribunal în limba moldovenească, drept motiv servind dispoziția comisarului Malevici, prin care acesta le-a interzis funcționarilor să mai primească acte în limba moldovenească [59]. Documentul publicat în Anexă face dovadă brutalității şi urii pe care o manifesta comisarul Malevici în relațiile cu funcționarii de la Tribunalul ținutal care îi prezentau acte întocmite în limba moldovenească, motivând că el nu cunoaşte această limbă şi, respectiv, nu va îndeplini dispozițiile Tribunalului [60].

Analizând aceste patru rapoarte şi punând la bază prevederile Regulamentului din 29 aprilie 1818, Consiliul Suprem al Basarabiei a decis ca „dosarele civile să fie întocmite în limba moldovenească", iar Departamentul de dispoziție să aibă grijă ca toți locuitorii din regiune să se conformeze acestei dispoziții, iar funcționarii care au boicotat aplicarea limbii moldoveneşti să fie pedepsiți în conformitate cu legislația în vigoare [61].

În concluzie putem afirma că boicotarea practicii de utilizare a limbii moldoveneşti în procedura judiciară din Basarabia, contrar prevederilor legale, se făcea de cele mai dese ori de către funcționarii isprăvniciilor. Documentele de arhivă conțin numeroase cazuri ce atestă acest fapt. Pe parcurs, inițiativa de a înlătura limba moldovenească din instituțiile regionale a parvenit chiar din partea funcționarilor Guvernului Regional. Ceea ce denotă o dată în plus că țarismul, deşi a lăsat în vigoare pentru o anumită perioadă de timp Basarabiei unele particularități autohtone ale sistemului administrativ, a promovat o politică consecventă de includere a teritoriului nou-anexat în sistemul economic şi politic imperial, parte componentă a căreia era politica de deznaționalizare – rusificare a populației dispersate. Promovând această politică, Administrația imperială urmărea înstrăinarea valorilor spirituale ale neamului şi pregătirea unei elite cosmopolite, bazate pe un alt sistem de valori decât cel românesc etc., anularea drepturilor şi libertăților naționale, interzicerea utilizării limbii române şi a limbilor altor grupuri etnice în toate domeniile vieții sociale, lipsirea românilor basarabeni de propriile valori spirituale, fiindu-le impuse valori spirituale ruse etc.

Anexă

О непринятiи Бендерскимъ и Хотинскимъ Исправничествами Указовъ Цынутныхъ Судовъ на Молдавскомъ Языкѣ

Бессарабскiй Областной Верховный Совѣтъ въ Совѣщательномъ Засѣданiи бывшемъ октября 12 дня 1827 года слушав ***Первое:*** Рапортъ Хотинскаго Цынутного Суда отъ 6 июля за №1516[м], что 20 числа минувшаго їюня оный Судъ получивъ 9 Рапортовъ Хотинского Земского Исправничества на россiйскомъ дiалектѣ, касающїеся къ гражданскимъ дѣламъ, имѣя въ виду что на основанiи Устава образованiя (Устава образования Бессарабской области 29 апреля 1818 г. – *V.T., A.E.*) гражданскiе дѣла должны производиться и рѣшаться только на одномъ молдавскомъ дiалектѣ, того же июня 23 числа возвратилъ

оные при Указѣ въ Исправничество с тѣмъ, что бы оно неосмѣлилось въ противность Высочайшаго Устава присылать подобныхъ рапортовъ ибо подвергнется отвѣтсвенности, но Исправничество 28 числа рапортомъ №9699 донесло, что прежде на основанiи Образованiи члены Исправничества были по выборамъ изъ здѣшнихъ жителей а послѣ по Высочайшей Волѣ назначены русскiе отъ короны, кои нималѣйше неразумѣютъ молдавского языка и переводчиковъ неимѣютъ, и потому неимѣетъ никакого средства къ исполненiю требованiи Суда, и что сверхъ того Исправничество еще имѣетъ отъ Высшаго Начальства предписанiе, стараться производить дѣла и сноситься съ присудственными мѣстами на россiйскомъ дiалектѣ. Далѣе Судъ излагаетъ справку по коей оказалось: ***1е*** что въ Уставѣ образованiя на 4й страницѣ между прочаго сказоно: Гражданскiе тяжебные и мѣжевые дела отправляються на одномъ молдавскомъ языкѣ и судопроизводство отправляеться на основанiи законовъ и обычаевъ молдавскихъ; да и все содержанiе Образованiя Высочайшимъ Рескриптомъ отъ 29 апреля 1818 года повелѣвается исполнять во всей точности; ***2е*** въ Высочайшемъ Указѣ въ 3й день августа 1825 года за собственноручнымъ Его Императорскаго Величества подписомъ повелѣвающемъ прекратить производство Гражданскихъ дѣлъ, въ Верховномъ Совѣтѣ съ переносомъ таковыхъ во 2й Департаментъ Правительствующаго Сената во 2м Пунктѣ сказано: Сенату въ рѣшенiи Гражданскихъ дѣлъ руководствоваться мѣстными узаконенiями Бессарабской Области; и въ 3м пунктѣ: Бессарабскiй Гражданскiй Судъ принявъ отъ тяжущихся опеляцiонную жалобу обьязанъ какъ оную такъ и самое дѣло въ подлѣнникахъ съ переводомъ на россiйскiй дiалектъ представить въ Правительствующiй Сенатъ, присовокупя такъ же съ переводомъ вписку тѣмъ мѣстнымъ закономъ и обычаямъ, которыми Судъ въ разрѣшенiи своемъ руководствояся, и потому какъ изъ справки явствуетъ, что высочайшая воля сопряженная съ милосердiемъ, Дарить Бессарабской Области Установленные Права и обычаи Ея по исковымъ Гражданскимъ дѣламъ, равно и все производство всѣхъ тѣхъ дѣлъ на нацiональномъ языкѣ Высочайше подтверждено двумя Повелѣнiями въ справкѣ изьясненными то есть: рескриптомъ отъ 29 апреля 1818 года одобряющимъ Уставъ образованiя а послѣднимъ указомъ отъ 3го августа 1825 года ясно выражено, что тогда перевести бумаги на россiйскiй дiалектъ когда дѣло отъ Гражданского Суда на аппеляцiи перенесено будетъ въ Правительствующiй Серат, и хотя въ 1825 году учинено распоряженiе объ опредѣленiи въ Земскiе полицiи класныхъ чиновниковъ отъ короны, но для руководства всѣмъ таковымъ въ производствѣ дѣлъ остановлено та же самая инструкцiя въ Уставѣ образованiя Бессарабской области начертанная безъ всякой и малѣйшей перемѣны какой либо статьи о производствѣ Гражданскихъ дѣлъ и бумагъ, то хотя Хотинское Земское Исправничество донесло Суду, что предоставлено оному, или предписано уничтожить производство дѣлъ на нацiональномъ дiалектѣ но судъ до селѣ неимѣетъ о томъ никакого отъ Начальства повелѣнiя коимъ бы уничтожалась прежде дарованная свобода судится на нацiональномъ языкѣ или отмѣнена была какая либо статья Устава образованiя по случаю опредѣленiя въ полицейскiя должности коронныхъ чиновниковъ. По симъ обстоятельствамъ оный Судъ встрѣчая недоумѣнiе представляетъ сему Совѣту, и проситъ разрѣшенiя какъ на предъ идущее время поступить; Можно ли принять во уваженiе донесенiе Исправничества, писанное въ противности Высочайшихъ Повелѣнiй ? Докладивая притомъ что въ производствѣ Гражданскихъ тяжебныхъ дѣлъ произходитъ большее неудобство, ибо отъ Исправничества всѣ дѣла и бумаги получаются на россiйскомъ дiалектѣ для перевода, которыхъ на молдавскiй дiалектъ не мало требуется времени, чрезъ что невозможно дать скорого и должного ходу тѣмъ дѣламъ а между тѣмъ просители терпятъ остановку. ***Вторый:*** Рапортъ Бендерского Цынутного Суда отъ 28 Їюля за №1407м сия, что Канцелярскiи служитель онаго суда Губернскiй Регистраторъ Михаилъ Флореско, которому поручено по регистратурѣ отправленiе отпусковъ, пошелъ съ книгаю для отдачи бумагъ въ тамошнее Земское Исправничество вмѣстѣ съ двумя указами, которые и принялъ дневальный исправничества Чернешкiй. Послѣ того 22 числа того їюля по случаю торжественного праздника, было закрыто присудствiе Суда; Коммисаръ Исправничества Малевичъ принесши въ Канцелярiю Цынутного Суда упомянутые два Указы распечатанными, бросилъ оные на столъ и сказалъ, что онъ непринимаетъ ихъ потому что написаны на молдавскомъ языкѣ; затѣмъ упомянутый Флореско вмѣстѣ съ другимъ Канцелярскимъ Трохимомъ Бортескомъ учинивъ справку по книгѣ и увидѣвъ, что сiи указы уже приняты по принадлѣжности дневальнымъ означенного Исправничества,

отнесли оные паки к помянотому Коммисару, прося Его, что такъ какъ таковые указы приняты по книгѣ то благоволилъ бы взять обратно; но коммисаръ Малевичъ несмотря на ихъ прозьбу, и что таковые указы уже приняты въ Исправничествѣ, взявъ оные въ руку, бросилъ опять въ Канцелярію Суда, говоря между прочаго: Что онъ дастъ Бортеску пощочины, и въ тоже время требовалъ книги что бы стереть съ оной подпись дневального; но какъ сія книга была заперта въ сундукѣ Регистратора Шепилева то и неоткуда было дать Ему оную; и такимъ образомъ Г. Малевичъ вышелъ изъ Канцеляріи Сего Суда, оставя Указы на столѣ оной, на которомъ и по нынѣ лежатъ. А какъ коммисаръ Малевичъ нѣсколько дней тому назадъ и въ присудствіи Суда при бытности Исправника Скоробогатова словесно изьяснилъ: что бы судъ ни по какимъ дѣламъ впредь непосылалъ имъ указовъ на молдавскомъ языкѣ, ибо онъ не будетъ исполнять оныхъ, по тому что онъ самъ незнаетъ молдавского языка, и хотя Судъ показывалъ имъ начертанное на 10 страницѣ Устава Образованія постановленіе, равно указъ Областного Гражданского Суда отъ 15 ноября 1819 года №1893 коимъ предписано всѣмъ цынутнымъ судамъ, что бы они ни подъ какимъ видомъ непроизводили Гражданскихъ тяжебныхъ дѣлъ на россійскомъ языке, а производили бы оныя сходственно Уставу Образованія страницы 10[й]; но они Исправникъ и Коммисаръ нехотѣли взять во вниманіе и сихъ даже постановленій, говоря: что Уставъ Образованія уже уничтоженъ для того судъ исрашивалъ у Совѣта разрѣшенія насчетъ сопротивленій коммисара Малевича. ***Третый:*** Рапортъ того же Бендерского цынутнаго Суда отъ 13го августа 1827 года за №1502[м] въ коемъ прописываетъ докладъ Канцеляріи своей поданный вмѣстѣ съ представленіемъ 17 указовъ, писсаныхъ отъ суда на имя тамошнѣго Земского Исправничества на молдавскомъ языкѣ, по разнымъ частнымъ дѣламъ, которыхъ Указовъ неприняли Канцелярскіе служители Земского Исправничества, по тому, что дано имъ отъ присутсвующаго въ Исправничествѣ Коммисара Малевича приказаніе непринимать впредъ Указовъ Цынутного Суда, писанныхъ на молдавскомъ языке; Для того Судъ повторяя прежный свой рапортъ выше сего вписанный касательно сопротивленій Коммисара Малевича, въ принятіи Указовъ, писанныхъ на молдавскомъ языкѣ въ противность силы Устава Образованія страницы 11, въ которомъ изображено: Что для разсмотрѣнія Гражданскихъ тяжебныхъ дѣлъ Высочайше даровано употребленіе молдавского языка, просить Совѣта о учиненіи по сему предмету надлѣжающаго распоряженія, и ***Четвертый:*** Рапортъ оного же Цинутного Суда отъ 30 Сентября за №1762[м], что 13 августа накопилось 24 Указа писанныхъ на молдавскомъ языкѣ, данныхъ на имя Земского Исправничества того Цынута по разнымъ тяжебнымъ и публикаціоннымъ Дѣламъ, но всѣ сіи Указы остаются безъ всякого дѣйствія, по тому что Коммисаръ Исправничества того Цынута Малевичъ въ то время когда сторожъ отнесъ съ книгою въ оное Исправничество бумаги для раздачи оныхъ, распечатавъ сіи указы съ гнѣвомъ, возвратилъ сторожу говоря, что онъ неможетъ принять ихъ, потому, что оные писаны на молдавскомъ языкѣ, тогда когда онъ могъ бы помощію писцовъ онаго исправничества и Регистратора, отличающагося въ переводѣ, находить удобство въ молдавскомъ языкѣ. По слику же оный Судъ о сопротивленіи членовъ Земского Исправничества того цынута въ особенности же Коммисара Малевича представилъ уже Совѣту (как выше значитъ) но между тѣмъ означенное исправничество безъ престанно оказываетъ ослушность и сопротивленїе (съ поводу чего всѣ дѣла того суда остаются неприведенными въ свое время въ исполненіе) отнюдь неозабочиваясь искать удобства въ молдавскомъ языкѣ помощію своихъ писцовъ, а особенно регистратора, отличающагося въ переводѣ, то проситъ о учиненіи по сему предмѣту зависящаго распоряженія, ибо всѣ указы данные на имя Земского Исправничества остаются непринятыми и неприведенными имъ въ исполненіе и день отъ дня накопляються въ великомъ множествѣ а по справкѣ въ Совѣтѣ оказалось: въ прошлом 1826[м] году апреля 3 числа подобные донесеніи отъ Измаильского Земского Исправничества были разсматриваемы Верховномъ Совѣтомъ, а по онымъ заключено хотя Уставом образованія Бессарабской Области дѣйствительно дозволено гражданскіе дѣла производить на молдавскомъ; Но какъ въ тѣхъ же присутственныхъ мѣстахъ дѣла уголовные, казенные распорядительные и весьма часто слѣдственные производяться и должны производиться на россійскомъ нарѣчіи, чѣмъ самымъ ясно доказываеться, что во всѣхъ помянутыхъ мѣстахъ всегда были а нынѣ въ особенности находятся чиновники знавшіе оба языка русской и молдавской, отговорки же отъ участія въ дѣлахъ подъ предлогомъ незнанія того или другаго языка немогутъ быть терпимы по службѣ, ибо для членовъ

и чиновниковъ обьязанныхъ рѣшать ли дѣла или исполнить указъ высшаго мѣста; буде они не разумѣютъ одного изъ двухъ нарѣчии должно составлять вѣрные и точные переводы, то и предписать Исполнительной Экспедиции немедленно распорядится, что бы во всей области и всѣ мѣста и лица отъ исполненія своихъ обязанностей подъ подобными предлогами неуклонялись, и что бы въ предупрежденіе вредныхъ послѣдствій для службы. Тѣ мѣста въ которыхъ переводчики по Штатамъ неположены, представили о необходимостивъ таковыхъ оной Исполнительной Экспедиции, которая по собраніи нужныхъ на сей конецъ по области свѣдѣніи, обязывается донести въ послѣдствіи съ собственнымъ мнѣніемъ Совѣту для исходатайствованія на содержаніе переводчиковъ суммъ отъ Высшаго Начальства, до того же всѣмъ таковымъ мѣстамъ предписать отъ оной Исполнительной Экспедиции употреблять къ переводамъ необходимыхъ бумагъ знающихъ оба языка канцелярскихъ чиновниковъ, или же замѣнить нѣкоторыхъ изъ числа оныхъ переводчиками нащетъ Канцелярскихъ Суммъ. Заключено что по сему Областнымъ Правительствомъ учинено свѣдѣнія въ Совѣтѣ не имѣется, Въ Уставѣ Образованія Бессарабской Области Высочайше одобренномъ на страницѣ 10 изображено: Производство по дѣламъ гражданскимъ и слѣдственномъ имѣетъ быть на русскомъ и молдавскомъ языкахъ и имянно: Допросы обвиняемыхъ молдавскихъ уроженцевъ будутъ производиться на природномъ ихъ языкѣ, то есть: на языкахъ молдавскомъ, а протоколъ будетъ сочиняемъ по русски и по молдавски. Рѣшительные приговоры по надлежащемъ ихъ утвержденіи читаны будутъ подсудимымъ на языкѣ молдавскомъ. Въ Гражданскомъ судопроизводствѣ употребленіе молдавского языка утверждается на основаніи и въ обезпеченіе правъ преимуществъ и мѣстныхъ законовъ, Всемилостивѣйше предоставленныхъ навсегда Бессарабской Области. Посему Гражданскій Областной Судъ по дѣламъ тяжебнымъ частныхъ лицъ руководствоваться будетъ правами и обычаями молдавскими и производить оныя на одномъ томъ языкѣ. ***ОПРЕДѢЛИЛИ:*** Какъ Уставомъ Образованіи Бессарабской Области постановлено: Гражданскіе дѣла производить на молдавскомъ языкѣ, а по постановленію Совѣта обьясненому въ справкѣ предписано Исполнительной Экспедиции распорядится, что бы во всей области всѣ мѣста и лица отъ исполненія своихъ по части сей обьязанностей неуклонялись; однако жъ открывается тому противное: то Исполнительной Экспедиции подтвердить, что бы означенное постановленіе Совѣта было приведено въ исполненіе непремѣно; О сопротивленіи же и поступкахъ противу сего вышепоименованныхъ Чиновниковъ, велѣть Экспедиции произведя чрезъ кого надлѣжитъ слѣдствіе, поступить съ виновними по законамъ и представить Совѣту. Между тѣмъ въ отклоненіе медленности въ теченіи дѣлъ обьясняемой судами съ прописанныхъ выше рапортахъ прямо отъ Совѣта предписать Хотинскому и Бендерскому Исправничествамъ не уклоняться отъ исполненія предписаній Цынутныхъ Судовъ писанныхъ въ Гражданскихъ дѣлахъ на молдавскомъ языкѣ подъ описаніемъ за противное сему взысканія по законамъ. О чемъ и цынутнымъ Судамъ Хотинскому и Бендерскому дать знать.

Добавлено: велѣть Экспедиции и представить Совѣту.

Подписали:

Вице-губернатора Фирсовъ
Статскиій совѣтникъ Курикъ
Депутатъ *(*semnătura nu e descifrabilă*)*
Депутатъ *(*semnătura nu e descifrabilă*)*
Депутатъ *(*semnătura nu e descifrabilă*)*
Членъ Совѣта Симонов

Исполнено 5 ноября 1827 года

Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 3, inv. 1, d. 930, p. III, f. 456-463.

P.S. Tehnica transcrierii documentului. Documentul se publică în limba originalului – rusă. La transcriere au fost păstrate particularitățile limbii documentului, nealterându-se modul de exprimare. De aceea, documentul este redat întocmai cum a fost scris, fără a interveni sau a corecta evidentele greşeli. Conținutul este publicat integral, fără prescurtări. În interesul unei cât mai exacte transcrieri s-au menținut particularitățile ortografice şi de punctuație specifice sec. al XIX-lea. Unele denumiri (cuvinte) scrise în text cu minuscule sunt redate cu

majuscule, şi invers. La sfârşitul documentului se dau datele arhivistice care ar putea facilita persoanele interesate (îndeosebi cercetătorii ştiinţifici şi studenţii) în studierea variantei originale sau a altor documente legate de tematica respectivă.

Referințe:

1. Despre aspectele politico-juridice ale anexării Basarabiei la Imperiul Rus *a consulta*: N.Adăniloaie. Despre suzeranitatea otomană şi nerespectarea de către Poartă – la 1775 şi 1812 – a obligaţiilor de apărare a teritoriului Ţărilor Române // Revista de istorie (Bucureşti), 1982, tom. 35, nr. 8, p. 953-955.
2. Arhiva Istorică de Stat din Rusia (AISR), F. 19, inv. 3, d. 125, f. 50-54 verso.
3. Se întâlneşte cu mai multe denumiri: Înfiinţarea administrării provizorii în oblastea Basarabiei (Boldur Alexandru. Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. Studii. – Chişinău, 1929, p. 12); Regulamentul din 1812 (Petre Cazacu. Moldova dintre Prut şi Nistru. 1812-1918. – Chişinău, 1992, p. 126) etc.
4. *A se vedea* textul în original: Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), F. 1, inv. 1, d. 3995, f. 11-14. Regulamentul este publicat în: Записки Бессарабского областного статистического комитета (ЗБОСК) / Под редакцией А.Н. Егунова, Т. III. – Кишинев, 1869, с. 108-110 şi cu unele omiteri reprodus în română în: Dinu Poştarencu. O istorie a Basarabiei în date şi documente (1812-1940). – Chişinău, 1998, p. 64-66; Idem. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. – Chişinău, 2006, p. 29-31.
5. П.Свиньин. Описание Бессарабской области в 1816 году // Записки общества истории и древностей (ЗООИД). – Одесса, 1867, т. VI, с. 223-234.
6. А.Накко. Очерк гражданского устройства Бессарабской области с 1812-1828 гг. – În: ЗООИД. – Одесса, 1879, т. XXII, с. 17.
7. Despre instituirea Cancelariei guvernatorului civil al Basarabiei a se vedea mai amănunţit: ANRM, F. 2, inv.1, d. 10, f. 250-287.
8. Материалы для новейшей истории Бессарабии. – În: ЗБОСК. – Кишинев, 1869, т. III, с. 108-109.
9. Ibidem, p. 109-110.
10. Dinu Poştarencu. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. – Chişinău, 2006, p. 92-94.
11. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собр. I, т. XXXIII, 1815, №26008. - СПб., 1830, с. 395.
12. ПСЗРИ. Собр. I, т. XXXIII, 1816, №26289. – СПб., 1830, с. 866-868.
13. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, предисловие, с. 2.
14. Basarabia deţinea statut de regiune (beneficiind până în 1828 de o autonomie limitată).
15. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 4-5.
16. Ibidem, p. 5.
17. Материалы для новейшей истории Бессарабии. – În: ЗБОСК. – Кишинев, 1869, т. III, с. 114.
18. ANRM, F. 5, inv. 3, d. 1, f. 2-2 verso, 4, 16.
19. Ibidem, p. 8-11.
20. ПСЗРИ. Собр. I, т. XX, 1775-1780, №14392. – СПб., 1830, с. 240.
21. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 8-9.
22. Valentin Tomuleţ. Cronica protestelor şi revendicărilor populaţiei din Basarabia (1812-1828). Vol. II. – Chişinău, 2007, p.321.
23. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 10.
24. Ibidem, p. 10-11.
25. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 930, p. III, f. 456 verso-457.
26. Ibidem, d. 928, p. II, f. 321-324.
27. Ibidem, F. 2, inv. 1, d. 1197, f. 6.
28. Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 9.
29. Ibidem, p. 9-10.
30. Ibidem, p. 8-9.
31. Valentin Tomuleţ. Cronica protestelor şi revendicărilor populaţiei din Basarabia (1812-1828). Vol. II. – Chişinău, 2007, p.323.
32. ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 56.
33. Ibidem, f. 56-56 verso.
34. Ibidem, d. 62, f. 28-38; Documentul este publicat integral în: Alina Felea. Câteva documente privind ispravnicii în Basarabia (1816-1818). – În: Revista de Istorie a Moldovei, (Chişinău), 2009, nr. 4 (60), p. 207-211.
35. ANRM, F. 4, inv. 2, d. 420, f. 39-40; Alina Felea. Op. cit., p. 211-212.
36. Ibidem, F. 5, inv. 1, d. 28, f. 654-656.
37. Ibidem, F. 4, inv. 1, d. 44, p. I, f. 30 verso-33.
38. Ibidem, F. 5, inv. 1, d. 35, f. 782-782 verso,785 verso-786.

39. ПСЗРИ. Собр. I, т. XXXIX, 1824, № 30048. – СПб., 1830, c. 510-511.
40. Ibidem, p. 512.
41. А.Накко. Бессарабская область в историческом, экономическом и статистическом отношении (рукопись). – Кишинев, 1879, c. 135-135 об. (Manuscrisul lucrării se păstrează în fondul de manuscrise al bibliotecii Universităţii de Stat din Odesa).
42. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1318, f. 3-3 verso.
43. Ibidem, f. 3 verso-4.
44. Ibidem. f. 5-5 verso.
45. Ibidem, d. 568, p. I, f. 24, 30, 31; d. 761, p. III, f. 615 verso.
46. Ibidem, d. 761, p. III, f. 589, 615.
47. Ibidem, d. 568, p. I, f. 30.
48. Ibidem, d. 568, f. 30-30 verso. Până atunci acesta lucrase ca consilier în Tribunalul Regional Penal, iar ulterior ca membru al Tribunalului Comercial din Odesa.
49. Ibidem, f. 31; d. 764, f. 1.
50. Ibidem, f. 31verso-32 verso.
51. Ibidem, d. 568, p. I, f. 31verso.
52. La şedinţa din 27 septembrie 1826 a Consiliului Suprem al Basarabiei s-a constatat că Tribunalul Regional Penal finisează examinarea dosarelor (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 761, p. III, f. 616).
53. ANRM, F. 3, inv. 1, d. 928, p. III, f. 583, 584-584 verso.
54. Ibidem, d. 930, p. III, f. 456.
55. Ibidem, f. 456-456 verso.
56. Ibidem, f. 457 verso-458.
57. Ibidem, f. 459-459 verso.
58. Ibidem, f. 459 verso-460.
59. Ibidem, f. 460-460 verso.
60. Ibidem, f. 460 verso.
61. Ibidem, f. 462 verso-463.

Prezentat la 20.12.2011

CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN BASARABIA ÎN PRIMELE DECENII DUPĂ ANEXAREA EI LA IMPERIUL RUS*

Valentin TOMULEȚ

Catedra Istoria Românilor

Using broadly archival and published documents, the author analyzes the circulation of money in Bessarabia in the first decades after its annexation to the Russian Empire.

The author finds that certain periods of time, in Bessarabia were circulating several kinds of currencies, especially Turkish, Austrian and Dutch. But mostly have spread, due to the dependence of Romanian Principalities to the Ottoman Empire, Turkish gold and silver coins with different value, called mahmud, half mahmud, a quarter of mahmud, rubia, rubeichik, beshlik, stambolik, hazelnut, etc. Tsarism intervened in money circulation in Bessarabia, seeking to reduce the exchange rate of these currencies, in favor of Russian rubles.

With the introduction in 1828 of the Russian currency as a mean of money circulation throughout Bessarabia, Turkish coins were gradually removed from circulation in the domestic market of Bessarabia. Nevertheless, some Turkish coins circulated in Bessarabia until the 50s of the 19th century.

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus (în 1812) în provincie au circulat, o anumită perioadă de timp, mai multe feluri de monede, în special cele turcești, austriece şi olandeze. Însă, cea mai mare răspândire au avut monedele de aur şi de argint turcești cu valoare diferită, numite *mahmudea*, *jumătate de mahmudea*, *o pătrime din mahmudea*, *rubia*, *rubeicicul*, *beşlicul*, *stambolul*, *funducul*, *misârul* etc., fapt ce are ca explicație dependența Principatelor Române de Imperiul Otoman [1].

În studiul de față, având la bază izvoarele de arhivă inedite, depistate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova (ANRM), ale Arhivei Istorice de Stat a Rusiei (AISR) (Sankt Petersburg) şi ale Arhivei Istorice Militare de Stat a Rusiei (AIMSR) (Moscova), precum şi cele publicate, vom analiza circulația monetară în Basarabia, de la anexarea ei în 1812 la Rusia şi până la adoptarea Regulamentului din 29 februarie 1828, când a fost lichidată autonomia limitată acordată provinciei, teritoriul fiind inclus în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus, iar moneda rusească – introdusă ca mijloc de circulație bănească pe întreaga Basarabie.

Administrația imperială rusă nu a putut scoate imediat din circulație de pe piața internă din Basarabia monedele străine şi să le înlocuiască cu asignatul rusesc. Aceasta din mai multe considerente:

1. Introducerea în Basarabia a unui sistem monetar nou a depins, în mare măsură, de ritmurile de includere a teritoriului nou-anexat în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus, proces care a derulat anevoios, necesitând timp şi eforturi atât din partea administrației imperiale ruse, cât şi a celei regionale din Basarabia. Dificultatea integrării teritoriului nou-anexat în sistemul pieței interne ruse era determinată de faptul că până la începutul anilor '30 ai sec. al XIX-lea Basarabia a fost separată de guberniile interne ruse prin cordonul vamal de la Nistru [2], iar legăturile comerciale ale negustorilor basarabeni cu guberniile ucrainene şi ruse s-au stabilit cu anumite greutăți, din simplul considerent că negustorii din guberniile ruse erau stratificați în ghilde comerciale, iar cei din Basarabia nu [3].

2. Nu mai puțin important a fost şi faptul că pentru o anumită perioadă de timp, până în 1828, Basarabia a deținut statutul de autonomie limitată în componența Imperiului Rus. Alături de păstrarea unor particularități în sistemul economic, politic şi administrativ, statutul de autonomie presupunea, sau cel puțin admitea, păstrarea unor particularități specifice în sistemul financiar, inclusiv în circuitul monetar.

3. După anexarea Basarabiei la Rusia țarismul, din considerente fiscale, interesat în a înviora viața economică, susține şi încurajează statornicirea în provincia nou-anexată a negustorilor străini. Activitatea negustorilor străini pe piața din Basarabia era reglementată atât de „obiceiul moldovenesc", ce permitea încadrarea în comerț a tuturor stărilor sociale, inclusiv a străinilor cu o plată a taxei ce nu depăşea 15 lei anual [4], cât şi

---

* Ideile de bază prezentate în acest articol au fost expuse de autor în cadrul şedinței *Primului Simpozion Numismatic* desfăşurat la 11 noiembrie 2011, la inițiativa dr. conferențiar Sergiu Matveev (Universitatea de Stat din Moldova, Catedra Arheologie şi Istorie Antică). *A se vedea* în acest sens: Valentin Tomuleț. *Circulația monetară în Basarabia în primii ani după anexarea ei la Imperiul Rus.* – În: Conspecte numismatice (I). – Chişinău, 2011, p. 26-31.

ISSN 1811-2668

de legislaţia rusă. În baza legii de la 1 ianuarie 1807 negustorii străini care se ocupau cu comerţul în Rusia erau scutiţi în primele 6 luni de plata impozitelor, după care în următoarele 6 luni urmau să se înscrie în categoria oaspeţilor sau să părăsească hotarele Rusiei [5]. Beneficiind de diverse înlesniri şi privilegii, numărul negustorilor străini a sporit considerabil atingând doar în Chişinău, în anii 1819-1821, cifra de 207 persoane, inclusiv: 136 cetăţeni austrieci, 68 cetăţeni turci (în fond, cetăţeni moldoveni de peste Prut), 2 cetăţeni prusaci şi 1 cetăţean francez [6]. Preponderenţa negustorilor străini în comerţul permanent al Basarabiei este determinată nu doar de tradiţiile şi privilegiile existente, dar şi de caracterul comerţului. Negustorii străini se ocupau cu comerţul în Basarabia în principal în lunile de primăvară şi vară, când surplusul de furaj crea condiţii favorabile pentru cumpărarea la pieţe şi târguri a vitelor, acestea urmând a fi trecute peste hotare. Majoritatea negustorilor din guberniile ruse şi cele ucrainene veneau în Basarabia în lunile de toamnă, când se încheiau iarmaroacele din Ucraina (cele din Harkov), iar ţăranii şi moşierii basarabeni terminau recoltatul grânelor şi aduceau la iarmaroace produsele din gospodăria lor. Respectiv, în mâinile acestor negustori, dar şi ale populaţiei – moşierilor, orăşenilor şi chiar ale unor ţărani orientaţi la cerinţele pieţei, erau concentrare sume impunătoare de bani, în special monede de aur şi de argint turceşti, olandeze şi austriece. A scoate din circulaţie aceste monede într-o perioadă scurtă de timp nu era un lucru uşor. Dar şi ţarismul nu era cointeresat, la început, în subminarea poziţiilor şi înlăturarea de pe piaţa basarabeană a negustorilor străini, fapt confirmat prin atragerea lor pe piaţa din Basarabia şi prin acordarea diverselor privilegii. Cu aceste monede contribuabilii achitau impozitele faţă de stat, se efectuau tranzacţiile comerciale.

4. Trebuie să ţinem cont şi de faptul că, la început, comerţul în Basarabia se desfăşura în baza Regulamentului comercial din 19 decembrie 1810, care interzicea scoaterea din ţară a monedelor de aur şi de argint. Iar monedele turceşti, austriece şi olandeze erau monede de aur şi de argint. După ce general-maiorul I.M. Hartingh preia, în mai 1813, funcţia de guvernator civil (confirmat în această funcţie la 17 iunie), acesta, pentru a lua cunoştinţă de legile în baza cărora urma să se efectueze comerţul exterior, se adresează la 6 ianuarie 1814 şefului districtului vamal Dubăsari Iuşnevski, cerându-i explicaţiile de rigoare. În răspunsul din 16 ianuarie acesta scria că exportul din Rusia se efectuează în baza Regulamentului comercial din 19 decembrie 1810, care permitea exportul tuturor mărfurilor, în afară de cai, monede de aur, argint şi de aramă, inclusiv a aramei în lingouri şi deşeuri, despre care fapt guvernul regional al Basarabiei a fost informat încă la 17 octombrie 1813 [7]. Prin urmare, administraţia imperială şi cea regională urmau să ţină cont şi de prevederile acestui Regulament.

5. De menţionat şi faptul că pentru integrarea Basarabiei în sistemul economic şi politic al Imperiului ţarismul a întreprins măsuri concrete în vederea studierii resurselor economice şi umane ale Basarabiei, trimiţând funcţionari şi dând dispoziţii administraţiei militare şi celei civile de a studia frontiera de apus – la Prut şi Dunăre – în vederea instituirii unui cordon sanitaro-vamal şi creării instituţiilor vamale şi de carantină ce ar apăra teritoriul nou-anexat de pătrunderea molimei, intenţionând astfel să asigure o administrare economică eficace şi o includere cât mai grabnică şi sigură a regiunii în sistemul pieţei interne ruse [8]. Aceşti funcţionari aveau obligaţia de a studia pe teren specificul administrării teritoriului, instituţiile sociale, fiscale, administrative etc. În acelaşi rând, ei urmau să ia cunoştinţă nu doar de specificul dezvoltării economice, de condiţiile în care poate fi desfăşurat comerţul, de cererea şi oferta pe piaţa internă rusă şi pe cea basarabeană, dar şi să analizeze particularităţile comerţului, formate în baza principiilor deja stabilite în comerţul Moldovei la sfârşitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, particularităţi păstrate de ţarism pentru o anumită perioadă şi în Basarabia, atât din considerente de ordin economic, cât şi politic. Totodată, pentru a putea fi operate schimbări reieşind din noile condiţii, erau analizate modificările ce au intervenit în cadrul diferitelor categorii sociale, modalitatea de impozitare a populaţiei moştenită de la Principatul Moldova, specificul circulaţiei monetare etc. Prin urmare, numai după o analiză minuţioasă a situaţiei economice, inclusiv financiare, fiscale şi monetare, din provincie ţarismul putea anula sistemul monetar vechi, înlocuindu-l cu asignatul rusesc.

6. Înlăturarea de pe piaţa basarabeană a monedelor străine era dificilă şi din considerentul că se tergiversa instituirea cordonului sanitaro-vamal la noua frontieră, la Prut şi Dunăre, care urma să supravegheze şi să reglementeze tranzacţiile comerciale ale negustorilor basarabeni cu partenerii externi, iar de aici – şi circulaţia monetară [9]. Cordonul a fost instituit abia în 1817, respectiv din acest an puteau fi întreprinse măsuri concrete şi eficiente în vederea soluţionării acestei întrebări.

7. Un argument forte care a impus administraţia imperială să păstreze o anumită perioadă de timp în circulaţie monedele moldoveneşti, turceşti, olandeze şi austriece a fost şi faptul că atât populaţia, cât şi cercurile comercial-industriale din Basarabia erau obişnuite cu aceste monede. În mâinile lor se aflau sume impunătoare de bani. Tot aceste monede erau folosite ca mijloc de tezaurizare.

8. Urmează să ținem cont şi de faptul că afluxul monedei ruseşti în Basarabia era slab [10]. În plus, încă din perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812, cursul de schimb al rublei ruseşti a fost modificat de administrația rusă. Pentru a stopa comerțul de contrabandă din Principate şi pentru a majora veniturile vistieriei cu scopul de a satisface necesitățile mereu crescânde circumstanțiate de război, A.Prozorovski, comandantul suprem al armatei ruse (octombrie 1807 – august 1809) din Principate, a emis la 18 iunie 1808 un ordin, prin care cursul rublei ruseşti a fost majorat de la 2 lei şi 25 parale la 3 lei (sau 120 de parale), iar cursul cervoneților de aur – de la 8 lei 30 parale la 10 lei [11]. Unii autori consideră că stabilirea acestui curs arbitrar de către administrația rusă din Principate a fost o consecință directă a faptului că „…unii locuitori topeau monedele ruseşti de argint şi făceau din ele diferite obiecte; în plus, le exportau în cantități mari în Austria şi Turcia, cauzând prejudicii serioase Rusiei" [12]. Deci, prin această măsură administrația imperială căuta nu doar să lichideze deficitul bugetar chemat de necesitățile de război, dar şi să întărească poziția rublei pe piața moldovenească. După anexarea Basarabiei la Rusia, populația urma să fie familiarizată cu această monedă. Numai după o stabilizare puternică a rublei ruseşti pe piața internă a Basarabiei administrația imperială putea începe înlăturarea din circuit a monedelor străine. Dar şi în aceste condiții țarismul trebuia să țină cont de particularitățile locale, de anumite premise de ordin economic şi politic, de ritmurile de încadrare a Basarabiei în sistemul economic şi politic al Imperiului Rus etc.

Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a provocat griji şi anumite temeri din partea proprietarilor funciari, concesionarilor, negustorilor şi a altor persoane care avea tangențe directe cu sistemul monetar stabilit în provincie, înțelegând că administrația imperială va încerca să scoată din circulație monedele străine. La 4 septembrie 1813, arendaşii de proprietăți funciare din ținutul Hotin, îngrijorați de cursul de schimb al diferitelor monede, invocând că în ținut circulă cervoneți turceşti de valoare mică cu echivalentul de 2 lei 90 aspri şi alte monede de argint turceşti, la un curs de 5 lei, întrebau Pârcălăbia de Hotin „…la ce preț să primească aceşti cervoneți, pentru a nu suferi pierderi" [13].

La 17 septembrie 1813, general-maiorul I.M. Hartingh, comandantul trupelor ruseşti cantonate în Basarabia, care cumula şi funcția de guvernator civil, fiind un adept înflăcărat al metodelor de integrare forțată a Basarabiei în sistemul economic şi politic imperial, în urma unui control riguros al comerțului intern în care erau antrenate mai multe categorii sociale ale populației, convingându-se că pe piață circulă în cantități mari cervoneți turceşti de valoare diferită (de 7, 4 şi 2 lei), dispune Departamentului I al Guvernului Regional să anunțe populația că vistieria nu va mai primi de la concesionari monede de aur turceşti, deoarece în urma scăderii cursului lor de schimb populației i se aduc prejudicii [14].

La 11 noiembrie 1813 Pârcălăbia de Hotin raportează Departamentul II al Guvernului Regional al Basarabiei că „…în acest ținut negustorii, arendaşii şi locuitorii au concentrat în mâinile lor un număr impunător de monede turceşti de aur şi de argint, anume: *rubia* având cursul de 2 lei 90 aspre, *stambolul* – de 8 lei (aceste monede nu sunt primite în vistierie, despre care fapt locuitorii au fost informați) şi *ruble de argint* cotate la 5 lei" [15]. Pârcălăbia scria că „…a fost invadată de plângeri ale locuitorilor, care nu pot primi, iar alții nu pot plăti datoriile şi, deci, nu-şi pot satisface necesitățile cotidiene, din care cauză suferă pierderi considerabile; în plus, nu pot transfera aceste monede în Moldova de peste Prut" [16]. La 24 noiembrie 1813 Departamentul II al Guvernului Regional îl informează pe I.M. Hartingh despre îngrijorările Pârcălăbiei de Hotin în legătură cu plângerile locuitorilor [17]. În dispoziția din 29 noiembrie 1813 I.M. Hartingh scrie Departamentului II al Guvernului Regional că a interzis ca aceste monede să fie primite de vistierie din cauza „…calității proaste a aurului şi instabilității cursului monedelor de argint turceşti, ceea ce putea cauza prejudicii serioase locuitorilor. Totodată, nu a interzis circulația acestor monede între persoanele particulare în scopuri comerciale sau întru realizarea altor afaceri, locuitorii fiind preîntâmpinați că va fi aplicată această măsură" [18].

La 31 decembrie 1813, Departamentul II al Guvernului Regional discută dispoziția din 29 noiembrie a generalului I.M. Hartingh. Membrii Departamentului considerau că, în baza unor investigații speciale ale cursului monedelor turceşti în oraşele comerciale limitrofe Basarabiei, trebuie stabilit un curs oficial al acestor monede în regiune [19]. Prin dispoziția din 23 martie 1814 I.M. Hartingh informează Departamentul II al Guvernului Regional că a el demult a observat „…că în Basarabia creşte numărul monedelor de aur turceşti, în special al celor numite *rubia* şi al monedelor de argint turceşti – *beşlicul*, utilizate în tranzacțiile dintre locuitori, în timp ce monedele de argint vechi: *iuzlucii* şi *cervoneții* (двулевник, левник), care au circulat cândva pe larg în Moldova, Valahia şi Basarabia, aproape că au dispărut din circulație; chiar şi *ducații* (galbenii) olandezi sunt într-un număr redus în circulație, iar cursul de schimb al celor care au mai rămas a crescut

faţă de noua monedă turcească" [20]. I.M. Hartingh concluziona că „…monedele noi turceşti – cervoneţii şi beşlicii, introduse recent în circuitul monetar …nu valorează acel preţ la care ele au fost emise, comparativ cu iuzlucii şi cervoneţii care, fiind adaptate la cursul de schimb al ducaţilor olandezi, au fost scoase din circulaţie, probabil, pentru a fi înlocuite cu *beşlicii*" [21]. Dânsul reitera dispoziţia sa dată vistieriei de a nu mai primi monede turceşti de aur şi de argint şi confirma că atât cervoneţii, cât şi beşlicii au avut până acum un curs stabil, deşi majorat faţă de valoarea lor reală: *rubia* era apreciată în Basarabia la 2 lei şi 23 parale, iar *beşlicul* – la 5 lei [22]. Cauza din care locuitorii au fost nevoiţi să recunoască necorespunderea cursului de schimb al monedelor turceşti I.M. Hartingh o vedea în necunoaşterea valorii reale interne a *rubiei* şi a *beşlicului*. Această necorespundere era dictată de necesitatea stringentă de a dispune de o monedă măruntă turcească, chemată de necesităţile comerţului şi de relaţiile stabilite între locuitorii Basarabiei şi cei de peste hotare [23].

Fiind obligat să urmărească dezvoltarea comerţului interior şi a celui exterior al Basarabiei, precum şi desfăşurarea diferitelor activităţi economice şi de altă natură ale locuitorilor, pe care le permiteau particularităţile locale şi timpul, ţinând cont şi de interesele imperiale, I.M. Hartingh a fost nevoit să accepte circulaţia în regiune a monedelor mărunte turceşti – a *rubiei* şi *beşlicului*, după înlăturarea de pe piaţă a monedelor vechi de argint – iuzlucilor şi cervoneţilor, care circulau la preţul lor adevărat. În acelaşi timp, „…dorind să protejeze locuitorii Basarabiei de pierderi inutile, cauzate de necorespunderea valorii adevărate a noilor monede valorii lor reale de schimb pe piaţă", I.M. Hartingh a stabilit, începând cu 10 mai 1814, cursul de schimb pe întreaga Basarabie a acestor monede utilizate în tranzacţiile dintre locuitori, acesta fiind însă micşorat: *rubia* era apreciată la 2 lei, iar *beşlicul* – la 4 lei, şi nicidecum mai mult [24].

Departamentul II al Guvernului Regional urma să informeze populaţia, prin anunţuri, despre această nouă decizie a lui I.M. Hartingh. Cervoneţilor turceşti: *funduci*, *stamboli* şi *misâri*, nu li se stabilea un curs oficial de schimb, deoarece aceştia nu erau necesari – pe piaţă circulau *rubia* şi *beşlicul*, care satisfăceau toate cerinţele în monedă turcească de schimb de valoare mică; în schimb, cursul *paralei* a fost majorat: 1 leu echivala cu 40 parale [25]. I.M. Hartingh atenţiona că extinderea varietăţilor de monede pe piaţă poate cauza mari prejudicii locuitorilor în tranzacţiile lor băneşti; aceştia trebuie să refuze de a mai primi monede care nu au un curs oficial de schimb, stabilit de către guvern. Departamentul II al Guvernului Regional urma să înştiinţeze locuitorii că „…circulaţia *rubiei* şi a *beşlicului* a fost aprobată oficial, iar cursul de schimb al acestor monede se stabilea doar pentru tranzacţiile între persoanele particulare. Dar, nici rubia şi nici beşlicul nu pot fi acceptate de vistierie, din considerentul că vistieria nu are nevoie de aceste monede turceşti, cu excepţia ultimei, şi doar în situaţii extremale" [26]. La încasarea veniturilor vistieria trebuia să ţină cont şi de cursul de schimb al cervoneţilor stabilit de Comandantul Armatei Dunărene amiralul P.V. Ciceagov: ducatul olandez era apreciat cu 12 lei, ducatul austriac – cu 11 lei şi 30 parale, rubla de argint rusească – cu 3 lei 24 parale [27].

La 31 martie 1814 Departamentul II al Guvernului Regional îl informează pe I.M. Hartingh că dispoziţia lui din 23 martie 1814 a fost adusă la cunoştinţă tuturor ispravnicilor [28]. Pe parcursul lunilor aprilie-iulie 1814 ispravnicii raportau Departamentului II al Guvernului Regional că populaţia a fost anunţată despre dispoziţia lui I.M. Hartingh din 23 martie 1814 privind neacceptarea de către vistierie a monedelor turceşti [29].

Această măsură a cauzat anumite prejudicii, în ce priveşte tranzacţiile financiare, nu doar populaţiei, dar şi vistieriei. La 6 aprilie 1814 Departamentului II al Guvernului Regional scrie lui I.M. Hartingh că încă până la adoptarea deciziei din 23 martie 1814 a primit în calitate de taxe, pentru diferite chestiuni filantropice 20.000 mii de lei, sub formă de beşlici turceşti, şi acum nu ştie la ce curs să-i pună în circuit [30]. La 14 aprilie 1814 I.M. Hartingh scrie Departamentului II al Guvernului Regional că eliberarea ducaţilor olandezi şi austrieci trebuie să se efectueze în baza cursului stabilit de peroanele particulare [31].

În pofida acestor măsuri de restricţie, monedele turceşti, olandeze şi austriece au continuat să circule pe teritoriul Basarabiei. Mai mult ca atât. Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 aprilie 1818, deşi nu se referea nemijlocit la monedele străine care circulau în provincie, recunoştea încasarea birului şi a altor impozite în *lei* şi *aspri* [32], iar achitarea salariilor funcţionarilor regionali în *ruble argint* [33].

Problema în cauză este discutată şi în timpul guvernării lui A.N. Bahmetev. La 10 ianuarie 1819 Consiliul Suprem al Basarabiei, sub preşedinţia lui C.A. Catacazi (prezenţi la şedinţă: mareşalul regional al nobilimii Râşcan, preşedintele Tribunalului penal – Curic, preşedintele Tribunalului civil – Nedoba, deputaţii – Râşcan, Pruncul, Ralli şi Feodosiu), a discutat dispoziţia rezidentului plenipotenţiar al Basarabiei A.N. Bahmetev cu privire la circulaţia în Basarabia a monedelor turceşti: *beşlicul* de argint, *cervoneţul* de aur (numit *rubia)*, *levnicul* în valoare de douăzeci şi cinci, *zermakupul*, *funducul* şi *misârul*, care n-au fost evaluate până atunci

şi nu se cunoştea valoarea lor reală. Consiliul Suprem a dat dispoziție guvernatorului regional să convoace în cadrul Departamentului economic un funcționar al Serviciului Sanitar, samsarul regional, câțiva negustori de încredere şi cei mai buni meşteri aurari pentru a evalua aceste monede – calitatea aurului şi argintului în ele, stabilind concomitent prețul real al monedelor în raport cu rubla rusească şi cu cervonețul olandez [34].

Ținând cont de faptul că în circulația monetară în Basarabia un rol important revenea monedelor străine, în baza cererii din 2 octombrie 1822 prezentate de A.N. Bahmetev Consiliului Suprem al Basarabiei, acesta a decis la 10 octombrie ca prestația colectivă, numită prestație locală, să fie încasată în vistieria statului de la toți locuitorii Basarabiei în monede turceşti, conform cursului de schimb din regiune [35].

Pentru a stabili un curs exact al operațiilor de schimb valutar, la 12 ianuarie 1823 a fost emisă o dispoziție ce stabilea modalitatea de schimb al monedelor de aur şi argint turceşti, concretizându-se că, până la introducerea banilor ruseşti în circulație pe întreaga Basarabie, se va stabili un anumit curs pentru schimbul monedelor turceşti: o mahmudea era echivalată cu 3 rub. 28 kop., o rubie – cu 53 kop.; un beşlic de argint – cu 1 rub. de argint sau cu 5 lei; un iuzluc – cu 50 kop. de argint sau cu 2 lei 20 parale. În cazul în care aceste monede erau încasate de vistierie, prețul se modifica: o mahmudea era apreciată cu 3 rub. 80 bani sau 19 lei, iar o rubie – cu 50 kop. de argint sau cu 2 ½ lei [36].

Valoarea de schimb a acestor monede era diferită. Conform informațiilor prezentate la 23 mai 1824 Consiliului Suprem al Basarabiei pentru încasarea goştinii [37] de pe numărul de oi şi capre, confirmate la 1 aprilie 1824 de această instituție, se prevedea ca banii încasați de concesionar să fie luați în moneda care circulă liber în Basarabia, în baza cursului de schimb stabilit între diferite persoane: cervonețul olandez şi cel austriac fiind egalați cu 18 lei, rubla de argint – cu 6 lei, mahmudea – cu 25 lei, jumătatea de mahmudea – cu 12 ½ lei, rubia nouă – cu 3 lei 10 parale şi rubia veche – cu 3 lei 5 parale [38].

Ulterior, prin dispoziția din 22 decembrie 1824 a guvernatorului general al Novorosiei şi rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov, adresată Consiliului Suprem al Basarabiei „…s-a hotărât a interzice primirea banilor de aur turceşti în vistieria statului, indiferent de cursul lor oficial, din cauza calității poaste a aurului şi a intenției guvernului turc de a reduce în continuare cantitatea aurului în aceste monede; cu atât mai mult că importul lor în Basarabia a fost interzis” [39]. Prin această dispoziție se stipula că, începând cu această dată, „…toate dările ce să împlinesc în Basarabia, în loc di monedă turcească să să plătească în monedă rosienească, socotindu-să ace monedă în asignații, adică suti di ruble drept una sută cincizăci lei”, iar contribuabilii ce urmau să plătească *birul* „…să dea numai zăci rubli şi pentru *dajdii* nouî ruble treizăci şi cinci capeici în asignații” [40].

Pentru a înlătura moneda turcească din circulație, în 1827 Administrația regională a emis o dispoziție specială, potrivit căreia, pentru comoditatea populației, taxele la produse urmau să fie fixate în ruble ruseşti şi nu în cele turceşti sau moldoveneşti [41]. Mai mult ca atât, în baza deciziei Consiliului Suprem al Basarabiei din 24 septembrie 1827, emise la dispoziția din 21 septembrie a guvernatorului general interimar al Basarabia F.P. Palen, la cererea ministrului de Finanțe E.F. Kankrin, populația urma să plătească impozitele de stat în monede de argint, reieşind din cursul de schimb al rublei de argint nu de 3 rub. 60 kop., cum aceste impozite erau plătite până atunci, dar de 3 rub. 70 kop. asignate [42]. La 15 octombrie 1827 populația a fost înştiințată, prin anunțuri, despre această decizie [43].

În primele decenii după anexarea Basarabiei la Rusia în provincie au circulat următoarele monede:

MAHMUDEA *(махмудя)* – monedă turcească de aur echivalând cu 15 lei vechi. A fost emisă de sultanul Mahmud I (1730-1754), de la care şi-a luat numele. În Țările Române a circulat, cu valoarea indicată, în prima jumătate a sec. al XIX-lea [44].

Din descrierea viceguvernatorului Golubițki şi a funcționarului de clasa a VII-a Climşa prezentată organelor imperiale privind administrarea financiară a Basarabiei, datată cu anul 1829 [45], aflăm că în Basarabia în vistieria statului, în afară de impozitele care erau percepute în ruble asignate, în monede de aramă şi argint şi în monede turceşti – *beşlicul* de argint, având cursul de 3 rub. 70 kop. [46], intrau şi alte articole care aduceau venit vistieriei: cele care erau date în concesiune şi erau percepute în *cervoneți* olandezi şi austrieci; cele aflate la dispoziția Administrației Financiare şi care erau achitate în monedă de aur turcească – *mahmudea*, *jumătate de mahmudea* şi *o pătrime din mahmudea*. Ultimele, la dispoziția acestei administrații, erau folosite pentru cheltuielile locale şi regionale, în baza cursului stabilit la acel timp în Chişinău [47]. Potrivit cursului oficial din 1820, mahmudea echivala cu 29 lei şi 12 parale [48].

Pornind de la faptul că în Basarabia nu exista un curs stabil în schimbul banilor (cel stabilit de I.M. Hartingh, la 10 mai 1814, nu se mai respecta), în timpul operațiilor de schimb valutar aveau loc diferite încălcări. Pentru a

reglementa această problemă, la 12 ianuarie 1823 a fost emisă o dispoziţie ce stabilea modalitatea de schimb al monedelor de aur şi argint turceşti, concretizându-se că până la introducerea banilor ruseşti în circulaţie pe întreaga Basarabie se va stabili un anumit curs pentru schimbul monedelor turceşti. *Mahmudea* a fost echivalată cu 3 rub. 28 kop., iar în cazul în care era încasată de vistierie – cu 3 rub. 80 kop., sau 19 lei [49]. Concomitent, populaţia a fost informată să fie destul de atentă în timpul schimbului, în special la schimbul monedelor turceşti noi, a căror valoare după calitatea aurului şi argintului, după cum constatau oficialităţile ruse, era mult mai joasă decât cea a monedelor vechi turceşti. Iar vistieria a primit dispoziţia ca acestea să nu mai fie primite ca mijloc de plată, de schimb şi de tezaurizare.

În baza dispoziţiei din 22 decembrie 1824 adresate Consiliului Suprem al Basarabiei de guvernatorul general al Novorosiei şi rezidentul plenipotenţiar al Basarabiei M.S. Voronţov „…s-a hotărât a interzice primirea banilor de aur turceşti în vistieria statului, indiferent de cursul lor oficial, din cauza calităţii lor proaste şi a intenţiei guvernului turc de a micşora în continuare cantitatea aurului în aceste monede, cu atât mai mult că importul lor în Basarabia a fost interzis" [50]. Haznaua urma să primească în calitate de impozit moneda de argint rusească, cu acelaşi curs stabilit anual pentru taxele vamale, precum şi beşlicii turceşti de argint emişi în trecut [51].

În 1828 moneda rusească a fost introdusă ca mijloc de circulaţie bănească pe întreaga Basarabie. Însă, această măsură nu a uşurat situaţia financiară a populaţiei. Oficialităţile ruse constatau că această măsură a ţarismului, din contra, a provocat creşterea bruscă a preţurilor la toate produsele, în special la cele de primă necesitate. Locuitorii din mediul rural mult timp n-au putut să se deprindă cu banii ruseşti, nu puteau urmări cursul de schimb al rublei, din care cauză timp îndelungat situaţia lor a rămas deplorabilă [52].

RUBIE *(рубиа)* – unitate bănească în Imperiul Otoman care a circulat în Principatul Moldova şi în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus. În sec. al XIX-lea rubia circula pe piaţa internă din Moldova cu valoarea de 110 parale, de 2 piaştri şi 30 de parale, sau de 6 lei vechi [53].

După anexarea Basarabiei la Rusia cursul de schimb al rubiei era stabilit la 2 lei şi 23 parele. În baza dispoziţiei lui I.M. Hartingh din 23 martie 1814, începând cu 10 mai 1814, cursul de schimb al rubiei a fost micşorat la 2 lei [54].

În Basarabia, rubia pătrunde în cantităţi mari în special în anii 1817-1818, în perioada comerţului favorabil cu Imperiul Otoman. Atunci o rubie echivala cu ½ din beşlic şi era schimbată de populaţie la cursul de 2 lei 20 parale, dar nu era primită de vistierie în calitate de impozit [55].

Pornind de la faptul că în Basarabia nu exista un curs exact stabil în schimbul banilor, în timpul operaţiilor de schimb valutar aveau loc diferite încălcări. Pentru a reglementa această problemă, la 12 ianuarie 1823 a fost emisă o dispoziţie ce stabilea modalitatea de schimb al monedelor de aur şi de argint turceşti, concretizându-se că până la introducerea banilor ruseşti în circulaţie pe întreaga Basarabie se stabilea un anumit curs pentru schimbul monedelor turceşti. *Rubia* a fost echivalată cu 53 kop., iar în cazul în care era încasată de vistierie – cu 5 kop., sau 2 ½ lei [56]. Concomitent, populaţia a fost informată să fie destul de prudentă în timpul schimbului, în special la schimbul monedelor turceşti noi, a căror valoare după calitatea aurului şi argintului, aşa cum constatau oficialităţile ruse, era mult mai joasă decât cea a monedelor vechi turceşti. Iar vistieria a primit dispoziţia să nu le mai primească ca mijloc de plată, de schimb şi de tezaurizare.

BEŞLIC *(бешлис)* – monedă turcească de valoare mare, care a circulat şi în Ţările Române. În limba turcă *beş* însemna cinci *(пять)*, iar *beşlic* – pitac *(пятак)* sau monedă de cinci copeici *(пятилевник)* [57]. La 1820 beşlicul valora în Ţările Române 50 de groşi [58].

Un anumit timp beşlicul a circulat şi în Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus. În 1813 cursul beşlicului constituia 5 lei [59]. În baza dispoziţiei lui I.M. Hartingh din 23 martie 1814, începând cu 10 mai 1814 cursul de schimb al beşlicului a fost micşorat la 4 lei [60].

Pătrunde în cantităţi mai, ca şi rubia, în special în anii 1817-1818, în perioada comerţului favorabil practicat de negustorii basarabeni cu Imperiul Otoman [61]. Din descrierea viceguvernatorului Golubiţki şi a consilierului de palat Climşa prezentată organelor imperiale privind administrarea financiară a Basarabiei, datată cu anul 1829, aflăm că în Basarabia în vistieria statului, în afară de impozitele care erau percepute în ruble asignate, în monede de aramă şi argint, se încasau şi în monede turceşti – *beşlicul* de argint, având cursul de 3 rub. 70 kop. [62].

Beşlicul de argint turcesc a fost echivalat cu o rublă rusească [63]. Concomitent, populaţia a fost informată să fie foarte atentă la schimbul monedelor turceşti noi, a căror valoare, după calitatea aurului şi argintului, după

cum constatau oficialitățile ruse, era mult mai joasă decât a monedelor vechi turcești. Iar vistieria a primit dispoziția să nu-l mai primească ca mijloc de plată, de schimb şi de tezaurizare.

La 17 ianuarie 1825 Consiliul Suprem al Basarabiei, la cererea guvernatorului general al Novorosiei şi rezidentului plenipotențiar al Basarabiei din 22 decembrie 1824, „permite încasarea argintului rusesc în vistierie pentru plata impozitelor şi a dijmei, în baza cursului stabilit anual pentru încasarea taxelor vamale, concomitent fiind admisă încasarea în vistierie şi a beşlicului de argint turcesc, bătut anterior (curs vechi – *V.T.*)" [64]. Cât priveşte monedele de aur turceşti, circulația acestora pe teritoriul Basarabiei a fost interzisă începând cu 1825, sub pretextul calității proaste a aurului, fiind interzis oficial şi importul acestor monede în Basarabia [65].

După cum am menționat, în 1828 moneda rusească a fost introdusă ca mijloc de circulație bănească pe întreaga Basarabia. Dar, acesta nu a uşurat situația financiară a populației. În schimb, de pe seama introducerii rublei ruseşti au avut de câştigat doar negustorii, care erau cunoscuți cu această monedă, urmăreau cursul de schimb al rublei şi stabileau la produsele alimentare prețuri arbitrare, folosindu-se de incompetența populației, înşelând-o neruşinat [66].

STAMBOL *(стамбор)* – monedă de aur (galben, ducat), emisă la Istanbul. Stambolul a circulat în toate cele trei provincii româneşti – din sec. al XVIII-lea până în a doua jumătate a sec. al XIX-lea., cu o valoare relativ stabilă, de 8 lei (piaştri) [67].

În Basarabia, *stambolul* a circulat în primii ani după anexarea acestui teritoriu la Imperiul Rus. La dispoziția guvernatorului civil al Basarabiei, el a fost interzis, pentru că nu avea curs de schimb şi fiindcă „…cerere pe viitor pentru această monedă, nu se mai prevede" [68].

FUNDUC *(фундук)* – monedă turcească de aur în greutate de 2,43 g, emisă la 1748. În Țările Române *funducul* a circulat în sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea (în acest secol, paralel cu denumirea de *altân*), cu o valoare apropiată de cea a ducaților europeni (venețieni, olandezi, ungureşti), adică echivalent cu 11 sau 22 piaştri sau chiar cu 35 lei vechi [69].

În Basarabia *funducul* a circulat, de rând cu alte monede, în primii ani după anexarea acestui teritoriu la Imperiul Rus. La dispoziția guvernatorului civil al Basarabiei a fost interzis, din considerentul că nu avea curs de schimb şi „…cerere pe viitor privind această monedă nu se mai prevede" [70].

MISÂR *(мисар)* – monedă de aur egipteană, bătută la Cairo. Misârul este prezent pe piața internă din Țările Române din sec. al XVIII-lea până la 14(28) aprilie 1867. Cursul misârului apare variabil: când de la 7 lei, când de la 17 lei [71].

Sursele de arhivă (1813) confirmă că *misârul* era *cervonețul turcesc* care era folosit în Moldova în calitate de unitate monetară, iar după anexarea Basarabiei la Rusia el a fost limitat în circulație [72].

CERVONEȚUL (de la polon. – *czerwony – frumos, de aur; червонец)* – monedă de aur rusească, de o valoare de 3 ruble, similar ducatului sau țechinului italian. Denumirea cervonețului provine de la culoarea aurului de probă înaltă. Primii cervoneți care corespundeau standardului – ducatului din aur (3,4 g) au început a fi bătuți în Rusia din 1701, la dispoziția lui Petru cel Mare. Uneori erau bătuți cervoneți de valoare dublă *(двойной стоимости)*, iar din 1755 şi până la primul război mondial – de regulă, în valoare de 5 şi 10 rub. În sec. al XIX-lea, până în 1841, cervonețul era bătut în Sankt Petersburg şi în Varşovia, din aur de o calitate înaltă [73].

Potrivit altor surse, monedele turceşti care circulau în Basarabia se limitau în fond la „…cervoneții turceşti care se află în circulație în număr destul de mare în această provincie". La dispoziția guvernatorului civil I.M. Hartingh din 29 decembrie 1813, s-a interzis ca această monedă se fie primită în vistieria statului, sub pretextul insuficienței şi calității joase a aurului şi din cauza instabilității cursului, care poate cauza vistieriei mari prejudicii [74]. În rapoartele din 16 august 1816 din 25 august 1817 A.N. Bahmetev informa că în timpul guvernării lui I.M. Hartingh vistieria a suferit din această cauză pierderi în valoare de 226.762 lei [75].

Cervoneți [76] erau şi ducații olandezi, care circulau în Basarabia la cursul de 12 lei şi ducații austrieci – la cursul de 11 lei şi 30 parale [77].

Din decizia Consiliului Suprem al Basarabiei din 23 mai 1824 aflăm că după 1812 „în Basarabia erau în circuit mulți cervoneți olandezi şi austrieci. Cursul cervonețului olandez la încasarea lui în vistierie era echivalat cu 14 lei, iar a cervonețului austriac – cu 13 lei 30 parale" [78].

ASPRU *(аспра)* – monedă turcească bătută din argint, pe la mijlocul sec. al XIV-lea, valorând 1/3 dintr-o para. În circulația Țărilor Române asprul este menționat de la începutul sec. al XV-lea, fiind folosit mai ales în negoțul cu amănuntul. În sec. al XVI-lea turcii au emis şi aspri de aramă, valorând ½ din asprul de argint. În Moldova, în afară de asprul turcesc, au mai circulat aspri genovezi şi aspri tătăreşti. Treptat asprul s-a devalorizat. Deoarece leul valora 120 de bani, s-a ajuns treptat ca un aspru să valoreze un ban [79].

Aspru a continuat să circule în Basarabia şi după anexarea ei la Imperiul Rus. Asprul era cunoscut ca monedă turcească de valoare mică. 120 de aspri echivalau cu un leu [80]. În februarie 1824 6 aspri echivalau în Basarabia cu o kopeikă de argint rusească [81].

***LEU** (лев)* – la început monedă olandeză de argint, având drept element caracteristic un leu ridicat pe două labe imprimat pe revers. Valoarea leului a variat: între 1650-1670 leul valora 180 bani; în 1711 – 140 bani; în 1716 – 125 bani; iar în 1843 – 240 bani. Prin legea din 14/26 aprilie 1867 leul de argint devine etalon oficial al sistemului monetar naţional al României [82].

După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, vechea unitate monetară de argint turcească a fost păstrată. În 1815, cursul oficial al leului constituia 60 kop. de aramă. În 1819 Guvernul Regional al Basarabiei a discutat propunerea rezidentului plenipotenţiar A.N. Bahmetev despre sistemul monetar existent în Basarabia. S-a constatat că în Basarabia în circulaţie se află sistemul monetar turcesc, în special moneda de argint turcească denumită *leu* şi *parale*, care nu corespund în preţ cursului actual. S-a luat decizia „de a interzice pătrunderea acestor bani în regiune de peste hotare şi de a nu-i primi în contul achitării impozitelor şi altor plăţi" [83]. Ulterior, administraţia regională revine la întrebarea cu privire la circulaţia banilor turceşti în Basarabia. În timpul discuţiei din 23 mai 1824 în Consiliul Suprem al Basarabiei a acestei probleme s-a constatat că „nimeni nu-şi mai aduce aminte de când guvernul turcesc a pus în circulaţie moneda de argint numită leu, dar toţi cunosc că 40 parale alcătuiau şi alcătuiesc în continuare un leu, iar trei aspri – o para. În evoluţia cursului lor, leii turceşti au cunoscut, faţă de moneda rusească, mai multe modificări, dar de cele mai multe ori leul era echivalat cu 60 kop. de aramă. Cu un asemenea curs a existat şi atunci când guvernul otoman a introdus noua monedă de argint cu denumirea de *beşlic*" [84].

În Basarabia, sistemul monetar turcesc a fost lichidat oficial doar în 1824 (de fapt, în 1828). Dar şi după aceasta în circuit mai era întâlnit leul şi alte monede turceşti [85].

***PARAUĂ** (пара)* – monedă de origine turcă, emisă de sultanul Murad IV în 1626. Apare pe piaţa comercială românească din sec. al XVII-lea şi se menţine până la introducerea sistemului monetar naţional [86].

În Basarabia, în 1813, 40 de parale constituiau 1 leu. În 1819, la propunerea guvernatorului Basarabiei, s-a hotărât de „..a interzice intrarea lor de peste hotare în această regiune şi de a nu primi aceşti bani pentru achitarea impozitelor şi alte plăţi" [87].

***DUCAT** (дукат)* – monedă de aur sau de argint. Figurează printre cele dintâi monede medievale şi a circulat pe întreg cuprinsul Europei şi în Levant. Majoritatea statelor medievale au emis ducatul cu titlu, greutate şi valoare apropiate. Printre speciile de ducaţi cu o circulaţie mai frecventă în Ţările Române menţionăm: ducaţii ungureşti, ducaţii veneţieni, ducaţii olandezi, ducaţii bavarezi etc. Ducatul a circulat ca monedă reală, servind în tranzacţiile comerciale interne şi, mai ales, internaţionale [88].

În Basarabia, în primii ani după anexarea ei la Rusia, au circulat ducaţii olandezi, având un echivalent, potrivit cursului din 1815, de 12 lei [89].

***ICHILÂC** (икилык)* – monedă veche de argint turcească, care a circulat în Ţările Române în prima jumătate a sec. al XIX-lea [90].

Ichilâcul a circulat o anumită perioadă de timp şi în Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus. A avut un curs stabil în perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812 şi guvernatorul civil al Basarabiei a limitat schimbul acestei monede [91].

***IUZLUC** (ecatostar); (юзлук)* – monedă veche de argint turcească, care s-a aflat în circulaţie în Principatul Moldova, egală cu 100 de parale [92].

Iuzlucul a circulat o anumită perioadă de timp şi în Basarabia, după anexarea ei la Imperiul Rus. A avut un curs stabil în perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812 şi guvernatorul civil al Basarabiei a limitat schimbul lui [93].

***BAN** (бан)* – la început, monedă bătută din argint de banii Croaţiei (1272) şi Sloveniei cu circulaţie în Transilvania şi, foarte probabil, în Ţările Române; mai târziu, denumire dată oricărui fel de monedă [94]. Banul era considerat în Ţările Române, inclusiv în Basarabia (după anexarea ei la Imperiul Rus) ca subunitate monetară egală cu a suta parte dintr-un leu.

***ASIGNAT RUSESC** (русская ассигнация)* – ban de hârtie, care a circulat în Imperiul Rus de la sfârşitul anilor '60 ai sec. al XVIII-lea. Primele asignate ruseşti au fost emise în 1769 de către împărăteasa Rusiei Ecaterina a II-a, pentru a acoperi cheltuielile mari purtate în războiul cu Poarta Otomană. Emiterea şi schimbul asignatului rusesc se efectua de către băncile de asignate din Sankt Petersburg şi Moscova. În circulaţie au fost puse bancnote în valoare de 25, 50, 75 şi 100 de ruble, care erau asigurate de moneda de aramă. În 1876

în circuit au fost puse şi bancnote în valoare mai mică – de 5 şi 10 rub., iar schimbul lor în argint, mai târziu şi în aramă a fost încetat. Creşterea emiterii asignatului a adus la devalorizarea lui comparativ cu moneda de argint (în 1796 1 rub. asignate era echivalentă cu 68 kop.; în 1812 – cu 1/3 rub. argint, iar în 1839 a avut loc devalorizarea asignatului: rubla de argint a fost egalată cu 3 rub. 50 kop. asignate). În 1843 asignatul a fost înlocuit cu biletele de credit de stat, care au fost anulate în 1849 [95].

În Basarabia asignatul a fost pus în circulație oficial imediat după anexarea ei la Imperiul Rus [96], deşi era cunoscut încă de pe timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 [97]. Bancnotele care au fost puse în circulație în Basarabia au fost emise încă în 1786 şi nu mai corespundeau cerințelor tehnice, calității hârtiei etc. Ca rezultat, la 12 mai 1819, în baza deciziei Senatului Guvernant, pe întreg teritoriul imperiului aceste bancnote au fost înlocuite cu altele noi, în valoare de 200, 100, 50, 25, 10 şi 5 rub. La început au fost puse în circulație doar primele patru feluri de bancnote. Bancnotele de valoare mică urmau să fie puse în circulație mai târziu. Pentru introducerea asignatului nou s-a stabilit un termen de 6 luni – de la 1 iulie 1819 până la 1 ianuarie 1820 [98].

Prin adresa din 18 iulie 1819 Guvernul Regional al Basarabiei înştiințează Consiliul Suprem al Basarabiei că la şedința guvernului a fost ascultată propunerea guvernatorului civil privind dispoziția Senatului Guvernant din 12 mai 1819 cu privire la schimbarea asignatului. Consiliul urma să aprobe măsurile de rigoare pentru a înştiința populația despre această măsură a autorităților imperiale [99].

Circulația asignatului este confirmată de mai multe documente de arhivă. În 1829 polițmaistrul de Chişinău îi scria guvernatorului Basarabiei că în oraşul Chişinău, în comerțul interior se foloseşte mai mult asignatul rusesc. Negustorii folosesc cu satisfacție asignatul în valoare de 5, 10 şi 25 de ruble [100].

La 26 ianuarie 1828, în şedința consultativă a Consiliului Suprem al Basarabiei este ascultată propunerea contelui F.P. Palen din 20 ianuarie 1828, prin care era adusă la cunoştință dispoziția ministrului de Finanțe din 8 ianuarie 1828 cu referire la decizia Consiliului de Stat din 30 decembrie 1827 privind circulația monedelor străine în guberniile apusene ale Rusiei şi a monedelor turceşti în Basarabia. F.P. Palen propune Consiliului Suprem al Basarabiei să dea dispozițiile de rigoare privind executarea dispoziției ministrului de Finanțe cu privire la circulația în Basarabia a monedelor turceşti. Prin acestea urma să fie confirmată interzicerea deja aprobată de a scoate din țară pe căi maritimă şi terestră monede străine de calitate inferioară şi de a permite circulația doar a celor de calitate superioară: a monedei de aur poloneze de calitate superioară şi a monedei de aur turceşti care circulau în Basarabia. Până la adoptarea unei decizii speciale, să nu fie luate nici un fel de măsuri de interdicție a monedelor străine care au fost deja aduse în Basarabia şi erau folosite de locuitori [101].

În 1828, moneda rusească a fost introdusă ca mijloc de circulație bănească pe întreaga Basarabie. Dar, acesta n-a uşurat situația financiară a populației. Contemporanii constată că această măsură a țarismului, din contra, a provocat creşterea bruscă a prețurilor la toate produsele, în special la cele de primă necesitate. Locuitorii din mediul rural mult timp n-au putut să se deprindă cu rubla rusească, nu puteau urmări cursul de schimb al acestei monede şi din aceste considerente timp îndelungat au avut mult de suferit [102]. În schimb, de pe seama introducerii rublei ruseşti au avut de câştigat negustorii, care erau cunoscuți cu această monedă, urmăreau cursul de schimb al rublei şi stabileau la produsele alimentare prețuri arbitrare, folosindu-se de incompetența populației, înşelând-o neruşinat.

Din acest considerent, în 1828 a fost stabilit un curs exact de schimb al rublei.

Tabel

Cursul oficial al rublei ruseşti stabilit în Basarabia la 1828*

Varietatea monedei	Varietatea monedei		
	Asignate		Lei
	rub.	kop.	
Rubla de argint (curs nou)	3	70	9 ¼
Rubla de argint (curs vechi)	3	60	9
Rubla de argint de valoare mică	4	-	10
Rubla de aramă	1	-	2 ½
Cervonețul (curs vechi)	1	95	4 $^{7}/_{8}$
Cervonețul (curs nou)	1	-	5

* *Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг.*, ч. I. – Кишинев, 1912, с. 85.

Însă, după cum constatau oficialităţile ruse, acest curs s-a păstrat doar o anumită perioadă de timp şi ulterior valoarea rublei de argint permanent oscila între 3 rub. 30 kop. (8 ¼ lei) şi 3 rub. 65 kop. (aproximativ 9 lei) asignate [103].

Începând cu 1 ianuarie 1828, în baza dispoziţiei guvernatorului general interimar al Novorosiei şi Basarabiei contelui F.P. Palen, de pe piaţa din Basarabia au fost scoase *paralele*. Dispoziţia prevedea că, începând cu această dată, „…nimeni nu avea dreptul să schimbe, să cumpere sau să vândă această monedă". În schimbul acestei monede vistieriile ţinutale urmau să primească un număr suficient de monede de aramă ruseşti, care puteau fi schimbate în asignate, monede de argint ruseşti şi beşlici turceşti bătuţi în trecut [104].

La 18 ianuarie 1828, în şedinţa consultativă a Consiliului Suprem al Basarabiei este discutată adresa Direcţiei economico-financiare a Guvernului Regional din 10 ianuarie 1828 privind raportul administraţiei financiare a ţinutului Ismail din 28 decembrie 1827. În el se menţiona că se apropie termenul când monedele turceşti – *paralele* trebuie scoase din circulaţie; respectiv, se impune soluţionarea deficitului în monede de aramă ruseşti în ţinut din cauza insuficienţei lor în trezoreria administraţiei financiare din Ismail. Pentru soluţionarea problemelor legate de schimbul monetar ţinutul avea nevoie de cca 15 mii de ruble în monede de aramă ruseşti. Administraţia Financiară a Basarabiei a ţinut cont şi de propunerea contelui F.P. Palen din 18 martie 1827 privind asigurarea de către trezoreria regională a trezoreriilor ţinutale cu monede de aramă ruseşti. În baza dispoziţiei din 31 decembrie 1827 trezoreria din Ismail urma să fie asigurată de către trezoreria regională cu monede de aramă ruseşti. Pentru a le asigura locuitorilor posibilităţi de a procura moneda de aramă, trezoreria Orhei fost obligată să pună la dispoziţia trezoreriei din Ismail 10 mii de monede de armă ruseşti [105].

Analiza izvoarelor de arhivă inedite şi a celor publicate ne permit să concluzionăm că după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus ţarismul s-a implicat în repetate rânduri în soluţionarea problemei privind circulaţia monetară în Basarabia, căutând să stabilească un curs de schimb stabil. Potrivit politicii financiare promovate de administraţia rusă, se făceau încercări de a micşora cursul de schimb al monedelor turceşti, austriece, olandeze şi moldoveneşti, în favoarea rublei ruseşti. Dar şi în asemenea circumstanţe autorităţile imperiale au fost nevoite să ţină cont de particularităţile locale ale sistemului administrativ al regiunii, de specificul comerţului şi al circulaţiei monetare moştenite de la Principatul Moldova, de interesele cercurilor comercial-industriale şi ale populaţiei, în mâinile cărora arau concentrate sume mari de bani. Doar după adoptarea Regulamentului din 29 februarie 1828, când autonomia limitată acordată regiunii a fost lichidată, iar provincia inclusă în sistemul economic şi politic imperial, când moneda rusească a fost introdusă în mod oficial ca mijloc de circulaţie bănească pe întreaga Basarabia, monedele turceşti au fost înlăturate treptat din circulaţie de pe piaţa locală din provincie. Însă, în pofida acestui fapt, unele monede turceşti au circulat în Basarabia până în anii '50 ai sec. al XIX-lea [106].

Referinţe:

1. AISR, F.560, inv.6, d.575, f.12-12 verso; ANRM, F.2, inv.2, d.51, f.1, 7.
2. Despre specificul acestei particularităţi *a se vedea* mai detaliat: Valentin Tomuleţ. Suprimarea cordonului sanitaro-vamal de la Nistru şi unificarea vamală a Basarabiei cu Rusia // Analele Ştiinţifice ale Universităţii de Stat din Moldova. Seria „Ştiinţe socioumane". - Chişinău, 2000, vol.II, p.72-88.
3. Despre particularităţile structurii de ghildă în Rusia *a se vedea* în amănunte: Valentin Tomuleţ. Aplicarea în Basarabia a structurii de ghildă din 14 noiembrie 1824. - În: Frontierele spaţiului românesc în context european. - Oradea-Chişinău, 2008, p.238-256.
4. ANRM, F.75, inv.1, d.426, f.41-42.
5. Ibidem, d.157, f.42.
6. Valentin Tomuleţ. Activitatea comercială a negustorilor străini la Chişinău în anii '20-'30 ai sec. al XIX-lea. - În: Conferinţa corpului didactico-ştiinţific „Bilanţul activităţii ştiinţifice a USM pe anii 1998-1999". 27 septembrie-2 octombrie 2000. Rezumatele comunicărilor. Ştiinţe socioumane. - Chişinău, 2000, p.278
7. AISR, F.560, inv.4, d.101, f.8.
8. ANRM, F.2, inv.1, d.61, f.52-58 verso; F.17, inv.1, d.5, f.85-97 verso.
9. Despre instituirea cordonului sanitaro-vamal la noua frontieră a Basarabiei *a se vedea* mai detaliat: Valentin Tomuleţ. Măsurile întreprinse de administraţia imperială rusă în vederea instituirii cordonului sanitaro-vamal la hotarele de apus ale Basarabiei (anii 1812-1818) // Analele Universităţii Libere Internaţionale. Istorie. Anul 2004. - Chişinău, 2004, vol.II, p.82-100.
10. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с.84.

11. ANRM, F.1, inv.1, d.122, f.10-10 verso. Alexei Agachi. Țara Moldovei şi Țara Românească sub ocupație militară rusă (1806-1812). - Chişinău, 2008, p.247-248.
12. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с.18.
13. ANRM, F.5, inv.1, d.51, f.3.
14. Ibidem, d.1, f.866-866 verso.
15. Ibidem, d.51, f.5
16. Ibidem.
17. Ibidem, f.7.
18. Ibidem, f.9.
19. Ibidem, f.11.
20. Ibidem, f.12.
21. Ibidem, f.12 verso.
22. Ibidem, f.12 verso-13.
23. Ibidem, f.13.
24. Ibidem, f.14-14 verso.
25. Ibidem, f.15.
26. Ibidem, f.15-15 verso.
27. Ibidem, f.15 verso.
28. Ibidem, f.16, 24.
29. Ibidem, f.28, 31, 32, 37, 38, 47.
30. Ibidem, f.26.
31. Ibidem, f.35.
32. Устав образования Бессарабской области 1818 г. - Кишинев, 1818, с.130-141.
33. Ibidem, p.174-205.
34. ANRM, F.3, inv.1, d.47, p.I, f.3 verso-4 verso.
35. Ibidem, d.239, f.52-52 verso.
36. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч. I. – Кишинев, 1912, с. 84.
37. *Goştină* – taxă anuală asupra oilor şi caprelor. A continuat să existe în Basarabia până în 1825, după obiceiul moldovenesc, şi constituia câte 4 $^{1}/_{3}$ parale pentru fiecare oaie sau capră. Taxă la care erau impuşi toți locuitorii (*AISR, 379, inv.2, d.12, f.21 verso*). De această taxă erau scutiți: clerul, nobilii, funcționarii în serviciu, raznocinții moldoveni cunoscuți ca *căpitani de darabani* şi *căpitani de lefegii*, în baza „obiceiului moldovenesc", şi diferite categorii sociale care au primit, până la 1 aprilie 1812, cetățenia rusă, prezentând acte domneşti şi alte documente care confirmau dreptul de a beneficia de privilegii. Reieşind din considerentul că numărarea anuală a oilor şi caprelor era o procedură greoaie, încasarea goştinii a fost dată în concesiune persoanelor particulare. La început de primăvară câteva sute de concesionari plecau în teritoriu pentru a număra oile şi caprele şi pentru a încasa goştina (*ANRM, F.3, inv.1, d.1320, f.4-8*).
38. ANRM, F.3, inv.1, d.430, p.I, f.155, 165-165 verso.
39. Ibidem, d.1320, f.20 verso-21.
40. Paul Mihail, Zamfira Mihail. Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. (1812-1830). - Bucureşti, 1993, p.216; Ca rezultat, populația urma să plătească în caznaua statului: *birul* – nu 10 rub. 62 ½ kop., ca până acum, dar numai 10 rub., iar *dajdia* – 9 rub. 35 kop., nu 10 ruble.
41. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., с.85.
42. ANRM, F.3, inv.1, d.930, p.II, f.291-292 verso.
43. Paul Mihail, Zamfira Mihail. Op.cit., p.225-226.
44. Instituții feudale din Țările Române. Dicționar. - Bucureşti, 1988, p.281.
45. Integral documentul poate fi consultat în lucrarea: Valentin Tomuleț. Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia (1812-1830). Documente inedite din arhivele Rusiei, Ucrainei şi Republicii Moldova. - Chişinău, 2002, p.305-339.
46. AISR, F.560, inv.6, d.575, f.12.
47. Ibidem, f.12-12 verso.
48. Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Крыжановская. Том.III, Часть I. - Кишинев, 1962, с.574.
49. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с.84.
50. ANRM, F.3, inv.1, d.1320, f.20 verso-21.
51. Ibidem, f.20 verso.
52. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч. I. - Кишинев, 1912, с.84.
53. Instituții feudale din Țările Române. Dicționar, p.414.

54. ANRM, F.5, inv.1, d.51, f.17.
55. Ibidem, F.3, inv.1, d.430, p.I, f.167.
56. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с.84.
57. ANRM, F.3, inv.1, d.430, p.I, f.167.
58. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.41.
59. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.1; F.38, inv.1, d.4, f.8 verso.
60. Ibidem, F.5, inv.1, d.51, f.17.
61. Ibidem, F.3, inv.1, d.430, p.I, f.167.
62. AISR, F.560, inv.6, d.575, f.12.
63. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с.84.
64. ANRM, F.3, inv.1, d.568, p.I, f.28 verso.
65. Ibidem.
66. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с. 4.
67. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.452.
68. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.4.
69. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.202.
70. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.11.
71. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.296.
72. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.28.
73. Энциклопедический словарь / Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. - СПб., 1903, Т.XXXVIII"а", с.531; Российский гуманитарный энциклопедический словарь. Том.III. - М., 2002, с.576.
74. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.9-9 verso.
75. AIMSR, F.AMŞ, d.628, f.25.
76. În actele vremii, redactate în ruseşte, *ducaţii* erau numiţi *cervoneţi*.
77. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.17-17 verso.
78. Ibidem, F.3, inv.1, d.430, p.I, f.167.
79. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p. 29.
80. ANRM, F.3, inv.1, d.1320, f.5-5 verso.
81. Ibidem, d.429, f.168.
82. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.274.
83. ANRM, F.43, inv.1, 1819, d.29, f. 2.
84. Ibidem, F.3, inv.1, d.430, p.I, f.166 verso-167.
85. Ibidem, F.6, inv.2, 1832, d.610, f.8.
86. A se vedea mai amănunţit: Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.351.
87. ANRM, F.43, inv.1, a.1819, d.29, f. 2.
88. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.179-180.
89. AISR, F.560, inv.6, d.575, f.12-12 verso; ANRM, F.5, inv.2, d.51, f.35.
90. Dicţionar explicativ ilustrat al limbii române. - Chişinău, 2007, p.877.
91. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.1, 3.
92. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.240.
93. ANRM, F.5, inv.2, 1813, d.51, f.1.
94. Instituţii feudale din Ţările Române. Dicţionar, p.34-36.
95. Российский гуманитарный энциклопедический словарь. Том.I. - Москва, 2002, с.129.
96. ANRM, F.2, inv.1, d.10, f.242-242 verso; d.80, f.113-114 verso.
97. Despre punerea în circuit pe teritoriul Basarabiei a asignatului rusesc *a se vedea* mai detaliat: Dinu Poştarencu. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. - Chişinău, 2006, p.105-106.
98. ANRM, F.3, inv.1, d.1260, f.68-68 verso.
99. Ibidem, f.64-64 verso.
100. ANRM, F.75, inv.1, d.426, f.43 verso.
101. ANRM, F.3, inv.1, d.1191, p.II, f.257-258.
102. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с.84.
103. Ibidem, p.85.
104. Paul Mihail, Zamfira Mihail. Op.cit., p.225.
105. ANRM, F.3, inv.1, d.1191, p.I, f.165-165 verso.
106. Юбилейный сборник города Кишинева 1812-1912 гг., ч.I. - Кишинев, 1912, с.85.

Prezentat la 17.12.2011

ELITA POLITICĂ A MOLDOVEI DE LA CONSTITUIREA SA ŞI PÂNĂ LA MIJLOCUL VEACULUI AL XV-LEA: ASPECTE ISTORIOGRAFICE

Cristina HERGHILIGIU

Catedra Istoria Românilor

La naissance et l'évolution de l'élite politique moldave jusqu'au milieu du XVe siècle reste un des plus importants problèmes de l'historiographie roumaine, aussi bien pour l'historiographie ancienne que pour l'historiographie moderne.

Il est clair qu'avant cette heure, il n'y a pas une étude dédiée particulièrement à l'élite politique, même si on en avait discuté d'autres thèmes se rapportant à l'époque médiévale roumaine.

Problema elitei politice moldoveneşti, de la geneza sa şi până la mijlocul veacului al XV-lea, face parte din categoria problemelor complicate ce caracterizează spațiul istoric est-carpatic în epoca medievală, mai cu seamă pentru perioada manifestărilor sale incipiente. Ea se dovedeşte complicată în sensul manifestării unui anume gen de sensibilitate atunci când a fost abordată, ducând la o discutare fragmentară a chestiunii sau la o eludare a urmăririi sistematice a subiectului. Ca urmare, rezultatul abordării a fost înregistrat în vechea şi în noua istoriografie românească, fiind exprimat într-o sumă de idei diferite expuse de cercetători, unii dintre ei nume de referință în istoria națională, cum sunt A.D. Xenopol [1], N.Iorga [2], D.Onciul [3], I.Nistor [4], C.C. Giurescu [5] etc., până la mari sinteze istorice ce domină primul deceniu al secolului al XXI-lea [6,7].

Elita politică reprezintă, fără îndoială, un subiect interesant în toate timpurile. Cu toate acestea, o lucrare dedicată elitei Moldovei, cuprinzătoare, urmărită de la geneză în evoluția sa specifică de până la mijlocul secolului al XV-lea, cu particularitățile ei specifice, cu perioadele de creştere şi de anarhism din care i-a rezultat maturizarea, cu statuarea țintelor ei sociopolitice care i-au dat un anume tip de comportament, nu există încă. Fără a lipsi cu desăvârşire intenția, preocuparea pentru studierea elitei politice din perioada anunțată a fost una adiacentă, auxiliară în contextul altor problematici medievale. În plus, acest interval cronologic are nefericirea de a nu avea o acoperire în izvoare scrise, mai ales pentru partea de debut a instalării elitei ca factor determinant în impulsionarea schimbărilor la nivelul societății locale de la est de Carpați.

Cele mai vechi informații despre situația din spațiul moldovenesc, inclusiv cu caracter strict militar, le avem în cronicile vechi aparținând secolelor XV-XVI, publicate de cunoscutul slavist I.Bogdan, reunite apoi într-un corpus comun de P.P. Panaitescu [8]. Din conținutul lor am aflat unele lucruri despre fapte istorice care au avut loc până la mijlocul secolului al XV-lea: despre modul în care s-a produs întemeierea statului feudal moldovenesc; despre genealogia domnilor, respectiv succesiunea acestora la tron; despre unele instituții feudale; despre interesele domnilor şi ale elitei politice, respectiv raporturile domnilor cu dregătorii lor. Dezavantajul de care acestea suferă totuşi rezidă în faptul că ele nu ne oferă ştiri cuprinzătoare despre societatea moldovenească înainte de întemeierea statului, rezumându-se doar la o enumerare sub forma unei liste a domnilor respectivi şi la perioada în care aceştia au condus țara, cronologic vorbind. De exemplu, *Letopisețul Moldovei* cuprinde, în trei foi, toate informațiile, redate cronologic, ce vizează perioada anilor 1359-1457, însă acestea nu aduc careva explicații în legătură cu organizarea statală la acea vreme. În fond, nu vorbim despre o excepție de la regulă, întrucât toate cronicile vechi**,** începând cu *Letopisețul* anonim al *Moldovei* sau cu *Letopisețul de la Bistrița* [9] (cum a fost numit de Ioan Bogdan), nu conțin nici o informație legată de perioada de dinaintea organizării statale de aici. Nici cronicile târzii, cum au fost numite cele scrise în secolul al XVII-lea (Gr.Ureche [10], M.Costin [11], mai apoi N.Costin [12]), nu se deosebesc sub acest aspect, întrucât materialul lor documentar a fost la fel preluat din cronicile anonime. P.P. Panaitescu nu crede însă acest lucru, vorbind doar despre utilizarea unei prelucrări pierdute a cronicilor făcute de Eustratie Logofătul (în Introducere la ediția din 1958 a Letopisețului lui Gr.Ureche [13]), alături de izvoare străine, precum Cronica lui Ioan de Tîrnave (de Küküllö) şi Cronica Poloniei (Kronica Poloska) a lui Martin Bielski [14].

Despre societatea existentă aici nu există informații directe, însă cronicarii sunt toți de acord cu faptul că până la momentul „descălecatului" lui Dragoş, moment considerat a se fi petrecut în anul 1359, Moldova era un teritoriu pustiu, nelocuit. Ideea „pustiului" demografic nu a fost acceptată de către istoriografia românească ca având fundament real, iar, după părerea profesorului Şt.S. Gorovei [15], spusele cronicarilor veacului al

XVII-lea nu trebuiesc înţelese în sensul lor propriu, ci ca având o profundă motivaţie politică. Dacă ar fi acceptată, ea ar fi menită să alunge orice încercare de a se vorbi despre originile boierimii moldovene, implicit ale elitei politice, ca fiind autohtone, conducând la ideea provenienţei acesteia, în totalitate, din rândul celor ce l-au însoţit pe Dragoş, apoi pe Bogdan I, în Moldova, şi care şi-au adus contribuţia la construcţia statului feudal de la răsăritul Carpaţilor.

În primul deceniu al secolului XXI a fost publicată (în 2006) cea mai nouă apariţie din categoria cronicilor, externe de această dată, aparţinând unui autor polonez anonim, cu denumirea „Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII - începutul secolului XVII" [16]. Două din cele trei părţi ale Cronicii conţin informaţii importante pentru perioada discutată. Se vorbeşte despre venirea lui Bogdan din Maramureş, venire văzută ca o colonizare, fără a-l aminti pe Dragoş şi „descălecatul" său, semn că nu este cunoscut de izvoarele poloneze la care a apelat cronica. Este menţionat Ştefan, fiul lui Bogdan I. Informaţiile vizează şi luptele dintre fiii acestuia pentru tron, sprijiniţi de elita societăţii moldoveneşti, aceasta fiind prezentată ca divizată şi angajată acum în conflict. Tot aici autorul vorbeşte despre: amestecul polon în Moldova, domnia lui Petru II al Margaretei (Muşata) şi stabilirea relaţiilor suzerano-vasalice cu Polonia, despre urmaşii acestuia până la Alexandru cel Bun, luptele pentru tron ale urmaşilor săi, acţiunile pretendenţilor la tron pentru atragerea ajutorului Poloniei sau al lui Iancu de Hunedoara, sfârşitul crizei interne marcat prin angajarea Moldovei la plata tributului către turci. Ca importanţă, această Cronică ne oferă o relatare fidelă a unor evenimente din istoria politică a Moldovei medievale, fără consultarea celor interne, cântărind şi veridicitatea lor în ce priveşte gradul de angajare a elitei moldoveneşti în aceste evenimente, interesul ei vădit în apărarea privilegiilor deţinute.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sub impulsul revenirii interesului pentru perioada mai veche a istoriei româneşti, au apărut o serie de colecţii de documente utile pentru perioada de până la mijlocul secolului al XV-lea. Această orientare către studiul critic, către revenirea asupra unor izvoare documentare ce fuseseră utilizate va da naştere unor noi idei folositoare tematicii. Faptul prezenţei populaţiei româneşti la est de Carpaţi înainte de constituirea statului a fost fundament necesar, dar nu suficient, al statuării genezei elitei politice de aici şi a modului în care s-au produs primele ei reacţii. Ca urmare, în lucrările de sinteză naţională, publicate până la mijlocul secolului trecut, găsim ipoteze şi generalizări, unele bazate şi pe date apărute între timp, creând o imagine de ansamblu asupra apariţiei şi evoluţiei elitei, chestiune mult disputată în istoriografia românească, dar şi asupra modului în care şi-a gestionat elita puterea, asupra instituţiilor care au fost instrumente utile atingerii scopurilor acesteia.

În *Sinteza de istorie a românilor* făcută de A.D. Xenopol, în volumele II şi III ale acesteia, se fac câteva ipostazieri interesante şi asupra situaţiei sociale şi politice de la est de Carpaţi de dinaintea genezei statale de aici, după apariţia statului, la vremea predecesorilor, din timpul şi de după domnia lui Alexandru cel Bun. Se apreciază că originea clasei boiereşti, clasă din care îşi trage originea elita politică de mai târziu, este una de esenţă autohtonă, proces declanşat înaintea „descălecatului" lui Dragoş, autorul opunându-se clar ideii că originea acestei clase ar fi una slavică sau turanică. El acceptă totuşi, drept cazuri particulare, prezenţa în rândul elitei a unor căpetenii războinice de origine slavă, însă doar după ce s-a constituit statul, după cum consimte şi la prezenţa câtorva personaje dintre însoţitorii din Maramureş ai lui Dragoş, apoi Bogdan, care au fost dăruiţi cu pământuri de către descălecători. În Capitolul IV al celui de-al doilea volum se vorbeşte despre cnezi, nobili de sânge, despre originea nobililor şi a boierilor, despre diferenţierea celor din urmă în „titraţi" şi „netitraţi", despre dregătorii.

Formarea elitei este conştientizată ca un proces evolutiv, continuând şi după întemeierea Moldovei ca stat feudal. Cea ereditară era mult mai numeroasă şi mai veche decât boierimea cu dregătorii sau decât cea care a avut dregătorii, ultima având datoria de a apăra statul pentru că domnii o înzestraseră cu proprietăţi. Considerăm că nu aveam în secolul al XIV-lea feudali, ci doar proprietari a căror putere a crescut prin acapararea pământurilor şi deţinerea de funcţii. Înţelegem astfel că elita politică nu putea să provină decât din categoria boierimii ereditare.

Această opinie va declanşa în istoriografie o adevărată polemică în prima jumătate a secolului următor, de câte ori se vor face referiri la respectiva chestiune. Opinii asemănătoare vor dezvolta I.Bogdan [17], R.Rosetti [18] şi D.Ciurea [19].

Istoriografia a cunoscut şi alte opinii legate de originea clasei din care provine elita politică: că ar fi de esenţă turcică sau slavă, nicidecum autohtonă. În prima categorie se află N.Iorga, care îşi motivează opinia

prin arhaismul societăţii locale de atunci şi atribuie triburilor turcice aflate în acest spaţiu: chazari, pecenegi, uzi, cumani, instalarea lor în fruntea societăţii locale, lucru semnalat şi de onomastica boierilor ţării [20]. Într-un capitol al cărţii „Istoria românilor în chipuri şi icoane", intitulat „Rostul boierimii noastre", este specificată originea sârbo-bulgară a dregătoriilor noastre, dar şi a cancelariei domneşti şi a limbii de stat [21]. Pentru secolele XIV-XV, N.Iorga apreciază existenţa a doar câtorva dregători, ei constituind categoria elitei, dar şi a factorilor care au condus la stabilirea legăturii dintre proprietarul unor domenii mari şi funcţia de dregător: cumpărarea de pământuri, colonizarea, daniile domneşti, actele de confiscare a pământului înregistrate în luptele pretendenţilor la tronul Moldovei – opinii invalidate de descoperirile arheologice şi de informaţiile din cronicile timpului, care au constatat un mod de viaţă nomad, neaşezat al pecenegilor la vremea secolelor XIII-XIV [22].

Despre izvorul străin al elitei noastre, dar slav de această dată, s-au exprimat şi P.P. Panaitescu [23], I.C. Filitti [24], C.Giurescu [25]. Primul avansează ideea că slavii sunt elita noastră, deoarece ea are o origine slavonă, pentru care „elita războinică" a migratorilor slavi aşezaţi aici a fost germenele care a furnizat cea mai veche boierime, aducând ca argumente: terminologia slavă, onomastică, toponimia, liturghia slavă pentru secolele XIV-XV. Şi chiar dacă recunoaşte primenirile, transformările succesive ale acesteia, susţine că modificarea ei a dus la excluderea continuităţii „de sânge"; această ultimă opinie a primit corectura necesară prin demonstraţia documentară aparţinând profesorului Şt.S. Gorovei şi lui M.M. Szekely. În lucrarea „Evoluţia claselor sociale în trecutul Principatelor române" I.C. Filitti face aprecieri şi cu privire la deţinerea proprietăţilor funciare, considerând că pământul aparţinea domnului, încă de la vremea lui Bogdan I, care făcea danii, existând unele condiţii care trebuiau respectate pentru ca respectiva dăruire să nu fie anulată, retrasă deţinătorului ei. În acest context, nu considera că numele de cneaz şi de jude ar însemna stăpân de pământ.

Un întreg studiu dedicat clasei privilegiate, numit sugestiv „Despre boieri", realizează şi C.Giurescu, loc unde face precizări asupra clasei în cauză, începând cu termenul „boier" în sine, despre cadrul în care s-au produs confuziile acestui termen, adică momentul în care unii dintre reprezentanţii proprietarilor de pământ au devenit dregători deşi cei mai numeroşi din ei, prezenţi în Sfatul domnesc, nu aveau funcţii. Face o discuţie şi în legătură cu o parte a elitei, stabilind boierimea legată de slujba domnească îndeplinită, aducând şi înţelegerea situaţiei boierilor care nu au „însemnul" unei dregătorii, dar şi dovezi ale faptului că toţi proprietarii de pământ sunt numiţi boieri.

Interesul pentru anumite aspecte ale clasei privilegiate, mai ales sub raport acţional, s-a dezvoltat la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului XX, fără a se considera că anterior lipsea totalmente. Constatăm şi alte informaţii, pe lângă consolidarea unora deja ştiute, despre manifestările elitei politice, cuprinse în lucrări monografice dedicate unor domnii ale timpului: Petru I Muşat, Alexandru cel Bun, Alexăndrel şi Bogdan II.

Pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea, V.Demciuc [26], urmărind structura social-politică şi instituţională la vremea domniei lui Petru I Muşat, a furnizat un edificiu demonstraţional asupra rolului important jucat de elită, de unii reprezentanţi ai acesteia, deţinători a unor funcţii dregătoreşti. Construcţia Sfatului domnesc la vremea acestui domn are o incipientă dar singură întocmire; în acest sens, autorul face precizări asupra cancelariei domneşti, serviciu fără de care nu se poate vorbi despre funcţionarea organizată a statului. Deşi nu face exhaustive judecăţi de valoare, arată clar anumite etape parcurse de elită, în înţelegerea desfăşurării procesului de evoluţie a acesteia pentru cea de-a doua jumătate a veacului al XIV-lea.

Literatura istorică legată de prima parte a secolului al XV-lea capătă amploare, prin publicarea unor materiale despre Moldova acestei perioade, în cea de-a doua jumătate a secolului XX. În acest context, întâlnim conexarea unor ştiri sau confirmarea unor realităţi sociale şi politico-instituţionale în urma eforturilor profesorilor E.Diaconescu, D.Matei [27] şi C.Cihodaru [28]. Într-un capitol despre organizarea de stat şi a instituţiilor la vremea domniei lui Alexandru cel Bun, E.Diaconescu şi D.Matei discută asupra modului de apariţie a clasei din care provine elita politică şi afirmarea celei din urmă înainte de întemeierea Moldovei ca stat. De asemenea, relatează despre eforturile domnului pentru întărirea autorităţii sale, în raport cu elita, dată fiind preponderenţa proprietarilor mari de pământ în Sfatul domnesc al ţării, deşi mulţi dintre ei nu au dregătorii precizate. Ordinea de citare a celor din listele de martori cuprinse în documentele de cancelarie arată averea şi raportul direct existent între aceşti reprezentanţi ai elitei şi domn, dar şi o succesiune nominală a dregătorilor şi funcţiilor deţinute până la sfârşitul domniei lui Alexandru cel Bun.

Elita a urmărit obţinerea de avantaje şi la vremea acestei domnii, însă prin implicarea ei directă în conducerea ţării şi nu prin donaţii, cum bine surprinde fenomenul C.Cihodaru în monografia dedicată lui Alexandru

cel Bun – o analiză amănunţită a realităţii române est-carpatice în primele două decenii ale secolului XV şi a domniei acestuia. Autorul face aprecierea că diferenţierile sociale din cadrul societăţii moldoveneşti capătă substanţă, pe măsură ce statul se organizează. Dânsul relatează despre concurenţa primejdioasă făcută domnului de elită care, prin deţinerea unor averi importante având ca izvor moştenirile, vânzarea-cumpărarea, cotropirile, dar şi graţie privilegiilor deţinute, avea o largă libertate de mişcare, despre eforturile lui Alexandru cel Bun de a păstra un oarecare control al acestei situaţii, în sensul de a reţine obligativitatea confirmării oricărei schimbări de proprietate de către persoana sa. Mai mult, nu face multe danii elitei şi, cu toate acestea, în timpul său domeniile feudale mari au devenit mai cuprinzătoare (între 30 şi 50 de sate).

Meritorie este şi cercetarea lui V.Pârvan [29], închinată domniilor lui Alexăndrel vodă şi Bogdan vodă, care, deşi este o lucrare de la început de secol XX, rămâne singulară prin paraleleismul situaţiilor descrise. Prin prisma vieţii politice interne, autorul vorbeşte şi despre raportul de forţe din Moldova la vremea acestor domni: creşterea puterii elitei şi atingerea unui maximum în timpul anilor în care domneşte ultimul vlăstar legitim al familiei domnitoare, Alexăndrel; atingerea celei mai înalte cote a influenţei şi puterii elitei interne, cu scurte analize asupra acestui fapt în ceea ce priveşte pe unii reprezentanţi ai acesteia. Surprinde încercarea de reaşezare a puterii domnului, prin obţinerea unei oarecare creşteri a rolului acestuia la vremea lui Bogdan II, o confirmare asupra schimbării raportului elită veche–elită nouă, după lupta de la Tămăşani, în favoarea celei din urmă.

Organizarea edificiului statal a reclamat în mod necesar şi construcţia instituţiilor sale; mai mult, motorul principal care a pus în funcţiune şi declanşarea procedurilor necesare pentru naşterea statului feudal, adică elita timpului, stat menit să le apere şi să le consolideze baza materială, avea nevoie şi de alte instrumente în acest sens. Conducerea ţării se făcea de către domn cu acordul şi sprijinul nemijlocit al acestor reprezentanţi ai clasei privilegiate a timpului, pentru rezolvarea problemelor de interes public; aceştia sunt reuniţi în corpul Sfatului domnesc şi provin, mai ales, din mari proprietari funciari, având sau nu „însemnul" unei funcţii dregătoreşti. Înţelegem că ei sunt „partea" cea mai cunoscută a elitei politice, văzută în evoluţia ei, până la mijloc de secol XV. Deşi dregătorii sunt consilierii domnului, în primul rând ei sunt reprezentanţii clasei dominante, iar apărarea privilegiilor şi a intereselor ei a fost primul lucru pe care l-au avut în vedere. Ca urmare a rolului avut, Sfatul domnesc va fi cuprins în diverse scrieri monografice, fie în întregul său ca instituţie medievală [30] sau pentru unele perioade [31], fie în studii asupra unor dregătorii singulare, dar importante, precum cea de mare vornic sau de pârcălab, fie mai ales numai pentru unele mari dregătorii. Printre acestea semnalăm lucrările lui C.C. Giurescu [32], C.Racoviţă [33] şi C.Cihodaru [34].

Alături de monografii, avem un număr de studii şi articole apărute sub îngrijirea lui M.Costăchescu [35], N.Grigoraş [36], sau inserate în conţinutul unor lucrări, cum e cazul lui A.Eşanu şi V.Eşanu [37], dedicate unor importanţi reprezentanţi ai elitei moldoveneşti din perioada secolelor XIV-XV. M.Costăchescu se va ocupa de Mihail de la Dorohoi, Oană vornic şi de boierul Ion Cupcici, sub aspecte diverse – despre viaţa lor familială (personală), dar şi despre proprietăţile deţinute, daniile făcute mânăstirilor sau bisericilor, aportul adus la construcţia unora dintre ele (Humorul, de exemplu). N.Grigoraş a dedicat un studiu vieţii şi activităţii politico-diplomatice a logofătului Mihul, personaj care a marcat istoria primei jumătăţi a secolului XV, atât din punctul de vedere al politicii interne, dar mai ales al celei externe. Element al elitei titrate, pragmatic, încăpăţânat şi autoritar, el reprezintă prin acţiunile sale ambiţiile elitei politice duse până la extrem; lupta pentru atingerea ţintelor de putere propuse, exprima dorinţa de independenţă deplină în acţiune şi în gândire, constatabilă în manifestările de autoritarism şi individualism.

Cât despre A.Eşanu şi V.Eşanu, dânşii au acordat atenţie lui Manoil de la Hotin şi lui Vlaicul în „Epoca lui Ştefan cel Mare", stabilind în descrierea făcută acestora câteva idei importante asupra relaţiei elită politică internă–domn, asupra modului în care loialitatea şi dăruirea făcută din credinţă pentru domn a dat sau a confirmat un anume traiect al vieţii politice a ultimilor 8–10 ani parcurşi de ţară până la mijlocul secolului al XV-lea. Interesul autorilor pentru Manoil este validat şi de apariţia articolului „Manoil Grecu (?-1467) un mare dregător la curtea Muşatinilor" [38]. Acesta era considerat un personaj politic important la vremea urmaşilor lui Alexandru cel Bun, începând cu momentul domniei lui Ilie şi Ştefan voievozi. Prezintă interes evoluţia sa în plan politic, dar şi cariera militară, în calitatea sa de pârcălab de Hotin (1438-1455), apoi lipsit de această funcţie, fără a fi mai puţin valoros la vremea domniei lui Petru Aron. Într-un model asemănător cei doi creionează reperele şi în privinţa lui Vlaicul pârcălab, mai cu seamă cele legate de activitatea politică şi militară, începând cu 1449, deşi autorii cred că e posibil să fi fost mai veche.

În paralel cu revenirea asupra unor înțelesuri sau alcătuiri medievale, în lumina unor noi determinări istorico-logice, dar şi prin utilizarea unor dovezi care au venit dinspre arheologie, demografie, toponimie etc., istoriografia din a doua jumătate a secolului al XX-lea, a adus noi argumente pentru înlăturarea unor supoziții false sau opinii nefondate. Mai ales între anii ′70–′90 ai secolului trecut, descoperirile arheologice au adus importante informații care certifică prezența localnicilor în perioada de până la întemeierea statală a Moldovei, a unor forme de organizare ce cunosc diferențierea internă, pe seama cărora şi-au întemeiat concluzii într-o sumă de articole şi lucrări de mai mare anvergură autori ca: E.Neamțu, V.Neamțu, S.Cheptea [39], V.Spinei [40], Şt.Olteanu [41].

Trecerea în secolul XXI a fost marcată de prezența unor noi reconsiderări la nivelul istoriei româneşti, rod al cunoaşterii şi folosirii unor izvoare noi, dar şi pe baza unor documentări aprofundate, printre ele remarcându-se „Cronologia critică a domnilor din Țara Românească şi Moldova (1324-1881)” (I), aparținând lui C.Rezachevici [42]. În substanța acestei lucrări, în partea dedicată secolelor XIV-XV, printre informațiile legate de teritoriul moldovenesc în veacurile amintite se strecoară şi o seamă de ştiri care oferă, direct sau indirect, o anume orientare, înțelegere, explicare, chiar justificare a acțiunilor elitei politice interne, legându-le de contextul în care au avut loc acestea. Prin prisma interpretărilor şi dovezilor documentare în construirea reperelor societale medievale moldoveneşti ale secolelor XIV-XV s-a realizat şi noua ediție de Istorie a românilor (din 2003), prin eforturile unui colectiv de autori [43], din care transpare o imagine închegată, unitară a societății moldovenilor (sec.XIII-XIV), a manifestărilor politice ale românilor de la est de Carpați, încredințarea că la venirea lui Dragoş la est de Carpați existau deja formațiuni politice, una din ele fiind luată în stăpânire de acesta, ceea ce coboară momentul cronologic al coagulării elitei politice de aici, lucru cu atât mai important cu cât autorii au folosit izvoare vechi şi moderne.

Pornind de la aceste noi adaosuri, limpeziri şi înțelesuri informative, se reclamă necesitatea abordării într-un întreg a manifestărilor comportamentale ale elitei moldovene, în primele ei veacuri, de la naştere la mijloc de secol XV. Este un deziderat ce trebuie îndeplinit având în vedere nevoia de a înțelege, urmări, constata şi trage concluzii, pentru aşezarea acestei adevărate „locomotive” istorice, căreia îi datorăm schimbarea la nivelul societății medievale moldoveneşti, la locul cuvenit. În fond, ca un ultim argument, deşi despre elită s-a vorbit şi uneori s-a sesizat rostul important în modificările survenite la nivelul societății de aici, nu a existat momentul sau răbdarea, cumulată cu unele lipsuri ale materialului informativ, pentru a demonstra că din momentul genezei sale ea s-a instalat în fruntea tuturor formelor de organizare social-politică cunoscute în zonă, inițiind, participând, susținând sau controlând politico-instituțional şi bulversând ordinea de stat instituită, chiar primejduind-o, atunci când această ordine a intrat în contradicție cu targetul urmărit de ea, în directă proporție cu gradul propriu de evoluție şi maturizare.

Referințe:

1. Xenopol A.D. Istoria românilor din Dacia Traiană. Ediția a IV-a, (II). - Bucureşti: Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986.
2. Iorga N. Istoria românilor (IV), s.n. - Bucureşti, 1937.
3. Onciul N. Scrieri istorice (II) / Editor A.Sacerdoțeanu. - Bucureşti: Editura Ştiințifică, 1968.
4. Nistor I. Istoria românilor (I). - Bucureşti: Biblioteca Bucureştilor, 2002.
5. Giurescu C.C. Istoria românilor (II). - Bucureşti: ALL Educațional, 2003.
6. Ştefănescu Şt., Mureşanu C. Istoria Românilor (IV). - Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2001.
7. Bărbulescu M. ş.a. Istoria României. - Bucureşti: Corint, 2003.
8. Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de I.Bogdan / Ediție îngrijită de P.P. Panaitescu. - Bucureşti: Editura Academiei, 1959.
9. Bogdan I. Cronici inedite atingătoare de istoria românilor. - Bucureşti: Socec, 1895.
10. Ureche Gr. Letopisețul Țării Moldovei. - Chişinău: Litera, 2003.
11. Costin M. Opere. Editor P.P. Panaitescu. - Bucureşti: Editura Academiei, 1958.
12. Costin N. Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601. - Bucureşti: Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, 1942.
13. Ureche Gr. Letopisețul Țării Moldovei. - Bucureşti: Editura pentru Literatură şi Artă, 1958, p.39-41.
14. Năstase G.I. Istoria moldovenească din Kronica polska a lui Bielski // Cercetări istorice (Iaşi), 1925, nr.1, p.117-118.
15. Gorovei Şt.S. Dragoş şi Bogdan întemeietorii Moldovei. Probleme ale formării statului feudal Moldova. - Bucureşti: Editura Militară, 1973.

16. Cronica Moldovei de la Cracovia. Secolul XIII–începutul secolului XVII / Studiu introductiv, ediţie, note şi bibliografie de C.Rezachevici. - Bucureşti: Meronia, 2006.
17. Bogdan I. Despre cnejii români // Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice, S.II,T.XXVI, 1903, p.42.
18. Rosetti R. Despre originea şi transformările clasei stăpânitoare din Moldova. - Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1906.
19. Ciurea D. Evoluţia şi rolul politic al clasei dominante din Moldova în secolele XV-XVIII // Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol" (Iaşi), T.XVII, 1980, p.195.
20. Iorga N. Imperiul cumanilor şi domnia lui Băsărabă. Un capitol din colaboraţiunea română-barbară în Evul mediu // AAR, MSI., T.VIII, 1927-1928, p.97-98.
21. Iorga N. Istoria românilor în chipuri şi icoane. - Bucureşti: Humanitas, 1992.
22. Costăchel V., Panaitescu P.P., Cazacu A. Viaţa feudală în Ţara Românească şi Moldova (sec.XIV- XVII). - Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1957.
23. Panaitescu P.P. Interpretări româneşti / Note şi comentarii de Şt.S. Gorovei şi M.M. Szekely. - Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1994.
24. Filitti I.C. Evoluţia claselor sociale în trecutul Principatelor române // Arhiva pentru ştiinţe şi reforme sociale, 1924, nr.1-2, p.71-116.
25. Giurescu C. Despre boieri. - Bucureşti: Cartea românească, 1926.
26. Demciuc V. Petru I Muşat (1375-1391). - Bucureşti: Editura Militară, 1988.
27. Diaconescu E., Matei D. Alexandru cel Bun. Bucureşti: Editura Militară, 1979.
28. Cihodaru C. Alexandru cel Bun. - Chişinău: Cartea moldovenească, 1990.
29. Pîrvan V. Alexăndrel vodă şi Bogdan vodă. - Bucureşti: Minerva, 1904.
30. Grigoraş N. Instituţii feudale în Moldova. Organizarea de stat până la mijlocul secolului al XVIII-lea. - Bucureşti: Editura Academiei, 1971.
31. Stoicescu N. Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova (sec.XIV-XVII). - Bucureşti: Editura Academiei, 1968.
32. Giurescu C.C. Noi contribuţiuni la studiul marilor dregătorii. - Bucureşti: Socec, 1927.
33. Racoviţă C. Începuturile suzeranităţii polone asupra Moldovei (1387-1432) // Revista istorică română, X, 1940, p.88.
34. Cihodaru C. Sfatul domnesc şi sfatul de obşte în Moldova (sec. XV-XVIII) // AIIAX, 1964, T.I, p.55-86.
35. Costăchescu M. Mihail de la Dorohoiu şi satele lui. Buletinul I. Neculce, fasc.6, 1927, p.345-353. Neamul lui Oană, dvornic de Suceava şi satele lui // Cercetări Istorice,V-VII (1929-1933), p.55- 58.
36. Grigoraş N. Logofătul Mihul // Studii şi Cercetări Istorice (Iaşi), T.XIX, 1946, p.1-173.
37. Eşanu A., Eşanu V. Epoca lui Ştefan cel Mare. - Bucureşti: Editura Institutului Cultural Român, 2004.
38. Eşanu A., Eşanu V. Manoil Grecu (?-1467) un mare dregător la curtea Muşatinilor // Limba Română, 1999, nr.10, p.92-99.
39. Neamţu E., Neamţu V., Cheptea S. Oraşul medieval Baia în secolele XIV-XVII (I). - Iaşi: Junimea, 1980.
40. Spinei V. Moldova în secolele XI-XIV. - Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982.
41. Olteanu Şt. Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demo-economice şi social-politice. - Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 1997.
42. Rezachevici C. Cronologia critică a domnilor din Ţara Românească şi Moldova. A. 1324-1881 (I). Secolele XIV-XVI. - Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2001.
43. Bărbulescu M. ş.a. Op. cit., p.143-161.

Prezentat la 21.12.2011

MONUMENTE FUNERARE DEPISTATE ÎN CIMITIRELE DIN SATELE MOLDOVENEŞTI DIN STÂNGA NISTRULUI. ASPECTE GENERALE

Liliana CONDRATICOVA

Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM

Dans cet article l'auteur parle des pierres funéraires qui ont été dépisté dans les cimitières des villages moldaves Ofatinți, Jura et Vărăncău, district Râbnița, pendant sa visite de documentation en avril 2011. On discute sur l'architecture de l'eglise *Sf. Nicolae* (village Vărăncău), édifiée en 1838, le cimitière ancien de formes différentes, avec des inscriptions etc. L'auteur discute aussi sur l'architecture d'un manoir de la famille Juravschi, édifié pendant les années 1850 (village Jura). Ce manoir possède une haute tour en pierres et briques très intéresant. Outre cela, on discute sur les pierres funéraires des grandes propriétaires fonciers du village Ofatinți, sur l'école construite avec le financement du compositeur A.Rubinştein en 1901 et sur son buste en bronze (l'auteur P.Derbențev), qui a été inauguré en 1972.

Istoricul problemei. Obiceiurile şi riturile de înmormântare reprezintă un material informativ exuberant la capitolul practici funerare cunoscute în întrefluviul Nistru-Prut şi respectă scenariul succesiunii riturilor de separație a omului de lume şi de familie, a riturilor de trecere din lumea pământească în lumea celor drepți, inclusiv păstrarea memoriei celui plecat. Aceste practici au evoluat în timp şi în spațiu, parcurgând o cale lungă de la credințe populare arhaice, ceremonialul funerar evoluând spre simplificare în formele tipicului bisericesc şi exigențele spiritului laic, caracteristic modernității. În acest context, o importanță majoră dețin asemenea practici precum jocul de priveghi (rămas doar în memoria unor persoane mai vârstnice), reducerea repertoriului de bocete şi a ceremonialului funerar, costumul purtat şi pomenile oferite, obiceiurile şi superstițiile care diferă de la sat la sat.

Subiectul morții, al practicilor funerare, al pietrelor şi crucilor de mormânt este unul mai puțin studiat în istoriogragia autohtonă [1], subiectul fiind doar tangențial abordat în studiile monografice consacrate unei anume localități, de exemplu în [2]. Mult mai amplu acest subiect este tratat în recentele publicații ştiințifice ale preotului M.Brihuneț [3].

Acest subiect a fost trecut cu vederea chiar de către specialiştii în domeniul istoriei şi artei, satele din partea stângă fiind de cele mai dese ori inaccesibile pentru investigațiile corespunzătoare, fapt care a şi condiționat elaborarea prezentului demers. Arealul geografic de investigare este restrâns la două sate moldoveneşti din stânga Nistrului, raionul Râbnița – Jura şi Ofatinți, ambele cu o istorie seculară (aşezare paleolitică, necropolă eneolitică şi cetate getică), şi la un sat mixt, Vărăncău, în care se atestă un adevărat amalgam de diferite culturi (slavă, română, ucraineană şi poloneză).

Satul Jura este plasat pe malul stâng al râului Nistru, vizavi de satul Lopatna, raionul Orhei. Este un sat tipic moldovenesc, de o vechime notabilă, cu tradiții şi obiceiuri seculare. Spre regret, biserica din localitate a fost inundată în timpul construcției hidrocentralei de la Dubăsari [4], în anii 1953–1954, împărtăşind soarta bisericilor din satul Butuceni, raionul Râbnița, din satele Saharna şi Ciorna, raionul Rezina, ş.a. În aşa mod, anii 1953–1954 îi putem considera ultimii ani de funcționare a bisericii din satul Jura, după care comunitatea creştină a rămas fără lăcaş sfânt. Văzând cum vine apa, credincioşii au avut curajul şi au salvat câteva pietre funerare din cimitirul vechi, care la fel s-a dus sub apă, şi le-au plasat în cimitirul deschis prin anii '55. A fost salvat şi prestolul vechii biserici şi crucea (*fig*. 5-6), amplasate actualmente în cimitirul nou. Printre pietrele funerare vechi din satul Jura se remarcă câteva pietre de dimensiuni mari (*fig*. 2), plasate la pământ, cu inscripții ilizibile, dar posedând forme destul de originale, cu ramurile drepte sau rotunjite, cu cruci săpate de forme geometrice perfecte (*fig*. 3) şi forme ornamentale originale, fapt ce denotă măiestria meşteşugarilor specializați în realizarea pietrelor funerare (*fig*. 1). O deosebită atenție merită piatra funerară realizată de pietrarii din satul Coşnița, raionul Dubăsari, care prezintă motive ornamentale originale (*fig*. 4), fiind, practic, unica piatră de aşa gen în acest cimitir.

Interes deosebit prezintă fragmentul de gard şi turnul conacului familiei Juravschi din satul Jura (*fig*. 7-8), construit la mijlocul secolului XIX, din piatră naturală şi cărămidă.

Satul Vărăncău. Atenția noastră a fost captată de unele monumente ale arhitecturii ecleziastice, precum ar fi biserica din localitate şi sculptura funerară de aici. Plasată în centrul satului, biserica *Sf. Nicolae* este datată cu anul 1838 [5], unul din argumente privind existența timpurie a bisericii fiind cimitirul vechi cu pietre funerare datând cu anul 1858 şi mai devreme (spre regret, unele inscripții sunt ilizibile sau în proces de descifrare). În primăvara anului 2011 cimitirul a fost curățat de arbuşti şi prezintă o multitudine de monumente funerare, cu inscripții atât în slavonă, cât şi în limba română cu caractere chirilice; de diferite dimensiuni (între 0,50 şi 1,50 m) şi de cele mai variate forme – de la simple la complicate (dreptunghiulare, antropomorfe, cruciforme). Un moment important, în accepțiunea noastră, ar fi prezența

inscripțiilor în limba română cu caractere chirilice depistate în cimitirul de la Vărăncău, argumentând aserțiunea noastră că localitatea prezenta în secolul XIX un sat populat preponderent de români/moldoveni, cu doar câteva familii de ucraineni sau polonezi care şi-au lăsat, totuşi, amprenta în etnonimile locului, în denumirile străzilor sau a izvoarelor.

Atenției noastre s-a deschis un vechi cimitir cu numeroase pietre funerare, care necesită o tipologizare în funcție de aspecte cronologice, dimensiuni, forme şi decor utilizat, inscripții (în slavonă sau în română cu caractere chirilice), de semnificația simbolurilor depistate pe unele pietre funerare, de apartenența lor şi evoluția – de la forme complicate, masive (*fig*. 12-13, 17) la adevărate monumente care au aparținut membrilor familiei moşierilor din localitate (*fig*. 16). Analizând materialul ilustrativ privind pietrele funerare din satul Vărăncău, concluzionăm că ele denotă, în primul rând, cultura materială a comunității umane din acest spațiu, din simplul considerent că piatra/monumentul funerar reprezintă imaginea reală şi statutul defunctului deținut în societate. Cei mai înstăriți – moşieri, târgoveți sau meseriaşi, dar şi membrii familiei lor, aveau parte de pietre funerare masive, ca un argument tacit privind exemplificarea averii deținute şi a rolului lor. Aceste monumente erau executate din material durabil, din bloc de piatră, pe care se săpa numele şi prenumele mortului, data naşterii şi cea a morții, uneori informații de rubedenie (fiu al lui ~). Pietrele funerare din spațiul pruto-nistrean erau executate la comandă de către meşteşugari specializați în prelucrarea artistică a pietrei, cum ar fi cei de la Gordineşti, raionul Edineț. În satele din stânga Nistrului monumentele funerare erau executate de obicei de către meşteşugari din satul Coşnița, de unde a şi fost adusă majoritatea pietrelor de mormânt din satele nominalizate (Ofatinți şi Jura).

Pentru cimitirul din satul Vărăncău sunt specifice următoarele tipuri de pietre funerare: pietre mari, de aproximativ 1,50-1,60 cm (*fig*. 13, 17), pietre de dimensiuni mici, de aproximativ 50-70 cm (*fig*. 9-10); forma lor deviază – de la forme severe dreptunghiulare (*fig*. 13, 17) la diferite forme: cruciforme simple (*fig*. 10-12), cruciforme cu ramurile triflate, vârfurile rotunjite (*fig*. 9, 15). Totodată, pietrele funerare sunt decorate cu simboluri creştine, crucea fiind săpată pe fața pietrei (*fig*. 12-14), dar şi în cele patru părți ale stâlpului funerar (*fig*. 17), fiind specificate cel puțin patru tipuri de cruce săpată pe fiecare model. Un număr impunător de pietre funerare simple, cu ramurile drepte sau rotunjite, de dimensiuni până la 50 cm, poate fi găsit în întreg spațiul cimitirului vechi de la Vărăncău. Este îmbucurător faptul că, odată cu tăierea arbuştilor, zeci de tineri au venit împreună cu părinții în căutarea mormintelor considerate pierdute ale rudelor lor şi practic nu există mormânt lăsat în voia soartei. Unul din motivele păstrării acestui cult şi respect față de strămoşi ar fi funcționarea bisericii *Sf. Nicolae* din satul Vărăncău şi în perioada sovietică, aici fiind oficiate în continuare botezuri, cununii şi înmormântări după obiceiul creştinesc al neamului. Astfel, în primii ani postbelici aici a activat preotul Kurski Vasili Vasilievici (n. 1888), rus, având studii 4 clase ale Seminarului Teologic, fiind înregistrat, la 4 septembrie 1946, pentru parohia satului Vărăncău [6].

Satul Ofatinți. Biserica din sat, după cum relatează documentele istorice şi oamenii vârstnici, este una veche, cu o istorie de aproape trei secole. Spre regret, unica imagine a bisericii în perioada funcționării sale a fost pierdută irecuperabil, astfel că constructorii de azi încearcă să ridice un edificiu de cult deja după un model nou, adaptat la realitățile timpului. Menționăm doar câteva date informaționale cu referință la biserica din localitate în anii postbelici. La 22 august 1945 preot în sat este înregistrat Budchevici (Budnevici) Alecsandr Vasilievici (n. 1869), ucrainean; a absolvit Seminarul Teologic [7]. Din 15 iulie 1958 în calitate de preot este înregistrat Modest G. Lâkov, care mai deservea şi satul învecinat Ghidirim, parohia având un venit anual de 450 ruble [8]. Ieromonahul Modest Lâkov este rechemat din funcție la 26 mai 1959 şi trimis la mănăstire [9]. În 1960 problema închiderii bisericilor în RSSM a fost abordată de şapte ori. În consecință, la 16 august 1960, conform procesului-verbal nr.10, biserica din satul Ofatinți a fost închisă, inventarul liturgic prețios devastat, furat, cărțile arse [10], în locul ei fiind deschisă Casa de cultură.

În cimitirul satului s-a păstrat prestolul vechii biserici (*fig*. 30), cimitirul fiind un veritabil „manual” de studiere a tipologiei pietrelor şi mormintelor funerare din spațiul vizat.

Cronologic, pietrele funerare din cimitirul satului Ofatinți pot fi grupate în următoarele categorii: pietre funerare vechi, rămase în cimitirul vechi al satului, dar timpul a distrus inscripțiile, le-a şters, din care motiv acestea posedă o datare incertă; monumente funerare ale familiilor moşiereşti, precum ar fi cazul familiei Burlacu (*fig*. 19, 23) şi care datează cu a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX; monumente din perioada interbelică şi cele din perioada contemporană, care deseori prezintă nişte imitații ale monumentelor mai vechi.

Luând în considerație dimensiunile pietrelor, putem specifica piese de dimensiuni notorii, de aproximativ 1,60-1,80 m (*fig*. 26); monumente funerare plasate pe postamente de diferite dimensiuni (*fig*. 18-20, 29); pietre funerare – cruci de dimensiuni medii (cca 1,0 m înălțime) şi pietre mici, cu înălțimea de până la 70 cm (*fig*. 21).

În funcție de materialul utilizat pentru realizarea pietrelor funerare, putem conchide că majoritatea sunt realizate în piatră dură, fapt ce denotă existența meşteşugarilor specializați în această meserie, abundența pietrelor, care puteau fi prelucrate atât în localitate (materia primă fiind la îndemână), cât şi aduse din ateliere din satele învecinate, cum a fost cazul atelierului de la Coşnița care îndeplinea comenzi pentru mai multe sate transnistriene. În cimitirul din satul Ofatinți a fost depistat un singur monument funerar relativ vechi, datat cu anul 1909 (*fig*, 19, 23), realizat din metal, prelucrat în aşa mod încât i s-a acordat aspectul unui arbore. Prezența unor asemenea monumente în acelaşi interval de timp, depistate în unele sate din dreapta Nistrului (raioanele

Orhei, Teleneşti) ne permite să admitem existenţa unui centru specializat care asigura satele din ambele maluri cu asemenea piese funerare. De menţionat că monumentul funerar al familiei moşierului Burlacu, realizat din metal, este împrejmuit de un gard metalic, realizat la fel la comandă. Un alt gard de metal, la fel de original, împrejmuieşte o cruce funerară antropomorfă (*fig*. 27). Decorul ornamental, stilistica şi tehnologia de confecţionare demonstrează existenţa, şi în acest context, a unui atelier de prelucrare artistică a metalului care realiza comenzi pentru satele aflate în perimetrul raioanelor Rezina-Râbniţa-Dubăsari-Orhei-Teleneşti, dată fiind descoperirea în acest areal a gardurilor de fier de aceeaşi factură. Monumentele funerare (*fig*. 18, 20, 29), deşi nu sunt împrejmuite cu gard metalic, sunt plasate pe un dâmb sau pe postamente masive din blocuri de piatră. Reprezentând şi ele monumente care aparţineau moşierilor satului, aceste piese având variate forme şi motive ornamentale sunt o demonstraţie a statutului lor social-economic deţinut în societate.

Din punct de vedere stilistic, pietrele funerare din arealul cimitirului de la Ofatinţi pot fi grupate în următoarele categorii: pietre dreptunghiulare, masive, cu sau fără inscripţii (în slavonă sau în limba română cu caractere chirilice), mai mult sau mai puţin lizibile (*fig*. 24); cruci funerare cu ramuri drepte, de dimensiuni mari (*fig*. 26, 28), medii şi mici; cruci funerare cu ramuri decorative, rotunjite, triflate (*fig*. 22, 25); monumente cu cruci săpate pe o faţă a pietrei sau pe toate patru laturi (*fig*. 24, 26); cruci funerare cu ramurile drepte, simple, de dimensiuni mici, care prevalează net asupra pieselor de altă factură, fiind datate cu sfârşitul secolului XIX – primele decenii ale secolului XX; cruci funerare de dimensiuni mici, de preferinţă cu ramurile triflate, plasate pe postamente; o categorie aparte reprezintă pietrele funerare stilizate, antropomorfe (*fig*. 21, 27), de mărimi cuprinse între 50 şi 70 cm. De menţionat că şi soclurile pietrelor funerare sau postamentele crucilor sunt bogat decorate cu simboluri creştine, de forme geometrice, severe (*fig*. 20), socluri simple, de forme dreptunghiulare (*fig*. 18) sau trapezoidale (*fig*. 20, 25), simbioză a formelor geometrice clasice şi a motivelor ornamentale ondulate, elevate (*fig*. 18, 29, 31), fapt care denotă o evoluţie stilistică, decorativism şi severitate în acelaşi timp, rafinament şi măreţie, aspecte care de cele mai dese ori sunt lipsă în sculptura funerară contemporană, deşi ultima dispune de materii prime mai calitative, tehnologii performante şi posibilităţi mai largi pentru manifestare.

18 19 20 21
22 23 24 25

În opinia noastră, aceste pietre funerare, fiind foarte individualizate, erau realizate ţinându-se cont de anumite aspecte puse în referinţă cu persoana decedată, statutul deţinut, rolul său în localitate, profesiona-

lismul meşterilor-pietrari, fapt ce le permite să rămână şi peste sute de ani veritabile opere ale artei funerare. Plasate în interiorul cimitirelor vechi sau transferate, din diferite motive, în perimetrul cimitirelor noi, aceste pietre rămân a fi nişte străjeri fermi ai somnului de veci, un exemplu de nobleţe şi rigiditate, un omagiu celor plecaţi, minimalismul elementelor decorative oferindu-le valoare istorică şi artistică, valoarea martorilor arhitecturii şi sculpturii funerare de pe timpuri.

26

27

28

29

30

31

Referinţe:

1. Livşiţ M. Sculptura populară // Arta (Chişinău), 1994, p.32-34.
2. Stavilă V. Mereni. Monografia unui sat răzeşesc. - Chişinău: Atelier, 2004.
3. Preot Manole Brihuneţ. Mărturii de artă populară medievală în cimitirul satului Gordineşti, raionul Edineţ // Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală din Chişinău. - Chişinău, 2005, p.17-23; Idem. Monumente comemorative medievale târzii din spaţiul pruto-nistrean // Tyragetia (Chişinău), 2008, p.179-193; Stâlpi funerari în cimitirele din preajma oraşului Chişinău // Buletinul Ştiinţific al Muzeului Naţional de Etnografie şi Istorie Naturală din Chişinău. - Chişinău, 2009, p.272-292.
4. Пассат В. Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. Том II. 1954–1963. - Москва: Росспэн, 2009, с.116-117.
5. Свод памятников истории и культуры Молдавской ССР. Северная зона. Макет. - Кишинев, 1989, p.585-586.
6. Пассат В. Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. Том I. 1940–1953. - Москва: Росспэн, 2009, с.402.
7. Ibidem, p.313.
8. Arhiva Naţională a Republicii Moldova (ANRM), fond 3046, inv.1, dosar 86.
9. ANRM, fond 3046, inv.1, dosar 91.
10. Пассат В. Православие в Молдавии: власть, церковь, верующие. Том 2, с.854.

Prezentat la 21.09.2011

RELAȚIILE MOLDO-ROMÂNE ÎN PERIOADA SOVIETICĂ: ANUL 1956

Ruslan ŞEVCENCO

Universitatea de Studii Europene din Moldova

In the earlier years Post Stalinism period (1953-1955) Moldova's relations with Romania wore an episodic character, and were limited more to the relationship between artists groups, women's organizations and officials from the cultural field. But since 1956 the Moldovan-Romanian cultural relations spread significantly and include many new areas - agriculture (the first delegates "peasant" appear), sports, youth and even relationship between party and state officials. The number of tourists who visited Moldova in Romania grows permanently.

Spre deosebire de anii 1953-1955, în 1956 relațiile culturale moldo-române iau amploare şi includ multe domenii noi. Investigarea şi elucidarea acestor relații constituie scopul prezentului articol. Ca sursă de bază ne-a servit presa republicană, deoarece în arhivele țării relațiile moldo-române din 1956 nu sunt reflectate, fapt regretabil. Doar în presă s-a menționat că „în republica noastră au fost în vizită delegații ale activiştilor pe tărâm social, ale oamenilor de artă şi literatură din România" [1].

La 22 mai 1956, la invitația Marii Adunări Naționale a României, delegația Sovietului Suprem al URSS în frunte cu membrul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS F.Kozlov a plecat în Republica Populară Română (RPR). Delegația avea în componență doar funcționari de stat de rang înalt din diferite republici unionale. Moldova a fost reprezentată de către vicepreşedintele Guvernului A.Diordiță. Este semnificativ faptul că în mass-media, conform rigorilor staliniste, nu se utiliza termenul „oficial". Presiunea sovietică exercitată asupra țărilor Europei de Est în perioada examinată a fost atât de puternică, încât nici presa din URSS nu informa că are loc careva vizită în altă țară, chiar dacă aceasta făcea parte din blocul țărilor socialiste. Informația era prezentată într-un mod deosebit, creându-se impresia că autorul acesteia comunică despre vizita delegației unei republici unionale în altă republică unională, deşi, de fapt, se menționează că delegația a fost condusă de către ambasadorul României la Moscova I.Rab [2]. Vizita a durat două săptămâni. Potrivit afirmațiilor lui F.Kozlov, „membrii delegației au văzut şi au aflat atâtea lucruri bune, încât îmi este greu să redau aici toate impresiile". Membrii delegației URSS au fost plăcut impresionați de discuțiile cu persoanele din toate sferele sociale: cu tineretul, intelectualitatea, cu simpli muncitori, țărani. F.Kozlov a mai declarat: „Vom păstra pentru totdeauna în memoria şi inimile noastre sentimentele de dragoste exprimate de poporul român față de popoarele Uniunii Sovietice" [3].

În aprilie 1956 delegația Marii Adunări Naționale a României a vizitat Moldova. Oaspeții au avut ocazia să vadă Moldova, monumentele cultural-istorice ale Chişinăului şi, potrivit tradiției din perioada sovietică, au mers la fabrica de tricotaje „Steaua Roşie", unde au luat cunoştință de modul de organizare a activității întreprinderii. În cinstea oaspeților, în curtea fabricii a fost organizată o manifestare. Oaspeții români au vizitat Universitatea de Stat din Moldova (USM), în sala de şedințe a căreia a fost organizată o adunare. Membrii delegației au fost întâmpinați de către rectorul USM V.Cepurnov şi de studentul A.Ceban. Invitații români au vizitat Parcul de Cultură şi Odihnă, unde au rămas impresionați de scara-cascadă – mândria de atunci a oraşului. La 25 aprilie delegația a fost împărțită în două grupe: prima a plecat în colhozul „Miciurin" (r-nul Străşeni), unde membrii delegației au vizitat orăşelul zootehnicienilor şi Casa de cultură, altă grupă – în sovhozul „Grătieşti". În seara aceleiaşi zile Preşedintele Sovietului Suprem al RSSM S.Cojuhari a organizat o recepție în cinstea oaspeților. La 26 aprilie delegația română s-a întors în țară [4].

Începând cu anul 1956, delegațiile române şi cele sovietice, care veneau în vizită cu trenul, erau conduse până la oraşul Ungheni, respectiv, de ambasadorul României la Moscova şi de ambasadorul URSS la Bucureşti. În cazul în care era vorba despre vizita delegației române, la Ungheni venea şi reprezentantul conducerii Ministerului de Externe al URSS cu subalternii. Prezența conducerii comitetului raional de partid Ungheni şi a executivului raional era obligatorie. Spre exemplu, la 24 noiembrie 1956 la Ungheni a venit delegația guvernamentală română condusă de preşedintele Consiliului de Miniştri Ch.Stoica. Delegația a fost însoțită de către ambasadorul sovietic la Bucureşti A.Epişev. La gara feroviară din Ungheni delegația a fost întâlnită de către viceministrul de externe sovietic N.Patolicev, vicepreşedintele Guvernului Moldovei N.Şciolokov, noul ambasador al României în URSS M.Dalea, secretarul comitetului raional de partid Ungheni L.Smirnov, preşedintele comitetului executiv raional A.Omelcenko ş.a. [5].

În presa republicană încep să fie menţionate vizitele conducerii locale de partid şi de stat. La 6 septembrie 1956 la Vulcăneşti a sosit delegaţia funcţionarilor de partid şi a sovietelor din regiunea Galaţi (25 persoane în frunte cu I.Gaie) – la invitaţia colegilor lor din raioanele Cahul şi Vulcăneşti. Oaspeţii au fost întâmpinaţi de către conducerea raională – secretarii comitetelor raionale S.Ţelikov şi V.Komarov, de către conducerea comitetelor executive ş.a. În cinstea invitaţilor a fost organizată o manifestare. După aceasta ei au vizitat colhozul „Sovetskii Dunai", sovhozul „Ciumai", cooperativele de producţie agricolă „30 let Octeabrea", „Malenkov" şi Staţia de maşini şi tractoare din Vulcăneşti [6].

În perioada 22-24 august 1956 la Chişinău s-a aflat o altă delegaţie română – de data aceasta de comsomolişti, condusă de C.Amarii, care a vizitat oraşul cu ocazia sărbătorii naţionale a României – 23 august. Pentru invitaţi la Filarmonica Moldovenească a fost organizată o seară a prieteniei, care a fost condusă de către prim-secretarul CC ULCTM V.Buga. Invitaţii au fost salutaţi de către comsomoliştii locali, apoi a fost organizat un concert artistic pentru amatori. Cu aplauze furtunoase au fost întâlniţi interpreţii de cântece populare româneşti – P.Ionaşcu, textilistă din Suceava şi M.Radu, învăţătoare din Iaşi. În următoarea zi comsomoliştii români au făcut o vizită la fabrica de încălţăminte „S.Lazo", apoi au fost organizate întâlniri cu tineretul. În calitate de invitaţii au fost prezenţi la competiţiile unionale pentru lupte libere, desfăşurate la Chişinău, apoi au vizitat unele localităţi din republică. La 24 august delegaţia română s-a întors acasă [7]. În perioada 13-21 octombrie 1956 la Chişinău s-a aflat în vizită, la invitaţia CC al ULCTM, delegaţia comsomolistă din România condusă de secretarul comitetului regional Cluj L.Arhideanu. Din delegaţie făceau parte reprezentanţii CC al Uniunii Tineretului Muncitor din România I.Arsuca şi J.Tudor şi secretarul comitetului raional Lehliu C.Dalban. Invitaţii au vizitat locurile istorice ale Chişinăului, au analizat experienţa organizaţiilor comsomoliste săteşti. În acest scop, membrii delegaţiei au fost în raioanele Lipcani, Orhei, Slobozia, Bălţi, unde au luat cunoştinţă cum se lucrează în colhozurile şi sovhozurile din republică. Ei au atras atenţia la faptul că tineretul participă activ în procesul de colectivizare şi s-au interesat de grupurile de tineret. De activitatea acestora au luat cunoştinţă în cooperativa „Lenin" din r-nul Lipcani, apoi au participat, în calitate de observatori, la adunarea zootehnicienilor din r-nul Slobozia. În cinstea membrilor delegaţiilor se organizau concerte artistice pentru amatori [8].

Continuau contactele cu organizaţiile feminine, care s-au stabilit la începutul anilor '50. Pe lângă vizitele la întreprinderile industriale şi la organizaţiile care deserveau sfera social-culturală (fabrici de confecţii, spitale, ş.a.), întâlniri aveau loc în cadrul Societăţii române a relaţiilor prieteneşti cu RSSM [9].

La 22 august, în ajunul „Zilei eliberării" (23 august), a fost deschis podul de peste Prut. La deschidere au fost prezenţi ministrul transporturilor din RSSM V.Klimanov şi viceministrul transporturilor României T.Bliumenfeld. Din partea României a luat cuvânt secretarul comitetului regional Galaţi I.Gaie, iar din partea Moldovei – preşedintele comitetului executiv al r-nului Cahul Z.Chiroşko [10].

Imediat după aceasta au început contactele „agricole" moldo-române. După deschiderea podului de lângă Leuşeni, la pregătirea căreia au lucrat activ ţărani din Moldova şi din România, au fost permise şi vizitele delegaţiilor „ţărăneşti", conduse de funcţionari de partid. Spre exemplu, la 13-15 august 1956 delegaţia din Huşi, condusă de către secretarul comitetului judeţean de partid Huşi D.Zaharia şi de secretarul comitetului raional de partid Huşi D.Cherazi, a vizitat colhozurile şi SMT-urile din raioanele Cărpineni şi Leova [11]. Au fost organizate şi vizite care nu purtau caracter oficial. În cadrul uneia dintre aceste vizite delegaţia moldovenească a fost condusă de către ministrul agriculturii F.Coval. În componenţa acesteia au intrat directorul SMT din Comrat A.Urazovski şi preşedintele colhozului „Lenin" D.Mişcenko. Ei au vizitat colhozul lui Horia, Cloşca şi Crişan din s.Căzăneşti, România [12], SMT Kabodin din reg. Bucureşti şi SMT din Slobozia; în cadrul vizitelor s-a făcut schimb de experienţă [13].

În anul 1956, delegaţia scriitorilor din Moldova a participat la primul congres al scriitorilor români. Membrul delegaţiei E.Bucov a povestit în detalii în paginile presei moldoveneşti despre modul în care s-a desfăşurat congresul, subliniind că literatura română se dezvoltă, tirajele cărţilor editate cresc în permanenţă, este popularizată literatura clasică. Totodată, el a menţionat că operele multor autori poartă pecetea schematismului, polilogheiei, că nu este înţeleasă metoda „realismului socialist", că la congres a lipsit critica şi autocritica [14].

La rândul său, şi Chişinăul a fost vizitat de către delegaţia scriitorilor români, care a venit aici la întoarcere de la Kiev. Delegaţia română a fost condusă de către S.Bugnaru, viceministrul învăţământului, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe. În componenţa delegaţiei intrau A.Pârvu, profesor de matematică, C.Petrescu, M.Breslaşu, L.Sededi, scriitori, N.Moraru, jurnalist, C.Micuţa, prorector la Institutul de Ştiinţe Sociale. Ei au vizitat locurile istorice din capitala Moldovei, muzeul lui Kotovski, Casa-muzeu ce

poartă numele lui A.Puşkin, Parcul de Cultură şi Odihnă, Palatul pionierilor, Muzeul de științe ale naturii şi o serie de instituții culturale. Preşedintele Filialei Moldoveneşti a AŞ a URSS Ia.Grosul a organizat o manifestație culturală în cinstea savanților români, iar scriitorii s-au întâlnit cu colegii lor din Moldova. La 1 noiembrie 1956 delegația română s-a întors în țară [15].

În perioada octombrie-noiembrie 1956 în România s-a desfăşurat lunarul prieteniei româno-sovietice. La Iaşi a fost deschisă expoziția „Relații româno-sovietice de-a lungul secolelor"; au fost editate în limba rusă operele clasicilor români. Din Moldova a plecat în or.Huşi delegația artiştilor amatori din Chişinău, care au organizat câteva concerte. La 22 octombrie 1956 la Iaşi a plecat o delegație de scriitori din Moldova, cu scopul de a participa la serate literare consacrate literaturii sovietice. În componența delegației moldoveneşti au fost P.Darienco, B.Istru, A.Busuioc, V.Maleva, I.C.Ciobanu, D.Meniuc, P.Zadnipru. Serate similare au fost organizate la Chişinău în perioada 27-28 octombrie 1956, cu participarea scriitorilor români N.Istrati, A.Dima, N.Barbu, M.Dumitriu, L.Dumbravă, A.Andriescu [16]. În presa Moldovei erau publicate articole despre impresiile frumoase ale participanților la lunar din partea Moldovei, în special ale colectivului de dansatori de la fabrica de tricotaje „Steaua Roşie", care a vizitat România în octombrie 1956 [17].

La 3 noiembrie 1956 la Chişinău a sosit ansamblul instrumental din România sub conducerea dirijorului orchestrei simfonice a radioului din Bucureşti N.Predescu, care timp de peste două luni a fost în turneu prin URSS. În componența ansamblului se aflau cunoscuții interpreți de cântece populare M.Lătărețu şi A.Grozuță. Muzicanții români au fost la Moscova, Ivanovo, Iaroslavl, Oriol, Kursk, Gorki (astăzi Nijnii Novgorod – *R.Ş.*), Odesa. În Moldova ansamblul planifica să susțină 8 concerte [18].

La invitația Ministerului Culturii, Uniunea Sovietică a fost vizitată de către Ş.Constantinescu, şeful Catedrei de Pictură Monumentală a Academiei Bucureştene de Artă, P.Constantin, şeful Catedrei de Ştiință a Artelor a acestei Academii, M.Cămăruță, preşedintele Uniunii din Iaşi a pictorilor români. Înainte de a veni la Chişinău, ei au vizitat Moscova, Leningradul (astăzi Sankt Petersburg), Kievul. La Chişinău ei au avut posibilitatea să vadă cum arată atelierele pictorilor din Moldova şi s-au întâlnit cu maeştrii în domeniul artei plastice din capitala republicii. La această întâlnire s-a propus să se stabilească relații între pictorii din ambele țări, propunerea fiind considerată binevenită în acest sens [19].

Relațiile moldo-române şi-au găsit dezvoltare şi în sfera turismului. La 13 iunie 1956 la Bucureşti a fost trimisă a treia grupă turistică. În România ele au vizitat locurile istorice ale Bucureştiului, au fost la Sinaia, în or.Stalin (astăzi Braşov – *R.Ş.*), au făcut vizite la uzine, fabrici, teatre, muzee [20].

În ceea ce priveşte contactele sportive, stabilite între cele două țări, putem menționa meciul de fotbal desfăşurat la 3 septembrie 1956 la Chişinău între echipa din liga superioară a URSS „Burevestnik" şi „Energia" (Stalin), care atunci era în fruntea clasamentului din liga I a campionatului român. Cu mari eforturi depuse, fotbaliştii moldoveni au ieşit spre sfârşit învingători în această competiție: 3:2 [21]. După meci invitații români au vizitat fabrica de tricotaje „Steaua Roşie", fabrica de fermentare a tutunului, colhozul „Biruința" din r-nul Străşeni, unde s-au familiarizat cu administrația, cu activitatea colectivului de educație fizică „Colhoznicul", după care au vizionat şi concertul artiştilor estradei moscovite, desfăşurate la Chişinău. Vizita s-a încheiat cu o recepție, organizată de către Comitetul pentru educație fizică şi sport de pe lângă Guvernul RSSM [22]. Aceasta a fost prima delegație sportivă a României în Moldova Sovietică, iar în octombrie 1956 Comitetul pentru educație fizică şi sport a primit o scrisoare de la Prezidiul Societății Sportive „Energia", aflat la Bucureşti, în care Comitetul a mulțumit pentru primire şi a înaintat propunerea de a organiza în continuare întâlniri ale sportivilor moldoveni şi români, invitând echipa „Burevestnik" în România. La 4 noiembrie 1956 această echipă a câştigat şi al doilea meci cu „Energia" – 3:2, iar alte meciuri („Energia", Ploieşti), Iaşi (selecționata oraşului) s-au încheiat cu egalitate 1:1 [23].

În concluzie putem menționa că extinderea treptată a contactelor moldo-române a atins toate sferele relațiilor reciproce, chiar şi cea mai conservativă din ele – relațiile dintre structurile partidelor comuniste din Moldova şi România. Aceasta deşi, potrivit ordinii stabilite, întâlnirile între funcționarii de partid se efectuau doar între cei din raioanele aflate la frontieră, divizate numai de râul Prut. Reprezentanții r-nului Edineț nu puteau să plece în Huşi şi invers, pentru că raionul nu se afla la hotar cu acesta. Organizațiile comsomoliste din România se interesau atât de organizarea activității comsomoliste în satul moldovenesc, cât şi de rolul comsomolului. Începe formarea primelor delegații de țărani, însă conducerea de partid nu avea încredere în ele, de aceea includea în componența lor mai mulți reprezentanți ai conducerii sovietice şi de partid. Au început şi contactele între scriitorii moldoveni şi cei români, care s-au dezvoltat vertiginos. Fluxul turiştilor din Moldova, care vizitau România, era în permanentă creştere. În 1956 au fost organizate primele meciuri de fotbal între Moldova şi România, care de la început au trezit un interes deosebit în rândul spectatorilor.

Referinţe:

1. Футболисты «Буревестника» выехали в Румынию // Советская Молдавия, 1956, 3 ноября.
2. Отъезд в Румынию делегации Верховного Совета СССР // Советская Молдавия, 1956, 23 мая.
3. Отъезд из Бухареста делегации Верховного Совета СССР // Советская Молдавия, 1956, 6 июня.
4. Пребывание делегации Великого Народного Собрания Румынской Народной Республики в Молдавии // Советская Молдавия, 1956, 26 апреля; Отъезд на родину делегации Великого Народного Собрания Румынской Народной Республики // Советская Молдавия, 1956, 27 апреля.
5. Прибытие в СССР Правительственной делегации Румынской Народной Республики // Советская Молдавия, 1956, 25 ноября.
6. Румынские гости в Молдавии // Советская Молдавия, 1956, 7 сентября; Пребывание румынских гостей в Молдавии // Советская Молдавия, 1956, 8 сентября.
7. Румынская молодежь в Кишиневе // Советская Молдавия, 1956, 23 августа; Делегация румынской молодежи в Кишиневе// Советская Молдавия, 1956, 24 августа; Отъезд из Кишинева делегации румынской молодежи // Советская Молдавия, 1956, 25 августа.
8. Румынская молодежная делегация в Молдавии // Советская Молдавия, 1956, 14 октября; Румынская молодежная делегация выехала на родину // Советская Молдавия, 1956, 24 октября.
9. В гостях у друзей // Советская Молдавия, 1956, 26 апреля.
10. Торжественное открытие моста через реку Прут // Советская Молдавия, 1956, 23 августа.
11. Румынская сельскохозяйственная делегация в Молдавии // Советская Молдавия, 1956, 14 августа; Румынская сельскохозяйственная делегация отбыла на родину // Советская Молдавия, 1956, 17 августа.
12. Годяну Л. Советы друзей // Советская Молдавия, 1956, 27 октября.
13. Дружба механизаторов Молдавии и Румынии // Советская Молдавия, 1956, 3 января.
14. Буков Е. На первом съезде румынских писателей // Советская Молдавия, 1956, 7 июля.
15. Румынские писатели и деятели культуры в Кишиневе // Советская Молдавия, 1956, 2 ноября.
16. В дни месячника румыно-советской дружбы // Советская Молдавия, 1956, 23 октября; В Румынию для участия в месячнике румыно-советской дружбы // Советская Молдавия, 1956, 24 октября.
17. Нистряну Е. Встреча с румынскими друзьями // Советская Молдавия, 1956, 25 октября.
18. К гастролям румынских артистов в Молдавии // Советская Молдавия, 1956, 4 ноября.
19. На встрече с деятелями изобразительного искусства Румынии // Советская Молдавия, 1956, 13 декабря.
20. Молдавские туристы выехали в Румынию // Советская Молдавия, 1956, 14 июня.
21. Футболисты Румынии приезжают в Кишинев // Советская Молдавия, 1956, 2 сентября; Зеленин В. Румыния-Молдавия // Советская Молдавия, 1956, 4 сентября.
22. Пребывание румынских футболистов в Кишиневе // Советская Молдавия, 1956, 5 сентября.
23. Футболисты «Буревестника» выехали в Румынию // Советская Молдавия, 1956, 3 ноября; Первое выступление «Буревестника» в Румынии // Советская Молдавия, 1956, 6 ноября; «Буревестник» (Кишинев) – Яссы (сборная) 1:1 // Советская Молдавия, 1956, 10 ноября.

Prezentat la 27.05.2011

RECENZII

CONTRIBUȚIE LA STUDIEREA VIEȚII POLITICE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Victor SACA, Mihai CERNENCU*

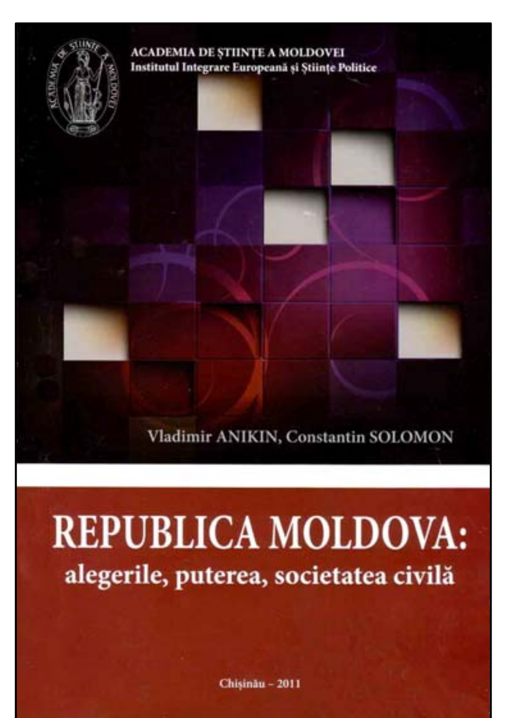
Catedra Ştiinţe Politice
**Catedra Relații Internaționale şi Politologie, ULIM*

Recenzie la lucrarea ***Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă.*** **-** Chişinău: Sirius SRL, 2011. - 112 p. (autori: *Vladimir Anikin ,Constantin Solomon*).

Experience of building a democratic society in Moldova is marked by contradictions and multiple problems, determine the need for a thorough analysis of political life, the current political phenomenon.

A thorough analysis of the trends recorded a reasoned explanation of the problems facing society, may make a necessary contribution to solving crucial problems.

Such a meeting in his contribution the authors Vladimir Anikin and Constantin Solomon "Moldova: elections, power and civil society". - Chisinau: Sirius LTD, 2011 is valued at fair value in the present review.

Politica este sfera principală de activitate vitală a societății, a statului, sfera ce cuprinde relațiile, orientările şi manifestările care apar între partide, între categorii, grupuri sociale şi etnice, având implicații asupra fiecărui cetățean în parte. Rolul şi importanța politicii creşte îndeosebi în perioadele istorice de cotitură, când sunt supuse unor transformări radicale înseşi bazele vieții umane, idealurile valorile, orientările, concepțiile despre lume etc. O astfel de perioadă de schimbări cardinale se desfăşoară pe parcursul a mai mult de două decenii în Republica Moldova.

Experiența de edificare a unei societăți democratice care la noi a avut propria sa dinamică demonstrează că această devenire este marcată de numeroase contradicții şi de puternice eforturi depuse întru realizarea scopului propus. Anume această complexitate a şi condiționat necesitatea studierii unor fenomene politice, precum: alegerile, puterea, societatea civilă, rolul cărora în viața societății în perioada de tranziție devine tot mai semnificativ.

Politica are implicații pentru fiecare cetățean, indiferent de faptul participă el sau nu la procesul politic, întrucât prin activitățile pe care le desfăşoară, dincolo de limitele vieții private, oamenii rezolvă şi probleme ale vieții publice.

În acest sens, lucrarea „Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă", elaborată de Vladimir ANIKIN şi Constantin SOLOMON, doctori habilitați în ştiințe politice, este, indiscutabil, o inițiativă plauzibilă de a pune la dispoziția cercetătorilor o investigație de valoare incontestabilă.

Autorii cercetează alegerile care sunt una dintre condițiile existenței şi funcționării regimului politic democratic. Pentru popor, alegerile reprezintă unicul mijloc eficient de a influența guvernanții şi de a se face auzit. Pentru formațiunile şi liderii politici alegerile întruchipează momentele cruciale ale evoluțiilor pe arena politică. Ele oferă unica posibilitate de a accede la putere, dar sunt şi cele care pot scoate concurenții din circuitul politic. Alegerile reprezintă o modalitate de selectare şi desemnare a actorilor ce concurează pentru obținerea funcțiilor publice politice.

Alegerile desfăşurate periodic reprezintă evenimente de importanţă majoră care focalizează atenţia opiniei publice interne şi a celei internaţionale asupra întregului spectru de probleme cu care se confruntă societatea în plan intern şi extern. De aceea, radiografia generală a desfăşurării alegerilor, văzută atât prin prisma percepţiilor actorilor electorali, cât şi prin cea a monitorizatorilor, efectuată de observatorii naţionali şi internaţionali, fixează principalele puncte de reper pentru estimarea unei stări pe care ofertele electorale ale concurenţilor angajaţi în cursa alegerilor promit să le depăşească.

Este semnificativ faptul că în lucrare se analizează detaliat desfăşurarea alegerilor parlamentare, prezidenţiale şi locale în Republica Moldova, particularităţile acestora şi impactul lor asupra evoluţiei societăţii şi a statului. De menţionat că pentru prima dată în literatura de specialitate se analizează institutul candidaţilor independenţi, precum şi necesitatea creării oportunităţilor de accedere a acestora în organele elective.

În studiu se menţionează că alegerile pluripartidiste, fiind o formă majoră a democraţiei pluraliste, au determinat apariţia în Republica Moldova a unor procese şi fenomene politice noi. Concurenţa subiecţilor politici pentru includerea lor în structurile de putere a condus la apariţia în perioada campaniilor electorale a diverselor comportamente atât în cadrul formaţiunilor social-politice, cât şi în al diferitelor segmente ale electoratului.

Cercetătorii fac o analiză a formelor de putere în funcţie de sursele sale, a componentelor puterii politice şi a mecanismului de realizare a acesteia. Puterea politică este în primul rând puterea de stat, o putere organizată, întemeiată şi legitimată. Ca instituţie fundamentală a puterii, statul este o forţă independentă de voinţa individuală, o forţă care este în stare nu doar de a da ordine, dar şi de a face ca acestea să fie executate. Exercitarea puterii după reguli presupune supunerea cetăţenilor unei ţări faţă de aceste reguli. Statul îşi exercită atribuţiile în acord cu anumite principii, proceduri, legi, reguli. Prin puterea statului puterea politică devine o artă sau o tehnică a guvernării, fiind deţinută de grupuri restrânse de indivizi având interese în aparenţă comune, dar de fapt interese individuale şi de grup. O putere politică stabilă, democratică şi eficientă, apropiată de popor şi supusă controlului din partea acestuia, este condiţia de bază a dezvoltării normale a societăţii.

Este important faptul că în investigaţie sunt analizate principalele forme de manifestare a anomiei puterii politice în ţara noastră, cum ar fi: criza vechilor valori politice şi caracterul firav al celor noi; tergiversarea separării puterilor în stat; comportamentul politic neadecvat al cetăţenilor ce nu reprezintă expresia necesităţii obiective; confruntări de poziţii şi interese între instituţiile politice; criza integrării teritoriale; prezenţa fenomenului de cumătrism şi nepotism; nivelul redus al culturii politice; raporturi incerte între stat şi societatea civilă; subordonarea factorilor politici, factorilor de decizie intereselor politice de conjunctură; interese diferite ale actorilor politici interni şi externi în problema transnistriană; relaţii externe dominate de dependenţa economică externă, de accesul la surse de materii prime şi energetice, de bunăvoinţa vecinilor; orânduire constituţională frustrată de coerenţă şi consecutivitate politică; discreditarea reformelor şi a procesului de democratizare; opinia publică controversată în problemele statalităţii şi cele privind asigurarea integrităţii teritoriale; forţe şi elite politice discreditate în conflicte de conjunctură şi prin incapacitatea de a se subordona intereselor naţionale; fenomenul corupţiei etc.

Aceste manifestări au favorizat în mod direct creşterea ineficacităţii funcţionării sistemului politic, creşterea neîncrederii faţă de instituţiile puterii de stat şi au dus, implicit, la pierderea treptată a legitimităţii lor. Prin aceasta se explică faptul că guvernele erau schimbate la intervale destul de mici.

Sunt examinate relaţiile dintre putere şi opoziţie în contextul managementului politic din Republica Moldova. Se menţionează că eficacitatea managementului politic, drept urmare a activităţii politice, depinde în mare parte de măsura în care subiectul conducerii cunoaşte procedurile, mijloacele, tehnologiile de soluţionare a problemelor guvernării.

Analizând practica guvernării în perioada de exerciţiu democratic, autorii au identificat în realitatea politică a Republicii Moldova un şir de factori cu impact negativ asupra modului de exercitare a puterii politice la toate nivelurile organizării sociale. În lucrare se face o evaluare ştiinţifică a procesului de democratizare, aceasta în scopul de a conştientiza complexitatea problemelor cu care se confruntă societatea în tranziţie şi pentru a indica unele modalităţi de depăşire a barierelor în calea democratizării societăţii şi a instituţiilor politice.

Într-o manieră coerentă şi accesibilă este supusă analizei noţiunea *participare civică*, autorii menţionând că aceasta înseamnă implicarea celor conduşi în administrarea treburilor statului la toate nivelurile, contribuind la consolidarea societăţii.

Schimbările democratice din Republica Moldova au favorizat apariția şi afirmarea sectorului neguvernamental, ca una dintre pârghiile esențiale ale funcționării societății civile. Au fost create organizații civile neguvernamentale (ONG-uri) cu obiective concrete, care contribuie la agregarea democratică în Republica Moldova. În anul 2011 erau înregistrate 4000 de organizații neguvernamentale care activau în diverse domenii: dezvoltare rurală, protecția mediului, sănătate, educație, ştiință, drepturile omului etc.

Autorii au reuşit să analizeze şi să evalueze formele şi metodele de participare a societății civile în campaniile electorale. Societatea civilă se încadrează în contextul unor competențe majore – de a participa, direct sau indirect, dar activ şi conştient la procesul de guvernare în Republica Moldova, în primul rând la alegeri.

Edificarea democrației pluraliste şi afirmarea pluripartitismului, a societății civile, asigurarea dezbaterilor publice contribuie în mod efectiv la constituirea în Republica Moldova a unui nou spațiu politic.

Conținutul lucrării poate servi drept important punct de reper în elaborarea strategiilor autorităților publice, ale formațiunilor şi partidelor politice privind refacerea societății în spiritul compatibilizării ei sub toate aspectele dezvoltării democratice.

Considerăm că această carte poate fi utilă pentru parlamentari, pentru experți şi specialişti din variate domenii, pentru cadrele didactice, studenții şi masteranzii unor facultăți de profil, pentru jurnalişti şi pentru toți cei implicați în viața politică sau în diverse structuri manageriale. Citind această carte, cei interesați să-şi dezvolte cultura politică îşi vor putea forma o reprezentare mai adecvată asupra operațiunilor complexe de analiză care trebuie să întemeieze luarea unor decizii, mai ales atunci când acestea angajează viața oamenilor şi evoluția societății.

UN MANUAL DEMN DE SECOLUL XXI

Ion MANOLI

Universitatea Liberă Internaţională din Moldova

Recenzie la manualul ***Horizons francophones. Des Balkans au Caucase***. - Paris: CLE INTERNATIONAL, 2010. - 159 p. (autori: *I.Guţu, G.Jetchev, K.Dimkovska et alii*)

C'est un métier que de faire un livre, comme de faire une pendule.

La Bruyère. *Les Caractères.*

Un liceu, darămite o universitate se consideră bine cotate dacă au planuri de învăţământ de performanţă, profesori de anvergură şi manuale pe măsura timpului şi a exigenţelor.

Sunt profesor universitar în domeniul lingvisticii şi literaturii franceze cu o vechime de muncă de o jumătate de secol. Mi-a fost drag întotdeauna să muncesc după un manual bun, bogat în materiale, bine structurat, cu un sistem de exerciţii care te ajută să explorezi în profunzime atât aspectele teoretice, cât şi cele practice de ordin gramatical, lexical, civilizator.

În vara anului 2011 am primit în dar de la bunul şi neobositul francofil şi francofon **Ion Guţu**, şeful Catedrei Filologie Franceză a Universităţii de Stat din Moldova, un manual cu un titlu neobişnuit: *Horizons francophones: des Balkans au Caucase,* destinat ciclului secundar şi studenţilor începători, adică de la nivelul A2 până la C1 conform Cadrului European Comun de Referinţă pentru Limbi. L-am răsfoit de multe ori, apoi l-am citit pe sărite de cangur, apoi am trecut la lectura acestuia cu paşi de melc, ca să pot zice în final: iată că avem şi un manual demn de secolul XXI: argumentat, novator, irepetabil în multe lucruri, neobişnuit pentru cei care au învăţat din manualele sec. XX, incitant şi... în ultimă instanţă – curajos. Voi încerca în rândurile ce urmează să descifrez semantica fiecărui epitet atribuit acestui manual.

În primul rând, manualul are **un caracter novator.** Şi iată de ce: rară carte cu funcţie didactică (dacă aceasta nu are funcţie geografică ori istorică) care să cuprindă date concomitent dintr-un şir de ţări, culturi şi istorii naţionale. În prezentul manual găsim ample informaţii din istoria şi civilizaţia Albaniei, Armeniei, Bulgariei, ex-Republicii Iugoslave Macedonia, Moldovei şi a României. Să menţionez un gând subtil şi important pentru zilele noastre: nici umbră, nici adiere cât de maliţios ascunsă de ***naţionalism, şovinism, fobism, xenofobism*** şi alte-*isme* nu veţi găsi în el. E vorba de un manual făcut în stil ***xenofil*** şi ***filantrop***. Ar părea la începuturi că va fi extrem de greu de evitat în asemenea manuale ***xenismele*** (< fr. *xénisme*), acele cuvinte şi sintagme, îmbinări şi frazeologisme introduse într-o limbă, care corespund integral relaţiilor specifice limbii din care s-a făcut împrumutul. Bucură faptul că numărul lor este minim şi că el variază de la capitol la capitol, dar neîntrecând măsura.

În al doilea rând, manualul este **axat pe competenţe**. Argumente: la ora actuală este greu de elaborat concepţia unui manual, fie şcolar ori universitar, fără a reflecta în prealabil asupra ***rolului competenţelor*** în cadrul acestuia. Mă bucur sincer pentru echipa care a structurat şi a „echilibrat" manualul, a descifrat în profunzime semantica termenului „*competenţă*", care oferă un teren favorabil pentru confuzii şi erori, dat fiind faptul că acesta este des utilizat în sensuri diferite. Nouă ni se pare argumentat ca termenul de bază care caracterizează manualul să includă competenţa de:

- argumentare (tematică, temporală şi conţinutală);
- structurare a propriilor gânduri şi idei despre cultura, civilizaţia, istoria ţării pe care o prezintă autorii. Aici toată echipa s-a învrednicit de competenţe comportamentale, lingvistice şi extralingvistice, lingvistice şi cultural-estetice;
- exprimare scrisă şi orală: limbajul modern, cizelat şi... plasat între *langue populaire – Bon Usage – langue littéraire.* Nivelul „*bon usage"* este perfect;
- sintetizare a informaţiilor. La acest aspect autorii au dat dovadă de competenţe achiziţionate pe parcursul experienţei (*a se vedea* microCV-urile de la sfârşitul recenziei). Informaţia se vede că a fost filtrată de un coordonator ori de un redactor cu experienţă, întrucât a fost selectată calitativ şi au fost puse la dispoziţie doar postulatele esenţiale;

- transpunere într-un alt limbaj. Este clar că am urmărit această transpunere făcută de autorii din România şi de cei din Republica Moldova (Ion Guțu, Tatiana Petcu, Nicolae Florentin Petrişor, Marina Nicolăescu), care şi la acest capitol au dat dovadă de capacități profesionale excelente.

Din aceeaşi curiozitate m-am uitat mai detaliat la compartimentul II *: A flisni frëngjisht? / Говорите ли френски? / Зборувате ли француски? / Vorbiți franceza? / Parlez-vous français* (p.18-25), care mi s-a părut poate cel mai consistent şi cel mai actual în utilizarea mai multor „operații" concomitente: *a identifica, a memora, a sintetiza, a clasifica* şi *a ierarhiza*;

- gerare (administrare) a informației care poate fi uşor practicată mai ales când elevul trece la compartimentul ***Activités.*** Acesta cuprinde 1-6, 1-7, 1-8, ..., 1-14 sarcini sub titlul ***Documents.*** Bucură faptul că structura şi conținutul acestor „Documente" este atât de bine selectată şi inclusă în orbita filologică, întrucât elevului/studentului nu-i rămâne decât să verifice ori să aprofundeze competențele sale. Consider că nu-i supărător faptul că voi aduce aici o mostră din cele peste 950 de poziții, ca cititorul ori criticul să se convingă de profunzimea subiectului şi de necesitatea de a cunoaşte „anume aceste lucruri" la subiectul dat. Urmăriți o parte din „Documentele" de la pag. 24-25 ale manualului ca să vă convingeți o dată în plus de veridicitatea celor spuse mai sus.

Activités

Documents 1 et 2 A2 ©

1. Laquelle de ces langues n'est pas indo-européenne?
   l'albanais □ le bulgare □ le grec □ le macédonien □ le rromani □ le roumain □ le turc
2. Lesquelles de ces langues sont du groupe slave des langues indoeuropéennes ?
   l'albanais □ le bulgare □ le grec □ le macédonien □ le rromani □ le roumain □ le turc
3. Le roumain fait partie du groupe des langues:
   □ slaves □ romanes □ germaniques.
4. Lesquelles de ces langues utilisent actuellement l'alphabet cyrillique?
   □l'albanais □ le bulgare □ le croate □ le grec □ le macédonien □ le rromani □ le russe

Document 2 B1 ©

1. Le glagolitique est un alphabet qui:
   a. a été utilisé seulement pour le macédonien.
   b. a été utilisé seulement pour le bulgare.
   c. a été utilisé pour le macédonien, le bulgare et pour d'autres langues slaves.
   d. est plus récent que le cyrillique.
   e. a été créé par les frères Cyrille et Méthode au IXe siècle.
2. Dans le tableau 1, quelles sont les lettres du glagolitique qui ressemblent le plus à des lettres cyrilliques ? Comment peut-on expliquer ces similitudes?

Document 7 B2 ©

1. Qu'est-ce qui correspond au pronom «te, t'» dans chaque langue?
   a. Albanais **b.** Bulgare **c**.Macédonien **d.** Roumain
2. Dans quel ordre apparaît «te» par rapport au verbe «aimer» dans chaque langue?
3. Y a-t-il un équivalent du pronom «je» dans les quatre langues? Lequel?

Manualul recenzat pune întâi de toate accentul pe **capacitățile elevului/studentului.** Ce este o capacitate? Aceasta este putința, aptitudinea de a face ceva. O capacitate se manifestă doar atunci când se aplică la conținuturi. Manualul vizat conține zeci de parametri la nivelul conținut: gramatical, lexical, frazeologic, semantic, geografic, istoric, economic, cultural, tehnic, ştiințific etc. Să precizăm aici că un număr mare de capacități dezvoltate în învățământ sunt cognitive; totodată, autorii nu au marginalizat capacitățile socioafective.

Am identificat cum au fost corelate diferite capacități cu diverse forme de inteligență şi le putem ierarhiza în felul următor:

- inteligență lingvistică (în primul rând);
- inteligență logică şi ştiințifică;
- inteligență vizuală (manualul conține zeci de fotografii, schițe, hărți, documente selectate cu mult rafinament);
- inteligență corporativă (*a se vedea* fotografiile în grup);
- inteligență interpersonală şi intrapersonală.

Cel mai bun mijloc pentru dezvoltarea unei capacități este ***exersarea*** acesteia pe variate conținuturi. Şi aici manualul s-a dovedit a fi novator: autorii folosesc din abundență date, informații ce se raportă la diverse discipline.

Se ştie că prin ***competență*** se face apel şi se purcede la mobilizarea unui ansamblu de resurse: cunoştințe, experiențe, scheme, automatisme, capacități, savoir-faire de diferite tipuri, ceea ce nu este suficient pentru a face deosebirea dintre ***capacitate*** şi ***competență,*** căci această mobilizare o găsim şi o regăsim deja în capacitățile menționate mai sus, care sunt destul de operaționale. Se ştie, însă, că anume caracterul finalizat pune punctul pe *i.* Când competența este finalizată, ea are o funcție socială, o utilitate socială. Manualul recenzat are un ansamblu de funcții, dar ele n-o eclipsează pe cea socială, ci o completează. Expresia *„funcție socială”* o folosim aici în sensul larg al termenului, în cel de *„purtător de sens”* social pentru elev/student la crearea unui produs, la efectuarea unei acțiuni, la rezolvarea unei probleme cu care se confruntă în practica de predare (şcoală-universitate) sau în viața cotidiană, dar care în orice împrejurare are un caracter semnificativ, deoarece mobilizează diverse resurse.

Tocmai în aceasta constă, probabil, caracterul limitativ al ***competenței*** în învățământul secundar şi în cel superior. Căci nu se prea ştie cum s-ar putea dezvolta aici numai competențe, ceea ce ar duce, fără îndoială, la un învățământ utilitarist, exagerat de profesionalizant. Autorii manualului au adoptat un demers orientat spre competențe reale. Şi aici se cuvine să fim atenți şi prudenți. Anume aici se situează marea miză a echilibrului între un învățământ „generalist”, axat pe acumularea de cunoştințe şi capacități, şi un învățământ mai specific, mai operațional, bazat mai mult pe acumularea de competențe, care abordează direct problema reinvestirii acestor cunoştințe şi capacități în practicile sociale sau, cel puțin, în practici purtătoare de sens pentru elev/student.

Manualul recenzat este rezultatul dezvoltării şi expunerii unui ansamblu de situații cunoscute şi mai puțin cunoscute, dar toate strict necesare pentru ziua de azi. Deci, cea de a treia caracteristică ține de faptul că mobilizarea are loc în cadrul unui ansamblu de situații bine determinat (Albania-Armenia-Bulgaria, ex-R.I.Macedonia-Moldova-România).

Dacă autorii ar fi mers pe calea de a pune în valoare o singură situație, în care fiecare să-şi exerseze competența**,** atunci această exersare ar constitui pur şi simplu o reproducere. Ei însă au purces pe altă cale: au definit competențele printr-un spectru larg de situații, care a permis evidențierea competenței nu doar într-un anumit moment, ci şi per ansamblu. Nu voi aduce mostre (exemple) de competențe care vor ajuta elevul/studentul să fie „la curent şi actual”, dar voi menționa că toate aceste exemple în manual au un caracter *crescendo*.

Prezentul manual poate fi acceptat şi ca un model într-un sens mai intensiv şi, totodată, mai extensiv. În această viziune, lucrarea nu este rescrierea sau repetarea manualelor din „vremurile trecute”, ci se vrea şi este în realitate o comprimare a ideilor pedagogice revoluționare, prezentate într-o formă modernă. Manualul se citeşte la prima vedere uşor, apoi la o re-recitire se observă clar contrastul cu „istoria” manualelor de altădată. De aici reacția curioasă a cititorului de manuale: infinită uimire (uite ce simplu stau lucrurile şi cât de bine sunt expuse). As mai zice că este o venerație nelimitată a tot ce n-a fost expus de cineva până la apariția acestui manual novator.

În final, ar fi nedrept să ne prefacem că n-am observat şi parametrul de ***lucru asupra manualului în echipă*** şi căile de ***căutare, fixare şi prezentare a informației*** în manual. Echipa de autori a trudit cu sârg, dar, evident, în prim-plan a perseverat cu profesionalism. Autorii ne-au pus la dispoziție un manual liceal-universitar de o valoare pedagogico-editorială incontestabilă pentru învățământul european la acest început de secol. Doresc să prezint foarte succint echipa în ordinea în care autorii sunt enumerați în pag. 144-145 ale manualului.

Keti Dimbovska – Macedonia. Profesoară de franceză şi italiană la liceul Goce-Delcev din Kumanovo. Este o traducătoare de excepție; responsabilă pentru proiectele internaționale din instituția în care lucrează. Mai este şi coordonator pedagogic regional.

Valentina Gacoska – Macedonia. Profesoară de franceză şi traducătoare de studii de limba şi literatura franceză la Universitatea Saints-Cyrille-et-Méthode din Skopje. A tradus multe cărți pentru copii.

Ion Guțu – român din Republica Moldova. Conferențiar, Şeful Catedrei Filologie Franceză de la Universitatea de Stat din Moldova. Autor a peste 180 de lucrări, monografii, suporturi didactice, curriculumuri, ghiduri metodice, articole publicate în țară şi în străinătate. Este coordonatorul permanent al tuturor conferințelor, colocviilor şi simpozioanelor internaționale în filologia generală şi cea romanică. A tradus şi a coordonat ediții de excepție ale *Bibliografiilor* personalităților din lumea filologică. La ora actuală este considerat nervul şi gândul Francofoniei în Republica Moldova.

Gueorgui Jetchev – Bulgaria. Profesor-cercetător la Universitatea Saint-Clément-d'Ohrid din Sofia. A urmat mai multe şcoli de studii franceze în diferite centre universitare din Franța şi din Bulgaria. În prezent este directorul Programului de master *Etudes sur les francophonies à l'Université de Sofia*.

Mirela Kumbaro Furxhi – Albania. Traducătoare şi interpretă, conferențiară şi pedagog de anvergură. Cercetările ei sunt axate pe probleme de traductologie contemporană. Traducerile efectuate din Kundera, Beckett, Genet, Braudel i-au adus faimă.

Arayik Navoyan – Armenia. După studiile efectuate în domeniul agronomiei urmează un master la Montpellier. Actualmente, din 2007, este vicerector, responsabil de relațiile externe la Universitatea din Armenia. În prezent autorul reprezintă Armenia la Créfeco (Centru Regional Francofon pentru Europa Centrală şi Orientală).

Tatiana Petcu – Moldova. Profesoară de limba franceză la Liceul român-francez „Gheorghe Asachi" din Chişinău. Are grad didactic superior. În calitate de autor de manuale şcolare pentru clasele IX, X, XI s-a încadrat perfect în cohorta profesorilor de anvergură din Republica Moldova. Interesul profesoarei şi al elevilor pe care îi ghidează pentru francofonie şi tot ce este francofon o plasează printre cei mai dotați didacticieni din republică.

Nicolae-Florentin Petrişor – România. Este autor de manuale şi de articole de cercetare. I-a tradus pe Françoise Dolto şi Jordan Plevneş.

Jordan Plevneş – Macedonia. Rectorul Universității de Arte audiovizuale ESRA, Paris, Scopje, New York. Piesele sale: *Mon Assasin très cher, Le bonheur est une idée neuve en Europe; La Peau des autres* au fost montate şi jucate pe scenele a peste treizeci de țări de pe cele cinci continente ale lumii. În prezent este preşedintele Comitetului Dialogurilor între civilizații de la UNESCO.

Rennie Yotova – Bulgaria. Actualmente este responsabilă de Créfeco. Activează şi în calitate de profesoară de literatură a țărilor francofone. Cartea sa *Poétique de la géométrie dans le nouveau roman* (L'Harmattan, 2006) este considerată o raritate bibliografică.

Manualul este destinat şi tuturor celor interesați de limbile, culturile şi tradițiile popoarelor din regiunile balcanică şi caucaziană ale Europei Centrale şi Orientale, care prin intermediul limbii franceze pot fi cunoscute de milioane de francofoni şi francofili.

CUPRINS

Lingvistică şi Literatură

Istoria literaturii române

Literatură universală şi comparată

Poetică

Stilistică, frazeologie, terminologie

Istorie

Recenzii

Formatul 60×84 $^{1}/_{8}$.
Coli de tipar 22,4. Coli editoriale 25,6.
Comanda 170. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al.Mateevici, 60, Chişinău, MD 2009